LITERATURA ROMÂNĂ VECHE (1402—1647)

Lyceum

https://biblioteca-digitala.ro

LITERATURA ROMÂNĂ VECHE

(1402–1647)

Introducere, ediție îngrijită
și note de
G. MIHĂILĂ și DAN ZAMFIRESCU

Vol. I

EDITURA TINERETULUI

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

INTRODUCERE

Prezenta antologie, destinată deopotrivă profesorilor, elevilor, studenților și tuturor iubitorilor literaturii noastre vechi, se deosebește de cele ce i-au precedat prin două trăsături esențiale: în primul rînd, ea cuprinde, în mare parte, texte ce n-au mai figurat niciodată într-o antologie a literaturii române vechi, în al doilea rînd, fiind vorba de prima etapă a istoriei literaturii române, ilustrată de scrieri în cea mai mare parte de mică întindere, ne-am putut fixa ca principiu de bază, ori de cîte ori a fost posibil, reproducerea integrală a textelor, singura care dă cititorului sentimentul unei cunoașteri depline a obiectului.

Intenția noastră a fost de a reuni aici, în două volume, texte pînă acum aproape inaccesibile cititorului nespecialist, întrucît erau împrăștiate prin diverse publicații, unele de mult epuizate sau apărute în tiraje sub necesitățile contemporane.

Astfel alcătuită și cuprinzînd în cea mai mare parte texte integrale, în transpunere românească din limbile slavonă, latină, greacă, italiană și germană, sau în original, în limba română a secolelor al XVI-lea și al XVII-lea, cartea de față urmărește mai mult decît o reeditare, la îndemîna oricui, a tuturor scrierilor reprezentative din secolul al XV-lea — cînd apar primele scrieri originale ale literaturii române — pînă spre sfîrșitul primei jumătăți a secolului al XVII-lea, adică pînă în ajunul tipăririi Cazaniei *lui Varlaam (1643), al redactării cronicii lui Grigore Ureche (în preajma anului 1647) — moment ce marchează debutul excepționalei înfloriri a literaturii noastre vechi, de-a lungul unui secol întreg — și al apariției* Noului Testament *de la Bălgrad (Alba Iulia, 1648), însemnat, printre altele, prin proclamarea necesității limbii literare unice a tuturor românilor. Această antologie încearcă să contureze, prin alegerea și rînduirea textelor,*

https://biblioteca-digitala.ro

profilul primei epoci *din istoria culturii şi literaturii poporului român, să descopere conştiinţei culturale contemporane dimensiunile reale ale evoluţiei noastre spirituale în epoca veche. Autorii antologiei au pornit de la o imagine proprie asupra secolelor al XV-lea, al XVI-lea şi începutului sec. al XVII-lea, considerînd creaţiile din acest răstimp nu ca o „prefaţă" a literaturii secolului al XVII-lea, ci ca o etapă pe deplin conturată, cu un profil clar, ca o primă treaptă decisivă pentru întreaga evoluţie ulterioară a conştiinţei de sine a poporului şi culturii române.*

Este vremea de glorie militară şi politică ilustrată de Mircea cel Bătrîn, Vlad Ţepeş, Ştefan cel Mare, Neagoe Basarab, Mihai Viteazul, cînd Ţările Române joacă un însemnat rol în istoria europeană şi deţin un loc însemnat pe harta politică a continentului. Într-adevăr, în acest răstimp de două secole şi jumătate, literatura română înregistrează o serie de scrieri literare — în sensul larg al cuvîntului, adecvat epocii medievale, caracterizată printr-un anumit sincretism al genurilor — de valoare incontestabilă, ce pot sta cu cinste alături de creaţiile similare ale celorlalte popoare europene: Letopiseţul de cînd s-a început Ţara Moldovei, Învăţăturile lui Neagoe Basarab, Cronicile *lui Macarie, Eftimie şi Azarie,* Istoria lui Mihai Viteazul, *cîteva scrieri hagiografice, opera lui Nicolaus Olahus — care aparţine „republicii literelor latine", dar şi poporului din care s-a ridicat —, textele aparţinînd „genului oratoric" şi „publicistic" — soliile lui Vlad Ţepeş, Ştefan cel Mare, Ştefăniţă Vodă, memoriile lui Mihai Viteazul şi altele.*

Conştiinţa de sine a poporului român, reflectată în documentele scrise ale vremii — hrisoave, corespondenţă diplomatică, pisanii, solii, cronici, opere literare cu un caracter mai larg —, corespunde acestei poziţii politico-militare şi avîntului artei şi culturii. Oamenii acestor timpuri vorbesc lucid, cu modestie, dar şi cu fermitate, *de misiunea pe care le-a încredinţat-o istoria: aceea de a fi „zidul creştinătăţii", adică stavilă în calea expansiunii feudalismului otoman, feudalism ce s-a dovedit dezastruos pentru viaţa politică şi spirituală a popoarelor asupra cărora a avut stăpînire directă.*

https://biblioteca-digitala.ro

Strămoșii noștri au trăit cu o intensitate maximă sentimentul biruinței asupra unor adversari de multe ori mai numeroși, ca și durerea înfrîngerilor temporare sau mîhnirea provocată de trădarea unor aliați în care-și puseseră nădejdea. Este o experiență istorică din care s-au „lămurit" și cristalizat trăsăturile specifice ale poporului român, așa cum le va înregistra istoria: realismul său, simțul exact al posibilităților, modestia în victorie, tăria morală în temporara înfrîngere, vitejia fără seamăn în apărarea pămîntului strămoșesc, întemeiată pe convingerea că dreptatea cauzei ce o apăra este ea însăși un zid în calea năvălitorilor, în sfîrșit, clarviziunea politică, ce știe să vadă departe și să păstreze, sub cenușa de deasupra, flacăra renașterii viitoare.

Este o impresionantă epocă istorică: a luptelor necurmate pentru dreptul poporului român la existență de sine stătătoare; a biruinței, la capătul a două secole încheiate, în care poporul român a reușit să oblige imensa împărăție turcească a renunța la cucerirea Țărilor Române, mulțumindu-se cu un tribut, care, deși greu, nu le-a știrbit legile, obiceiurile, libertatea de a gîndi și a scrie fără controlul și amenințarea din afară.

Este în același timp o splendidă epocă artistică: a miniaturii de o frumusețe unică, ieșită de sub pana lui Gavriil Uric de la Neamț, pe vremea lui Alexandru cel Bun, și continuată trei generații de școala copiștilor și miniaturiștilor moldoveni; a ctitoriilor lui Ștefan ce Mare, Radu cel Mare, Neagoe Basarab, Petru Rareș; a picturilor de la Voroneț și Sucevița și a introducerii în cultura română a noii arte moderne, creată de Gutenberg.

Din această încordare uriașă, fizică și morală, pentru apărarea pămîntului strămoșesc, și în acest climat general de progres economic și avînt cultural pe toate planurile, s-a născut o literatură, care, deși scrisă în cea mai mare parte într-o limbă străină — slavona, limba de cultură a întregului Răsărit — precum și în latină, polonă, greacă și chiar în italiană, poartă pecetea gîndirii și a simțirii românești din acele timpuri. Letopisețul de cînd s-a început Țara Moldovei, *supravegheat de domn*, Învățăturile lui Neagoe Basarab, Cronica lui

https://biblioteca-digitala.ro

Mihai Viteazul *sînt, peste veacuri, oglinda limpede în care profilul moral și conștiința de sine a poporului român apar grandioase și pure. Și nu numai în aceste opere, cu o structură literar-istorică deliberată, se oglindește fizionomia spirituală a oamenilor acelor vremi, ci și în scrisori, în solii, memorii diplomatice, documente de cancelarie, inscripții pe zidurile bisericilor sau pe pietre de mormînt. Din toate străbate ecoul unor vremi de epopee, pe care am încercat să le facem a retrăi în inima și gîndurile cititorului de azi, prin mijlocirea mărturiilor din toate scrierile menționate mai sus.*

Dar literatura secolelor al XV-lea, al XVI-lea și din primele decenii ale secolului al XVII-lea nu are numai acest rost, de oglindă și „revelator" al entității noastre istorice și spirituale într-una din epocile cele mai reprezentative. Ea ne dă și măsura nivelului atins de cultura română *în ansamblul culturii răsăritene și europene în genere. Obiceiul încetățenit în istoriografia noastră literară, de a rezerva acestei etape de cîteva secole numai cîteva pagini, perspectiva falsă ori numai insuficientă în care a fost privită capodopera acestor vremi,* Învățăturile lui Neagoe Basarab — *creație ce stă în literatura universală pe același plan valoric cu opera unui Erasmus ori Montaigne — au creat impresia, greșită, că numai o dată cu secolul al XVII-lea, și anume în pragul celei de a doua jumătăți a lui, prin Varlaam și Grigore Ureche, cultura noastră intră cu adevărat într-o etapă de mari creații.*

În realitate, pentru cine se oprește mai mult asupra izvoarelor întregii noastre moșteniri spirituale, este evident că tocmai în această perioadă se constituie trăsăturile esențiale ale culturii române, originalitatea ei, capacitatea de a exprima un ethos specific și a da expresie unor orizonturi și unor legi proprii de creștere. Personalitățile și operele cele mai reprezentative sînt exponenții acestor orizonturi și acestor direcții. După începuturile literaturii religioase din primii ani ai secolului al XV-lea, cea de a doua jumătate a acestui veac este dominată, în Moldova, de Letopisețul lui Ștefan cel Mare, *atît de impresionant, încît îl vedem răspîndit în același timp sau mai tîrziu spre trei puncte cardinale: în Apus (Germa-*

https://biblioteca-digitala.ro

nia), în Răsărit (Rusia) și în Nord (Polonia), ca și scrisorile sale politice de circulație europeană.

Ce e drept, în Țara Românească, spre deosebire de Moldova, istoriografia apare mai tîrziu, în primele decenii ale sec. al XVI-lea, împletită cu genul religios al hagiografiei (Gavriil Protul), fiind însă continuată de letopisețul anonim al țării, pierdut în forma originală.

Secolul al XVI-lea vede îmbinarea curentelor occidentale cu tradiția răsăriteană, a umanismului apusean cu cel bizantin, a Reformei cu aspirațiile și imperativele făuririi unui instrument de expresie național — limba română literară, în locul celei tradiționale, de împrumut — slavona. Trei nume strălucesc pe orizontul secolului al XVI-lea: Neagoe Basarab, în primul pătrar, Nicolaus Olahus, în al doilea şi al treilea, şi diaconul Coresi, meșteșugarul ce consacră în a doua jumătate a veacului triumful limbii române prin marea invenție a epocii moderne — tiparul — şi care, plecînd din Țara Românească, se instalează la Brașov, în inima teritoriului românesc, de unde mesajul cărții în limba poporului va iradia pretutindeni.

Dacă Neagoe Basarab monumentalizează tradiția bizantino-slavă sub zodiile noi ale Europei moderne, de care nu este străin (solii săi străbat drumurile Budei, Raguzei și Veneției, ajungînd pînă la Roma), încheind astfel grandios o evoluție culturală, ale cărei începuturi sînt puse în secolul al X-lea, Nicolaus Olahus anticipează structura viitoare a culturii românești, așa cum o vor cunoaște secolul al XVII-lea și primele decenii ale secolului următor. El este un precursor al lui Miron Costin, al Stolnicului Constantin Cantacuzino și al învățatului voievod Dimitrie Cantemir, în descrierea pămîntului românesc, în afirmarea unității etnice și a originii latine a tuturor locuitorilor lui. Concomitent, Despot Vodă încearcă să implanteze umanismul și școala de tip umanist în Moldova, unde aduce din Germania pe Johann Sommer și unde, pentru prima oară, face să fie auzită ideea originii latine, amintind moldovenilor datoria de a fi la înălțimea strămoşilor lor, romanii. Un secol mai tîrziu, această conștiință latină va căpăta locul principal în opera lui Miron

https://biblioteca-digitala.ro

Costin şi a Stolnicului Constantin Cantacuzino. După Nicolaus Olahus şi Despot Vodă, cu umaniştii săi de import, un al treilea sol al vremilor noi este, în Ţara Românească de astă dată, Petru Cercel, ale cărui peregrinări în Franţa şi Italia, marcate pe plan literar de un imn în italiană tipărit la Veneţia, premerg fructuoaselor călătorii ale Stolnicului Cantacuzino şi a cărui curte, servită de italieni, între care secretarul său Sivori, anticipează curtea lui Brîncoveanu, şi el înconjurat de meşteri din Italia şi ţinînd pe lîngă sine, pentru limbile occidentale, pe Anton Maria del Chiaro. Toţi aceştia reprezintă, ca şi Coresi, timpurile noi şi principiul occidental, modern, în cultura română. În personalitatea şi opera lor se pot distinge primele semne ale unei transformări structurale marcînd trecerea culturii româneşti de la etapa medievală, dominată de tradiţia bizantino-slavă, la etapa naţională, definită prin triumful limbii române ca limbă a culturii şi literaturii, prin conştiinţa unităţii românilor de pretutindeni şi prin mîndria originii latine. Acest principiu, străbătut de adierile umanismului apusean şi slujit de tipar, dă culturii române din secolul al XVI-lea un impuls nou, care nu mai putea veni din sudul Dunării, izvorul tradiţiei bizantine, fiindcă întreaga Peninsulă Balcanică intrase în letargia provocată de cucerirea otomană.

Cele două principii — din Apus şi Răsărit — se întrepătrund sau coexistă. Neagoe, principe de Renaştere, cu educaţie şi lectură răsăriteană, dar cu o sensibilitate şi o gîndire modernă, ca şi a lui Machiavelli, este dublat de Gavriil Protul, hagiograf athonit de cea mai evidentă expresie ortodoxă eclesiastică. Olahus şi Despot Vodă sînt contemporanii lui Macarie, Eftimie şi Azarie, feţe bisericeşti, nutrite cu literatura „de specialitate" şi luînd ca model pe bizantinul Manasses. Aceşti trei cronicari moldoveni, care-şi transmit ştafeta în redactarea cronicii ţării, sînt însă creatorii unui nou stil în literatura română şi, în acelaşi timp, continuatorii tradiţiei istoriografice a Moldovei, începute strălucit în secolul precedent, care se va urma neîntrerupt pînă la Neculce şi dincoace de el. Ei elaborează arta naraţiunii istorice, învăţînd din modelele şi izvoarele străine cum să înfăţişeze realităţile naţionale şi

https://biblioteca-digitala.ro

pregătind instrumentele pentru marea şcoală a cronicarilor din secolul următor. Grigore Ureche îşi va elabora cronica sa topind, cu o excepţională artă de a îmbina şi restructura izvoarele, cele două variante ale Letopiseţului lui Ştefan cel Mare *şi cronicile lui Macarie şi Azarie (Eftimie i-a rămas necunoscut) cu fragmente din cronica lui Bielski şi din* Cosmografia *lui Gerard Mercator.* Viaţa lui Nifon — *cronică şi scriere publicistică puternic polemică, sub masca hagiografiei — cronicile lui Macarie, Eftimie şi Azarie,* Învăţăturile *lui Neagoe şi chiar* Letopiseţul de cînd s-a început Ţara Moldovei, *care continuă a fi redactat şi după anul 1500, fac din secolul al XVI-lea, incontestabil, un secol de înflorire a literaturii române originale şi totodată al apariţiei primei opere româneşti de valoare universală. Pe de altă parte, această varietate de scrieri, de tendinţe şi de personalităţi, între care se ridică cele două mari figuri — Neagoe şi Olahus — reprezentînd chipul deopotrivă orientat spre Răsărit şi Apus al culturii româneşti, constituie un fenomen unic în acel moment în aria culturală sud-est europeană de tradiţie bizantină, unde cucerirea turcească pusese capăt înfloririi de odinioară. Numai în Rusia, care se afla în plină afirmare politică şi culturală, mai găsim o vitalitate culturală asemănătoare, desfăşurîndu-se însă într-o mai strictă respectare a tradiţiei răsăritene, în vreme ce cultura română realizează, deja, sinteza între Apus şi Răsărit. Secolul al XVI-lea românesc deţine, astfel, un loc aparte în tabloul cultural al Europei răsăritene şi sud-estice şi în ansamblul cultural european.*

Acest secol se încheie sub semnul epocii lui Mihai Viteazul, care inagurează o nouă etapă, un nou ciclu istoric, din ale cărui premise va răsări cultura secolului al XVII-lea şi din primele decenii ale secolului al XVIII-lea. Epoca lui Mihai avea să fie, peste aproape trei secole, alături de a lui Ştefan cel Mare, unul din pilonii conştiinţei naţionale româneşti şi o sursă de inspiraţie permanentă pentru literatura modernă. Deocamdată, ea marchează o renaştere politică şi morală, după cîteva decenii de lentă şi grea decadenţă, soldate cu o tendinţă pronunţată a imperiului otoman de a-şi întinde stăpînirea directă la nord de Dunăre. Aceste decenii umbrite

https://biblioteca-digitala.ro

sînt însă recuperate în numai 8 ani, granițele raporturilor politice dintre români și imperiul otoman sînt din nou măsurate și trasate în vechile convenții de genialul militar, a cărui faimă a răsunat, ca pe vremuri a lui Ștefan cel Mare, în toată Europa. Literatura acestei epoci reflectă tocmai acest sentiment puternic de „primăvară istorică", de renaștere a unui popor, căruia asuprirea îi ajunsese la os, trezind din adîncuri energii uriașe, ce păreau definitiv amorțite. Fie că faptele vitejești ale lui Mihai sînt narate de străini ca Baltazar Walther sau Stavrinos, unul privind lucrurile cu ochii occidentalilor, celălalt cu speranțele lumii balcanice în eliberarea de sub jugul otoman, fie de domnul însuși, în memoriul către ducele Toscanei, fie de cronica prelucrată în familia căpitanilor săi, Buzeștii, toate concordă în a crea impresia de moment istoric excepțional. Contemporanii nu s-au înșelat, iar scrierile lor au slujit, mai tîrziu, ca modele, izvoare și principiu însuflețitor, lui Bălcescu pentru Românii sub Mihai Voievod Viteazul. *Cu* Istoria lui Mihai Vodă sin Pătrașcu Vodă, *cunoscută în compilația cronicilor muntene, alcătuită la mijlocul secolului al XVII-lea* (Istoria Țării Românești), *începe, de altfel, și literatura română în limba națională, așa cum, în limba slavonă, adevărata literatură română originală începe cu* Letopisețul de cînd s-a început Țara Moldovei.

Două decenii mai tîrziu apare întîia încercare de istorie universală în limba română, Cronograful *lui Mihail Moxa, scris în jurul anului 1620, din îndemnul episcopului Teofil al Rîmnicului, viitorul mitropolit al Țării Românești din timpul lui Matei Basarab. Acest Teofil fusese stareț la Bistrița olteană, unde s-au găsit tipărituri coresiene, și a fost cîștigat pentru ideea cărții în limba poporului, devenind, ca ierarh, un promotor hotărît a limbii naționale în cultură. Contemporan al vremii eroice al lui Mihai, Teofil îmbină interesul pentru limba poporului cu interesul pentru istorie, și nu întîmplător în* Cronograful *scris din îndemnul său, pe bază de izvoare bizantino-slave, apar accente de mîndrie patriotică. Moxa dă o frumoasă relatare a victoriei lui Mircea cel Bătrîn asupra lui Baiazid, prelucrată pe*

https://biblioteca-digitala.ro

baza surselor slave, *și* Cronograful *său va inspira pe Eminescu în* Scrisoarea III. *Așadar, bazele istoriografiei în limba română, care va dobîndi o înălțime artistică și ideologică impresionantă la mijlocul și în a doua jumătate a veacului, atît în Moldova, cu Ureche și Miron Costin, cît și în Țara Românească, cu Stolnicul Constantin Cantacuzino, sînt puse în primele decenii ale acestui veac, în Țara Românească, de unde pornise mișcarea de regenerare politică sub conducerea lui Mihai Viteazul.*

Printre cei care contribuie la fixarea în scris a evenimentelor, lăsîndu-ne cronica anilor 1602—1618, este și călugărul grec Matei de Pogoniana, cunoscut sub numele de Matei al Mirelor, fiindcă, deși în realitate stareț al mănăstirii Dealul, el purta titlul onorific de mitropolit al Mirelor, eparhie din Asia Mică, pe care n-a văzut-o niciodată. Matei al Mirelor deține un loc important în istoria culturală a primelor decenii din sec. al XVII-lea, nu numai prin ceea ce face, dar și prin ceea ce semnifică persoana și opera sa. Secolul al XVII-lea va fi caracterizat, între altele, și prin rolul însemnat și în esență pozitiv pe care-l joacă elementul cultural grec. Renăscută după prăbușirea din 1453, lumea elenică, activă îndeosebi în sfera comerțului, ajungînd să acapareze viața economică a imperiului otoman, găsește în Țările Române un teritoriu liber de controlul direct al sultanului, un refugiu și o bază de acțiune în eliberarea patriei pierdute. Mulți greci se așază în Muntenia și Moldova, se căsătoresc cu pămîntene — condiție absolută pentru a primi „cetățenia" română — și se asimilează idealurilor de luptă antiotomană ale societății românești, care erau și idealurile grecilor. O colaborare politică și o simbioză culturală, din care au folosit ambele popoare, se încheagă astfel, și Stavrinos cîntînd faptele lui Mihai Viteazul, în care vedea un eliberator al lumii balcanice, este primul exponent al acestei noi situații. Al doilea este Matei al Mirelor, care îndeamnă la prietenie pe greci și români, condamnă pe primii cînd vin la nord de Dunăre să exploateze poporul, în calitate de executori ai birului, îndeamnă pe ultimii să nu uite meritele culturale ale grecilor și să nu se ridice împotriva lor cu ură. Deși nu

https://biblioteca-digitala.ro

a scris în românește, Matei al Mirelor aparține și culturii române, ca un simbol al prieteniei celor două popoare, al colaborării lor în propășirea culturală comună și al luptei pentru libertate. Cronica sa a fost, de altfel, în cea mai mare parte tradusă și integrată cronicii naționale. Pe de altă parte, opera lui Matei al Mirelor, care ocupă un loc bine marcat în istoria literaturii neogrecești, vădește influența puternică a culturii române: sfaturile către Alexandru Iliaș sînt evident inspirate de Învățăturile lui Neagoe Basarab, *pe care se pare că el le-a tradus în grecește.*

Antologia noastră se încheie cu două mari personalități ce deschid galeria de spirite ilustre din secolul al XVII-lea și primele decenii ale secolului următor, printre care se numără Grigore Ureche, Miron Costin, Varlaam, Dosoftei, Nicolae Milescu, Stolnicul Constantin Cantacuzino, Radu Popescu, Antim Ivireanu, Dimitrie Cantemir, Ion Neculce. Opera tuturor acestora necesită ample ediții integrale, care, de altfel, s-au și realizat pentru cei mai mulți dintre ei. În schimb, ceea ce este mai caracteristic în scrisul lui Petru Movilă și Udriște Năsturel, din punctul de vedere al antologiei de față, poate fi adunat în coperțile unei cărți de felul acesteia. Pentru prima oară se tipăresc aici, în traducere românească integrală, sfaturile *lui Petru Movilă către fratele său Moise Movilă la urcarea pe tronul Moldovei, precum și dedicația din 1645 către Vasile Lupu. „Prezență românească" în cultura întregului Răsărit și Sud-Est european, Petru Movilă a slujit cauza culturii răsăritene, a fost un precursor al înnoirilor epocii lui Petru cel Mare, un sprijinitor al progresului cultural în Țările Române, un factor însemnat în ridicarea nivelului cultural al ucrainienilor, în mijlocul cărora a păstorit. Datorită lui, Kievul a redobîndit în veacul al XVII-lea ceva din gloria de odinioară.*

Udriște Năsturel, care n-a lăsat cărți proprii, ci numai două importante traduceri, una din latină în slavonă, alta din slavonă în română (dacă nu cumva el este și traducătorul Vieții lui Nifon *și al* Învățăturilor lui Neagoe), *reprezintă, în schimb, tipul „animatorului cultural", al ideologului unei domnii, jucînd în vremea lui Matei Basarab, cumnatul*

https://biblioteca-digitala.ro

său, rolul de „ministru al culturii". El cîntă în versuri slavone, după modele ce cunoşteau mare răspîndire în Ucraina lui Petru Movilă, pe „Basarabi", fiind din acest punct de vedere un precursor al lui Eminescu, evocator şi el al „Basarabilor... dătători de legi şi datini". Sentimentul unei tradiţii politice naţionale, simbolizată de Basarabi, se uneşte cu dorinţa reînvierii epocii de strălucire culturală a lui Neagoe Basarab, pe care-l propune model şi termen de comparaţie pentru Matei Basarab, descendentul său. Udrişte Năsturel crea deci şi noţiunea unei tradiţii culturale. Însufleţit de aceste idei, distinsul cărturar, cunoscător al limbii latine, a cărui înrudire cu româna o proclama în termeni categorici, a reuşit să contribuie la intensa operă culturală din vremea lui Matei Basarab, operă ce va fi reluată la un nivel superior de Şerban Cantacuzino şi Constantin Brîncoveanu, sfătuiţi la rîndu-le de acel Udrişte Năsturel al celei de a doua jumătăţi a secolului al XVII-lea, care a fost Stolnicul Cantacuzino.

În pragul noii epoci culturale şi literare, marcată de triada formată de Varlaam, Grigore Ureche şi Simion Ştefan, antologia noastră se opreşte. De aici înainte, paşii cititorului contemporan sînt mult mai bine călăuziţi de istoriile literare, şi dorinţa lui de lectură a vechilor autori mult mai bine satisfăcută de numeroasele şi adesea excelentele ediţii ale marilor scriitori şi cărturari din această epocă. Rostul nostru a fost de a-l purta printre realităţile şi operele unor etape mai puţin cunoscute, dar fără de care nu se poate explica ceea ce a urmat, fiindcă ele sînt t e m e l i a .

Sperăm a fi înfăptuit, în felul acesta, călăuziţi de entuziasmul pentru dezvăluirea literaturii noastre vechi şi cu sprijinul celor ce-au înţeles eforturile noastre, un act de cultură nu lipsit de ceea ce se numeşte, cu un cuvînt, „actualitate".

G. MIHĂILĂ şi DAN ZAMFIRESCU

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

În cele ce urmează, considerăm necesar să dăm cîteva lămuriri asupra modului cum a fost alcătuită cartea de faţă, expresie a unor preocupări şi idei comune. Planul ei a fost stabilit în amănunt de ambii alcătuitori ai antologiei, fiecare alegîndu-şi publicarea şi prezentarea scrierilor ce intrau mai direct în sfera sa de preocupări; este drept însă că cele mai multe texte au fost îngrijite de primul dintre cei doi colaboratori. De altfel, fiecare prezentare la texte este semnată cu iniţialele îngrijitorului, astfel că cititorul va putea afla cu uşurinţă contribuţia fiecăruia.

Textele scrise sau păstrate pînă astăzi în alte limbi decît româna sînt publicate aici numai în traducere (cu o singură excepţie, *Imnul* lui Petru Cercel, pe care-l dăm şi-n originalul italian), fie prin revizuirea tălmăcirilor existente, fie prin transpuneri noi la textele nepublicate anterior în limba română, fie, în sfîrşit, prin preluarea unor traduceri existente, fapt menţionat la fiecare caz în parte. Textele româneşti au fost transcrise interpretativ după originale, potrivit regulilor îndeobşte acceptate în editarea textelor literare vechi, cît mai apropiat de ortografia actuală[1], iar în unele cazuri au fost preluate din ediţii ştiinţifice recente, citate în notele introductive.

---

[1] Sînt necesare precizări la următoarele litere chirilice: ъ = *ă* sau *î*, potrivit pronunţării actuale (la sfîrşitul cuvintelor, neavînd, de cele mai multe ori, valoare fonetică, nu se transcrie, la fel ь); ѣ = *ea* sau *é* (atunci cînd în limba română actuală se pronunţă *e*); ѧ = *ea*, *ia* sau *e*; ѫ = *ă* sau *î*; ꙟ = *in*, *îm*, *i*, *n* sau *m*, în funcţie de contextul fonetic; лъ, ръ = *il*, *ir*, potrivit pronunţării reale. Pentru celelalte litere — precum şi pentru transliterarea strictă în ansamblu, ce se deosebeşte întrucîtva de transcrierea interpretativă — cititorul poate vedea regulile adoptate în *Crestomaţia romanică*, întocmită sub conducerea acad. Iorgu Iordan, vol. I, Bucureşti, Ed. Academiei, 1962, p. 144—147.

https://biblioteca-digitala.ro

Parantezele drepte [ ] marchează, în cazul traducerilor, cuvinte şi expresii introduse de noi pentru completarea unor lacune sau explicarea unor pasaje; în cazul textelor româneşti ele semnalează literele sau cuvintele restituite de îngrijitorii ediţiei; la ambele tipuri de texte, paranteze drepte sînt folosite, de asemenea, pentru transpunerea vechii cronologii în cronologia actuală.

Parantezele rotunde marchează, în primul caz, variante ale traducerilor (folosite foarte rar) sau, în al doilea, literele suprascrise în original şi coborîte în rînd, în ediţie.

Notele introductive la fiecare text şi-au pus drept scop să fixeze locul pe care-l ocupă fiecare scriere în peisajul literar şi cultural al epocii respective, să explice în puţine cuvinte specificul ei, valoarea literară şi ideologică, aducînd uneori fapte şi interpretări noi. Bibliografia citată la fiecare dintre ele cuprinde numai sursele textologice şi lucrările folosite în mod special. De aceea, ne îngăduim a indica aici, pentru cititorii dornici să-şi completeze informaţia, studiile şi ediţiile de cronici ale lui Ioan Bogdan — savantul care a avut cea mai mare contribuţie la descoperirea şi valorificarea literaturii române vechi, în special a istoriografiei, în limba slavonă şi polonă —, citate în cuprinsul antologiei[1], precum şi următoarele istorii ale literaturii româneşti vechi, în care se găseşte şi o bogată bibliografie: N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti*, vol. I, ed. a II-a, Bucureşti, 1925; N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I şi II, Bucureşti, 1940—1942; Al. Piru, *Literatura română veche*, ed. a II-a, Bucureşti, E.P.L., 1962; *Istoria literaturii române*, vol. I, red. resp. acad. Al. Rosetti, Bucureşti, Ed. Acad., 1964; George Ivaşcu, *Istoria literaturii române*, 1, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1969. O viziune mult îmbunătăţită asupra vechii culturi şi literaturi româneşti în limba slavonă poate fi găsită în lucrările publicate de-a lungul ultimelor trei decenii de E. Turdeanu, dintre care cităm aici: *La littérature bulgare au XIV-e siècle et sa diffusion dans les Pays Roumains*, Paris, 1947; *Les Principautès Roumaines et les Slaves du Sud: Raports littéraires et religieux* (Süd-ost Institut München), 1959; *L'activité littéraire en Moldavie à l'époque d'Etienne le Grand (1457—1504)*, extras din *Revue des études roumaines*, V—VI, 1960, p. 21—66+II pl.;

---

[1] O bună parte din studiile sale sînt reunite acum într-un volum de *Scrieri alese*, Bucureşti, Editura Academiei, 1968.

https://biblioteca-digitala.ro

L'activité littéraire en Moldavie de 1504 à 1552, extras din aceeaşi revistă, IX—X, 1965, p. 97—142+II pl., şi altele, răspîndite în diverse publicaţii româneşti şi străine. Adăugăm aici, pentru a încheia: Dan Zamfirescu, *Studii şi articole de literatură română veche*, Bucureşti, E.P.L., 1967, şi G. Mihăilă, *Istoriografia română veche (sec. al XV-lea — începutul sec. al XVII-lea) în raport cu istoriografia bizantină şi slavă*, în „Romanoslavica“, XV, 1967, p. 158—202.

De cîte ori a fost necesar am însoţit textele de note explicative, redactate de îngrijitorul fiecărui text.

În pregătirea antologiei de faţă am solicitat concursul mai multor specialişti, al căror nume îl menţionăm de fiecare dată în notele introductive. Două excepţii însă se impun: la solicitarea unuia dintre noi (Dan Zamfirescu), prof. Aurel Decei a binevoit să pregătească trei texte emanînd de la Mihai Viteazul, iar colegii asist. Rita Dobroiu şi lect. Eugen Dobroiu, de la Universitatea din Bucureşti, au tradus şi însoţit de note textele lui Stavrinos şi Matei al Mirelor. Tuturor le exprimăm aici mulţumirile noastre.

G. MIHĂILĂ şi DAN ZAMFIRESCU

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

SECOLUL AL XV-LEA

LITERATURA RELIGIOASĂ ÎN LIMBA SLAVONĂ

GRIGORIE ŢAMBLAC

Începuturile literaturii române originale în limba slavonă sînt legate de consolidarea statelor feudale româneşti şi organizarea superioară a bisericii, care a deţinut timp îndelungat, alături de cancelariile domneşti, controlul culturii scrise. Depăşind faza iniţială a inscripţiilor în limba slavă veche (atestate pe teritoriul ţării noastre încă din sec. al X-lea — al XI-lea) şi a copierii de manuscrise slavone (cele mai vechi păstrate, scrise pe teritoriul ţării noastre, sînt din sec. al XIII-lea — al XIV-lea), cărturarii cunoscători ai acestei limbi trec în secolul al XV-lea la redactarea unor scrieri originale, mai întîi cu caracter religios, iar apoi şi laic. Astfel, curînd după ce în Ţările Române se scriu primele acte de cancelarie slavone ajunse pînă la noi (cel mai vechi păstrat din Ţara Românească datează din 1374, iar din Moldova, din 1388), apar cele dintîi scrieri originale în această limbă, datorate egumenului Nicodim de la Tismana, călugărului Filotei, fost logofăt al lui Mircea cel Bătrîn, şi cărturarului bulgar Grigorie Ţamblac, care şi-a desfăşurat o parte din activitate în Moldova.

Dar dacă despre Nicodim, venit din sudul Dunării, de la care s-a păstrat o frumoasă *Evanghelie*, copiată în 1404—1405, ştim doar că este autorul a două scrisori cu conţinut religios adresate patriarhului bulgar Eftimie al Tîrnovei, între anii 1385—1391[1], în schimb, scurtele

[1] Vezi E. Turdeanu, *Les premiers écrivains religieux en Valachie: l'hégoumène Nicodème de Tismana et le moine Philothée*, „Revue des études roumaines", II, 1954, p. 134. Cf. E. Lăzărescu, *Nicodim de la Tismana şi rolul său în cultura românească*, „Romanoslavica", XI, 1965, p. 237—285; Ion-Radu Mircea, *Cel mai vechi manuscris miniat din Ţara Românească: Tetraevanghelul popii Nicodim (1404—1405)*, ibidem, XIII, p. 203—221; Dj. Sp. Radojičić, *„Bulgaralbanitoblahos" et „serbalbanitobulgaroblahos" — deux caractèristiques ethniques du Sud-Est européen du XIV-e et XV-e siècle. Nicodème de Tismana et Grégoire Camblak*, ibidem, p. 77—79.

https://biblioteca-digitala.ro

imnuri religioase (numite *Pripeale)* ale fostului logofăt al lui Mircea celBătrîn (1386—1418) s-au păstrat în mai multe manuscrise slavo-române şi ruseşti din sec. al XV-lea — al XVII-lea, fiind chiar tipărite începînd din 1536 (de către cunoscutul tipograf sîrb Božidar Vuković [citeşte: Bojidar Vukovici]), iar apoi traduse şi publicate şi în româneşte (începînd din 1703)[1]. Valoarea lor literară este redusă, şi de aceea — deşi importante ca fapt de cultură în sine — nu le vom reproduce în antologia de faţă.

În schimb, vom reproduce aici un fragment dintr-o altă scriere aparţinînd aceleiaşi epoci, şi anume *Pătimirea sfîntului Ioan cel Nou*, scrisă probabil în anul 1402, la Suceava, de către Grigorie Ţamblac.

Născut la Tîrnova, în Bulgaria, în jurul anului 1364, Grigorie Ţamblac este unul din ucenicii cei mai de seamă ai marelui cărturar bulgar, patriarhul Eftimie al Tîrnovei. După căderea Bulgariei sub turci, îşi desfăşoară activitatea pe lîngă patriarhia din Constantinopol, iar apoi devine egumen al mănăstirii sîrbeşti din Dečani, unde compune scrieri istorice şi religioase. În anul 1401 este trimis în Moldova, de către patriarhia din Constantinopol, cu misiunea de a aplana conflictul dintre aceasta şi biserica ţării, în fruntea căreia fusese hirotonit mitropolitul Iosif Muşat, între anii 1387—1391.

Misiunea iscusitului diplomat Grigorie Ţamblac s-a încheiat în favoarea moldovenilor, prin recunoaşterea în iulie 1401 de către patriarhia din Constantinopol a ierarhilor localnici. Mai mult, Ţamblac a rămas cîtva timp aici la Suceava (pînă în 1404), cu care prilej a rostit în biserica mitropolitană mai multe predici, ce s-au păstrat în manuscrise slavone[2].

Însă dacă acestea au mai mult o însemnătate religioasă şi documentară, în schimb, o altă scriere a sa, compusă probabil în anul 1402, depăşeşte sfera religioasă, fiind în acelaşi timp un preţios text literar-istoric. Aceasta este *Mucenicia sfîntului şi slăvitului mucenic Ioan cel Nou, care a fost chinuit la Cetatea Albă*, alcătuită în slavona mediobulgară, cu prilejul aducerii moaştelor acestuia la Suceava, capitala

---

[1] Vezi E. Turdeanu, *art. cit.*, p. 136—144; Tit Simedrea, *Pripealele lui Filotei Monahul*, „Romanoslavica", XVII (sub tipar).

[2] Ulterior, în 1415 a devenit mitropolit al Kievului, iar în 1418 a participat la cunoscutul conciliu de la Constanţa (Germania), la care s-a încercat o împăcare între bisericile catolică şi ortodoxă. A murit în 1419 sau 1420.

https://biblioteca-digitala.ro

de atunci a ţării, de la Cetatea Albă, unde fusese martirizat de tătari pe la 1330.

Acest personaj, cu numele de Ioan, era un negustor din Trapezunt (Trebizonda), port pe ţărmul răsăritean al Mării Negre. Venind cu o corabie a unui italian catolic pînă la Cetatea Albă, este pîrît de acesta căpeteniei tătarilor din cetate, că ar vrea să treacă la religia păgînă a acestora. Nevrînd să-şi renege credinţa creştină — moştenită de la strămoşi, după cum spune el — Ioan este supus la chinuri şi omorît de către tătari.

Dacă povestirea vieţii şi martiriului acestuia este pătrunsă de spiritul religios obişnuit al operelor hagiografice, în schimb descrierea oraşului Trapezunt şi a Cetăţii Albe, dar mai ales relatarea aducerii moaştelor noului sfînt la Suceava cuprind elemente realiste, aceasta din urmă reprezentînd marcarea unui fapt petrecut sub ochii autorului. Lucru semnificativ, această din urmă parte a *Muceniciei sfîntului Ioan cel Nou* este redactată la timpul prezent, ceea ce subliniază autenticitatea ei.

Păstrată în mai multe manuscrise, dintre care cel mai vechi din 1439, copiat de cunoscutul miniaturist Gavriil Uric de la Neamţ (azi la B.A.R.[1], mss. slav. nr. 164, ff. 324—330), prelucrată ulterior, tradusă în româneşte şi amplificată de mitropolitul Varlaam în *Carte românească de învăţătură* (1643), această scriere s-a integrat literaturii române nu numai prin faptul că a fost scrisă la noi, ci şi prin circulaţia ei ulterioară. Povestea muceniciei lui Ioan cel Nou a inspirat şi pe autorii frescelor de la Voroneţ şi Suceviţa, care au transpus în imagini scrierea lui Grigorie Ţamblac.

În filologia românească modernă scrierea lui Grigorie Ţamblac a fost pusă în lumină pentru prima dată de episcopul Melchisedec Ştefănescu, primul editor şi traducător al versiunii originale, după manuscrisul citat mai sus: *Viaţa sf. Ioan cel Nou de la Suceava, scrisă în limba slavonă de mitropolitul Grigorie Ţamblac şi tradusă de prea sf. sa episcop Melchisedec*, în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", an. II, vol. III, 1884, p. 163—174[2]. De curînd textul a fost

[1] B.A.R. — Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (pînă în 1948, Biblioteca Academiei Române).

[2] Episcopul Melchisedec a consacrat şi un amplu studiu vieţii şi operei lui Grigorie Ţamblac, în acelaşi număr al revistei, astăzi

https://biblioteca-digitala.ro

reprodus, cu facsimile, şi tradus în limba bulgară modernă într-un volum special, cuprinzînd şi un amplu studiu, apărut la Sofia: P. Rusev — A. Davidov, *Grigorii Țamblak v Rumănia i v starata rumănska literatura* [*Grigorie Țamblac în România și în literatura română veche*], Sofia, 1966.

Mai jos reproducem în traducere, folosind această din urmă ediţie (p. 106—109 şi f. 329*b*—330*a*) şi transpunerea mai veche a episcopului Melchisedec (p. 173—174), partea finală a scrierii lui Grigorie Țamblac, avînd în vedere valoarea ei documentară.

G. M.

Mucenicia sfîntului și slăvitului mucenic Ioan cel Nou, care a fost chinuit la Cetatea Albă

Scrisă de Grigorie, monah și prezbiter în marea biserică a Moldovlahiei

[...] Toate acestea au ajuns la auzul binecinstitorului domn a toată Moldovlahia și ținuturilor de la Mare, de Hristos iubitorului şi marelui voievod Io[an][1] Alexandru, bărbat împodobit cu multe virtuți, dar şi iubitor de mucenici. Îndată ce a aflat de moaştele mucenicului şi cuprins fiind de dorința lor, cu sfatul celui ce atunci cîrmuia cele bisericești, preasfințitul arhiepiscop Iosif, trimite un boier

---

depășit, reprodus şi în alte două publicații. După amplul studiu — în parte depășit, de asemenea — al lui A.I. Iațimirski, *Grigorii Țamblak*, St. Petersburg, 1904, vezi, acum în urmă: E. Turdeanu, *Grégoire Camblak: faux arguments d'une biographie*, „Revue des études slaves“, XXII, 1946, p. 46—81, și capitolul respectiv din *Istoria na bălgarskata literatura*, I, Sofia, 1962, p. 327—344 (autor V. Velcev).

[1] *Iō*, formă prescurtată în documentele şi scrierile medievale a numelui *Ioan*, adăugat înaintea aceluia al domnilor ţării, după maniera bizantino-bulgară.

https://biblioteca-digitala.ro

cu destulă oaste să aducă la dînsul cu mare cinste trupul vrednic de slavă al mucenicului.

Primindu-l în curînd cu mare cinste și cu osîrdia cuvenită, îl întîmpină cu toți cei slăviți ai săi și cu mult popor de oameni ai lui Dumnezeu, încă și cu arhiereul și cu tot clerul bisericesc, cu făclii și cu cădelnițe și cu miruri bine-mirositoare. Se apleacă spre racla sfîntului, cuprinde mult pătimitul trup, atinge ochii și buzele sale de mîinile lui, varsă multe lacrimi de bucurie. Îl proclamă păzitor al țării sale, și așa îl așează cu cinste în prea-sfînta mitropolie, în luminata sa cetate Succava, scaunul său [...]

https://biblioteca-digitala.ro

Letopiseţul de cînd s-a început Ţara Moldovei

Prima scriere românească laică în limba slavonă este letopiseţul Moldovei, alcătuit la curtea lui Ştefan cel Mare (1457—1504) şi continuat în timpul urmaşilor săi. Autorul sau autorii anonimi ai acestei scrieri — desigur dieci din cancelaria domnească, care redactau sub îndrumarea voievodului şi a marelui logofăt — au folosit pentru perioada de la Dragoş voievod (1352—1353) pînă la Ştefan cel Mare tradiţia orală şi unele însemnări analistice făcute în prima jumătate a sec. al XV-lea, iar pentru epoca marelui voievod şi deceniile următoare au însemnat aproape an de an evenimentele cele mai importante din istoria ţării.

Textul letopiseţului Moldovei scris la curtea lui Ştefan cel Mare nu ni s-a păstrat în forma originală, ci în còpii şi prelucrări ulterioare, dintre care cea mai apropiată de protograf este intitulată *Letopiseţul de cînd s-a început, cu voia lui Dumnezeu, Ţara Moldovei*. Această copie a fost descoperită la Tulcea într-un manuscris din sec. al XVI-lea, originar din Moldova, şi publicată, cu studiu şi traducere, de Ioan Bogdan în volumul *Cronice inedite atingătoare de istoria romînilor*, Bucureşti, 1895, p. 1—78 şi planşele I—XIX (După moartea lui I. Bogdan, manuscrisul a fost trecut la B.A.R., unde se păstrează în colecţia manuscriselor slave, nr. 649). I. Bogdan a numit acest letopiseţ „de la Bistriţa“, întrucît a presupus că redactarea lui a fost începută în timpul lui Alexandru cel Bun, în această ctitorie a lui. Cu cîţiva ani în urmă, P.P. Panaitescu l-a numit *Letopiseţul anonim al Moldovei*, titlu nu întru totul potrivit, întrucît şi celelalte variante păstrate sînt tot anonime. Aşadar, cel mai bine ni se pare că procedează acei cercetători care îl denumesc cu titlul său, şi anume *Letopiseţul de cînd s-a început Ţara Moldovei*.

Prin structura sa, letopiseţul are patru părţi inegale ca întindere: *Partea I*, de la Dragoş (1352; în text, greşit: 1359) pînă la Alexandru cel Bun (1400, în text greşit: 1399), care reprezintă o simplă enumerare a domnilor şi a anilor de domnie ai fiecăruia (cu unele greşeli);

https://biblioteca-digitala.ro

Partea a II-a, de la Alexandru cel Bun (1400—1432) pînă la Ştefan cel Mare (1457), în care ştirile sînt mai exacte şi mai detailate, menţionîndu-se nu numai voievozii şi anil de domnie, ci şi unele războaie, luptele pentru domnie din anii 1432—1457, legăturile de rudenie ale unor domni etc.; *Partea a III-a*, cea mai amplă, de la urcarea pe tron a lui Ştefan cel Mare (1457) pînă la moartea lui (1504), care constituie o naraţiune istoriceşte exactă, detailată şi îngrijită, cu preocupări literare şi reflecţii morale, fiind cea mai valoroasă din întreg textul; *Partea a IV-a*, de la urcarea pe tron a lui Bogdan al III-lea, fiul lui Ştefan cel Mare (1504) pînă în 1507, cînd textul se întrerupe la mijlocul unei fraze, întrucît ultimele file ale manuscrisului s-au pierdut.

Continuarea cronicii domneşti şi după această dată este confirmată însă de celelalte variante păstrate, şi anume *Povestirea pe scurt despre domnii Moldovei*, cunoscută sub numele de *Letopiseţul de la Putna*, şi de una din prelucrările străine — *Cronica moldo-polonă*. Prima dintre acestea, redactată la mănăstirea Putna, pe baza textului iniţial alcătuit la curtea domnească, se păstrează în două copii slavone din sec. al XVI-lea (una poate fi şi de la începutul sec. al XVII-lea), care duc povestirea pînă la 1518, respectiv 1526, în timpul nepotului lui Ştefan cel Mare, Ştefăniţă vodă (1517—1527), şi într-o traducere romănească, efectuată de Vartolomei Măzăreanu în 1770, şi copiată în anul 1800 (duce povestirea pînă în 1518, dar reprezintă o variantă deosebită de celelalte două). Cea de-a doua variantă se păstrează în trei manuscrise polone din sec. al XVI-lea, al XVII-lea şi al XVIII-lea, fiind probabil tradusă şi redactată în polonă sau cel puţin copiată de solul Nicolae Brzeski [Bjeski] în 1566. Este interesant de remarcat că data întemeierii Moldovei apare în această cronică: 1352; în ea se relatează istoria ţării pînă în 1564.

Letopiseţul Moldovei s-a păstrat de asemenea în alte două prelucrări străine: *Cronica moldo-germană* (în limba germană medievală) din copia lui Hartmann Schedel, efectuată în 1502 şi cuprinzînd numai domnia lui Ştefan cel Mare, de la urcarea pe tron pînă în 1499 (păstrată în Biblioteca de Stat din München); *Cronica moldo-rusă*, păstrată în şapte còpii ruseşti din sec. al XVI-lea şi al XVII-lea şi cuprinzînd o legendă despre originea latină a poporului român, urmată de o variantă prescurtată a letopiseţului Moldovei, de la Dragoş pînă la urcarea pe tron a lui Bogdan al III-lea (1504).

https://biblioteca-digitala.ro

Așadar, în epoca veche au circulat mai multe copii și prelucrări ale letopisețului Moldovei, dintre care unele au fost folosite de primul cronicar ce a scris în limba română, Grigore Ureche, către mijlocul sec. al XVII-lea. Ele erau de asemenea cunoscute lui Miron Costin și altor cronicari din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, după cum se poate constata din unele mențiuni ale acestora și din traducerea citată mai sus a lui Vartolomei Măzăreanu.

Istoriografia modernă, română și străină, a luat cunoștință de toate aceste variante ale cronicii moldovenești din sec. al XV-lea și de la începutul sec. al XVI-lea prin edițiile rusești și polone de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și mijlocul sec. al XIX-lea, apoi prin acelea ale lui B.P. Hasdeu și mai ales ale lui Ioan Bogdan, care a descoperit și-a publicat cea mai mare parte a lor. După I. Bogdan, au mai adus contribuții în această direcție istoricul polon O. Górka [Gurka], iar la noi I.C. Chițimia și P.P. Panaitescu.

În afară de volumul citat mai sus al lui I. Bogdan, menționăm aici următoarele ediții fundamentale: I. Bogdan, *Vechile cronice moldovenești pînă la Ureche*, București, 1891; Idem, *Letopisețul lui Azarie*, București, 1909 (extras din „Analele Academiei Române", Memoriile Secției istorice, seria II, t. XXXI)[1]; I.C. Chițimia, *Cronica lui Ștefan cel Mare (Versiunea germană a lui Schedel)*, București, 1942; *Cronicile slavo-române din sec. XVI—XVII, publicate de I. Bogdan*. Ediție revăzută și completată de P.P. Panaitescu, București, Ed. Academiei, 1959.

Importanța *literară* a *Letopisețului de cînd s-a început Țara Moldovei* este excepțională, întrucît această scriere reușește să surprindă nu numai datele principale ale istoriei Moldovei, ci și sentimentele acelor care o apărau de năvălitori dinspre toate punctele cardinale, în primul rînd gîndurile și sentimentele genialului militar și om politic ce stătea în fruntea luptei pentru independență, Ștefan cel Mare. Moldova eroică și glorioasă zugrăvită de acest *Letopiseț* va fi din nou evocată — cu fraze întregi traduse din cronica slavonă — de către Grigore Ureche, care a preluat aproape în întregime această scriere în *Letopisețul* său. La rîndul lui, Ureche va inspira pe Alecsandri și pe Sadoveanu, primul în *Dumbrava Roșie*, celălalt în *Viața lui Ștefan*

---

[1] Studiile din aceste volume au fost reproduse în *Scrieri alese*, 270—467.

https://biblioteca-digitala.ro

cel Mare și *Frații Jderi*. Se poate spune că adevărata literatură românească, aceea care dă expresie unor realități și sentimente profund naționale în locul sentimentelor și faptelor convenționale din *Mucenicia sfîntului Ioan cel Nou*, ia naștere o dată cu *Letopisețul Moldovei*. De aici începe drumul prozei istorice românești, care va culmina în creația lui Mihail Sadoveanu.

Dăm mai jos traducerea integrală a *Letopisețului de cînd s-a început Țara Moldovei* după manuscrisul original și edițiile lui I. Bogdan și P.P. Panaitescu. Am folosit pentru aceasta traducerea mai veche a lui I. Bogdan, pe care am revăzut-o integral atît sub raportul exactității, cît și al stilului, folosind și unele sugestii din versiunea lui P.P. Panaitescu (vezi *ed. cit.*, p. 1—23).

G. M.

Letopisețul de cînd s-a început, cu voia lui Dumnezeu, Țara Moldovei

În anul 6867 [1359] a venit Dragoș voievod din Țara Ungurească, din Maramureș, la vînat, după un zimbru, și a domnit 2 ani[1].

După el a domnit fiul său, Sas voievod, 4 ani[2].

După acesta, fiul său, Lațcu voievod, a domnit 8 ani.

Iar după el a domnit Bogdan voievod 6 ani[3].

Și a domnit fiul Mușatei, Petru voievod, 12 ani[4].

Iar după el a domnit fratele său, Roman voievod, 3 ani[5].

După aceea a domnit fratele acestuia, Ștefan voievod, 7 ani[6].

Iar după el a domnit Iuga voievod 2 ani[7].

DOMNII MOLDOVEI

În anul 6907 [1399], luna aprilie 23, s-a ridicat domn în Țara Moldovei Alexandru voievod[8], iar pe Iuga voievod l-a luat Mircea voievod[9]. Și a stăpînit Alexandru voievod Țara Moldovei 32 de ani și 8 luni și a murit în anul 6942 [1434], ianuarie 1, și a fost îngropat în mănăstirea Bistrița, pe care el însuși o zidise[10]. Veșnica lui pomenire.

Și i s-a născut cel dintîi fiu, numit Ilie voievod, în anul 6917 [1409], iulie 20, din cneaghina Neacșa. Iar Ștefan

https://biblioteca-digitala.ro

voievod s-a născut din Stanca, în anul 6919 [1411]. Iar Petru voievod s-a născut din Marina, fiica lui Mărin (Merin)[11], în anul 6930 [1422].

În anul 6933 [1425], octombrie 23, şi-a luat Ilie voievod soţie şi a adus-o Ghidigol[12] sîmbătă, iar duminică s-au cununat. Şi i s-a născut un fiu în anul 6935 [1427] şi i-au dat numele Roman, iar Olehno s-a născut în anul 6946 [1438] august 17, şi a murit la Cetatea Albă în anul 6963 [1455]. Tot atunci Petru voievod, numit Aron, s-a ridicat domn la Movile (Mohile).

Şi a fost întîiul război între fiii lui Alexandru voievod la Loloni, şi a biruit Ştefan voievod pe Ilie voievod. Şi a stăpînit Ilie voievod după moartea tatălui său, Alexandru voievod, singur 21 de luni. Iar după războiul de la Loloni a stăpînit singur ţara 22 de luni[13].

Al doilea război a fost la Dărmăneşti, în anul 6942 [1434], februarie, ziua 1, la lăsata de carne, luni, şi a biruit Ştefan voievod.

Într-al treilea război a venit Ilie voievod din Ţara Leşească şi a lovit pe Ştefan voievod la Podraga şi l-a biruit în anul 6944 [1436][14], august 4, vineri.

Iar al patrulea război a fost la Pipereşti, în anul 6944 [1436], luna martie 8, joi.

În anul 6947 [1439], noiembrie 28, au venit tătarii şi au prădat pînă la Botoşani (Botuşani). Şi iarăşi au venit în anul 6948 [1440], decembrie 12, şi au ars Vasluiul şi Bîrladul.

În anul 6952 [1444], mai, vineri, înaintea pogorîrii Sfîntului Duh, l-a prins Ştefan voievod pe Iliaş voievod şi l-a orbit.

În anul 6957 [1449], luna octombrie 12, a venit Bogdan voievod şi a lovit pe Alexandrel voievod la Tămăşani, aproape de tîrgul Romanului, şi i-a omorît o mulţime de boieri (pani); Oancea logofătul şi Costea Andronic şi mulţi alţii au fost omorîţi.

În anul 6959 [1451], luna octombrie 16, a venit Petru voievod numit Aron, noaptea şi a căzut asupra lui Bogdan voievod la Răoseni, vineri, în zori, şi i-a tăiat capul.

https://biblioteca-digitala.ro

În anul 6963 [1455], martie 25, a fost război la Movile (Mohile) cu Alexandrel, şi a biruit Aron pe Alexandrel şi a fugit la Cetatea Albă şi acolo şi-a dat sfîrşitul.

În anul 6965 [1457], luna aprilie 12, marţea mare, a venit Ştefan voievod, fiul lui Bogdan voievod, asupra lui Aron voievod, la locul numit Hreasca, lîngă Doljeşti, şi a biruit Ştefan voievod, cu ajutorul lui Dumnezeu[15], şi a luat schiptrul Moldovei.

În anul 6969 [1461], iulie 5, a lovit cu război Ştefan voievod ţara secuilor.

În anul 6970 [1462], iunie 22, au lovit pe Ştefan voievod cu tunul la cetatea Chiliei.

În anul 6971 [1463], iulie 5, şi-a luat Ştefan voievod doamnă pe cneaghina Evdochia din Kiev, sora ţarului Simeon (Semen).

În anul 6973 [1465], luna ianuarie 23, joi, la miezul nopţii, a intrat Ştefan voievod în Chilia şi a împresurat cetatea. Şi a petrecut acolo joi în pace, iar vineri dimineaţă au lovit şi au început a dărîma cetatea Chiliei. Şi astfel au bătut toată ziua şi s-au luptat pînă seara. Iar sîmbătă s-a predat cetatea şi a intrat Ştefan voievod în cetate, cu voia lui Dumnezeu. Şi a rămas acolo trei zile, petrecînd şi lăudînd pe Dumnezeu şi împăciuind pe oamenii din cetate. Şi le-a pus acolo pîrcălabi pe Isaia şi pe Bihtea şi i-a învăţat să păzească cetatea de limbile necredincioase. Şi astfel s-a întors cu toată oastea în cetatea sa de scaun a Sucevei. Şi aşa a poruncit mitropoliţilor şi episcopilor săi şi tuturor preoţilor, să mulţumească lui Dumnezeu pentru darul ce i-a făcut Dumnezeu cel de Sus, Savaot, cel ce pe heruvimi se odihneşte.

Şi după doi ani, în anul 6975 [1467] s-a ridicat craiul unguresc numit Matiaş şi a năpădit la Totruş cu toată puterea ungurească, în noiembrie 19. Iar la 29 noiembrie au venit în tîrgul Romanului şi în ziua a 7-a a lunii decembrie au ars tîrgul. Şi astfel au ajuns pînă la Baia. În 14 ale lunii decembrie, luni spre marţi, s-a împlinit gîndul lui Dumnezeu cu Ştefan voievod şi a năvălit noaptea asupra ungurilor la Baia. Şi i-a dat Dumnezeu în mîinile lui Ştefan voievod

https://biblioteca-digitala.ro

și ale oștii sale și mare mulțime dintre dînșii au fost omorîți. Iar craiul a fost săgetat atunci în luptă. Și astfel s-au întors rușinați pe altă cale mai scurtă, și nu s-a întîmplat cum credeau ei, ci s-a întîmplat cum a fost voia lui Dumnezeu, părintele atotțiitor. Căci zice: Să nu se laude preaînțeleptul cu înțelepciunea sa și să nu se laude puternicul cu puterea sa, să nu se laude bogatul cu bogăția sa. Iar într-alt loc zice: Precum au căzut cei puternici, iar cei slabi s-au încins cu putere, tot astfel să înțelegem că biruința de la nimeni altul nu poate veni, decît de la Domnul Dumnezeul puterilor[10].

Iar în același an a prădat Ștefan voievod țara secuilor, și acesta a fost a doua prădare a lor.

În anul 6978 [1470], luna februarie 27, în marțea brînzei, a avut loc prădarea și nimicirea Brăilei de către Ștefan voievod.

În anul 6979 [1471], ianuarie 16, marți, a fost tăiat Isaia vornicul cu Negrilă paharnicul și Alexa stolnicul.

În anul 6979 [1471], luna martie 7, joi, a fost război cu Radul voievod la Soci. Și a biruit Ștefan voievod, cu mila lui Dumnezeu și cu ajutorul puternicului Savaot Dumnezeu. Și a omorît mare mulțime dintre ei. Iar toate steagurile lui au fost luate, și chiar marele schiptru al lui Radul voievod a fost luat. Și mulți viteji au fost prinși atunci, care au și fost tăiați. A lăsat cu viață numai pe doi boieri mari, pe Mircea comisul și pe Stan logofătul.

În același an, în august 29, a fost un mare cutremur peste tot pămîntul, în vremea cînd ședea domnul la prînz.

În anul 6980 [1472], luna septembrie 14, și-a luat Ștefan voievod doamnă, pe cneaghina Maria de la Mangop.

În anul 6981 [1473], luna noiembrie 8, luni, a împărțit Ștefan voievod oastei sale steaguri la Milcov. Și au pornit din nou, împreună cu Băsărab, asupra lui Radul voievod. Și întîlnindu-se în aceeași lună, în 18, joi, la locul numit Cursul Apei, s-au bătut acolo pînă seara, asemenea și vineri, și sîmbătă pînă seara, adică pînă în 20 ale aceleiași luni. Sîmbătă spre duminică a lăsat Radul voievod toate ale sale în tabără și a fugit cu toată oastea în cetatea sa de scaun,

https://biblioteca-digitala.ro

numită Dîmbovița. Iar în 23 a sosit Ștefan voievod cu toată oastea sa și a împresurat cetatea Dîmbovița. Și în noaptea aceea a fugit Radul voievod din cetate. În 24 ale aceleiași luni, miercuri, a luat Ștefan voievod cetatea și a intrat în ea. Și a luat și pe doamna lui Radul voievod, și pe singura sa fiică, și toate comorile lui, și toate veșmintele, și toate steagurile lui. Și a petrecut acolo trei zile, veselindu-se, iar apoi s-a întors în cetatea sa de scaun, Suceava. Și atunci mitropolitul cu tot clerul bisericesc i-au făcut o minunată și prea frumoasă întîmpinare, dar mai mult au proslăvit pe Dumnezeu pentru toate cîte le dăduse robului său, Ștefan voievod. Și acolo a făcut atunci mare ospăț mitropoliților și vitejilor săi. Iar pe Basarab l-a lăsat să domnească în Țara Basarabească, și a domnit o lună. Iar Radul voievod a fugit la turci și, luînd cu sine 15.000 de turci, l-a lovit pe Basarab joi, decembrie 23, și a biruit pe Basarab și toată oastea lui, iar acesta însuși a fugit în Țara Moldovei. Iar turcii au venit pe urma lui Băsărab și au așezat tabără la Bîrlad, în decembrie 31, vineri. Și apoi au slobozit năvrapii și au prădat țara și s-au întors. Și au prădat și în Țara Muntenească cei ce au fost cu Băsărab.

În anul 6982 [1474], luna octombrie 1, a luat Ștefan voievod cetatea de la Teleajin și a tăiat capetele pîrcălabilor și pe femeile lor le-au adus, și mulți țigani au luat atunci, iar cetatea au ars-o. În aceeași lună, în 5, a fost război cu ungurii și cu Țepeluș și i-au biruit. Iar în 20 ale aceleiași luni au bătut și pe Băsărab.

În anul 6983 [1475], ianuarie 10, marți, a fost război la Vaslui cu puterile turcești și a biruit atunci Ștefan voievod, cu mila lui Dumnezeu și cu ajutorul lui Iisus Hristos, fiul lui Dumnezeu celui viu, care s-a născut din preacurata fecioară spre mîntuirea noastră. Și i-a dat Dumnezeu pe ei, limbi necredincioase, în ascuțișul săbiei și au căzut atunci mulțime mare nenumărată și au fost prinși de vii mulți fără de număr, care de asemenea au fost tăiați; numai pe unul l-au lăsat viu, pe fiul lui Sac pașa. Și steagurile lor împreună cu schiptrele cele mari au fost luate, mai mult de 40 de schiptre. Iar Ștefan voievod s-a întors cu toți oștenii

https://biblioteca-digitala.ro

săi ca un biruitor în cetatea sa de scaun, Suceava, şi i-au ieşit în întîmpinare mitropoliţii şi preoţii, purtînd în mîini sfînta evanghelie şi slujind şi lăudînd pe Dumnezeu pentru darul cel de sus şi binecuvîntînd pe domn: „Să trăiască domnul!“ Şi a fost atunci bucurie între oameni şi între toţi domnii dimprejur şi la toţi creştinii dreptcredincioşi, pentrucă a biruit Domnul limbile păgîne cu mîna robului său, Io[an] Ştefan voievod. Iar Ştefan voievod însuşi a făcut atunci mare ospăţ mitropoliţilor şi vitejilor săi şi tuturor boierilor săi, de la mare pînă la mic. Şi multe daruri a împărţit atunci oştirii sale întregi, lăudînd pe Dumnezeu pentru cele întîmplate.

În anul 6984 [1476], luna iulie 26, vineri, venit-a însuşi ţarul turcesc, numit Mehmet beg, cu toate puterile sale şi cu Băsăraba voievod, cu toată oastea sa, asupra lui Ştefan voievod. Şi a făcut război cu ei la Valea Albă şi au biruit atunci blestemaţii de turci cu muntenii cei hicleni. Şi au căzut acolo vitejii cei buni şi mulţi boieri mari, şi ostenii cei buni şi tineri, şi oastea cea bună şi vitează, şi husarii oşteni viteji s-au prăpădit atunci. Şi mare întristare a fost atunci în Ţara Moldovei şi în toate ţările şi domniile dimprejur şi la creştinii dreptcredincioşi, cînd au aflat că au căzut vitejii cei buni şi neînfricaţi, şi boierii cei mari, şi ostenii cei buni şi tineri, şi oastea cea bună şi vitează şi aleasă, împreună cu husarii cei viteji, sub mîinile limbilor necredincioase şi păgîne şi sub mîinile păgînilor de munteni, care au fost părtaşi cu păgînii şi s-au luptat împreună cu ei împotriva creştinătăţii. Şi astfel au prădat ţara şi au venit pînă la Suceava şi au ars tîrgul, şi s-au întors prădînd şi arzînd ţara.

În anul 6985 [1477], decembrie 19, a răposat roaba lui Dumnezeu doamna Maria de la Mangop.

În anul 6987 [1479], iunie 22, a început să se zidească cetatea Chiliei şi s-a isprăvit în acelaşi an, iulie în 16.

În acelaşi an, iulie în 25, a răposat Bogdan, fiul lui Ştefan voievod.

În acelaşi an, august în 8, duminică seara, a răposat roaba lui Dumnezeu cneajna [domniţa], fiica lui Alexandru

https://biblioteca-digitala.ro

voievod, iar marele [vornic] Stanciul[17] a răposat la 3 zile după dînsa.

În anul 6989 [1481], luna iulie 8, duminică, a fost război cu muntenii şi cu Ţăpăluş la Rîmnic şi a biruit iarăşi Ştefan voievod, cu mila lui Dumnezeu şi cu rugăciunile preacuratei maicii lui Dumnezeu şi ale tuturor sfinţilor şi cu rugăciunea sfîntului şi slăvitului mare mucenic Procopie[18]. Şi au fost ucişi o mulţime foarte mare, fără număr, iar toate steagurile lor au fost luate şi nici unul nu a rămas, iar toţi vitejii şi boierii au căzut atunci. Şi se va pomeni acel război şi acea moarte pînă la sfîrşitul veacului. Iar atunci a căzut şi Şandrea în acel război şi a fost adus şi îngropat lîngă tatăl său, la Doljeşti. Iar domnul Ştefan voievod a lăsat să domnească în Ţara Muntenească pe Vlad voievod Călugărul, care a făptuit viclenie faţă de domn, căci a dat ajutor turcilor, cînd au luat cetăţile şi au ars ţara, şi a mers pe urma celorlalţi domni munteni şi nu s-a lepădat de ei. Iar domnul Ştefan voievod s-a întors de acolo biruitor cu toată oastea sa şi cu toţi boierii săi în cetatea sa de scaun a Sucevei. Şi a făcut acolo Ştefan voievod ospăţ mare mitropolitului şi episcopilor şi boierilor săi şi întregii lui oştiri; şi mulţi viteji a numit atunci şi a dăruit multe daruri şi veşminte scumpe boierilor săi şi vitejilor şi întregii lui oştiri; şi pe toţi, după vrednicie, i-a trimis pe fiecare la ale sale şi i-a învăţat să laude şi să binecuvinteze pe Dumnezeu pentru cele întîmplate, căci de la Dumnezeu a fost ceea s-a întîmplat.

În anul 6990 [1482], martie 10, a luat Ştefan voievod cetatea de la Crăciuna şi a aşezat pe pîrcălabii săi Vîlcea şi Ivanco.

În anul 6991 [1483] a început a se zidi cetatea de piatră din tîrgul Romanului.

În anul 6992 [1484] au venit turcii asupra cetăţii Chilia şi, împreună cu ei, în ajutor, acel blestemat călugăr, Vlad voievod, şi cu muntenii şi au luat-o în iulie 14, miercuri, în timpul pîrcălabilor Ivaşco şi Maxim. În acelaşi an, în august 5, miercuri, au luat şi Cetatea Albă, în timpul pîrcălabilor Gherman şi Oană.

https://biblioteca-digitala.ro

În anul 6993 [1485], septembrie 1, s-a dus Ştefan voievod la craiul leşesc şi s-au întîlnit la Colomia. Iar în timpul acela au venit turcii cu Hruet pînă la Succava şi au ars tîrgul, în septembrie 19, luni, iar marţi s-au întors prădînd şi arzînd ţara.

În anul 6993 [1485], luna decembrie, a fost război cu turcii şi cu Malcoci la Cătlăbuga şi a biruit Ştefan voievod, cu mila lui Dumnezeu.

În anul 6994 [1486], luna martie 6, luni, a fost război cu Hroet la Şchei (Bulgari), pe Siret, şi l-au prins şi i-au tăiat capul.

În anul 7004 [1496], luna iulie 26, marţi, a răposat robul lui Dumnezeu Alexandru voievod, fiul lui Ştefan voievod, şi a fost îngropat lîngă străbunul său Alexandru voievod, în mănăstirea de la Bistriţa. Veşnica lui pomenire.

În anul 7005 [1497] s-a ridicat craiul leşesc numit Albert, cu toate puterile sale, cu înşelăciune, asupra lui Ştefan voievod, zicînd că merg împotriva turcilor, ca să ia cetăţile Chilia şi Cetatea Albă. Şi atunci domnul [Ştefan] voievod a trimis în întîmpinarea craiului leşesc numit Albert pe solul său, jupan Isac vistiernicul, cu multe şi mari daruri. Iar craiul a primit darurile cu bunăvoinţă şi a trimis înapoi, cu cinste şi în pace, pe sol la domnul Ştefan voievod şi iarăşi i-au spus cu înşelăciune că se duc împotriva turcilor; şi a mai trimis şi craiul pe solii săi la Ştefan voievod. Iar domnul voievod, ospătîndu-i bine, i-a trimis cu cinste înapoi, la ale lor. Şi iarăşi, după vorbele lor înşelătoare, domnul Ştefan voievod a trimis soli la crai pe boierii săi credincioşi, jupan Tăutul logofăt şi jupan Isac vistiernic, cu multe şi mari daruri. Şi astfel craiul a trecut rîul Nistru pe la Mihalcea [19], de ceastă parte, cu toate oştile sale, şi au venit pînă la Coţmani, la marginea Ţării Moldovei. Iar acolo au prins pe solii domnului Ştefan voievod şi i-au trimis la cetatea Liovului. Şi atunci a văzut Ştefan voievod că a fost înşelat de leşi şi astfel a poruncit întregii sale oşti să se adune în tîrgul Romanului. Iar ei [leşii] au petrecut acolo la Coţmani şapte zile şi [apoi] au năvălit la Şipinţi. Iar între timp domnul Ştefan voievod a întărit şi a orînduit

https://biblioteca-digitala.ro

o strajă și i-a trimis împotriva leșilor la vadul de la tîrgul Cernăuților, pe rîul Prut. Iar domnul Ștefan voievod însuși a pornit din Suceava, în luna august 27, duminică, la oastea sa, în tîrgul Romanului. Și în aceeași zi i-au adus de la strajă 6 leși, dintre care pe 3 leși i-a trimis la țarul turcesc, iar pe ceilalți a poruncit să-i spînzure. Și astfel craiul leșesc a venit cu toate puterile sale la cetatea Sucevei, duminică, în luna septembrie 24. Iar în 26, marți, spre seară, au început să bată cetatea Sucevei. Şi astfel au bătut-o 3 săptămîni, ziua și noaptea, dar n-au reușit nimic. Iar domnului Ștefan voievod i-a venit ajutor de la craiul unguresc numit Laslău[20], care era frate cu Albert, craiul leșesc, 12.000 de oșteni; și cu ei era Birtoc, voievodul Ardealului[21], care Birtoc voievod era și cuscru cu Ștefan voievod. Și astfel Birtoc voievod l-a rugat pe domnul Ștefan voievod să-l împace cu craiul leșesc, iar domnul Ştefan voievod abia i-a făcut voia pentru împăcare. Şi așa a trimis Birtoc pe solii săi la craiul leşesc ca să meargă [apoi] și el însuși la crai. Și astfel s-a dus la crai și i-a împăcat, dar așa ca să se întoarcă [leșii] pe aceeași cale pe unde veniseră. Iar domnul Ștefan voievod, ospătînd și dăruind pe Birtoc voievod cu multe și mari daruri, l-a lăsat să plece înapoi la ale sale.

Şi la 19 ale lunii octombrie, joi, s-a întors craiul leșesc, dar nu a pornit pe aceeași cale pe care venise, ci pe altă cale, pe unde era țara întreagă. Deci s-a mîniat Ștefan voievod și a gonit pe urma lor cu oștenii săi şi cu două mii de turci, și i-a ajuns la marginea făgetului Cozminului. Și a luat pe Dumnezeul cel de sus în ajutor și i-a lovit joi, luna octombrie în 26, și cu mila lui Dumnezeu şi cu rugăciunile preacuratei Maicii Domnului și cu rugăciunea sfîntului și slăvitului mare mucenic Dimitrie, izvorîtorul de mir, a biruit atunci domnul Ștefan voievod și i-a bătut. Şi astfel i-a gonit prin făgetul Cozminului, omorîndu-i şi tăindu-i. Şi a fost atunci tăiere mare între leși de armele moldovenești şi toate schiptrele crăieşti au fost luate și mulți boieri și voievozi mari de-ai leşilor au căzut acolo şi multă oaste a căzut atunci și toate tunurile cele mari, cu care loviseră cetatea Suceava, au fost luate atunci și

https://biblioteca-digitala.ro

multe altele mici şi mai mici, pe care nu este cu putinţă a le înşira. Iar craiul însuşi cu oştenii rămaşi s-au adunat într-o tabără lîngă satul Cozminului şi de-acolo s-au dus la Cernăuţi. Iar oştile lui Ştefan voievod mergeau deopotrivă cu ei, bătîndu-se. Şi a sosit veste domnului Ştefan voievod că mai vine o altă oaste leşească în ajutorul craiului leşesc; şi astfel domnul Ştefan voievod a chemat pe Boldor, voievodul (hatmanul) său, şi i-a dat oaste şi l-a trimis în întîmpinarea acelei oşti şi i-a poruncit să se bată cu dînşii. Şi astfel Boldor a luat oastea şi a trecut rîul Prut şi a întîlnit acea oaste sîmbătă seara, iar duminică, octombrie în 29, au bătut şi acea oaste, cu mila lui Dumnezeu şi cu norocul domnului Ştefan voievod. Şi a fost şi acolo, în ziua aceea, mare tăiere printre leşi de armele moldoveneşti şi a căzut şi acolo multă oaste leşească, la locul numit Lenţeşti. Iar craiul nu ştia de venirea acelei oşti către dînsul şi cum a pierit, dar nici oastea aceea nu ştia de înfrîngerea craiului. Iar luni, octombrie în 30, iarăşi a fost dat înapoi craiul de la Cernăuţi şi a trecut rîul Prut, şi de acolo a fugit cu puţini oşteni şi de-abia a scăpat. Iar domnul Ştefan voievod însuşi a slobozit toată oastea sa, pe fiecare la ale sale, şi astfel a poruncit tuturor vitejilor şi boierilor săi să se adune în ziua de sfîntul Nicolae în tîrgul numit Hîrlău. Deci s-au strîns toţi în acea zi şi acolo a făcut atunci domnul Ştefan voievod mare ospăţ tuturor boierilor săi, de la mare pînă la mic, şi mulţi viteji a numit atunci şi i-a dăruit cu daruri scumpe, pe fiecare după vrednicia sa. Şi i-a trimis la ale lor şi i-a învăţat să laude şi să binecuvinteze pe Dumnezeul cel de sus pentru darul ce le-a fost dat, pentru că toate sînt cu putinţă de la Dumnezeu.

În anul 7006 [1498], luna mai, a prădat Malcoci cu turcii Ţara Leşească şi a ajuns la 25 de păprişti (mile) mai sus de Liov şi după aceea s-au întors, prădînd şi arzînd ţara.

În anul 7006 [1498], luna iunie 22, a mers Ştefan voievod în Ţara Leşească şi a prădat-o. Atunci au ars şi cetatea Tiribol[22] şi multe averi au luat din cetate, şi mulţi jolniri au scos de acolo, care toţi au fost tăiaţi, iar pe alţi mulţi i-au ars în cetate. Şi cetatea Buceaci a suferit mult atunci

https://biblioteca-digitala.ro

și cetatea Podhaeț a fost arsă. Iar de acolo au prădat pînă la Liov și apoi s-au întors și au trecut rîul Nistru de ceastă parte, lîngă Halici, și au prădat în această parte și pe sub munți și au ars și au pustiit țara Podoliei. Și astfel a venit cu multă izbîndă în țara sa.

În anul 7008 [1500], luna mai 11, luni, a răposat roaba lui Dumnezeu Maria Despina, doamna domnului Radul voievod, domnul Ungrovlahiei, care fusese adusă de Ștefan voievod, cînd a fost luată cetatea Dîmboviței, și a îngropat-o cu cinste în mănăstirea sa de la Putna. Veșnica ei pomenire.

În anul 7012 [1504], luna iulie 2, marți, a răposat robul lui Dumnezeu, domnul Ion Ștefan voievod, domnul Țării Moldovei, cam la al 3-lea ceas din zi. Și a fost în același an, înainte de moartea lui, iarnă grea și foarte aspră, cum nu fusese niciodată. Iar în timpul verii au fost ploi mari și revărsări de ape și înecuri din pricina apelor mari. Și a luat, în locul său, schiptrul Moldovei fiul său, Bogdan voievod. Și a domnit Ion Ștefan voievod 47 de ani și 2 luni și trei săptămîni.

În anul 7015 [1507], octombrie 28, a intrat domnul Ion Bogdan voievod în Țara Muntenească cu toți oștenii, la locul Rătezații, la Movila Căiata, de cea parte a Rîbnei (Rîmnicului). Și acolo a venit de la Radul voievod un sol, un călugăr cu numele Maximian, fiul despotului, țarul sîrbesc[23], și a rugat pe domnul Bogdan voievod cu multă rugăminte să se împace cu Radul voievod, „fiindcă sînteți creștini și de același neam". Și multe vorbe au fost între dînșii și multă rugăminte din partea călugărului. Iar domnul Bogdan voievod, văzînd atîta rugăminte, i-a făcut voia pentru împăcare. Și astfel a trimis cu dînsul pe un sol al său la Radul voievod. [Iar acolo a jurat Radul voievod][24] cu toți boierii săi pe sfînta evanghelie că va ține pace veșnică și hotarul după hotarele vechi. Și domnul Bogdan voievod, văzînd atîta rugăminte și jurămînt, a făcut [la fel și s-a întors în pace la ale sale][25].

https://biblioteca-digitala.ro

[1] În realitate, Dragoş a domnit aproximativ între 1352—1353, anul 1359 fiind acela al urcării pe tron a lui Bogdan I, întemeietorul, de fapt, al statului independent Moldova. Confuzia datelor se datorește alcătuitorului de mai tîrziu al acestei părți a letopisețului, care se baza pe tradiția orală, sau vreunui copist ulterior, căci *Cronica moldo-polonă* dă anul 1352. Greşala apare şi în *Letopisețul de la Putna* (ambele variante), şi în *Letopisețul Țării Moldovei* al lui Grigore Ureche.

Aici și mai jos adoptăm datele evenimentelor istorice după: N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. III, IV, V, Bucureşti, 1937; C. C.Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, ed. 5, București, 1946; vol. II (partea 1 și 2), ed. 4, 1943; *Istoria României*, vol. II, red. resp. acad. A. Oțetea, Bucureşti, Ed. Acad., 1962; *Dicționar enciclopedic român*, vol. I—IV, Bucureşti, Ed. Politică, 1962—1966, folosind şi notele lui I. Bogdan şi P.P. Panaitescu din edițiile citate.

[2] Aproximativ între anii 1354—1358.

[3] Este omis aici Balc, fiul lui Sas, care n-a domnit decît foarte puțin, fiind alungat de Bogdan I (1359—1365). În urma greșelii unui copist intermediar, Lațcu (cca. 1365—1374), fiul lui Bogdan (nu al lui Sas), e citat înaintea tatălui său (greșală preluată și de Gr. Ureche). Ordinea corectă apare însă în *Letopisețul de la Putna* (ambele variante) și în *Cronica moldo-polonă*.

[4] Circa 1374—1392 (deci cca. 16 ani, nu 12).

[5] Între anii 1392—1394.

[6] Era din neamul Mușatinilor, nu însă frate cu Roman. A domnit aproximativ între anii 1394—1399 (circa 6 ani).

[7] Între august 1399 — februarie 1400 (deci în 2 ani).

[8] În realitate, Alexandru cel Bun s-a urcat pe tron în februarie 1400.

[9] Mircea cel Bătrîn, domnul Țării Românești (1386—1418).

[10] Domnia lui Alexandru cel Bun a durat într-adevăr 32 de ani (nu și 8 luni), căci a murit la 1 ianuarie 1432. Data 6942 (1434) este sigur o greşală a copistului, căci de la 1399 (sau 1400) pînă la 1434 sînt 35 (sau 34) de ani, nu 32. De altfel, mai jos, al doilea război dintre fiii lui Alexandru cel Bun este datat 1 februarie 1434.

[11] I. Bogdan admite numele Mărin, notat însă în textul slavon *Merin*.

https://biblioteca-digitala.ro

[12] Este vorba despre Gueldigold, guvernatorul Podoliei (vezi C.C. Giurescu, *Ist. rom.*, I^{5}, p. 508).

[13] Lupta de la Loloni a avut loc în octombrie 1433.

[14] De fapt, în 1435 (anul 1436 este o greşală a copistului).

[15] Este interesant de semnalat că *Letopiseţul de la Putna*, după ce menţionează şi a doua luptă de la Orbic, spune: „Iar după aceea s-a adunat toată ţara, cu presfinţitul mitropolit chir Teoctist şi cu ajutorul lui Dumnezeu l-au uns în domnie pe Siret, la locul ce se numeşte *Dereptate* [în originalul slavon se foloseşte tocmai acest cuvînt românesc] şi pînă acum". Aceeaşi ştire e preluată şi de Gr. Ureche (*Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. a II-a, P.P.Panaitescu, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1958, p. 91). N. Iorga presupune că *Dereptate* se afla lîngă Suceava, (*Ist. rom.*, IV, p. 125).

[16] Parafrazări din *Psaltire:* Ps. 49, vers. 7, 11, şi Ps. 18, vers. 40.

[17] Stanciul era probabil mare *vornic* (cuvîntul respectiv sau altul asemănător a fost omis de copist).

[18] În 8 iulie este ziua sfîntului Procopie, după calendarul ortodox.

[19] Forma românizată a numelui satului Mihalkov, de pe cursul superior al Nistrului.

[20] Vladislav al III-lea Iagellonul, rege al Ungariei (1490—1516).

[21] Bartolomeu Dragffy, de origine român din Maramureş (urmaş al lui Drag), voievod al Transilvaniei (1493—1499).

[22] Cetatea Terebovlea.

[23] Maximian sau Maxim, descendent al despoţilor sîrbi Brancovici, avînd numele laic Gheorghe, se călugărise în 1495 şi venise în 1503 în Ţara Românească. A devenit mai tîrziu, pentru puţin timp, mitropolit al Ţării Româneşti, avînd strînse legături cu Neagoe Basarab (vezi Gh. I. Moisescu ş.a., *Istoria bisericii române*, vol. I, Bucureşti, 1957, p. 307—309).

[24] Textul completat după *Cronica moldo-polonă* şi după *Letopiseţul* lui Gr. Ureche.

[25] Ultima parte a frazei a fost reconstituită de I. Bogdan pe baza celor două cronici citate în nota precedentă.

https://biblioteca-digitala.ro

SCRISOAREA LUI VLAD ȚEPEȘ CĂTRE MATEI CORVIN

(11 februarie 1462)

Cea de-a doua jumătate a sec. al XV-lea ne-a lăsat cîteva documente de mare însemnătate, care expun concepția domnilor români asupra rolului Țării Românești și al Moldovei în lupta popoarelor Europei contra expansiunii otomane.

Una din primele scrisori de acest fel, care este nu numai un memoriu politic, ci și o narațiune istorică, o filă de cronică redactată în limba latină, la dictarea lui Vlad Țepeș, este cea trimisă de viteazul domn român regelui Matei Corvin la 11 februarie 1462, din cetatea Giurgiu. În ea voievodul muntean expune rezultatele incursiunilor sale la granița Imperiului otoman, în urma provocărilor turcești, și solicită ajutor în lupta grea pe care o prevedea și pe care avea s-o ducă pentru apărarea țării, în cursul anului 1462. El subliniază, pentru prima dată în termeni atît de clari, ideea că, ajutînd pe români să-și păstreze independența în fața tendinței otomane de a-i transforma în supuși ai sultanului, celelalte popoare, vecine și independente, contribuie la propria lor apărare. Prin lupta lor pentru independență, românii fac din țara lor un zid în calea expansiunii turcești spre Europa. Lichidarea acestui zid ar fi însemnat drum liber pentru oștile turcești spre Ungaria și Europa apuseană.

Copia acestei scrisori, alcătuită de secretarul său Radu Gramaticul a fost descoperită de Nicolae Iorga între copiile medicului, istoricului și geografului german Hartmann Schedel, păstrate în Biblioteca de Stat din München (nr. 19—648, f. 69v și urm.), și a fost publicată, cu un comentariu și note, de Ioan Bogdan, în cartea sa *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui. Studiu critic*, București, 1896, p. 76—82. Reproducem mai jos textul acestei scrisori (fără adaosul cuprinzînd enumerarea pierderilor turcești pricinuite de Vlad Țepeș), în traducerea lui N. Iorga, publicată în *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ed. 3, Vălenii de Munte, 1932, p. 163—167,

https://biblioteca-digitala.ro

traducere pe care am revăzut-o cu concursul colegului dr. C. Poghirc, profesor la catedra de limbi clasice a Institutului de limbi şi literaturi străine — Universitatea din Bucureşti.

G. M.

[Copie a scrisorii către preaînălţatul domn, regele Ungariei, de la Vlad, voievodul Ţării Transalpine[1], din părţile turceşti]

Preaînălţate Principe şi Doamne, milostiv nouă! În alte scrisori am scris Măriei Tale cum turcii, duşmanii cei mai crunţi ai crucii lui Hristos, au trimis la noi solii lor cei mari, ca să nu mai ţinem pacea şi legătura făcută şi întocmită între Măria Ta şi noi şi să nu mai serbăm nunta[2], ci să ne alipim numai de dînşii şi să mergem la Poarta împăratului însuşi al turcilor, adică la curtea lui; iar dacă nu ne vom lăsa de pacea şi de legătura şi de nunta Măriei Tale, atunci nici turcii nu vor voi să ţină pace cu noi. Au mai trimis şi pe un sfetnic de frunte al împăratului turcesc, anume Hamza beg de Nicopol, ca să hotărască graniţa la Dunăre, pentru ca, dacă acel Hamza beg ar fi putut să ne aducă în vreun chip, cu şiretenii ori pe credinţă, ori cu altă înşelăciune, la Poartă, bine, iar de unde nu, să caute a ne prinde şi a ne duce prins.

Dar, cu îndurarea lui Dumnezeu, pe cînd mergeam spre hotarul acela, am aflat despre şiretenia şi vicleşugul lor şi noi am fost aceia care am pus mîna pe acel Hamza beg, în ţinutul şi în ţara lor, lîngă o cetate numită Giurgiu. Deschizînd turcii cetatea, la strigătele oamenilor noştri, cu gîndul ca să intre ai lor, ai noştri — amestecîndu-se cu ei — au intrat şi au dobîndit cetatea, pe care am şi ars-o îndată. Şi am ucis oamenii şi femeile, mari şi mici, care locuiau de la Oblucița şi Novo Selo, unde se varsă Dunărea în Mare, pînă la Rahova, care se află lîngă Chilia, din jos, la mică depărtare, şi pînă la locurile Samovit şi Ghighen, în număr de 23 884 de turci şi de bulgari, în afară

https://biblioteca-digitala.ro

de cei ce au ars prin case sau ale căror capete n-au fost înfățișate dregătorilor noștri.

Măria Ta să știi că, de astă dată, acestea le-am săvîrșit în paguba lor, a celor care ne tot îndemnau cu stăruințele lor să lăsăm pe creștini și să ne alipim lor. Deci să știi, Măria Ta, că am călcat pacea cu ei nu pentru vreun folos al nostru, ci pentru cinstea Măriei Tale și a sfintei coroane a Măriei Tale și pentru păstrarea creștinătății întregi și pentru întărirea legii catolice.

Văzînd ei ceea ce am făcut, au părăsit gîlcevile și certurile pe care le aveau pînă acum în toate alte părți, atît dinspre țara și coroana cea sfîntă a Măriei Tale, cît și din toate celelalte părți, și și-au aruncat toată turbarea asupră-ne. Cum se va deschide vremea, adică primăvara, au de gînd să vie dușmănește, cu toată puterea lor. Însă vaduri n-au, căci vadurile lor de la Dunăre, în afară de Vidin, am pus să le ardă, să le nimicească și să le facă pustii. Deoarece pe la vadul Vidinului prea puțin pot să ne aducă vreun rău, ei ar vrea să-și aducă vasele de la Constantinopol și Galipole, pe Mare, la Dunăre.

Deci, Măria Ta, milostive Doamne, dacă voia Măriei Tale este să ai luptă cu ei, atunci strînge-ți toată țara și tot poporul de oaste, atît călăreții, cît și pedestrașii, adu-i în această țară de peste munți a noastră și binevoiește să te bați aici cu ei. Iar dacă nu vrei să vii Măria Ta însuți, atunci fii bun și trimite-ți oastea întreagă în părțile transilvane ale Măriei Tale, încă de la sărbătoarea Sfîntului Grigorie[3]. Dacă însă Măria Ta nu vrei să dai toată oastea, atunci dă numai cît ți-e voia, măcar Transilvania și părțile secuiești. Iar dacă Măria Ta voiești să ne dai vreun ajutor, atunci Măria ta să fii bun a nu ne zăbovi, ci să ne spui cu adevărat gîndul Măriei Tale. Pe omul nostru, care aduce scrisoarea, de data aceasta să nu-l întîrzii, mă rog, Măria Ta, ci să mi-l trimiți înapoi, îndată și iute. Pentru că în nici un chip nu vrem să lăsăm în drum ce am început, ci să ducem lucrul la capăt. Căci, dacă Dumnezeu cel atotputernic va asculta rugăciunile și dorințele creștinilor și-și va apleca auzul cu bunăvoință spre rugăciunile umiliților

https://biblioteca-digitala.ro

săi și ne va da astfel de biruință împotriva păgînilor, dușmani ai crucii lui Hristos, va fi cea mai mare cinste și folos și ajutor sufletesc pentru Măria Ta și sfînta coroană a Măriei Tale și pentru toată creștinătatea cea adevărată; deoarece nu vrem să fugim înaintea sălbăticiei lor, ci să avem, în orice chip, luptă cu ei. Iar dacă vom ajunge, ferească Dumnezeu, la un sfîrșit rău și va pieri această țărișoară a noastră, nici Măria Ta nu vei avea folos și înlesnire de așa ceva, pentru că va fi spre paguba creștinătății întregi. De altminteri, să crezi ce va spune Măriei Tale acest om al nostru Radul Farma [Gramaticul], ca și cum am grăi noi de față cu Măria Ta.

Din cetatea Giurgiu, în ziua a cincea [joi], de sărbătoarea fericitei fecioare Scolastica[4], anul 1462.

NOTE

[1] Țara Românească.

[2] Vlad Țepeș s-a căsătorit într-adevăr, ulterior, cu o rudă a lui Matei Corvin.

[3] Ziua de 12 martie.

[4] Sfîntă catolică, ce se serbează la 10 februarie, care în 1462 a fost miercurea. Deci scrisoarea e de joi, 11 februarie, imediat după această sărbătoare.

https://biblioteca-digitala.ro

SCRISOAREA LUI ŞTEFAN CEL MARE CĂTRE PRINCIPII CREŞTINI (25 IANUARIE 1475) ŞI SOLIA SA CĂTRE DOGELE VENEŢIEI, EXPUSĂ ÎN SENAT DE IOAN ŢAMBLAC (8 MAI 1477)

Dintre numeroasele documente interne şi externe ce ni s-au păstrat de la Ştefan cel Mare, reunite în monumentala ediţie publicată de Ioan Bogdan, la însărcinarea Ministerului Instrucţiunii, cu prilejul împlinirii a patru sute de ani de la moartea marelui voievod (1504—1904)[1], două prezintă o deosebită însemnătate politică şi literară.

Primul este o scrisoare-circulară adresată principilor creştini după victoria de la Podul Înalt (10 ianuarie 1475), scrisoare „remarcabilă din toate punctele de vedere"[2] şi „care ar trebui să figureze la locul de cinste în toate cărţile de cetire şi de istorie ale tineretului nostru"[3].

Trimisă din Suceava la 25 ianuarie 1475, scrisoarea s-a păstrat în trei copii diferite după o traducere mai veche italiană (două în Biblioteca Ambrosiană din Milano şi una în Biblioteca San Marco din Veneţia) şi într-o traducere germană incompletă din sec. al XV-lea (în Biblioteca de Stat din Viena). Copiile din Milano au fost publicate de C. Esarcu în revista „Columna lui Traian", VII, 1876, p. 420—422, cea de la Veneţia în *Monumenta Hungariae Historica*, secţia IV, fasc. II *(Acta Extera*, vol. V), Budapesta, 1877, p. 301—302, iar traducerea germană de N. Iorga, în *Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. III, Bucureşti, 1897, p. 91—92. I. Bogdan a repro-

---

[1] Ediţia a apărut în 1913, cu titlul *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. I—II, Bucureşti. Documentele descoperite ulterior au fost publicate de: M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Ştefan cel Mare* (Supliment...), Iaşi, 1933; Idem, *Documente de la Ştefan cel Mare*, Iaşi, 1948; D.P. Bogdan, *Acte moldoveneşti din anii 1426—1502*, Bucureşti, 1947.

[2] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, p. 231.

[3] C.C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea I, ed. 4, Bucureşti, 1943, p. 65.

https://biblioteca-digitala.ro

dus în *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, p. 319—323, versiunea din Veneţia, însoţită de o traducere, în care a luat ca bază varianta a doua din „Columna lui Traian". Originalul scrisorii a fost redactat probabil în latină, întrucît se adresa puterilor catolice din centrul şi apusul Europei, sau în slavonă (din care a fost tradus apoi în latină), şi de aici în italiană şi germană.

La doi ani după scrisoarea de mai sus şi la un an după dramatica bătălie de la Valea Albă — Războieni (26 iulie 1476) împotriva numeroasei armate a lui Mahomed al II-lea, Ştefan cel Mare, prevăzînd noi atacuri ale turcilor, se adresează printr-o solie specială veneţienilor şi Papei, cerînd ajutor pentru apărarea nu numai a ţării sale, ci a întregii creştinătăţi, cum făcuse în 1462 Vlad Ţepeş.

Această solie deosebit de importantă a fost încredinţată de Ştefan „unchiului doamnei Maria" din Mangop[1], Ioan Ţamblac, care a expus la 8 mai 1477, în faţa senatului veneţian, textul redactat după dictarea domnului[2].

Textul soliei s-a păstrat în traducere italiană, în cadrul Deliberărilor senatului veneţian *(Deliberazioni secrete del Senato)*, cu indicaţia că s-a tradus „de greco". A fost publicat de C. Esarcu, mai întîi în „Columna lui Traian" şi apoi în volumul *Ştefan cel Mare. Documente descoperite în arhivele Veneţiei*, Bucureşti, 1874, p. 62—67; ulterior a fost reprodus în: E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. VIII, Bucureşti, 1894, p. 23—25. Ioan Bogdan a retipărit textul lui Esarcu (cu unele emendaţiuni şi variante după ediţia Hurmuzaki), însoţindu-l de o traducere şi un comentariu, în *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, p. 342—351.

Reproducem mai jos traducerea românească a celor două scrisori, în versiunea dată de I. Bogdan, ţinînd seama, pentru a doua, şi de aceea a lui N. Iorga, din *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ed. 3, p. 169—173, şi beneficiind de concursul colegului dr. G. Lăzărescu, lector la catedra de limba italiană a Institutului de limbi şi literaturi străine.

---

[1] Vezi N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, Bucureşti, 1937, p. 190—191.

[2] Asupra datei vezi *Istoria României*, II, red. resp. acad. A. Oţetea, Bucureşti, Ed. Acad., 1962, p. 525.

https://biblioteca-digitala.ro

Includerea lor în antologia de față se justifică nu numai prin faptul că reprezintă documente diplomatice de mare însemnătate, ci și narațiuni emoționante, ce împlinesc letopisețul domnesc și pisania de la Războieni (1496), pe care o reproducem în continuare.

G. M.

[Scrisoarea lui Ștefan cel Mare către principii creștini (25 ianuarie 1475)]

1

Către coroana ungurească și către toate țările în care va ajunge această scrisoare, sănătate![1]

Noi, Ștefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, ne închinăm cu prietenie vouă tuturor cărora le scriem și vă dorim tot binele și vă spunem domniilor voastre că necredinciosul împărat al turcilor a fost de multă vreme și este încă pierzătorul întregii creștinătăți, și în fiece zi se gîndește cum ar putea să supună și să nimicească toată creștinătatea. De aceea, facem cunoscut domniilor voastre că, în zilele Bobotezei care a trecut, mai sus numitul turc a trimis în țara noastră și împotriva noastră o mare oștire, în număr de 120 000 de oameni, al cărei căpitan de frunte era Soliman pașa beglerbegul; împreună cu acesta se aflau toți curtenii sus-numitului turc și toate popoarele din Romania[2], și domnul Țării Muntenești, cu toată puterea lui, și Assan-beg, și Ali-beg, și Schender-beg, și Grana-beg, și Oșu-beg, și Valtival-beg, și Serefaga-beg, domnul din Sofia, și Cusenra-beg, și Piri-beg, fiul lui Isac-pașa, cu toată puterea lui de ieniceri. Acești mai sus numiți erau toți căpitanii cei mari, cu oștile lor.

Auzind și văzînd noi acestea, am luat sabia în mînă și cu ajutorul Domnului Dumnezeului nostru atotputernic am mers împotriva dușmanilor creștinătății, i-am biruit și i-am călcat în picioare, și pe toți i-am trecut sub ascuțișul săbiei noastre; pentru care lucru lăudat să fie Domnul Dumnezeul nostru. Auzind despre aceasta, păgînul împă-

https://biblioteca-digitala.ro

rat al turcilor şi-a pus în gînd să-şi răzbune şi să vină, în luna mai, cu capul său şi cu toată puterea sa împotriva noastră şi să supună ţara noastră, care e poarta creştinităţii şi pe care Dumnezeu a ferit-o pînă acum. Dar dacă această poartă [a creştinătăţii], care e ţara noastră, va fi pierdută — Dumnezeu să ne ferească de aşa ceva —, atunci toată creştinătatea va fi în mare primejdie.

De aceea ne rugăm de domniile voastre să ne trimiteţi pe căpitanii voştri într-ajutor împotriva duşmanilor creştinătăţii, pînă mai este vreme, fiindcă turcul are acum mulţi protrivnici şi din toate părţile are de lucru cu oameni ce-i stau împotrivă cu sabia în mînă. Iar noi, din partea noastră, făgăduim, pe credinţa noastră creştinească şi cu jurămîntul domniei noastre, că vom sta în picioare şi ne vom lupta pînă la moarte pentru legea creştinească, noi cu capul nostru. Aşa trebuie să faceţi şi voi, pe mare şi pe uscat, după ce, de data aceasta, cu ajutorul lui Dumnezeu celui atotputernic noi i-am tăiat mîna cea dreaptă. Deci fiţi gata fără întîrziere.

Dată în Suceava, în ziua de Sfîntul Pavel, luna ianuarie 25, anul Domnului 1475.

Ştefan voievod, domnul Ţării Moldovei[3].

Expunerea domnului Ioan Ţamblac, sol strălucit al domnului Ştefan, voievodul Moldovei, tradusă din greacă în latină, cuvînt de cuvînt, după cum urmează. 1477, mai, ziua 8

Prea înălţate principe şi domn! Acestea sînt lucrurile pe care le spun cu gura mea eu, Ioan Ţamblac, sol şi unchi al domnului Ştefan voievod, din partea lui.

Că toate acestea s-au săvîrşit din partea turcilor în ţara sa, Luminăţia voastră trebuie să fi auzit de la mulţi. E adevărat însă că cele ce au urmat nu i s-ar fi întîmplat, dacă ar fi ştiut că principii creştini şi vecini cu dînsul au să se poarte

https://biblioteca-digitala.ro

cu el așa cum s-au purtat. Căci, deși avea jurăminte și învoieli cu dînșii, ei l-au înșelat, și astfel a pățit ce-a pățit. Învoielile și jurămintele ce erau între dînșii cuprindeau [prevederea] că toți trebuiau să fie gata și să ajute în orice loc pe acela dintre domni împotriva căruia ar fi mers turcii. Și totuși, cu toată nădejdea mea într-înșii, mi s-a întîmplat nenorocirea pomenită[4]. Căci, dacă nu ar fi fost așa, aș fi făcut una din două: ori m-aș fi împotrivit cu adevărat vrăjmașului la trecătoare[5] și nu l-aș fi lăsat să treacă, ori, dacă aceasta mi-ar fi fost cu neputință, aș fi încercat să scap pe locuitorii țării mele și nu aș fi suferit atîta pagubă. Dar m-au lăsat singur, și mi s-a întîmplat cum am spus mai sus. Și dacă vrăjmașul ar fi fost singur, n-ar fi fost așa de rău; dar el a poruncit să vie cealaltă Țară Romînească[6], de o parte, și tătarii, de alta, iar el însuși a venit în persoană cu toată puterea lui, și m-au înconjurat de trei părți și m-au găsit singur pe mine, cu toți ostașii mei împrăștiați, ca să-și apere casele lor. Gîndească-se Luminăția Voastră cu cît mă întreceau la număr, cînd împotriva mea singur erau atîtea puteri. Eu, împreună cu curtea mea, am făcut ce-am putut, și s-a întîmplat cum am spus mai sus, care lucru socotesc că a fost voia lui Dumnezeu, ca să mă pedepsească pentru păcatele mele; și lăudat să fie numele lui!

După ce într-adevăr vrăjmașul a plecat, am rămas lipsit de orice ajutor din partea creștinilor, pentru că ei nu numai că nu m-au ajutat, dar au fost între dînșii unii care poate au simțit plăcere pentru paguba făcută mie și țării mele de către păgîni.

În această vreme a venit la mine secretarul Luminăției Voastre și mi-a spus ce i s-a poruncit, și mi-a făgăduit multe lucruri din partea Luminăției Voastre preacreștine, care de bunăvoie vă gîndiți la binele creștinilor și la nimicirea vrăjmașului lor. Lucrul acesta m-a bucurat și mi-a dat mare nădejde; și am rămas parcă liniștit, cînd mi-a spus că din banii trimiși în Țara Ungurească și din alții voi avea și eu ceva ajutor și folos. Și totuși, eu cerusem ca voievodul Basarab să fie alungat din cealaltă Țară Romă-

https://biblioteca-digitala.ro

nească şi să fie pus acolo un alt domn creştin, anume Drăculea, cu care să ne putem înţelege împreună. Am înduplecat chiar la acest lucru pe Măria Sa Craiul unguresc, ca să se îngrijească și el, din partea sa, ca Vlad Drăculea să ajungă domn. Şi, înduplecîndu-se în sfîrşit, el a trimis să-mi spună ca să-mi adun oastea și să merg să pun pe numitul domn în Ţara Românească. Şi aşa am făcut îndată și am mers, eu dintr-o parte şi căpitanul craiului dintr-alta, și ne-am unit şi am pus în domnie pe zisul Drăculea. Isprăvind aceasta, el m-a rugat să-i las, pentru paza lui, oameni de-ai noştri, căci în munteni (valahi) nu se prea încredea; şi i-am lăsat 200 de oameni din curtenii mei. Şi, făcînd acestea, am plecat. Dar numaidecît necredinciosul Basaraba s-a întors şi l-a găsit singur şi l-a omorît; și împreună cu el au fost omorîți toţi oamenii mei, afară de zece.

Lucrul acesta aflîndu-l noi îndată, şi găsindu-se lîngă mine secretarul Luminăției Voastre şi auzind și el cele întîmplate, mi-a zis că nu cumva mi-ar face plăcere să-l las să plece, fiindcă venise vremea să se îndeplinească cele ce-mi spusese din partea Luminăției Voastre. Eu l-am sfătuit să nu facă aceasta, din pricina iernii, care era foarte aspră; era cam pe la 10 ianuarie. I-am spus că poate să scrie și să facă prin scrisoare. El însă mi-a răspuns: „Aceasta o voi face în persoană, nu pot s-o fac prin scrisoare“. Şi mi-a cerut un om care să meargă împreună cu el și pe care să-l aibă tovarăş la întoarcere, şi a hotărît, împreună cu mine, să se întoarcă de sfintele Paşti. Văzînd cu adevărat grija şi graba sa, eu l-am lăsat să plece și i-am dat un om; și am rămas cu vorbele sale ca cu un lucru îndeplinit.

Pe alţi domni creștini, vecini cu mine, n-am vrut într-adevăr să-i mai încerc, ca să nu mă văd iarăși înșelat. Luminăţia Voastră știe ce neînțelegeri sînt între dînșii. Din pricina aceasta, cu mare greutate poate fiecare să-și vadă abia de treburile sale; iar treburile mele rămîn, de nevoie, fără ajutor. Cred chiar că craiul unguresc va face pace cu Ţara Românească şi că atunci va fi cu mult mai rău. De aceea, adăpostul şi nădejdea mea sînt la prealuminata Domnia Voastră, pe care o rog să binevoiască a mă ajuta.

https://biblioteca-digitala.ro

Nu vreau să mai spun cît de folositoare este pentru treburile creştine această ţară a mea; socotesc că este de prisos, fiindcă lucrul e prea limpede, că ea este cetatea de apărare a Ţării Ungureşti şi a Poloniei şi straja acestor două crăii. Afară de aceasta, fiindcă turcul s-a împiedicat de mine, mulţi creştini au rămas în linişte de patru ani. Aşadar, fiindcă sînteţi domni creştini şi sînteţi cunoscuţi ca creştini, eu vin la prealuminata Domnia Voastră, cerînd ajutorul vostru creştinesc, spre a păstra această ţară a mea, folositoare pentru treburile creştine, şi făgăduiesc că orice dar şi orice ajutor îmi veţi trimite, eu îl voi întoarce înzecit, de cîte ori veţi avea nevoie şi veţi cere — dar numai împotriva păgînilor — oriunde veţi porunci fără nici o zăbavă. Afară de aceasta, Luminăţia Voastră va face o faptă foarte cinstită, ajutînd pe un domn creştin. Atîta cer acum, şi aceasta fiindcă ştiu că turcii vor veni în vara aceasta iarăşi asupra mea [...]

Aşadar, acestea sînt lucrurile ce mi-a poruncit să le aduc la cunoştinţa voastră[7], şi apoi celălalt lucru, că am scrisori şi cuvinte de dus către Prea Sfîntul Părinte. Dacă Domnia Voastră îmi veţi da voie, mă voi duce; dacă vi se pare însă că nu e bine să merg [nu mă voi duce][8]. Toată nădejdea el şi-o pune în Domnia Voastră şi cere ajutor de la Domnia Voastră şi sprijin de la alţi creştini. Şi dacă Dumnezeu va vrea să nu fie ajutat, din două lucruri unul se va întîmpla: ori această ţară va pieri desigur, ori voi fi silit, de nevoie, să mă supun păgînilor. Lucrul acesta însă nu-l voi face niciodată, vrînd mai bine de o sută de mii de ori moartea, decît aceasta. Şi îşi pune nădejdea în Domnia Voastră[9].

NOTE

[1] Această adresă se află numai în versiunea de la Milano. În versiunea germană, incompletă, din Viena (sec. XV), ea are forma: „Prea străluciţilor, prea puternicilor şi nobililor domni a toată creştinătatea, unde se va arăta sau auzi această scrisoare a noastră".

https://biblioteca-digitala.ro

[2] Se înţelege: „(fostul) Imperiu Roman de Răsărit (Bizantin)".

[3] Această subscriere se află numai în versiunea italiană de la Milano.

[4] Aici nu apare numai alternarea construcţiei indirecte cu cea directă, întîlnită deseori în soliile şi scrisorile din sec. al XV-lea, cum spune I. Bogdan, ci faptul că Ioan Ţamblac avea în faţă — şi citea deci — textul scris, dictat diacului de Ştefan cel Mare însuşi.

[5] Se înţelege: la trecătoarea Dunării (nota lui I. Bogdan).

[6] În ital. *l'altra Vlachia*. Expresie interesantă, fiindcă e o dovadă pentru sec. XV de conştiinţa originii comune a moldovenilor cu muntenii. Se ştie că Vlachia, Valachia se numea nu numai Ţara Românească, ci şi Moldova (Vlachia Maior, Vlachia Minor). Cf. *Vološьska zemlja = Moldavska zemlja* în documentele interne moldoveneşti şi în izvoarele polone (nota lui I.B.). Tot atît de semnificativ—adăugăm noi — este faptul că această primă menţiune a conştiinţei originii comune a poporului nostru provine de la marele domn Ştefan.

[7] Ţamblac vorbeşte din nou liber, ca şi la început, dar mai jos revine din nou şi se exprimă la persoana I, în numele lui Ştefan cel Mare.

[8] Lipseşte în text.

[9] Ultima propoziţie e din nou la pers. a III-a.

https://biblioteca-digitala.ro

INSCRIPŢIA LUI ŞTEFAN CEL MARE

DE PE ZIDUL BISERICII DE LA RĂZBOIENI

(1496)

La 20 de ani după înfrîngerea temporară de la Valea Albă—Războieni, de către un inamic mult superior numericeşte, amintirea acesteia stăruia încă vie în memoria viteazului Ştefan şi a poporului. Pentru pomenirea oştenilor care s-au jertfit atunci pentru păstrarea independenţei ţării, marele voievod ridică în 1496 biserica din satul Războieni, în apropiere de locul bătăliei. Pisania aşezată atunci pe peretele sudic al bisericii este unul din documentele cele mai impresionante ale epocii, ea fiind alcătuită desigur sub supravegherea directă a domnului, în formulări care o apropie în mod evident de partea respectivă a *Letopiseţului de cînd s-a început Ţara Moldovei* (sub anul 1476) şi de solia sa către veneţieni (1477).

În istoriografia modernă această pisanie a fost publicată şi comentată pentru prima dată de episcopul Melchisedec, în memoriul *Inscripţiunea de la mănăstirea Războieni, judeţul Neamţului*, tipărit în „Analele Academiei Române", seria II, t. VII, 1884—1885, secţia a II-a, Memorii şi notiţe, p. 171—203 (şi în extras). Ulterior a fost reprodusă şi comentată de mai multe ori, printre alţii de N. Iorga, în *Inscripţii din bisericile României*, I—II (*Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. XV, 1—2), Bucureşti, 1905—1908, vol. I, nr. 96, p. 43—45, şi vol. II, nr. 659, p. 230, iar acum, în urmă de prof. M. Berza şi colab., în *Repertoriul monumentelor şi obiectelor de artă din timpul lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, Ed. Acad., 1958, nr. 14. p. 139—144 (cu bibliografie)[1].

Cea mai cuprinzătoare apreciere asupra acestei inscripţii aparţine marelui istoric N. Iorga, care a sintetizat-o în cîteva fraze din cursul său *Istoria literaturii româneşti. Introducere sintetică*, Bucureşti, 1929: „Dar puneţi alături inscripţia de la Războieni, aceea dictată

[1] Vezi reproducerea fotografică la G. Balş, *Bisericile lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1926 („Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", an. XVIII, 1825), fig. 110, p. 81.

https://biblioteca-digitala.ro

de Ştefan cel Mare. Ce nu încape în cîteva cuvinte numai! A venit Mohammed din «ţara păgînilor» şi l-a biruit pe dînsul acolo, la Războieni, la Valea Albă: una din cele mai frumoase pagini de literatură. Căci *aceasta* este literatură. Aici nu mai este subiect de împrumut şi nici formă copiată, ci subiectul este durerea unui popor întreg şi forma aceea care se creează în însuşi focul acestei dureri" (p. 41).

Reproducem aici traducerea din *Repertoriul* citat, cu unele mici îmbunătăţiri[1].

G. M.

[Textul inscripţiei]

În zilele binecinstitorului şi de Hristos iubitorului domn Io[an] Ştefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Ţării Moldovei, fiul lui Bogdan voievod, în anul 6984 [1476], iar al domniei sale anul al 20-lea curgător, s-a ridicat puternicul Mahmet, împăratul turcesc, cu toate puterile sale răsăritene; şi încă şi Basarab voievod, numit Laiotă, a venit cu el, cu toată ţara sa basarabească. Şi au venit să prade şi să ia Ţara Moldovei; şi au ajuns pînă aici, la locul numit Valea Albă. Iar noi, Ştefan voievod şi cu fiul nostru Alexandru, am ieşit înaintea lor şi am făcut mare război cu ei, în luna iulie 26; şi cu voia lui Dumnezeu, au fost înfrînţi creştinii de păgîni. Şi au căzut aici mulţime mare de oşteni ai Moldovei. Tot atunci şi tătarii au lovit Ţara Moldovei din ceia parte.

De aceea a binevoit Io[an] Ştefan voievod cu buna sa voinţă şi a zidit acest lăcaş în numele arhistrategului Mihail şi întru rugă sieşi şi doamnei sale Maria şi fiilor săi Alexandru şi Bogdan şi întru amintirea şi pomenirea tuturor pravoslavnicilor creştini, care au pierit aici. În anul 7004 [1496], iar al domniei sale anul 40 curgător, în luna noiembrie 8.

---

[1] O transpunere în versuri, cu titlul *Pisanie*, datorată poetului George Lesnea s-a tipărit în revista *Cronica*, an. II, nr. 26 (73) din 1 iulie 1967, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

SECOLUL AL XVI-LEA

EPOCA LUI NEAGOE BASARAB

EPILOGURILE PRIMELOR TIPĂRITURI ALE IEROMONAHULUI MACARIE ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ (1508—1512)

La o jumătate de secol după prima carte tipărită a lui Gutemberg (*Biblia* latină de la Mainz, 1445), Țara Românească se înscrie printre primele centre tipografice din Europa răsăriteană. Într-adevăr, la numai 25 de ani de la apariția celei dintîi cărți slave cu alfabet glagolitic (*Missalul* sau *Liturghierul* din 1483, imprimat la Veneția) și la 18 ani de la primele tipărituri chirilice de la Cracovia, meșterul tipograf muntenegrean, ieromonahul Macarie, este chemat de domnul Țării Românești, Radu cel Mare (1495—1508), să scoată cărți de slujbă în limba slavonă, atît pentru țările noastre, cît și pentru țările slave vecine. Macarie tipărise trei cărți bisericești în orașul Cetinje [Țetinie] din Muntenegru, între 1493—1496, dar fusese nevoit să plece de acolo, în urma ocupației turcești.

În Țara Românească, probabil la Tîrgoviște, Macarie scoate de sub teascurile noii tipografii trei cărți de slujbă în limba slavonă medio-bulgară, și anume *Liturghierul* (1508), *Octoihul* (1510) și *Evangheliarul* (1512), aflîndu-se sub patronajul direct al domnilor țării — Radu cel Mare și Mihnea (1508—1509), Vlad cel Tînăr (1510—1512), Neagoe Basarab (1512—1521)[1]. În ce măsură aceste cărți împlineau un însemnat rol cultural nu numai în Țările Române, ci și în țările slave vecine, se vede din faptul că, printre exemplarele păstrate, unele se găsesc în

[1] Vezi P.P. Panaitescu, *Începuturile tipografiei în Țările Române*, în: *Liturghierul lui Macarie. 1508*, Ed. Acad., București, 1961, p. XXXIII—LXIII. Ipoteza mai veche, reluată în ultimul timp de V. Molin, că aceste cărți ar fi fost tipărite la Veneția lasă numeroase întrebări fără răspuns, astfel că n-am putut-o lua aici în considerație (Vezi studiul său, *Venise, berceau de l'imprimerie glagolitique et cyrillique*, extras din „Studi veneziani", VIII, Florența, 1966).

https://biblioteca-digitala.ro

bibliotecile din aceste țări. Se știe că, după încetarea activității tipografiilor din Cetinje și Cracovia, abia în jurul anilor 1517—1519, Fr. Skorina tipărește cîteva cărți chirilice la Praga, iar la Moscova, Ivan Feodorov își începe activitatea tipografică în 1564 (după ce o tipografie anonimă publicase cîteva cărți începînd cu 1555).

Descrierea primelor tipărituri românești, ca și a celor care au urmat pînă în 1830, a fost făcută de Ioan Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu, cu bogate reproduceri, în *Bibliografia românească veche*, vol. I—IV, București, 1898—1944 (în continuare, prescurtat BRV)[1].

Avîndu-se în vedere marea însemnătate culturală a celei dintîi tipărituri românești, aceasta a fost reprodusă recent, la inițiativa Academiei, într-o ediție fotografică, cu prilejul împlinirii a 450 de ani de la apariție: *Liturghierul lui Macarie. 1508*. Cu un studiu de P.P. Panaitescu și un indice [bibliografic] de Angela și Alexandru Duțu, București, Editura Academiei, 1960.

Dăm mai jos, după această ediție, epilogul *Liturghierului*, tipărit pe ultima filă (în ediția fotografică, p. 255—256), în traducerea lui P.P. Panaitescu (p. XII), cu unele mici modificări. Reproducem, de asemenea, epilogul *Evangheliarului* din 1512, tipărit sub patronajul lui Neagoe Basarab. Folosim pentru aceasta facsimilele din BRV, I, p. 18—19, și traducerea de la p. 17—18, pe care am revizuit-o cu atenție. După cum a arătat P.P. Panaitescu în studiul citat mai sus (p. XLIV—XLVI), acest epilog, mai amplu decît cel al primei tipărituri, este aproape identic cu al *Octoihului* tipărit de același Macarie în 1494, la Cetinje. Este interesant de semnalat că același epilog se păstrează, cu modificările de rigoare, și în tipăriturile lui Dimitrie Liubavici de la Tîrgoviște, dintre 1544—1547, și chiar în unele tipărituri în limba slavonă ale lui Oprea logofătul și Coresi, începînd cu 1556, ceea ce subliniază continuitatea între cele trei generații de tipografi.

G. M.

---

[1] Vezi și ediția de popularizare a prof. Aurelian Sacerdoțeanu, *Predosloviile cărților românești. I. 1508—1647*, București, 1938.

https://biblioteca-digitala.ro

[Epilogul Liturghierului (1508)]

Atotvăzătorului şi preabunului Dumnezeu slavă şi mărire, celui ce face să se împlinească orice faptă bună, care este începută întru dînsul, lui slavă şi putere în vecii vecilor.

S-a început această sfîntă carte numită Liturghie din porunca domnului Io[an] Radul voievod, căruia să-i fie veşnică pomenirea.

Şi s-a sfîrşit această carte din porunca celui întru Hristos Dumnezeu binecredincios şi de Hristos iubitorului şi de Dumnezeu păzitului şi prealuminatului domn Io[an] Mihnea mare voievod a toată Ţara Ungrovlahiei şi al Podunaviei, fiul marelui Io[an] Vlad voievod, în întîiul an al domniei lui. S-a trudit întru aceasta smeritul ieromonah Macarie. În anul 7016 [1508], crugul soarelui 16, al lunii 5, indictionul 11, luna noiembrie, ziua 10[1].

[Epilogul Evangheliarului (1512)]

Atotvăzătorului şi preabunului Dumnezeu, slavă şi mărire, celui ce face să se împlinească orice faptă bună care este începută întru dînsul, lui slavă şi putere, în vecii vecilor, amin.

Pentru că Dumnezeu, cel căruia întru treime ne închinăm, a binevoit a umple biserica sa cu sfinte cărţi pentru slăvirea şi folosul cititorilor, drept aceea şi eu, întru Hristos Dumnezeu binecredinciosul şi de Dumnezeu păzitul şi domn însuşi stăpînitor Io[an] Basaraba, mare voievod şi domn a toată Ţara Ungrovlahiei şi al Podunaviei, fiul preabunu-

[1] Anul este dat după stilul de la 1 ianuarie, şi nu de la 1 septembrie, cum se obişnuia pe atunci în Ţara Românească (alte detalii asupra datării, la P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. XIV—XVI).

https://biblioteca-digitala.ro

lui și marelui domn Io[an] Basaraba voievod, am rîvnit, cu ajutorul Sfîntului Duh și cu dragoste către dumnezeeștile și sfintele biserici, de am scris această de suflet mîntuitoare carte Tetraevanghel, pe care Duhul Sfînt prin gura apostolilor a revărsat-o spre știință și împlinirea slăvirii dumnezeirii celei de trei ori strălucitoare, căreia în una ne închinăm. Rog deci pe cei tineri și pe cei vîrstnici și pe cei bătrîni, care veți citi sau veți scrie, pentru dragostea lui Hristos, să îndreptați, iar pe noi, care cu osîrdie ne-am trudit la această lucrare, să ne binecuvîntați, pentru ca, împreună slăvind pe Tatăl, din care sînt toate, pe Fiul, prin care sînt toate, și pe Sfîntul Duh, întru care sînt toate, să aflăm aici pace și milă, iar dincolo să ne bucurăm de lumină și fericire.

Din porunca domnului Io[an] Basarab mare voievod, eu, robul lui Hristos, ieromonahul Macarie, am ostenit pentru această carte în anul 7020 [1512], crugul soarelui 20, al lunii 9, indictionul 14, luna iunie, ziua 25.

https://biblioteca-digitala.ro

GAVRIIL PROTUL

Pînă în al doilea deceniu al veacului al XVI-lea, literatura originală în Țara Românească este reprezentată de epistolele cu caracter teologic trimise de Nicodim de la Tismana patriarhului Eftimie al Tîrnovei, din păcate pierdute, și de *Pripealele* monahului Filotei, a căror valoare literară este redusă. Prima creație în stare să rivalizeze cu operele — remarcabile — ce se scriseseră între timp în Moldova, s-a născut din colaborarea unuia din cei mai culți și mai talentați domni români, Neagoe Basarab, cu un cărturar de peste hotare, Gavriil, conducătorul sau „Protul" *(protos* în grecește înseamnă *întîiul* conducător) comunității călugărești de la Muntele Athos. Am putea spune că, pe cînd în Moldova literatura *hagiografică* (de la gr. *hagios* — sfînt și *grafo* — a scrie) și cea istorică au luat naștere succesiv, la distanță de cîteva decenii, prin *Mucenicia lui Ioan cel Nou* și *Letopisețul de cînd s-a început Țara Moldovei*, în Țara Românească aceste două genuri literare, specifice evului mediu, apar deodată, împletindu-se în cuprinsul aceleiași scrieri.

Viața lui Nifon este, evident, în primul rînd o *hagiografie* tipică, o biografie de sfînt, plină cu elemente imaginare (minuni) și cu laude la adresa celui apoteozat. Ea urmărește viața lui Nifon începînd de la naștere, conține lauda părinților săi, descrie ucenicia viitorului sfînt, momentele principale ale vieții sale, apoi arată cum, după moarte, apar semnele clasice ale sfințeniei: corpul nu putrezește și face minuni. Toate acestea sînt șabloane ale genului, în cuprinsul cărora ni se relatează de fapt, cu multe știri exacte, biografia unui patriarh al Constantinopolului, care a păstorit între anii 1486—1483 și 1497—1498 și despre care există o seamă de date adunate și prezentate în lumina științei moderne de către istoricul Nicolae M. Popescu *(Nifon II, patriarhul Constantinopolului*, extras din Analele Academiei Române, seria II, tom XXXVI, București, 1914). Planul și conveniențele literare ale genului apar în toate viețile de sfinți,

https://biblioteca-digitala.ro

dar aici se împletesc mai vizibil cu date *reale*, elementul de fantastic religios fiind destul de redus. Prin această scriere și prin *Mucenicia lui Ioan cel Nou*, două specii ale genului hagiografic — *biografia* unui sfînt și *martiriul* —sînt reprezentate în literatura medievală românească la un nivel literar ce suportă comparația cu produsele de acest gen din alte literaturi. De aceea, în cazul de față publicăm textul în întregime, pentru ca cititorul de azi să ia cunoștință de *stilul* și procedeele unui gen literar care a fost, cum spunea N. Iorga, „nuvela și romanul evului mediu".

Dar dacă privim mai atent această viață de sfînt, vedem că elementul hagiografic este, în mod vădit, mai mult un pretext pentru a vehicula elementul *politic* și *istoric*, a cărui pondere este mult mai mare, și care a determinat, de fapt, chiar redactarea operei. Astfel, în vreme ce *Mucenicia lui Ioan cel Nou* nu cuprindea decît un foarte mic pasaj cu referire la realitățile din Moldova, pasaj reprodus integral în antologia noastră, *Viața lui Nifon* acordă un mai mare număr de pagini relatării evenimentelor politice din Țara Românească decît biografiei însăși a sfîntului. Nu e greu de văzut că avem aici, în bună parte, o *cronică* a anilor 1504 (data la care Nifon vine în țară, chemat de Radu cel Mare să-l ajute în opera de reorganizare și așezare a bisericii sub autoritatea domnească) pînă spre 1520. Aceasta și explică de ce la mijlocul secolului al XVII-lea, cînd a fost alcătuită o compilație a cronicilor muntene într-o lucrare unitară, întregul fragment cu caracter de cronică a fost inclus într-însa, lăsîndu-se la o parte doar începutul și sfîrșitul, care priveau exclusiv pe Nifon. Diferențele dintre versiunea cu care ne întîlnim în cronică și aceea din manuscrisele în care *Viața lui Nifon* apare ca o scriere de sine stătătoare sînt destul de puține, și au fost semnalate pentru prima oară de Petre Ș. Năsturel în articolul *Recherches sur les rédactions gréco-roumaines de la „Vie de Saint Niphon II, patriarche de Constantinople"*, apărut în „Revue des études sud-est européennes", t. V, 1967, nr. 1—2, p. 41—75.

Nu este greu de văzut că istoria anilor 1504—1520 este scrisă din punctul de vedere al lui Neagoe Basarab, a cărui domnie începe în ianuarie 1512 și se încheie în septembrie 1521 cu moartea domnului, în urma unei boli ce îl răpește, tînăr încă, unei activități politice și culturale excepțional de bogate. Neagoe luase domnia în condiții tragice urmînd la tron după uciderea predecesorului său, Vlad cel Tînăr; fapt care i-a chinuit conștiința toată viața. Noi nu cunoaștem cu

https://biblioteca-digitala.ro

exactitate cauzele conflictului dramatic ce a dus la răscoala puternicei familii a Craioveştilor, care adoptase pe Neagoe, împotriva lui Vlad cel Tînăr. Cert este că, apelînd la ajutor turcesc, Craioveştii şi partida boierească ce le era aliată au detronat şi ucis pe domnul legitim, punînd pe tron pe Neagoe, fiu adoptiv al lui Pîrvu Craiovescu şi fiu nelegitim al lui Basarab Ţepeluş. Ajuns în culmea strălucirii sale, după ce devenise vestit în tot Răsăritul prin daniile sale bogate, printr-o politică de ajutorare a creştinilor de sub jugul otoman şi prin minunata sa ctitorie de la Curtea de Argeş, Neagoe a făcut apel la un cărturar din afara ţării să scrie biografia fostului său îndrumător, Nifon, furnizîndu-i însă ştirile de istorie a Ţării Româneşti în lumina care îi convenea. Tocmai faptul că Gavriil era cunoscut în vremea lui ca un cărturar de prestigiu şi totodată era străin, deci nu cunoştea exact evenimentele, ci le relata cum le auzise de la Neagoe, servea foarte bine interesele domnului: în primul rînd, deşi scria istoria ţării aşa cum îi convenea domnului, el nu putea fi bănuit de părtinire, nefiind de-ai ţării şi amestecat în luptele interne; în al doilea rînd, el cunoştea amănuntele vieţii lui Nifon (ca fost ucenic al sfîntului şi călugăr la Athos) şi, în sfîrşit, nimeni mai bine decît Gavriil „Protul" nu putea elogia opera de „ctitor a toată Sfetagora" (Sfîntul Munte) înfăptuită de Neagoe. Iată de ce o hagiografie s-a transformat într-o creaţie aparţinînd în bună parte *publicisticii politice*, amestecînd pamfletul la adresa duşmanilor lui Neagoe cu elogiul, în bună parte meritat, al domniei şi persoanei acestuia. Viaţa unui sfînt a devenit, astfel, un document istoric de mare valoare şi o creaţie literară ce a avut o influenţă incontestabilă asupra dezvoltării literaturii muntene. Ea a servit de izvor letopiseţului ţării şi cronicii lui Radu Popescu, înainte de a servi ca sursă de inspiraţie lui Alexandru Odobescu pentru nuvela *Mihnea cel Rău*. Citind *Viaţa lui Nifon* şi nuvela lui Odobescu, se vede cît de strîns s-a ţinut autorul modern de textul hagiografului din al doilea deceniu al veacului al XVI-lea.

Viaţa lui Nifon a fost scrisă după 15 august 1517, cînd a avut loc sfinţirea solemnă a bisericii Curtea de Argeş, şi chiar după zidirea mitropoliei din Tîrgovişte — despre care este vorba — deci cel mai devreme în anul 1520 sau în ultimul an al domniei lui Neagoe. De bună seamă, Gavriil Protul, care a stat o vreme în Ţara Românească şi a avut desigur strînse legături cu domnul, a nutrit o sinceră admiraţie pentru acesta şi a făcut din hagiografia sa în acelaşi timp o

https://biblioteca-digitala.ro

biografie a lui Neagoe şi o cronică a tuturor faptelor sale mai însemnate pe plan politic, dar mai ales cultural-bisericesc, acestea interesîndu-l în special pe un protos al Athosului.

Limba în care a fost redactat textul inițial rămîne un subiect de discuție. Majoritatea cercetătorilor, bazîndu-se pe faptul că există mai multe prelucrări neogrecești din secolul al XVIII-lea, susțin că Gavriil și-a redactat opera în greaca bizantină, din care a fost tradusă pe de o parte în românește, pe de alta în neogreacă, dar sub o formă mult prelucrată. Textul inițial nu a ajuns pînă la noi. Versiunea românească, una din cele mai frumoase din toată cultura noastră veche, este din secolul al XVII-lea şi e cea mai veche păstrată, fiindcă prelucrările grecești aparțin secolului al XVIII-lea, iar una din ele chiar începutului sec. al XIX-lea.

Cel mai vechi manuscris al versiunii româneşti e din 1682 şi a fost copiat de ieromonahul Ioan ot Bistrița la schitul Trivale de lîngă Pitești. Dar e mai presus de îndoială că traducerea s-a făcut cu cîteva decenii în urmă, şi anume pe vremea lui Matei Basarab. Traducătorul este probabil Udrişte Năsturel sau un cărturar din cercul lui. Această versiune are o serie de slavonisme, ceea ce i-a făcut pe alți cercetători, între care şi D. Russo[1], să presupună între textul grecesc şi cel românesc un *intermediar* slavon, şi acesta pierdut.

Părerea noastră este că, în ceea ce privește existența unui original în greaca bizantină, dovezile aduse pînă astăzi rămîn neconcludente. Cele patru prelucrări neogrecești din secolul al XVIII-lea n-au avut la bază acest presupus original bizantin, ci versiunea *românească*, dusă la Sfîntul Munte în a doua jumătate a sec. al XVII-lea sau în sec. al XVIII-lea de unul din numeroșii călugări greci din mînăstirile „închinate", şi acolo traduse în neogreacă, dar cu multe adaosuri și omisiuni față de textul românesc. Nici una din aceste prelucrări nu pretinde a traduce pe Gavriil, ci se mărturisesc fără ocol prelucrări făcute pe baza „însemnărilor" lui Gavriil, despre care, cu excepția uneia singure, nu spune în ce limbă erau. Argumentul fundamental în sprijinul părerii noastre îl constituie faptul că pretutindeni în prelucrările neogrecești familia Craioveştilor este numită „neamul Basarabilor", or, confuzia între Craiovești și ceea ce s-a numit „dinastia

[1] *Studii istorice greco-române. Opere postume*, tom I, București, 1939, p. 21—25.

https://biblioteca-digitala.ro

Basarabilor" datează de la mijlocul sec. al XVII-lea și este opera lui Udriște Năsturel, autor de versuri la stema Basarabilor. „Neamul Băsărăbesc" sînt numiți descendenții Craioveștilor tocmai pentru că Neagoe și-a zis ca domn Basarab. În secolul al XVI-lea „Basarab" nu este însă nume de familie. El devine nume de familie doar de la Matei Basarab. Înseamnă că în originalul *Vieții lui Nifon* nu exista această identificare a Craioveștilor cu Basarabii. Ea a apărut în traducerea românească, reflectînd ideologia politică a vremii lui Matei Basarab, și de aici a trecut în prelucrările neogrecești.

Cele mai vechi și mai apropiate de originalul românesc dintre aceste prelucrări sînt două — aproape identice între ele — păstrate în codicii grecești 610 și 715 din biblioteca mănăstirii Dionisiu de la Muntele Athos, mănăstire unde se păstrează racla cu moaștele sfîntului Nifon și care a fost bogat dăruită de Neagoe (portretul lui, împreună cu Teodosie, este zugrăvit la locul ctitorilor). Ms. 610 a fost copiat în 1754, celălalt, după părerea lui Russo, „puțin după 1775", deci mult după ce versiunea românească circula deja în mai multe manuscrise. Textul din ms. 610, cu variantele din 715, a fost editat științific de bizantinologul Vasile Grecu, însoțit de o traducere a editorului (*Viața sfîntului Nifon. O redacțiune grecească inedită*, editată, tradusă și însoțită cu o introducere de Vasile Grecu, București, 1944).

Neîndoielnic, această primă prelucrare, în două variante foarte apropiate, a servit ca text de bază pentru alte două prelucrări. Una, datorată lui Nicodim Aghioritul, a apărut în colecția de vieți de sfinți Νέον Ἐκλόγιον περιέχον βίους ἀξιολόγους διαφόρων ἁγίων, Veneția, 1803, și nu e altceva decît prescurtarea variantei din ms. 610 (vezi pentru aceasta D. Mazilu, *Contribuțiuni la studiul Vieții sf. Nifon, patriarhul Constantinopolului*, București, 1928). Alta, și ea prezentînd aceeași particularitate a identificării Craioveștilor cu Basarabii, a fost publicată recent, pentru prima oară de Petre Ș. Năsturel în studiul citat. Evident, deși copistul ultimei variante afirmă că Gavriil a scris *în grecește*, el n-avea de unde s-o știe, informația fiind deci *fictivă*, din moment ce textul luat ca bază de această variantă se trage tot din versiunea românească. Exceptînd această ultimă variantă, toate celelalte au fost traduse în românește. Prima prelucrare, în varianta din ms. 610, a fost trimisă de Nicodim Aghioritul stareţului Partenie al Argeșului și tradusă din neogreacă în românește.

https://biblioteca-digitala.ro

Se păstrează în Biblioteca Academiei R.S. România în manuscrisele nr. 1947, 3373, 3707 şi 4460, ultimele două — copii de pe 3373 (cf. D. Mazilu, *op. cit.*, şi V. Grecu, *op. cit.*, p. 20). A doua prelucrare, publicată în *Neon eklogion* şi în alte ediţii, a fost tradusă şi tipărită în 1815, la mănăstirea Neamţu din Moldova, în volumul pe luna august al *Vieţilor Sfinţilor*. S-a retipărit apoi, cu întreaga colecţie, la Bucureşti în 1836 şi la Ploieşti în 1873 (după D. Mazilu, *op. cit.*). Varianta grecească tipărită s-a tradus şi în ruseşte, fiind publicată în *Афонский Патерик*, vol. II (vezi Nicolae M. Popescu, *op. cit.*, p. 17).

Versiunea românească realizată la mijlocul sec. al XVII-lea de pe un text slavon, care poate fi intermediar, dar poate fi şi *originalul* scris de Gavriil în *slavonă* (sînt dovezi categorice că el ştia şi folosea această limbă), limba oficială a cancelariei şi bisericii în Ţara Românească pe vremea lui Neagoe Basarab, s-a păstrat în multe manuscrise Cel mai vechi e din 1682 (ms. 464 BAR), un altul, copiat la un loc cu *Învăţăturile lui Neagoe Basarab*, a fost în biblioteca lui Ştefan Cantacuzino, deci nu e mai nou de 1716 (ms. 109, Bibl. Acad., fil. Cluj). *Viaţa lui Nifon* în această variantă se mai păstrează în manuscrisele nr. 3488 din sec. al XVIII-lea, nr. 1062 din 1727, nr. 1069 din 1817. nr. 2714 din 1816 ş.a. O ediţie critică, pe baza tuturor manuscriselor şi cuprinzînd toate variantele greceşti şi româneşti, nu există.

După ms. 109 Cluj, aflat pe atunci la Bucureşti, *Viaţa lui Nifon* a fost editată în 1865 de B.P. Hasdeu în „Arhiva istorică a României" tomul I, partea a 2-a, 1865, p. 132—150. Textul din ms. 464 a fost editat la Bucureşti, în 1888, de Iosif Naniescu şi C. Erbiceanu. Acelaşi text a fost reeditat, cu multă acurateţe, şi însoţit de o preţioasă introducere, de indice şi glosar, de către mitropolitul Tit Simedrea, în 1937, sub titlul *Viaţa şi traiul sfîntului Nifon patriarhul Constantinopolului. Introducere şi text*, Bucureşti, 1937. Este ultima şi cea mai bună ediţie existentă. Am reprodus-o integral în antologia noastră, împrumutînd şi o serie de explicaţii din note şi glosar, fapt menţionat de fiecare dată prin (T.S.).

D. Z.

https://biblioteca-digitala.ro

Viaţa şi traiul sfinţiei sale părintelui nostru Nifon, patriarhul Ţarigradului, care au strălucit între multe patemi şi ispite în Ţarigrad şi în Ţara Muntenească, scrisă de Chir Gavriil Protul adecă mai marele Sfetagoriei

Blagoslovit Dumnezeu carele au dat noao a înţelege [învăţătura][1] Sfîntei Scripturi şi lucrurile ce s-au făcut den nefiinţă în fiinţă, ca un dar mare a lui Dumnezeu căruia nimenea nu-i poate să-i numere măriia sau mulţimea care n-are număr; că cu cît vom mărturisi cinstea şi mărirea sfinţii sale, cu atîta mai mult să înmulţeşte. Deci să nu [ne] lenevim spre lucrurile cele bune, ce cu mare nevoinţă să ne păzim a le umplea, care ne tocmesc o luptare neadormită; şi să ne gătim spre ascultarea minunilor celor prea înf[răm]seţate ale lui Dumnezeu. Că iată că nice pre noi nu ne-au lepădat sfinţiia sa depărinţii noştri cei d [edemult], ca să nu uităm, ce viaţa şi minunile, cele ce au făcut ei, ni le-au arătat cu scriptură şi traiul lor l-au înfrumuseţat. Derept aceia, acel dar cum era dentîiu aşa şi acum nu se mai înpuţinează, după cuvîntul ce au grăit Dumnezeul nostru Iisus Hristos într-acesta chip zicînd: Eu sînt cu voi pînă în sfîrşitul veacului. Pentru-aceia nu să schimbă nici într-aceste vremi de la ceia ce-l cearcă cu tot dedinsul ce, spre lauda lui Dumnezeu Tatălui celui ceresc, iată şi acum şi totdeauna den destul să înbogăţeşte şi să înmulţeşte biserica lui Dumnezeu şi să înfrumseţează cu prea cuvioşii şi îngăduitorii[2] săi, cum se-ar zice că să înpodobeşte ca cu neşte pietri scumpe şi cu mărgăritariu, sau ca cu o cunună înpletită cu multe feliuri de flori mirositoare.

Căror pietri şi mărgăritari şi flori să închipueşte şi părintelui nostru Niculae, că aşa i-au fost numele sfinţiei sale dentîiu[3], după sfîntul botez. Iară mai apoi, deca s-au înbrăcat în haine călugăreşti, fu chiemat Nifon, carele s-au foarte nevoit să petreacă viiaţa cu îngăduinţa lui Dumnezeu; şi să umplu şi asupra sfinţii sale cuvîntul care au zis

https://biblioteca-digitala.ro

Dumnezeu către Ieremiia prorocul: „Mai nainte pînă nu fuseși născut, te-au sfințit și mai nainte dă zămislirea ta, te-am cunoscut întru israilteni și te-am pus întru prăznuire“.

Direpț aceia iată și sfinția sa s-au pus astăzi înaintea noastră și ne chiamă spre prăznuire pre carele l-au arătat și l-au crescut la arătare ostrovul cel lăudat carele să chiamă Apelapov[4], ce este tuturor vestit, dentru care multe feliuri de izvoare prea înțelepte ale învățăturilor s-au vărsat și fu de mare laudă pentru sfinții părinți carii, dentr-acel ostrov, mulți s-au arătat făcători de minuni; dentru care și acest sfînt și prea înțelept și înfrămsețat cu cuvinte sfinția sa părintele nostru Nifon s-au arătat, de a cărui viață și traiu iată ni să apropie și cuvîntul. Ce să socotim pre amăruntul începătura și sfîrșitul, că se cade și rădăcina și odraslele ce au crescut să le spunem și să le arătăm.

Pre tatăl sfinției sale chiema-l Manuil, iar pre porecle îl zicea Harip; iară pre mumă-sa o chiema Mariia; oameni de neam mare și de rudenie boerească, izvorînd cu toată averea și lauda și cu lucruri bune în țara Dalmații[5]. Deci încă fiind el la moșiia lui slugă credincioasă în curtea lui Gheorghie domnul Dalmații[6] și vătah de copii den casă, fu pîrît și muzevirit de Manea Hlapen, care avea acest nume de neamul său, și-l băgă în pușcărie și vrea se-l piarză. O jale, iată fiind om direpț, fu clevetit de vrăjmașii ca să piiae. Ce Dumnezeu, cel ce izbăvește toți direpții den moarte cum zice și Scriptura, acela au mîntuit și pre acesta cu meșteșugul doamnei Irinei[7] den țara Dalmații, că-l trimise pe supt cumpăt cu cărți la un frate al ei, ce-l chiema Toma, care era voivod în ostrovul Pelipovului[8]. Iară voivodul deca l-au văzut, îndată l-au priimit cu mare cinste și așa s-au mîntuit de moarte.

Iar de nașterea lui așa fu: că acolo, într-acel ostrov, să înpreună nuntei[9] tată-său Manuil [10] de lup[11] o jupîneasă ce o chema Mariia, de care am zis mai sus, fată de boeri mare, cu care au făcut 2 coconi și o fată; și mult să nevoia în viiața sa cu toată credința întru toate bunătățile. Și așa să pristăvi cu pace. Iar jupîneasa-i lui Mariia cu multe vărsări de lacrămi și jale au rămas pentru bărbatul ei, pe cum este

obiceiul firei omenești. Iar pentru coconii ce-i rămăsese, ca[12] tot să mai întorcea și să mai mîngîia de acea plîngere multă; și avea multă usîrdie pentru dînșii. Deci pre cel mai mare îl deade[13] la domn să slujească, iar pre Nicolae îl deade la un dascăl să învețe carte, iar fata o opri la dînsa pentru mîngîiere. Deci Nicolae atîta avea dar de învățătură, cît în puțină vreme întrecu pre toți cei ce era cu dînsul la învățătură și atîta era ascuțit la minte, cît toată dăscăliia filosofului o au străbătut cu înțelepciunea sa[14]. După aceia au nemerit la un părinte călugăr, pre carele îl chiema Ioasaf, dascal și provideț[15], de la care au învățat și mai bine toată învățătura; și de la dînsul au înbrăcat și haine călugărești și fu chiemat Nifon. Și puținel petrecund la dînsul, să mută de la dînsul într-altă lature, ca se vază și traiul sfinților și prea cuvioșilor părinți, de la carii au adunat toate bunătățile ca și albina cea nevoitoare, care strînge toate florile cele bune care-s de treabă și de cinste lui Dumnezeu și domnilor și tuturor oamenilor. Așa și într-acesta chip s-au arătat și sfinției lui cu nevoință; și spre dorința lucrurilor celor bune să înpunge cu[16] același ac ca și albina, și oriunde auzia că să nevoește cineva întru lucruri bune, îndată mergea acolo pentru să vază lucruri desevîrșit. Și niceodată n-au greșit, nici osteneala lui nu-i era în deșert, după cum zice Pavel apostol: „Cei ce pohtia aceia au și dobîndit".

Că auzi de un părinte anume Zahariia, carele lăcuia în cetatea Nartei[17], om sufletesc și plin de toate bunătățile, știind carte grecească și slovenească[18], care venise den Sfetagora [19] de la mănăstirea Vatopedului; veni la dînsul cu plecată smerenie și ispovedi către dînsul toată taina sa și-l priimi să-i fie tată sufletesc. Iar el deaca văzu firea lui cea smerită, l-au luoat la sine și-l făcu călugăr desăvîrșit că mai nainte numai ci avea începătura călugării de la fericitul Ioasaf providețul, cum s-au zis de acest lucru mai sus. Și nepregetînd, l-au și dieconit mitropolitul cetății Nardiei, pre care l-au hirotonit fericitul și marele Nicolae patriarhul Iustiniianici cei dintîiu [20] și [21] al tuturor bulgarilor și al[22] sîrbilor și al Arvaniei[23] și al altor laturi, pre carele l-au chiemat ispravnicul cetății Linardiei de la Țarigrad în țara

https://biblioteca-digitala.ro

Ohridului, la Iustiniiania cea mare. Că într-acea vreme toate laturile și cetățile și satele era fugite de la bisericile Țarigradului pentru al optulea săbor, care vrură să-l facă la Florința latinii cei deșerți de minte[24]. Deci toate bisericile pravoslavnicilor să tocmia de la marea biserică a Iustinianii[25] cei mari, care este în țara Ohridului[26].

Iară Zahariia și cu Nifon puțină vreme lăcuind acolo, vrură să meargă în țara Ascolunului[27], cărora mulți li se înpreunară între soții; și purceseră de la Iustinianii unii pre uscat iar alții în vase pre mare și sosiră la o cetate mare pre nume Dracea[28], care este în țara Ascolunului și acolo s-au suit în cetate Cruei[29], fiind de la Dracea ca la 6 mile de loc. Și au mers la Gheorghie ispravnicul Alvaniei căruia îi zicea Schenderbeg[30], și-i priimi cu mare bucurie și cu dragoste, că încă mai înainte auzise el de viiața lor [cea înaltă și de ajuns; și luo pre Zaharia][31] ca[32] se-i fie lui duhovnic și învățătoriu și îndireptătoriu tuturor oamenilor și tocmitoriu mîntuirii tuturor; iar pre Nifon, cu blagosloveniia arhiereului cetății Cruei, l-au preoțit acolo, că și pre acel arhiereu îl[33] hirotonisi iar[34] fericitul Nicolae patriarhul[35].

Decii nu după multă vreme cu voia lui Dumnezeu [pentru][36] mulțimea păcatelor fu trimis păcătoșilor toiagul învățăturii cel de fier după cuvîntul proroculului, ca pentru învățătura certării să să întoarcă iar către înțelepciune cea întreagă; să ridicară turcii de la Răsărit și cuprinseră toate laturile spre Apus tocma pîn' la marea Ochianului[37] și pînă la Alvaniia și tot ce afla, tăia, prăda și aprindea[38]. Deci oamenii văzînd spaimă ca aceia și groază, fugia cine încotro putea; unii la mare, alții pre în peșterile munților și ale pămîntului. Iar fericiții părinți văzînd lucruri ca acestea, aduseră-și aminte de cuvîntul lui Pavel apostol carele zice: „dați loc mîniei"; așijdirea și de cuvîntul Isaiei prorocul carele au zis: „pășiți oamenii miei și intrați în cămara voastră și să vă ascundeți puținel pîn' va trece mîniia lui Domnului Dumnezeu". Și au lăsat Alvaniia[39], și au venit iar la mare cetate a Ohrideanului; și intrară în cetate și aflară înlăuntrul cetății o mînăstire mare și vestită

https://biblioteca-digitala.ro

a Precistei şi petrecea în mare mîngîere. Şi eşi pretutindinea veste de laudă bunătăţilor Zaharii, că era darul lui Dumnezeu cu dinsul.

Deci într-aceia vreme rămasă văduvă biserica cea mare a Ustinianii cei dentîiu, care era patriarşie, pentru pristăvirea sfinţiei sale părintelui Niculae patriarhul şi trimise la sfinţiia sa părintele Zahariia cu mari rugăciuni, ca să ia cîrma sfintei biserici. Iară sfinţiia sa nice într-un chip nu vru; ci neavînd ce face, pentru rugăciunea clirosului şi a năroadelor fu şi fără de voe patriarhu tuturor bulgarilor, sîrbilor, arbănaşilor şi altor laturi. Şi şezu spre scaunul cel nalt ca o luminare spre sfeşnic şi au păscut foarte bine biserica cea mare a Ustiniei cei dentîiu şi i-au cîrmuit pre toţi şi i-au îndireptat cum se cade cu învăţătura legii creştineşti, ci să cuvine arhiereului. Şi nu fu lumină numai într-acia lature, ce toată lumea au luminat, pentru ale cărui bunătăţi toţi lăuda pre Tatăl cel ceresc[40].

După aceia nu trecu multă vreme, ce iară să întîmplă înpiedecare rea şi cuprinse scîrbă şi intristăciune mare biserica Iustiniianiei. Că fu trimis de la Ţarigrad Marco Xilocarav, de Amira[41] înpăratul turcesc, să fie patriarh la Iustiniianiia cea mare şi au scos pre Zahariia patriarhul den scaun; aceste făcu înpăratul cînd avea dragoste foarte mare către Marco. Deci Zahariia patriarhul lăsă scaunul şi merse la Ţarigrad denpreună cu fiiu său cel sufletesc, cu Nifon, ca să-şi afle vina pentru care fu scos den scaun. O jale, că deaca au sosit la Ţarigrad, nu zăbovi vreme multă, ci să războli; întru care boală îşi deade sufletul în mîinele lui Dumnezău; şi-l griji fericitul Nifon ca pre un tată sufletesc şi păstoriu al său ce era şi cu mare jale îl îngropă luîndu-şi blagoslovenie de la dînsul, cum se cade, înpreună cu toţi cîţi era acolo.

Deci Nifon lăsă Ţarigradul şi merse la Sfetagora, că foarte [dorea][42] sufletul lui să vieţuiască într-acel sfînt loc, ca şi cerbul de izvoarăle apelor, care dor, cu voia lui Dumnezău, curînd l-au dobîndit. Şi au mers către părintele chir Daniil protul, carele ţinea cîrma a toată Sfetagora, de la care au luoat blagosloveniia şi au mers la mînăstirea lui Hariton

https://biblioteca-digitala.ro

şi au îmblat pre la toate peştirile şi chiliile şi pre la toate schiturile cele mari şi cele mici, care sînt înprejurul Cariei[43] şi au cerşut rugăciune şi blagoslovenie de la toţi părinţii cei sufleteşti şi s-au îndulcit de învăţăturile lor şi au învăţat de la dinşii sfat bun. Şi au mers în peşteră la Crit şi acolo au aflat nişte călugări nevoindu-se cu fapte bune şi cu multă răbdare postind şi ajunînd, carii să hrănia numai den lucrul mîinilor sale şi să lipi de dinşii şi Nifon, hrănindu-se şi el den meşteşugul scrisorii, că scria foarte bine şi frumos; şi aşa petrecu acolo cu dinşii multă vreme. Şi de acolo fu chiemat la mare lavră a sfîntului Atanasie dăscălecătoriul sfîntului munte al Atonului[44] şi petrecu acolo mai bine de un an. Deci de acolo au mers la mînăstirea Dionisatul pentru învăţătura smerenii; la care mînăstire cu mare bucurie l-au priimit şi să plecă cu totul obiceiului şi tocmelii mînăstirei şi s-au făcut de cît toţi mai mic şi toată posluşaniia[45] cu dragoste o umplea, cît eşi în toate laturile lauda bunătăţilor lui.

Deci să întîmplă de rămase într-aceia vreme biserica cea mare a Solonului[46] văduvă de arhiereu şi cercară cetăţenii denpreună cu clirosul bisericii, pretutindinilea să afle undeva om ca acela, care să poată fi harnic unui lucru ca acesta şi de învăţătura bisericii şi al cetăţii. Iară Dumnezeu cel ce au zis ca să streluciască lumina dentunerec şi lucrurile cele de taină la aeve să se descopere, acela nu vru mai mult să fie ascunsă cetatea, care sta în vîrful muntelui, ce au arătat bunătăţile lui aeve; şi măcar ce să îndoia a priimi cistia arhieriei[47], pentru frica greotăţii şi lauda cea deşartă a aceştii lumii, luo şi fără de voe cîrma arhieriei[48]. Şi numai decît s-au aprins cu rîvna cea bună spre învăţătură şi spre îndireptarea cea bună a bisericii, învăţînd pre toţi ca se ţie tocmelelo sfinţilor Apostoli şi a sfinţilor Părinţi şi să să ferească de nedireptăţi şi să se nevoiască în ascultarea sfintei şi dumnezeeştii Liturghii, întru care aduc preoţii pentru oameni jertvă necruntă şi cinstită lui Dumnezeu înpreună cu toţi sfinţii, rugându-se să vă înpreuneze lui Hristos. Aşijdirea zicea: milostenie să nu să lipsască de la voi, ce depururea să aveţi către săraci şi către văduve

https://biblioteca-digitala.ro

şi cătră năpăstuiţi şi cătră cei neputernici, cătră striini şi către cei den temniţă, cătră flămînzi şi cătră cei goli şi tuturor celor lipsiţi să le daţi den destul şi neoprit, pentru ca şi voi pre cest pămînt să dobîndiţi însutit mai mult; iară întru înpărăţia ceriului viaţa cea de veci, după cum au zis Domnul nostru Iisus Hristos; şi să vă feriţi de toate spurcăciunile şi hicleşugurile, ca să fie cu voi toată sfinţirea. Aşa totdeauna avea învăţătură făr de lene, pînă cînd şi spre mai mare scaun şi cinste vru Dumnezeu să-l nalţe. Că deaca puseră pre sfinţiia sa arhiereu la Solon, nu trecu vreme multă, ci să pristăvi fericitul Simeoan patriiarhul Ţarigradului.

Deci se adunară toţi arhiereii den iparhiia patriiarhului ca să aleagă om de cinste spre acea treabă, să îndrepteze biserica lui Dumnezeu şi alesără pre fericitul Nifon, însă nu oamenii, ce judecata lui Dumnezeu; şi i să închinară toate năroadele şi mulţămia lui Dumnezeu pentru dinsul. Iată arhireii umplînd[49] toate lucrurile asupra sfinţii sale hirotonitu-l-au cu cinste ce i se cădea şi l-au pus în scaunul patrierşesc şi i să închinară toţi ca unui stăpîn, şi lound blagoslovenie de la dînsul, să dusără carii pre la lăcaşurile lor cu mare bucurie şi veselie. Iară sfinţiia sa deca au luoat cîrma mumei bisericilor[50], numaidecît chiemă pre toţi, ca cu o trîmbiţă, cătră lauda lui Dumnezeu şi cătră folosul a tot lucru cel bun: ca să ferească credinţa cea bună şi să fie întreagă şi aleasă de plevele şi de neghina ereticilor, de la carii s-au depărtat toată sfinţirea, că n-au vrut să ţie învăţătura Apostolilor şi a Sfinţilor Părinţi, ce s-au închipuit cu totul Ovreilor, carii n-au vrut să ţie prorociile sfinţilor proroci şi ale sfinţilor patriiarşi. Pentru care lucru s-au şi înpuţinat de la dinşii toate minunile şi toate jertvele, că s-au lepădat de Dumnezu; pentru aceia le-au venit asupră toată mîniia. Că cum este credinţa fără de fapte moarte, aşa şi faptele fără de credinţă sînt moarte. De aceasta nevoindu-se în toată vremea pre mulţi au îndereptat[51] cu învăţătura pre calea direptăţii. Şi fu tuturor cine cum îl vrea, ca să cîştige şi să dobîndească pre toţi, după cuvîntul lui Pavel apostol.

https://biblioteca-digitala.ro

Iară diavolul, cel ce nu iubeşte binele, văzind atîta îndireptare păcătoşilor, carii scăpa den meşteşugurile şi ficleşugului său, nu putu răbda rana şi slăbiciunea cu care să junghe ca cu o ţapă ascuţită, puse-şi înpotriva sfinţii sale şi află omeni pre voia sa şi-i îndemnă asupra sfinţii sale şi au înpletit pizme hiclene şi cu pîri[52] atîtea de multe, cît l-au scos den scaunul patrierşăsc. O, pizma diiavolului, iată de ce lumină întunecă biserica lui Dumnezeu Atotţiitoriul[53]. Iară sfinţiia sa eşind den scaun, lăuda numele Domnului ceresc pentru toate lucrurile cîte i se întîmplase şi merse la Sozopulul[54] Elispondului, carele era aproape de mare[55]. Şi acolo era şi o mînăstire a sfîntului Ioan Predtece[56] şi să priimi la mînăstire de petrecu înpreună cu călugării viiaţă mai predesupra firei [57] omeneşti, pentru care fu vestit şi lăudat în toate laturile, atîta cît venia toţi de pretutindinilea la sfinţia sa, de lua învăţătură de folosul sufletelor sale, că tuturor le tocmia mîntuirea cea sufletească şi mergea toţi pre la casele lor îndereptaţi şi cu mare bucurie lăudînd pre Dumnezeu şi pre sfîntul Nifon. Pentru care lucru, cu ajutoriul lui Dumnezeu, iar fu chiemat la scaunul sfinţiei sale cu mare cinste de tot nărodul[58]. Deci iar străluci luminat soarele cel neapus şi încălzia pe toţi cu veselia învăţăturii[59] sfinţii sale. După aceasta nu trecu vreme multă, ce iară nu putu răbda vrăjmaşul diiavolul să vază lumina învăţăturii sfinţii sale, ce să aprinse cu pizmă spre izgona sfîntului. Şi au îndemnat oamenii de au mers de l-au pîrît la Amira înpăratul turcesc şi-l trimise la pază în cetatea Odriiului[60]. Şi acolo s-au sălăşluit la o biserică a sfîntului Apostol şi mai dentîiu mucenic[61] Ştefan arhiediacon. Deci nici acolo n-au schimbat luptarea şi podvigul[62] său în care era deprins, adecă cu ajunul şi cu ruga şi cu alte fapte bune, ce încă mai vîrtos să nevoia să umple toată tocmeala sa, întru care fusese deprins. Pentru care lucru cu îndrăznire vom putea zice, că eşi vestea bunătăţilor sale preste tot pămîntul, cît să auzi şi în Ţara Rumânească.

Şi înţelese şi domnul [63] Radul Voivodul carele şi [se] duse[64] şi-l văzu cu ochii săi şi-l pricepu bărbat desevîrşit şi la chip şi în cuvinte şi în fapte şi să miră mult de bărbă-

https://biblioteca-digitala.ro

ţiia minţii lui şi rugă pre sfîntul ca se vie în ţara lui, că-l pohteşte ţara foarte tare. Iară sfîntul zise: „Doamne, măriia ta, vezi însuţi goana şi paza ce o am eu de la vrăjmaşii cei adevăraţi ai lui Dumnezeu; dară eu cum voiu putea veni în ţara ta?" Iară domnul zise: „nu purta grija aceasta, ce o lasă să fie asupra mea". Sfîntul patriarh zise: „Cum ştii, fă". Şi îndată trimise Radul Vodă la înpărăţie de cerşu pre cest păstor mare şi nu i se înfrînse voia, ce se împlu, că i-l deade înpăratul [65]. Şi trimise de grabă de aduse sfîntul în ţara sa şi-i deade toate pre mînă, zicîndu-i: „eu să domnesc, iară tu să ne îndereptezi şi să ne înveţi legea lui Dumnezeu şi să fii tată şi păstoriu mie şi tuturor oamenilor şi solitoriu la Dumnezeu". Iară sfîntul află turma neplecată şi neascultătoare şi biserica izvrătită şi cu obiciaiure rele şi nesocotite. Şi chiemă pre toţi egumenii de la toate mînăstirile ţărăi Ungrovlahii şi tot clirosul bisericii şi făcu săbor mare de înpreună cu domnul şi cu toţi boerii, cu preoţii şi cu mirenii şi slobozi izvoare de învăţătură limpede şi necurmat. Şi le spunea den Sfînta Scriptură şi-i învăţa pre toţi şi-i adăpa cu apa milei credinţei cei adevărate. Grăia-le den pravilă şi de lege, de tocmirea bisericii şi de dumnezeeştile slujbe, de domnie şi de boerie, de mînăstiri şi de biserici şi de alte rînduri de ce trebuia. Şi tocmi toate obiciaiurile pre pravilă şi pre aşăzămîntul sfinţilor Apostoli. Decii hirotoni şi 2 episcupi şi le deade şi eparhie hotărîtă, care cît va birui[66]; şi-i învăţă cum vor purta grijă, şi cum vor paşte oile cele cuvîntătoare carele sînt date-şi în seamă, ca se se îndrepteze toată ţara de la arhierei.

Iară domnului zise: „Ţie, doamne, să cade să îndereptezi pre cei strîmbi cu judecată tare şi înfricoşată şi dreaptă, după cuvîntul lui Dumnezeu carele au zis cătră Moise îngăduitoriul său şi cătră toţi feciorii lui Israil, grăind: «iată v-am dat legea mea şi judecata şi îndereptarea în mîinile voastre. Ce să nu făţăreşti nici a mic nici a mare, nici a văduvă nici a venitic, nici pre cel sărac să nu-l miluieşti cu judecata, nice de cel bogat să te ruşinezi şi să-i făţăreşti, că judecata este a lui Dumnezeu". Iară în sfînta Evanghelie zice: «nu judecareţi în făţărie, ce judecaţi pre direp-

https://biblioteca-digitala.ro

tate». Şi iar au mai zis Dumnezeu Israiltenilor: «de veţi păzi legea mea şi veţi umbla după poruncile mele şi le veţi face, da-vă-voiu ploae în vremea ei şi pămîntul va da roada sa şi pomii poamele lor şi vă vor rămînea rămăşiţă den precosala grîului şi a vinului şi vă va prisosi vin încă şi pînă în vremea arăturii. Şi pîinea o veţi mînca cu saţiu şi veţi lăcui în ţara voastră cu biruinţă şi cu tărie mare; şi voiu da pace într-însa şi oşti nu vor trece pren ea. Şi veţi birui pe toţi vrăjmaşii voştri şi vor cădea înnaintea voastră şi vor birui 5 de ai voştri pe 100 de vrăjmaşi, iar 100 pre 1 000. Şi voiu căuta spre voi cu milă şi vă voiu blagoslovi şi vă voiu înmulţi şi voiu pune legea mea pre voi şi eu vă voiu fi voao Dumnezeu, iară voi veţi fi mie omenii miei. Iar de nu veţi asculta, nici veţi face poruncile mele, nice vă veţi pleca, pune-voiu pre voi[67] secetă şi lipsă şi sămănăturile voastre le veţi sămăna în zadar şi osteneala voastră o vor mînca vrăjmaşii voştri. Şi voiu[68] întoarce faţa mea despre voi[69] şi veţi cădea voi înnaintea vrăjmaşilor voştri şi le veţi fi robi şi vă vor stăpîni vrăjmaşii voştri şi veţi peri nefiind goniţi de nimea. Şi voiu face de vă va fi ceriul ca de fier şi pămîntul ca de aramă şi toată vîrtutea voastră să va pune în zadar şi pămîntul nu va da roada sa, nici pomii nu vor face poame. Şi voiu trimite asupra voastră fiară sălbatice de pre pămînt de vă vor mânca şi vor înpuţina şi pre voi şi dobitoacele voastre. Şi veţi peri de sabia tuturor limbilor, care vor veni asupra voastră şi va fi ţara voastră pustie şi curţile voastre pustii. Şi deca vă veţi dezlupi de mine şi eu mă voiu dezlupi şi mă voiu depărta de voi; aşa grăeşte Domnul Sfântul Israil»"[70]. Acestea şi alte multe ca acestea învăţături îi învăţa den sfînta Scriptură. Şi încă mai zicea: „beţiia şi curviia cu totul să să lepede de la voi şi să să dezrădăcineze; că au zis apostolul: «nunta este curată şi pat nespurcat»: iară curvarilor şi precurvarilor va judeca Dumnezeu. Pentru curvie să înnecă lumea cea dentîiu, iar mai apoi şi Sodomul cu 5 oraşe să prăpădi şi arse cu foc şi piatră pucioasă pentru sodomiia, adecă căci curvia cu parte bărbătească; că acolo să arătă capul spurcăciuniei cei mai mari. Deci fraţilor fugiţi de curvie şi de toată necurăţiia, cum zice Pavel, şi umblaţi

https://biblioteca-digitala.ro

după curăţie, ca să vedeţi pre Dumnezeu. Acestea zic voao să le păziţi daca vă[71] este voia să moştenaţi înpărăţiia cea cerească".

Iară pizmaşul diiavolul văzînd învăţături folositoare de suflet ca acestea, nu putu răbda, ce fece[72] multe meşteşugure şi hicleşugure ca să gonească pre fericitul Nifon den ţara Panoniei[73], cum şi făcu în chip ca acesta. O, vai şi amar, că-i zise domnul Radul Vodă denpreună cu boierii: „pase şi eşi den ţara noastră, că viiaţa şi traiul şi învăţăturile tale noi nu le putem răbda, că strici obiceaiurile noastre". Iară sfîntul Nifon deca auzi aşa neşte cuvinte nebune şi turbate ca acestea[74], să miră şi zise: „nu aşa, doamne, nu aşa. Ce te îndireptează după legea lui Dumnezeu şi pre tine şi pre boieri, ca nu cumva să porniţi şi să aduceţi mîniia lui Dumnezeu asupra voastră şi în ţara voastră; că văz că fără legile voastre curînd va să se sloboză pre voi. Iară mie nimic nu-mi este de acestea ce-mi ziceţi voi, că puterea şi tăria mea este legea, ce fără de ruşine şi fără făţărie grăesc înnaintea mării tale şi boierilor tuturor. Că pre suru-ta, care o ai măritat după Bogdan fără lege, avînd el muere cu lege şi o au lăsat fără de nice o vină şi au luat pre soru-ta, el este curvariu şi soru-ta ca o preacurvă. Ce-i desparţi şi dă bărbatului muerea sa şi potoleşte mîniia lui Dumnezeu mai nainte pînă nu se porneşte pre voi". Iară aceste cuvinte foarte aţîţară şi mîniiară inima domnului şi îndată goni pre sfîntul denaintea sa şi porunci să nu-l mai bage nimenea în samă, nice să-l socotească, nici să-l cinstească[75].

Iară dumnezeescul Nifon nimic nu băgă seamă, nici grijia de aceia; ce-şi punea nădejdea spre Dumnezeu, după cum zice prorocul: „nu vă nădăjduireţi spre domni, nici pre fii omeneşti". Dumnezeu trimisă corbul de hrăniia pre Ilie proroc, aşijdirea păzi cu bucate pre Daniil proroc cu Avacum, în chip ca acesta păzi şi pre acesta. Că un cocon de boeri, ce-l chiema Neagoe, care era mai mare peste vînători, şi aşa făcu Dumnezeu den cele amară dulci şi den cele pizmaşă cu prietnicii, că aducea bucate de hrana sfîntului şi aeve şi într-ascuns cu îndemînarea lui Dumnezeu, fără nice o temere. Iar fericitul Nifon îl întăria cu învăţăturile sale, ca

https://biblioteca-digitala.ro

se crească şi să se înalţă în toate faptele cele bune şi să se rădice în noroc bun şi să fie plăcut înnaintea lui Dumnezeu şi a omenilor, cum mai apoi, cu rugăciunea sfinţii sale, să umplură amîndoaoă. Iar Radul Vodă tot ţinea pizmă neschimbat pre sfîntul şi nu putu folosi nimic nici cu frică, nici cu alte amăgele, pînă iar să plecă el sfîntului cu smerenie şi-l chiemă în taină şi-i zise aceste cuvinte amăgitoare, grăindu-i aşa: „Părinte, iartă-ne sfinţiia ta şi aibi şi sfinţiia ta ertăciune de la noi; şi să-ţi dăm avuţie cîtă-ţi va trebui şi să n-aibi părere rea nici pre mine, nici pre boeri. Şi pentru însurarea lui Bogdan încă nu te mesteca, că el au luoat blagoslovenie de la alţi sfinţi arhierei; iar tu pasă cu pace oreunde vei vrea şi roagă pre Dumnezeu pentru mine; şi unde vei lăcui, eu tot voiu purta grijă pentru hrana ta şi ce-ţi va trebui, tot îţi voiu trimite"[76]. Atuncea răspunse sfîntul cu îndrăzneală şi ca unui om prost îi zise: „Radule, Radule, tu şi prietinii tăi cu multe rugăciuni m-aţi adus în ţara voastră şi m-aţi pus să vă învăţ legea lui Dumnezeu. Deci, de v-am învăţat ceva rău şi fără de lege, spuneţi voi şi mărturisiţi fărădelegile mele; iar de faceţi voi fără de lege, cum şi la arătare şi aeve vă vedeţi şi vă arată faptele voastre, că ce mă goniţi făr' de dreptate den ţara voastră? Că ce v-am spus adeverinţa? Ce eu însă mă voiu duce după cuvîntul vostru, iar voi rămîneţi în păcatul vostru. Şi pre mine iar veţi să mă căutaţi în vreme care nu mă veţi afla, ce veţi să muriţi în păcatul vostru şi nu va să fie cine să vă ajute într-acea vreme".

Şi deaca zise aşa, eşi den ţară şi veni la locul care-i porunci Dumnezeu, cum şi lui Avraam acela în Eliu. Iar acesta iar trecu pren Machidonie şi pren Tuteliia şi merse în sfîntul munte, carele să chiiamă Aton[77], ca se se petreacă acolo în locul carele este făgăduit călugărilor. Şi cum merse acolo, îndată să prinse de lăcaş în sfînta şi marea mînăstire a Vatopedului; şi cei ce doria, cîştigară şi dobîndiră pre cela ce-l jăluia şi să bucurară şi mulţumiră lui Dumnezeu pentru acest lucru. Şi deca auziră, mergea toţi dentr-acel sfînt munte cu userdie, ca la un izvor curător de viiaţă, de la care toţi îşi meştia băutură de veselie trupească şi sufletească. Şi

https://biblioteca-digitala.ro

lăcui sfîntul într-acea mînăstire mai mult de 1 an; și într-atîta vreme lăcui sfîntul acolo, pre 2 den frați, carii mersese cu densul, trimise-i cătră Dumnezeu; iar pre al treilea lasă-l să meargă în cetatea Solonului și-l întări cu rugăciunile sale ca să se sfințească cu sfîrșitul mucenicilor; carele și dobîndi și pătimind multe munci să sfîrși pentru legea și dobîndi cunună în trei viță: cu postul, cu ascultarea și cu munca. Iar mult pătimașul seu trup, al lui Macarie , că așa chiema pre acel mucenic, și fu îngropat în Solon, iar sufletul dănțuește acum cu îngerii în cer.

Decii dumnezeescul Nifon pricepu că va să fie aproape și petrecaniia sa și se bucură sufletește și să veseli; și luo cu sine poslușnicul cari-i rămăsese, pre Ioasaf, și trecu muntele ceea parte și merse la mînăstirea Dionisatului și să prinse de lăcaș acolo, că și mai nainte acolo lăcuise; și Dumnezeu încă vru să-și săvîrșească sfîntul viiața acolo. Iată cît petrecu acolo în toate era tocma cu alți frați și cu mîncarea și cu postul și cu osteneala și fără de preget, atîta cît le era altor frați rușine de smerenie și de nevoință a lui. Că era tuturor chip de învățătură și de mustrare și să nevoia spre toate poslușaniile și tuturor fraților la toate slujbele le ajuta: la moară mergea de măcina și la magherniță ajuta și la magupie[78] așijdirea și la alte poslușanii la toate, atîta cît striga osteninţele lui, cum și eu l-am văzut făcînd lucruri ca acestea. Și ce aș putea spune smereniia sa cea multă și osteninţele lui! Că nu spun numai frații carii sînt lăcuitori într-acea mînăstire, ce și alții dentr-alte mînăstiri denprejur toți spun și mărturisesc, că era nevoitor spre slujbe și spre ispovedanii și spre pocăință și spre curăție; și pre alții pre toți îi certa și-i învăța zicînd: „amar, fraților și părinților, celuia ce-l va afla moarta nepocăit, că în iad nu este pocăință". Și pre mulți i-au scos tocma den gura diiavolului; și pre mulți den păgîni, turci, armeni, papistași și de alte eresi au întors de i-au botezat și i-au uns cu sfîntul mir; și i-au adus în credința cea adevărată a pravoslaviei mai mult de 4 000 de suflete[79]. Iar pre cîți mișei au miluit și săraci și cîți au scos den robie, zic, că aceia n-au număr; așa era de milostiv și bun tuturor și dumnezeesc direpț.

https://biblioteca-digitala.ro

Şi Dumnezeu proslăvi pre cel ce-l proslăvia şi-l chiemă la sine. Iară sfîntul cunoscînd cu adevărat trecerea sa dentr-această lume, i să bucură sufletul foarte și îndată chiemă toți frații şi le spuse de vremea petrecanii sale și cum îl chiemă Hristos la înpărăţiia ceriului cea gătită; şi-i blagoslovi cum este obiceaiul și să ertă cu toți și arătă către toți dragostea, iar nu pizmă. Şi cîţi făcuse lui rău și năcaz și cîţi era blestămați, pre toţi îi ertă şi-i dezlegă ca un ucenic adevărat al lui Hristos, cu al căruiia trup şi singe să și priceștui. Şi aşa își dede sufletul în miinile sale și l[u]o lumina luminilor cerești în care este Hristos. Şi ce era den pămînt, pămîntului lăsă. Şi cu multe cîntări, de la toți călugării den toate mînăstirile muntelui Atonului, să îngropă trupul lui cu mare cinste în luna lui avgust, în 12 zile, cînd era cursul anilor de la zidirea lumiei 7016 [1508]. Şi apuse zarea denaintea atot ochiul și rămasă între toți frații plîngere și tînguială fără de mîngiere și nu era nici unul dentr-înșii carii să nu fie vărsat lacrămi pentru lipsirea părintelui, și învăţătorului celui bun a toată lumea.

Iar Iosaf, posluşnicul lui Nifon iubitoriului de Dumnezeu, lăsă toată jalea şi întristarea, nevoindu-se să umple porunca părintelui său și merse numaidecît în Ţarigrad și tocmi toate poruncile sfîntului foarte bine și pătimi acolo multe munci pentru legea. Iar apoi îl și arse în foc turcii şi să învrednici şi el cetei mucenicilor. Că și de aceasta încă mărturisise sfîntul Nifon mai nainte ca și de Ţara Muntenească, cînd zise către eghemonul[80] Radu, grăind aşa: „văz, zice, pogorîndu-se pre voi şi pre țara voastră pentru netocmirea bisericii și pentru mulţimea fărădelegilor voastre mîniia lui Dumnezeu."

Decii deca eși fericitul Nifon den ţara Panonii, nu trecu vreme multă ce căzu eghimonul Radul într-o boală groaznică şi cumplită și alte răutăţi multe îl încungiurară. Şi nu se mai uşura nevoile, ce de ce mergea, de aceia să mai îngreuia grijile. Şi să scorniră în ţară răutăţi şi gîlcevi și bisericii netocmire și să sfîrși Radul Vodă întru în niște tîmplări rele ca acestea[81]. Iar mai nainte de petrecaniia sa el căuta pe prea sfînt, cum zisese el, și nu-l afla, ce era sufletul lui plin de,

https://biblioteca-digitala.ro

frică și de cutremur. Și atuncea pricepură toți că se umplu cuvintele sfîntului, care zisese mai nainte de Radul Vodă și de Țara Muntenească. Iară trupul Radului Vodă îl îngropară în mormîntul, care-l făcuse în tinda bisericii în mînăstirea den Deal, unde este hramul Sfîntului Nicolae făcătoriul de minuni, care o zidise den temelie în domniia sa tot de piatră cioplită și stîlpii ușilor și ferestrile tot de marmură cum să vede și acum biserică frumoasă și minunată; iar a o zugrăvi el n-au apucat, ce apoi s-au zugrăvit cu porunca lui Neagoe Vodă cu văpsele[82] și cu aur.

Decii după moartea lui , boerii nu se putea voi pre cine vor pune domn. Că unii zicea: să fie cesta; iar alții: ba cela; și era gîlceavă și ceartă între dinșii, după cuvîntul Evangheliei ce zice: cînd se va înpărți casa adînsia-și[83], atuncea să va pustii. Și așa fiind ei înpărichiați, rădicară cazną asupra lor pentru păcatele lor, cum zisese sfîntul Nifon, și puseră domn în scaunul[84] țării pre Mihnea feciorul Dracei armașul[85]. Și cum apucă domniia, îndată să dezbrăcă lupul de pielea oei și-și astupă urechile ca aspida și ca vasiliscul[86], iar arcul și-l încordă și găti săgeți de săgeta și sabiia și-o fulgera și mîna și-o întăria spre rane. Și prinse pre toți boerii cei mari și aleși și-i munci cu multe munci și cumplite și le lua toată avuțiia și se culca cu jupînesele[87] lor și cu fetele[88] lor înnaintea ochilor lor. Decii unora le-au tăiat nasurile și buzele, pre alții i-au spînzurat și pre alții i-au înnecat; iar el să înbogățea și creștea ca chedrul pîn la ceriu și-și împlea toată voia sa.

Iară pre un neam carele era mai ales și mai temătoriu de Dumnezeu, căruia era numele de moșie Banovițíi, adecă Băsărăbeștii[89], el cu multe amăgele și șutele și cu grele jurăminturi să lega cu boerii carii era de acel neam, că nu-i va omorî, nici nu le va face nice o nevoe; și făcu și cărți de jurămînt și de afurisanie. Iară el în toate zilele săpa groapa și cugeta cum va putea face să-i piarză și neamul lor, ca se nu se mai pomenească în țara Panoniei. Iar rugăciunea sfîntului Nifon nu-l slobozia nici nu-l lăsa să le facă nici un rău, ce toate meșteșugurile cele hiclene ale lui ca nește păiajeni să strica. Iar el fiind îndemnat tot de răutate firei sale, chiemă

https://biblioteca-digitala.ro

pre Stoican sveatnicul lui cel mai mare[90] și intră numai cu dinsul în pimnița domnească și scoasă pre pimniceri afară, iar cu voia lui Dumnezeu rămasă un copil, care era și el de acel neam spre care făcuse sfat să-l piarză. Și deaca văzu pre nedireptul domn că intră în pimniță, el să umplu de frică și de groază și neavînd unde fugi, intră într-o bute sacă de se ascunse, că așa tocmi Dumnezeu. Și cum intră în pimniță domnul cu Stoican, începură a să sfătui: cum și în ce chip vor face să piarză pre acel neam, cugetînd că în pimniță nu este nimeni să-i auză. Decii deca obîrșiră[91] sfatul, chiemă pimnicerii și le zise să le dea să bea vin, de unde va fi mai bun; și deca băură, eși domnul și Stoican den pimniță veseli, gîndind că n-au auzit nimeni sfatul lor cel hiclian. Decii după dînșii eși și copilul furiș și nu spuse nimănui nimic, ce-și căuta treaba și slujba lui, pîn' află vreme și prilej de spuse părinților lui și neamului său celui mai mare toate lucrurile și hicleșugurile călcătoriului de jurămînt domn.

Decii deca auziră așa, și cunoscură că sînt adevărate cuvintele lui, ei să adunară de se sfătuiră și luară avuție și oameni cît putură și trecură Dunărea de ceai parte. Și scăpară toți din cursa Mihnei Vodă călcătoriul de jurămînt, că era Dumnezeu cu dinșii și rugăciunile sfîntului Nifon patriarhul, și nu putea nimenilea să se potrivească lor, ca și lui Moisi marele proroc. Iar zvăpăiatul domn diaca auzi de pribegiia lor, de părere rea i se schimbă firea și bucuriia i să întoarse în tristăciune și-și arătă mîniia și urgiia ce avea spre dinșii. Și atîta nimic nu putea să le strice nimic, ce în pizmă le-au ars curțile și casele le-au răsepit. Iar cîți au aflat de acel neam rămași, pre toți i-au muncit cu multe munci; pre unii i-au și omorît și mînăstirea lor, care a[92] făcut ei pre rîul Bistriții[93], din temelie o-u răsipit și biserica Sfinților Apostoli, care o zidise Neagoe, socotitoriul[94] lui sveatîi Nifon, să fie de îngroparea morților, iară o au sfărîmat; încă și pomii i-au tăiat și i-au dezrădăcinat. Și rădică mare goană asupra acelui neam blagoslovit. Iară preoților de pren satele

https://biblioteca-digitala.ro

lor, tuturor le-au tăiat nasurile spre batjocura bisericii. Şi să ispitia şi să sfătuia să arză toţi egumenii de pre la toate mînăstirile şi alte răutăţi multe vrea să facă. Ce Dumnezeu, cel văzătoriu de inimi şi de cugete, nu vru să lase să cază direpţii în mîinile muncitorilor[95], ce-i mîntui de moartea cea cumplită.

Decii acei boeri direpţi pre carii-i ferise Dumnezeu den mîinile muncitoriului, de carii să zise mai sus, merseră la înpărăţie şi spuseră înpăratului toate răutăţile Mihnei Vodă. Iară înpăratul deca auzi aşa şi înţelese că sînt cuvintele lor adevărate, făcu sfat cu dinşii denpreună, socotind în ce chip vor putea face ca se gonească pre Mihnea Vodă den scaunul ţărăi Panoniei. Şi le puse domn pre Vladul[96], fratele Radului Vodă care fusese domn înnaintea Mihnei Vodă, de care s-au spus mai sus, că ei îl cerşură pre acela de la înpăratul. Decii zise înpăratul către dinşii: iată, eu vă dau pre dînsul în mîinile voastre şi pre voi în mîinile lui, iar pre Dumnezeu în mijlocul vostru. Deci de veţi face voi lui vr-un hicleşug, sau de va face el voaoă, Dumnezeu să vă piarză de pre faţa pămîntului, cu tot neamul vostru". Iară ei zisără toţi: amin. Şi jurară jurămînt Vladul Vodă denpreună cu boerii înnaintea paşii Dunării[97]. Şi le deade înpăratul oste mare şi purceaseră. Şi deaca sosiră la Dunăre, iară făcuse jurămînt înnaintea lui Mehemet paşa al Dunării. Şi zise neamul Băsărăbeştilor: „aşa, de vom umbla noi cu hicleşug şi de nu vom sluji domnului nostru Vladului Vodă în direptate, să piarză neamul şi numele nostru dentr-această ţară în veci"; şi ziseră toţi amin. Aşijdirea şi Vladul Vodă zise către Mehemet paşa: „de voiu face eu vreun rău acestui neam sau vr-un hicleşug, sabiia ta să tae capul mieu cu mare ruşine şi să pierzi neamul mieu dentr-această ţară"; şi iară ziseră toţi: amin.

Şi aşa trecură Dunărea cu toată ostea, şi deaca trecură, înpărţiră oastea în 3 pîlcuri şi un pîlc luo Neagoe, nădăjduindu-se spre ruga sfîntului Nifon părintelui seu. Iar Mircea, feciorul Mihnei Vodă, deca înţălese aşa, merse pre supt cumpăt la mînăstirea Cotmeanei, care să chiamă ospăţul cel de

https://biblioteca-digitala.ro

sara, adecă metohul Cozii, și de năprasnă să făcu gîlceavă mare de oastea lui Neagoe. Și auzind acestea feciorul Mihnei Vodă, degrab numai ci au scăpat cu un fecior al lui Stoican, de care s-au zis mai sus, pre o fereastră noaptea desculți, deșcinși și fără ișlice. Iar Neagoe îi tăe ostea; iară pre cîți nu tăe, pre toți îi prinsă vii; numaice scăpă feciorul muncitoriului Mihnei și al lui Stoican desculți și dășcinși, cum s-au zis mai sus, iar armele le-au luoat. Și înpăcă mînăstirea și călugării de frică ce avea. Iară feciorul Mihnei Vodă au mers la tată-seu și i-au spus toate cu multă frică. Iară el deca auzi așa, să spăre, și zise cătră ei: „Cine au făcut voao aceasta?" Ei ziseră: „Neagoe vătahul de vînători". Aceasta auzind Mihnea Vodă, să umplu de frică și zise: „De vreme ce făcu puiul leului așa, dară când va veni leul cel mare, ce va face?"[98] Și aciiaș să sculă den scaun și fugi în țara ungurească și acolo să dășteptă dentr-acea frică. Iar alții să răsipiră prin toată Țara Muntenească și nu era nimeni să le ajute, că așa ajuta rugăciunea fericitului Nifon și mîniia ceia ce au prorocit sfînția sa s-au umplut.

Decii au șezut Vlad Vodă în scaun și veni toată țara de i se închină și-i aduseră daruri multe și se întoarsără iarăcine pre la case-și cu mare bucurie. Iară Vlad Vodă cu ajutoriul lui Dumnezeu creștea întru mai mare bucurie și în bunătăți și în cinste, pînă cît au ținut sfatul acelui neam dirept. Iară Mihnea Vodă au căzut în eresul hulei Duhului Sfînt[99]. Că iată, cum e tot ținutul Apusului de pudrezeaște cu marele Rim în eresele sale și cum au perit al doilea Iulian călcătoriul pentru închinarea idolilor, așa și acesta pentru luptarea Duhului Sfînt, că s-au înprietinit cu ungurii și au înpletit mrejă hicleană asupra tînărului Vlad Vodă și veniră asupră-i. Și deca să loviră oștile, iară Danciul marele vornic ajută Vladului Vodă că era și el de un neam iar bun și dirept, și biruiră pre oastea călcătoriului și hulitoriului Mihnei Vodă și fugiră toți rușinați în țara ungurească. Și veni mîniia lui Dumnezeu pre Mihnea Vodă, al doilea Iulian, și fu rănit de viteazul Dumitru Iacșici și muri; pre carele trimisese Dumnezeu ca și pre sfîntul mucenic Mercurie asupra păgînului Iuliian. Și ca sveatii Nistor de au ucis pre Liia cu ruga lui sveatii Dimi-

https://biblioteca-digitala.ro

trie, aşa şi acest Dumitru Iacşici, pentru ruga lui seveatîi Nifon, au rănit şi au omorît pre urîtul muncitoriul, pre Mihnea[100]. Şi stătu ca Finees în ţara Madiamului pentru ovrei şi fură lucrurile lui pre îngăduinţă; aşa şi acest Dumitru stătu şi fu pre îngăduinţa tuturor; şi să opri războiul şi dobîndi laudă den neam în neam.

Iar de Vlad Vodă eşi veste mare pretutindinea pentru războiu şi de noroc bun pînă cînd au ţinut sfatul acelui neam ales de Dumnezeu al Băsărăbeştilor. Iară deca lepădă sfatul acelui neam şi priimi al altora, ca Avesaluom feciorul lui David cînd s-au sculat asupra tătâni-seu aşa şi Vlad Vodă au priimit sfatul fără-de-legiuitoriului Bogdan şi sări asupra acelui fericit de Dumnezeu neam, atuncea pogorî şi pre dinsul mîniia a lui Dumnezeu. Că deaca să iuţi Vlad Vodă şi să aţîţă foarte cu mînie mare asupra acelui neam dirept, care tocmise şi ijdărîse Bogdan cel fără-de-lege pre carele afurisise fericitul Nifon şi l-au lepădat den sfînta biserică pentru precurviia lui, cum s-au spus în cuvîntul mai dentîiu, grăia minciuni către domn pentru tînărul Neagoe zicînd aşa: „Doamne, eu am înţăles cu adevărat că Neagoe va se te scoaţă den scaun, iară tu nevoeşte se-i sfărîmi capul sau se-i tai nasul sau se-i scoţi un ochiu". Deci domnul foarte îi priimi sfatul lui, părîndu-i că este adevărat şi să ispiti să facă acest lucru şi trimise să aducă pre acel neam dirept, pre iubitul Neagoe, la dânsul. Iară alţi boeri deca înţăleseră ziseră domnului: „Doamne, părăseşte-te de aceasta, nu asculta cuvintele lui Bogdan, că Neagoe este cu adevărat fecior al nostru şi n-are întru sine hicleşug, cum ştiu toţi boerii Ţărăi Munteneşti cu toată adeverinţa". Iară domnul zise: „Deca este aşa, voi-l aduceţi şi juraţi pentru dinsul". Iar ei nevoia se-l înpreune să stea cu Bogdan de faţă; ce el călcătoriul şi afurisitul totdeauna sfătuia pre domn spre uciderea lui Neagoe şi a neamului lui[101]. Aşa totdeauna îndemnînd Bogdan pre domn, să aprinse cu mînie spre uciderea lor şi vrea să nu ştie nimea de aceasta. Şi de n-ar fi trimis Dumnezeu pre un călugăr de le-au spus, pre toţi i-ar fi pierdut. Ce cu ajutoriul lui Dumnezeu şi pentru rugăciunea sfîntului Nifon să mîntuiră de mîniia şi de moartea cea năprasnică şi au scăpat

https://biblioteca-digitala.ro

la un ostrov den care au trecut Dunărea, ca Isus Naviin Iordanul. Şi merseră iară la Mehemet paşa şi-i spusără toate patimile cîte li s-au întîmplat de la Vlad Vodă. Iar paşa se aprinse cu dumnezeirea spre răscumpărarea acelui neam, măcar de şi era el păgîn şi strînse oaste mare şi trecu Dunărea dinpreună cu dinşii şi făcu războiul lîngă oraşul Bucureşti şi birui pre oastea Vladului Vodă. Iar el văzînd oastea lui biruită şi căzută, vru se fugă; iar cu înpiedecarea lui Dumnezeu, fu prins de oastea lui Mehemet paşa şi-l aduseră în Bucureşti la paşa legat. Iar deca-l văzu paşa, zise-i cu ocară: „O, călcătoriu de jurămînt! iată să-ţi fie după cuvîntul jurămîntului tău şi să tae sabiia mea capul tău". Cum să şi împlu, că însuşi paşa, cu mîna lui, i-au tăiat capul în oaraş în Bucureşti supt un păr, ca şi pre Avesalom cînd îl segetă Ioav fiind el încurcat de păr de ramura unui stejar în lunca Efremului. Şi să umplu judecata şi răscumpărarea lui Dumnezeu cea direaptă[102]. Şi luoară trupul de-l duseră la mînăstirea den Deal, care o făcuse frate-său Radu Vodă, de-l îngropară.

Iar pentru cela ce-i zicea ei pentru pizma că va se se rădice domn, ca să-l piarză, pre acela Dumnezeu cu voia sa şi cu mîna sa l-au uns şi l-au pus domn. Şi au zis ca şi Eremie prorocul: mai nainte de naşterea ta te-am sămnat şi te-am ales să fii mai mare întru Israilteni. Iar el nici într-un chip nu vrea să se plece să fie domn, ce cu glas mare zise cătră tot nărodul: „Puneţi alt domn pre carele veţi vrea dinpreună şi cu sfatul nostru, iar pre mine mă ertaţi că nu voiu fi". Iar nărodul striga tot şi zicea cătră dinsul: „Iată, nu va Dumnezeu să fie altul, nici noi, ce numai tu să fii noao domn!" Iată şi aici să întîmplă cum şi demult în legea veche: Saul ş-au eşit din minte şi Ioatan au căzut de sabie, iară David fu rădicat înpărat. Deci şi Neagoe să plecă glasului năroadelor şi luo corona şi scaunul[103] a toată Ţara Rumânească şi îndată făcu judecată şi direptate între oameni. Şi cum rădică David chivotul [104] legii Domnului, aşa şi Neagoe Vodă rădică biserica cea căzută şi puse pre Macarie mitrupolit a toată Ţara Rumânească, Plaiului şi Severinului, cu blagosloveniia lui Pahomie patriarhul, de la Ţarigrad[105]. Decii dintr-acea vreme pîn'astăzi s-au potolit ţara şi s-au înpăcat de

https://biblioteca-digitala.ro

gîlceavă și bisericile să veselirǎ; că așa ajuta ruga sfîntului Nifon.

Iar Bogdan cel afurisit nu vru să fugă, ce cu judecata lui Dumnezeu nu-l lăsă, pentru muzăviriia ce muzavirise pre sfîntul Nifon și pentru hicleniia lui , ce căzu în mreaja cea hicleană și-l apucară ca pre o hiară înșelătoare, care să prinde cu amîndoo picioarele în cursă; și se vînă el în lațul carele vrea să vîneze pre Neagoe. Că fugind de Neagoe Vodă ca de un leu, deade în Dunăre, și scăpă de corcodel iar de șarpe fu apucat[106] , și-l duseră la Neagoe Vodă. Iar el deaca-l văzu într-atîta pedepsă, zise-i: „O, vai de tine ocaanice[107]! Dară căzutu-ți-s-au să faci hiclenie ca aceasta? Căce nu te-i temut de Dumnezeu, cela ce știe și vede toate știutele și neștiutele? Dar pentru ce vărsă hicleșugul tău cel fără de lege atîta sînge? Iată de toate te ert pentru Dumnezeu și de acum înnainte să te pocăești de răutățile tale; iară avuțiele cele domnești, carele le-ai luoat tu fără dereptate și le-ai ascuns, se mi le spui și nu vei păți nici o nevoe. Iar de nu, păcatul să fie pre capul tău și pre sufletul tău“. Iar el nu vru să spue nimic, că-i întunecase diavolul cel ce iubia el, mintea și inima; pentru care lucru multe munci au luoat, pînă ce ș-au dat și sufletul, cum i-au prorocit și de aceasta sveatî Nifon, de i-au zis: că cu rea moarte va se moară Bogdan. Iar trupul lui nice fierile, nici paserile, nici pămîntul[108] nu l-au putut mînca, ce numai ce s-au pojorlit și au negrit întru răutatea tuturor. Și pierdu Dumnezeu pre toți vrăjmașii lui Neagoe Vodă și i-au plecat supt picioarele lui, și toate avuțiele i le-au descoperit și pămîntul izvorî bunătate și rod. Și mulțămia toți lui Dumnezeu pentru domniia lui, căci că s-au spodobit aeve a vedea domn ca acela.

Decii îi veni cuget și gînd bun dumnezeesc în inima lui, ca și mai de mult Teodosie cel mic înpărat[109] să mute moaștele sfîntului Ioan Hrisostom de la Cucus în Țarigrad ca se dea ertare și tămăduire maicei sale Evdoxiei înpărătesei[110], într-al aceluia chip să asemănă și creștinul Neagoe Vodă. Și trimisă den boerii săi cei credincioși cu cărți la sfîntul munte al Atonului să aducă moaște sfinției sale părintelui Nifon patriarhul, ca să curățească și să tămăduiască greșala

https://biblioteca-digitala.ro

Radului Vodă și al altora, carii făcuse rău sfinții sale și făr de vină. Şi deca sosiră boerii la Sfetagora, merseră la mînăstirea Dionisatului și să închinară bisericii cum este obiceiul creștinesc; și luînd blagoslovenie de la părinți, deaderă cartea[111] domnului în mîna egumenului și a bătrînilor, iar ei să închinară. Şi deaca cetiră cartea, socotiră toate pre amăruntul și să mirară toți de acel lucru mare și de cererea domnului, cum vor face. Şi nice într-un chip nu cutezară a îndrăzni spre acel lucru, să-l dea, nici vrea să lasă pre nimea să se apropie să destupe mormîntul sfîntului, ce numai să împlură toți de frică și de cutremur. Iar sluga cea credincioasă[112], ce era trimis pentru acel lucru, merse la dînșii și le zise: „Sfinți părinți, nici o frică de aceasta să nu vă fie; ce se ne ertați, că noi ne nădăjduim spre credința domnului nostru, care are către sfinția sa și nimea nu va avea nici o primejdie, nice voi, nice noi". Atuncea ei zisără: „Faceți cum vă este voia". Şi îndată luo sapa sluga cea mai mare, căruia era numele Danciul logofăt[113] și chiemînd credința domnului său, care o avea către fericitul Nifon, lepădă toată frica și începu de săpă pînă ajunse de moaștele sfîntului. Decii le scoase afară și le băgă într-un secriu de lemn cu mirosală bună; și să adunară toți călugării de la toate mînăstirile și veniră de se închinară sfîntului și săruta moaștele mulțămind lui Dumnezeu, celui ce au proslăvit pre robul seu cel mult nevoitoriu și ziseră: „Fericita pomenirea ta Nifone îndireptătoriul părinților și învățătoriul a toată lumea!" Şi aciiș arătă Dumnezeu minuni: că vindecă pre un călugăr, care era de mulți ani mut, și pre altul de durerea capului și pre altul de friguri, și pre alții pre mulți de multe feliuri de boale îi tămădui.

Decii îl îngrijiră bine și cu cinste, ca pre un cinstit, și-l trimiseră în țara Panoniei la domnul Neagoe Vodă. Şi trimiseră cu sfinția sa și pre chir Neofit, om ales și sfînt, asemănîndu-se părinților celor mai de demult, carele era den cetate Ahila den Evrosta Elispod[114] și cu alți călugări de la mînăstire. Şi deaca sosiră în Țara Romănească, degrabă făcură știre domnului Neagoe Vodă. Iară el adună tot clirosul bisericii și toți boerii, așteptînd pre părintele seu cel sufletesc.

https://biblioteca-digitala.ro

Şi deaca sosiră la scaun, iar domnul cu credinţa sufletului şi a inimii cuprinse coşciugul cu moaştele sfîntului în braţe, ştiind că sînt ale iubitoriului său, şi le săruta cu lacrămi şi cu multă veselie înpreună cu tot norodul creştinesc. Şi duseră sicriul cu moaştele sfîntului, cu toţi oamenii, întru cinstita mînăstire Dealul, unde este hramul sfîntului şi făcătoriul de minuni ierarh Niculae, şi-l puseră desupra mormîntului Radului Vodă. Şi făcură bdenie toată noaptea înpreună cu domnul Neagoe Vodă, rugîndu-se sfinţii sale pentru ertăciunea păcatului Radului Vodă, carele, fără de dreptate, au lepădat pre sfîntul de la sine şi l-au gonit den ţara sa.

Ia ascultaţi ce făcu Dumnezeu. Cînd fu despre sfîrşitul utrănii vrînd Dumnezeu să arate aeve ertarea păcatului Radului Vodă şi al altora, carii îi făcuse nevoe şi scîrbă sfîntului, văzu sîngur Neagoe Vodă descoperire ca aceasta de la Dumnezeu: unde s-au rupt scoabele cele de fier şi acoperemîntul mormîntului Radului Vodă şi degrabă să desfăcură marmurile şi să ivi trupul din lăuntru al Radului Vodă groaznic şi întunecat, plin de puroi şi de putoare. Iată aciiş se deşchise săcriul cu moaştele sfîntului Nifon şi izvorî de la sfîntul izvor de apă şi spălă tot trupul Radului Vodă şi-l arătă luminat. Şi apoi iar înseşi toate încuitorile şi pietrile sîngure s-au închis şi s-au încuiat, ca şi mai nainte. Şi să arătă şi domnul Radu Vodă lui Neagoe Vodă şi-i făcu mare mulţămire, pentru lucrul cel de milostenie ce au făcut pentru dînsul. Şi aciiş fu un sunet oarece şi să duse denaintea ochilor lui, iară Neagoe Vodă să spăre şi-şi veni în fire. Şi socoti de minunea sfîntului Nifon cum este adevărat ertarea Radului Vodă şi mulţămia lui Dumnezeu de aceasta şi sfîntului Nifon făcătoriul de minuni; cum apoi văzu şi cu ochii săi aeve trupul Radului Vodă ertat. Aşijdirea şi altă minune făcu sfinţia sa că [se] arătă însuşi sfinţiia sa lui Neagoe Vodă şi-i zise: „Fătul mieu, Neagoe, socoteşte cu deadinsul şi vezi că toţi mă ţin sfînt, căce că sînt cu darul cel bun al Duhului Sfînt, şi toţi sărută cu credinţă moaştele mele şi să umplu îndoit de dar bun; numai cutare boer — şi-i spuse şi numele carele este — n-are credinţă cătră mine, nici sărută moaştele mele. Ce ia aminte sîngur, de vezi lucru adevărat". Şi cum

https://biblioteca-digitala.ro

ziso aşa, fu nevăzut. Iară Neagoe Vodă deaca se deşteptă, căută şi văzu pre toţi oamenii sărutînd moaştele sfîntului; iar cela ce-l spusese sfinţiia sa, el trecu cu meşteşug ca întrascuns şi nu-i băgă nimeni samă. Iar Neagoe Vodă deaca văzu aşa, el îl chiemă la sine şi-i zise: „Ce va se fie aceasta, că toţi boerii şi oamenii sărută moaştele sfîntului , iar tu nu vei să le săruţi? Dară în ce chip huleşti pre sfinţiia sa aşa?" Şi îndată-l cuprinse frică şi cutremur, cît îi mai eşia sufletul de nu vrea mărturisi pre sfinţiia sa, că este sfînt. Şi îndată chiemă numele sfîntului Nifon şi deade laudă şi mulţămire sfinţii sale, pentru mila ce făcu cu dinsul; şi dintr-acel ceas mare credinţă avea acel boieri către moaştele sfinţii sale[115]. Aşijdirea şi alte minuni multe şi arătări fece Dumnezeu în toate zilele cu moaştele preacuviosului său; şi tot cine mergea la dinsul şi chiema numele sfinţiei sale într-ajutoriu, toată vindecarea şi sănătate dobîndia de la dînsul.

Decii domnul Neagoe Vodă văzînd că fac moaştele sfîntului atîtea minuni, deade de făcu sicriiul tot de argint curat şi-l polei cu aur şi-l înfrumseţă cu mărgăritar frumos şi cu alte pietri scumpe şi cu jmalţ, şi deasupra pre plehupă, scrise chipul sfîntului întreg; iar jos, la picioarele sfîntului, să scrise pre sine în genuche, rugîndu-se sfinţiei sale[116]. Şi-l trimisă cu mare cinste la mînăstirea Dionisatului, înpreună cu sfinţiia sa părintele chir Neofit mitropolitul şi cu credincioşii săi boeri. Şi deaca-l dusără la mînăstire iară călugării de-acolo dederă lui Neagoe Vodă poclon capul sfîntului şi o mînă şi blagoslovenie de la părinţii cei sfinţi, carii era în mînăstire, ca se fie de sfinţire şi de ajutoriu domnului. Iară el priimi acele daruri cu mare bucurie ca şi Moisii proroc tablele legii vechi, şi le purta tot cu sine pre unde mergea, şi în curte şi în biserică; iară în cale le purta în carîtă ca şi Israil racla legii. Iară în muntele Atonului pre groapa sfîntului zidi biserică frumoasă în numele sfîntului Nifon; iar mînăstirea o au înbogăţit cu multă avuţie şi multe zidiri au făcut şi înalte.

Iată de aceasta pînă aici.

Iar mînăstirea lui Ariton, care de opşte să chiamă *Cotlomuz*, care o-u început a o zidi den temelie Radu Vodă, Nea-

https://biblioteca-digitala.ro

goc Vodă o-u săvîrșit și cu toate frămsețile și podoabele o au podobit den lăuntru și dinafară, iar înprejur o au îngrădit cu zid[117]. Și o au făcut biserica sfîntului Nicolae făcătoriul de minuni cu turle, chilii și trapezarie, pimnița și magupiia, maghernița, grădina și poarta mică și mare, bolniță și ospătărie și dohirie, jitniță și vistirie și alte case de toată treaba. Iar biserica și chiliile le-au umplut de frămseți și li-au săvîrșit de acoperemînt; iar biserica și tinda o au acoperit tot cu plumb și au pus pe la ferestri cu sticle și o au și tîrnosit cu blagosloveniia arhiereului și a protului și a altor egumeni de la alte mănăstiri. Și făcu cinste mare tuturor și-i dărui cu daruri mari și să duseră carii-și pre la locurile sale, cu mare bucurie mulțămind lui Dumnezeu. Așijdirea făcu o pristaniște în Ascalun la mare[118], să fie de corăbieri și o corabie mare, alta mică cu tot ce trebuește și o au zidit cu zid împrejur; și au făcut o culă cu arme și cu tunuri[119] să le fie de pază. Și alte metohuri cu de toate au zidit și au făcut și bine le-a tocmit, den care are mînăstirea mult venit. Și au pus numele ei: „Lavra cea mare a Țărăi Muntenești“.

Iară *Lavra a lui sveatîi Atanasie*[120] toată biserica cea mare cu oltariul și cu tinzile le-au înnoit. Și au înpreunat plumbul cel vechiu cu altul nou și o au acoperit toată de iznoavă; și toată cliserniţa[121] o-u zidit din temelie; și au făcut vase de treaba bisericii de aur și de argint și zevese[122] cusute cu sîrmă de aur prea înfrămsețate au dat, și au făcut și mertic mare cîte 90 000 de talere pe an[123].

Iar în Lavra *Iverului*[124], a lui sveatîi Evtemie făcătoriul de minuni, pre sus pre ziduri au adus apă cu urloiul[125], ca de 2 mile de loc de departe, și cu multă bogăție o au înbogățit. Iar cinstita a lui Doamnă, Despina, dat-au o zăvase, cusută tot sîrmă de aur și prea înfrămsețată, să o pue înnaintea sfintei și făcătoarei de minuni icoanei, în care este scris chipul Preacuratei Fecioară și Maicii lui Dumnezeu Mariia, care să chiamă Portăriță care au venit pre mare la acea mînăstire cu mare minune, cum să află scris de dînsa.

Iar la mînăstirea *Pantocrator* au făcut mari zidituri ca și la Ivera și au dăruit multe daruri[126].

https://biblioteca-digitala.ro

În Lavra cea mare a *Hilandarului* iară au adus apă, tot ca la Iver.

Iar în lăudata mînăstire *Vatoped* tocmi să se dea milă pre an ca și la Lavra lui sveatîi Atanasie, și au pus pre făcătoarea de minuni icoana a Preacistii un măr de aur cu mărgăritar și cu pietri scumpe; și zidi și pimniță mare din temelie.

Și-au înpodobit și în marea mînăstire *Xeropotam*, că au făcut o trapezarie din temelie și pimniță.

Iar la *sveati Pavel* au zidit o culă den temelie, să fie de strajă.

Ce vom mai înmulți cuvintele, spuind toate mînăstirile pe rînd!? Că toate mînăstirile den sfînt muntele Antonului le-au înbogățit cu bani, cu sate, și dobitoace încă le-au dat și multe ziduri au făcut. Și fu ctitor mare a toată Sfetagora.

Iar biserica cea mare sobornică din *Țarigrad* au adunat plumbul cel vechiu și au cumpărat și altul nou încă mai mult și o au acoperit toată de iznoavă. Și toate chiliile den patrierșie li-au înnoit și patrierșiia cu bani și cu multe daruri o au înbogățit.

Și *sfîntu munte a Sinaei* cu toate vasele bisericii și cu alte daruri multe le-au îmbogățit și au făcut și mertic mare[127].

Iar sfînta cetate a *Ierusalimului*, Sionul, care este muma bisericilor[128], așijdirea o au dăruit și o au înbogățit, depreună cu toate bisericile den prejurul ei. Și alte mînăstiri de la Răserit toate așijdirea.

Și în măgura Misiei, *mînăstirea Oreiscului*[129], unde sînt moaștele sfîntului Grigorie făcătoriul de minuni, tinda bisericii o au zidit și o au acoperit cu plumb și pre tronul cu moaștele au făcut un cerdăcel de piatră și l-au zugrăvit frumos și l-au poleit. Iar pe tronul cu moaștele au pus un covor de mătase, cusut tot cu sîrmă de aur. Și la metohul aceiiași mînăstiri, care să cheamă Menorlina, au zidit o casă mare să fie de odihna mînăstirii, în care să face toate slujbele ce trebuia.

Iar în Elada[130], sfînta mînăstire anume *Meteor*[131] o au îmbogățit cu multe daruri și multe ziduri au făcut.

Așijdirea și în Petlagoniia, mînăstirea anume *Trescvîț*[132] o au înbogățit; și în Machidonia mînăstirea ce să chiamă Cusnița o au miluit. Iar în măgura Catesca, care să chiamă

https://biblioteca-digitala.ro

acum Cuceina[133], multe lucruri au făcut și alte biserici la toate, și lăcașurile călugărești hrănia și făcu și acolo ziduri ca și pre la alte locuri.

Ce vom mai spune deosebi lucrurile și mînăstirile[134], carele le-au miluit? Să zicem depreună toate cîte sînt în Evrota, în Trachiia, în Elada, în Ahiia, în Elliric, în Cambaniia, în Elispod, în Misiia, în Machidonie, în Tetuliia, în Sermie, în Lugdonie [135], în Petlagoniia, în Dalmațiia[136], și în toate laturile de Răsărit pînă la Apus și de la Amiazăzi pîn' la Amiază-noapte[137], toate sfintele biserici le hrănia și multă milă pretutindinea da. Și mai vîrtos pre cei ce se striina pen pustii și pren peșteri și pre în schituri, fără de nice o scumpete îi hrănia. Și nu numai creștinilor fu bun, ce și păgînilor, și fu tuturor tată milostiv asemenindu-se Domnului celui ceresc, care strelucește soarele său și ploa și pre cei buni și pre cei răi, cum arată Sfînta Evanghelie.

Și mai vîrtos în Țara Muntenească mari și minunate mînăstiri au făcut. Și arhimandriia sfîntului și purtătoriului de Dumnezeu părintelui nostru Nicodim, care să chiamă *Tismana*, hramul Adurmirei Preacuratei Născătoarea lui Dumnezeu și pururea Fecioară Mariia, toată biserica o au acoperit cu plumb și alte lucruri au obîrșit. Iar la mînăstirea den *Nucet*, unde este hramul sfîntului și marelui mucenic Gheorghie, multe au înnoit și pre făcătoarea de minuni icoană a sfîntului mucenic bătut-au însuși Neagoe Vodă cu cuișoare un măr de aur curat, împodobit cu mărgăritar și cu pietri scumpe. Și au dus icoana cea făcătoare de minuni den Țarigrad, pre care era sămnat chipul Domnului nostru Iisus Hristos Atotțiitoriul, care mai nainte o junghiase un ovreiu cu hangeriul. Și cum o junghe, îndată eși izvor de sînge den locul hangeriului, cît stropi și hainele acelui ovreiu; iară el de frică nu văzu că-i sînt hainele stropite de sînge, ce numai ce văzu sîngele care era pre icoană. Și așa fiind el cuprins de spaimă ca aceasta, aruncă icoana într-un puț, care era într-o pimnița, că și el în pimniță într-ascuns junghiiase sfînta icoană. Decii eși afară, ca cînd n-ar ști el de acea minune nimic, și cum eși afară, îndată-l timpinară niște oameni și deca-l văzură că este așa crunt

de singe pre haine, îl prinseră și-l întrebară: ce va se fie aceasta? Iar el văzînd hainele crunte, îi fu a mărturisi aeve și el minunea icoanei și alergară toți denpreună la puț și scoaseră icoana afar. Iar singele tot izvoräia den urma hangeriului neoprit, atîta cît și apa accia se făcuse roșie de singe [138]. O, mari sînt minunile tale Doamne Iisuse Hristoase Dumnezeul nostru! Care lucru deca văzu acel ovreiu, crezu în Hristos Fiul lui Dumnezeu și să boteză el cu toată casa lui. Așijdirea și alți ovrei mulți, carii văzură cu ochii lor acea minune mare, să botezară. Pentru care minune este pretutindinilea scrise și vestită. Iar mutarea acei icoane din Țarigrad în Țara Rumânească așa fu: că se arătă în vis domnului [139] Neagoe Vodă această sfîntă icoană și-i zise să o mute din Țarigrad în țara sa, care lucru și făcu. Iar Radu Vodă mult să nevoise mai nainte să o aducă în țara sa, ca și alte sfinte și dumnezeești icoane și moaște sfinte, ce lui nice cum nu i s-au dat. Iară cînd îi fu ei voia atuncea și dumnezăescul lucru s-au sevîrșit și s-au mutat.Pre care cu mare bucurie și mulțămire o aștepta domnul[140] Neagoe Vodă și cu multă cheltuială o au adus. Și deaca o au adus, cu dragoste o au priimit și i-au făcut cununa tot de aur curat și o au podobit cu mărgăritariu ales și cu alte teliuri de pietri scumpe.

Și sparse mitropoliia den Argeș den temeliia ei și zidi în locul ei altă sfîntă biserică tot de piatră cioplită și netezită și săpată cu floriu. Și au prins toate pietrile, pe dinlăuntru den dos, una cu alta, cu scoabe de her cu mare meșteșug și au vărsat plumb de le-au întărit. Și au făcut preîn mijlocul tinzii bisericii 12 stîlpi nalți, tot de piatră cioplită și învîrtiți foarte frumos și minunați, carii închipuesc 12 Apostoli. Și sfîntul oltariu desupra prestolului încă făcu un lucru minunat cu turlișoare vărsate. Iar ferestrile bisericii și ale oltariului, cele de desupra și ale tinzii, tot scobite și răzbătute prin piatră cu mare meșteșug le făcu; și la mijloc o ocoli cu un brîu de piatră înpletit în 3 vițe și cioplit cu flori și poliit; biserica cu oltariu, cu tinda închipuind svînta și nedespărțita[141] Troițe. Iar pre supt strașina cea mai de jos, înprejurul a toată biserica, făcu ca o

https://biblioteca-digitala.ro

strașină tot marmură albă, cioplită cu flori și fo[a]rte scobite și sepate frumos. Iară acoperămîntul tot cu plumb amestecat cu cositor; și crucile pre turle tot poleite cu aur; și turlele tot cioplite cu flori și unile făcute sucite; și înprejurul boltelor făcute tot steme de piatră cioplită cu meșteșug și poleite cu aur. Și făcu un cerdăcel denaintea bisericii pre 4 stîlpi de marmură pestriță, foarte minunat, boltit și zugrăvit și învălit și acela cu plumb. Și făcu scara bisericii, tot de piatră scobită cu flori și cu 12 trepte, sămănînd 12 semenţii ale lui Israil; și pardosi toată biserica, tinda și altariul, înpreună și acel cerdăcel, cu marmură albă. Și o înpodobi pre dinlăuntru și pre dinafară foarte frumos, și toate scobiturile pietrilor dinafară le vopsi cu lazur albastru și florile le polei cu aur. Și așa vom putea spune că adevărat că nu este așa mare și sobornică ca Sionul, carele îl făcu Solomon, nice ca sfînta Sofia, care o au făcut marele înpărat Iustiniian, iară cu frămsețea este mai predesupra acelora.

Și cum zise sfinţiia sa Nifon patriarhul încă Radu [lui] Vodă că se va muta mitropoliia den Argeș în Tîrgoviște, ce Radul Vodă nu s-au învrednicit a o muta, iară cu Neagoe Vodă s-au înplut cuvîntul sfinţiei sale, și [cu][142] a lui blagoslovenie zidi mitropolia în Tîrgoviște mare și frumoasă cu 8 turle și tot rătunde, cum să satură ochii tuturor de vederea ei[143]. Și încă mai zidi și altă biserică în Tîrgoviște den temelie, hramul sfîntului și marelui mucenic Gheorghie, cu o clopotniță naltă pre tindă. Iară acea mînăstire, Coziia, de care am povestit, au înnoit biserica cea veche și au pus icoane prea frumoase: sfînta și nedespărțita Troiţe și a prea curatei Despuitoare și a lui Dumnezeu Născătoare și pururea Fecioară Mariia, și alte poale de analoghiu[144] și odăjdii multe și frumoase. Că acea mînăstire avea loc [145] fără gîlceavă și alese de petrecerea călugărească, depărtată de lume și plină de toate bunătăţile, cu munți mari și cu văi îngrădită, și ocolită cu un rîu mare, și izvoară mari și multe înprejurul ei. Și are toată hrana călugărească, poeni și livezi, nuci și alți pomi roditori fără de număr, vii și grădini; și acolo cură piatră pucioase, și tot pămîntul înpre-

https://biblioteca-digitala.ro

jurul ei este pămînt roditoriu, care și noi am văzut cu ochii noștri acel loc și i-am zis pămîntul cel făgăduit.

Iată întra acesta chip avea nevoință și de dumnezeescul lucru carele era la Argeș. De acum pentru lungime să spunem mai pre scurt și să facem și sfîrșitul aceștii cărți. Că porunci Neagoe Vodă și pohti să vie toți arhiemandríții den muntele cel sfînt al Atonului, deînpreună cu egumenii de la toate mînăstirile și scrise și cartie. Iar Gavriil protul deca văzu cartea și scrisoarea domnului[146], aciiș chiemă pre toți egumenii de la toate mînăstirile cele mari: de la Lavra, de la Vatoped, de la Iver, de la Hilandar, de la Xeropotam, de la Caracal, de la biserica lui Alimpie, de la Haritonul Cotlomuz care este Lavra Rumânească, de la biserica lui Filotei, de la Xinof[147], de la Zugrav[148] care este lavră bulgărească, de la Simensc[149], de la Dohiar, de la lavra rusească[150], de la Pantocrator, de la Constamonit, de la sveatîi Pavel și de la Onisat[151], de la biserica lui sveatâi Grigorie și de la Simonpetra[152]. Acești egumeni toți veniră la ighimonul Neagoe în Țara Rumânească, denpreună cu Gavriil protul carele fu zis mai sus. Decii chemă domnul și pre Teolipt Țarigrădeanul, care este patriarh a toată lumea și cu dînsul 4 mitropoliți: de la Sereș, de la Sardic, de la Midiia și de la Melichin[153]; și veniră și ei și-i priimi domnul cu mare cinste. Și chemă și pre egumenii den țara sa pre toți și pre tot clirosul și merseră dinpreună cu Neagoe ighimonul Panonii și cu Macarie mitropolitul țărăi la mînăstirea cea noaoă și minunată de la Argiș. Și făcură vecernie și colivă în lauda Adormirei Preacuratei Născătoarea lui Dumnezeu și deade de luară toți oamenii den colivă dupe obicină. Apoi făcu cină, ca se se și odihnească oamenii lăudînd pre Dumnezeu; iar după cină, tocară și făcură bdenie toată noaptea patriarhul și ighimonul denpreună cu mitropoliții carii fură ziși mai sus, cu protul și cu toți egumenii Sfetagorii și ai țărăi. Și să ruga lui Dumnezeu cu rugăciuni și cu cîntări[154], iară alții oamenii zicea toți g[ospo] di pomilui[155]. Și sfîrșiră bdeniia, cînd se vărsa zorile. Decii deca trecu 1 cias de zi, în luna lui avgust în 15 zile, traseră clopotele, ca se meargă patriarhul cu mitropoliții și cu tot cli-

https://biblioteca-digitala.ro

rosul denpreună, să tărnosască biserica. Iară prestolul, în oltariu, tocmi-l şi-l aşeză însuşi Neagoe Vodă cu mîinile sale spre sfinţiri şi aşeză şi făcătoarele de minuni icoane a lui Pantocrator şi a Precistii în biserică la locul lor, înpodobite tot cu aur şi cu pietrii scumpe. Așijdirea puse şi alte sfinte icoane în biserică cîte încăpură și în tindă pentre stîlpi[156]. Şi cele din tindă era cîte cu 2 feţe şi pe desupra cu bolte săpate cu meşteşug şi poleite. Şi era acele icoane toate ferecate cu argint curat și poliite cu aur, între care icoane era şi chipul sfîntului Nifon, ferecat tot cu aur şi cu pietri scumpe înfrămseţat, atîta de minunat cît nu poate mintea omului să închipuiască şi să spue. Decii deca tărnosiră biserica şi aşezară toate lucrurile și le sfințiră, odihniră puţinel şi iar merseră la biserică domnul Neagoe Vodă și doamna lui Despina și coconii, carii îi dăruise Dumnezeu și cu toți boerii, fiind patriarhul cu mitropoliții şi cu toţi egumenii şi clirosul în biserică. Iară deca sfîrșiră dumnezeiasca liturghie făcu domnul ospăţ mare şi veselie tuturor oamenilor și-i dărui pre toți, pre cei mari şi pre cei mici, pre săraci și pre văduve, pre mișei şi pre cei neputernici, și tuturor cîţi li se cădea milă le deade.

Iar slujba care să făcuse fericitului Nifon se blagoslovi de Teolipt patriarhul și de tot soborul să se facă și să se așază pretutindinea. Şi tocmiră de făcură și slujba sfinției sale cu vecernie, cu utrăne și cu liturghie.

Și puseră pre chir Iosif[157] să fie arhimandrit într-aceea mînăstire noauă și-l blagosloviră să facă liturghie cu bedernită[158]. Așijdirea toți cîţi vor fi [după][159] dinsul tot să poarte bederniţă, și blagoslovenie să deade de chir Teolipt patriarhul și de tot soborul, cum și mai nainte se dideasе și să făcuse în Tismana cu blogoslovenie lui Filotei patriarhul. Și tocmiră să fie acestea mînăstiri amîndoo cinstite într-un chip și arhimandrii și scaune mai mari de cît toate mînăstirile Țărăi Muntenești. Şi să făcu lucrul acesta cu mare legătură și cu groaznic blestăm.

Iar mitropoliia s-au mutat de la Argeș în Tîrgovişte, şi cum zise mai nainte sfîntul Nifon, acum să umplu de Teolipt, patriarhul Ţarigradului şi de Macarie mitropolitul şi

https://biblioteca-digitala.ro

de Neagoe Vodă, domnul Ugrovlahii, și de toți boerii cei mari și cei mici și de tot sfîntul sobor. Şi așa să tocmi, ca de acum niceodată, în veci, să nu mai fie mitropolie în Argeș, ce să fie mînăstire și arhimandrie; iar în Tîrgoviște să fie mitropolie stătătoare, cum s-au așezat. Și să făcură aceste lucruri cu mare oprealǎ și blestem, ca să nu se mai clătească, nici se se mute în veci, nice de patriarh, nici de mitropolit, nice de domn, nice de boeri, nice odată.

Acestea toate să așăzară cînd fu cursul anilor 7025, luna lui avgust 17 zile, în zilele credinciosului domn Io Neagoe Voevod și a celui Teolipt patriarhul Țarigradului şi a lui Macarie mitropolitul Ugrovlahii, în slava lui Dumnezeu și în frămsețea și lauda a toată Țara Muntenească. Direpț aceia făcură laudă domnului și boerilor și cuvinte de cinste și a toată curtea lui și tuturor oamenilor țărăi. Decii bunul și iubitoriul de Hristos domnul Neagoe Vodă le făcu mare cinste și-i dărui cu multe daruri și-i lăsă[160] de se dusără toți, cari-și pre la locul său.

Iară mînăstirea cea noao den Argeș o îngrădi înprejur cu curte de zid și în lăuntru curții făcu multe chilii călugărești și o înfrămseță cu tot feliul de trebuință: făcu trapezarie și maghernița, magupie și povarnă de olovină[161], pivniță și clopotniță naltă, și puse clopote mari și cu alte frămseți cu de toate o împodobi și o făcu asemene raiului lui Dumnezeu. Iară în mijloc era acea casă dumnezeiască stînd ca și pomul cela al vieții. Ce însă nu așa; că dintra acela mîncară stremoșii noștri poama morții, iar dentra aceasta să mănîncă dătătoriul de viiață trup și sînge al Domnului nostru lui Iisus Hristos, care să junghe în toate zilele întru ertarea păcatelor și în viiața de veci.

Acestea făcu bunul credincios domn Io Neagoe Vodă, fericită să fie pomenirea lui, și totdeuna creştea și să înmulția bunătățile lui în inima acestui bun domn. Şi scoase slujbă și rugăciuni dreptului şi fericitului Nifon părintele lui și sprijinitoriului seu; iar rugăciunile lui îl păzea cu pace în Domnia sa și pre toți vrăjmașii lui îi supunea supt picioarele lui. Și cum înălță pre Avraam rugăciunea și dra-

https://biblioteca-digitala.ro

gostea și credința lui Melhisedec, și cum întăriră rugăciunile lui Samoil proroc și arhireul pre David asupra lui Goliad, așa și acum ajutară rugăciunile sfîntului Nifon lui Neagoe Vodă domnul Panonii.

Iar fericitul Nifon și atuncea și acum tot este cu noi nevăzut și măcar de și dănțuește în cer cu îngerii, iar cei ce lăcuesc pre pămînt și chiamă sfîntul lui nume, nu se lipsesc de ajutoriul lui și credem că și după moarte trăiește, după cuvîntul Domnului nostru Iisus Hristos, care zice: „Cel ce va crede întru mine, măcar de va și muri, va învia". Iar acesta den naștercea sa fu tot rob dirept înpăratului ceresc și păstoriu ,iar nu argat, și sfînt sfinților și bisericii trîmbiță cu glas mare, care chiamă toată pravoslaviia spre înțelegerea cea dumnezeiască, care răsuna tare și zice: „Fii omenești, pînă cînd veți fi cu inimi grele, pînă cînd veți iubi cele deșarte și veți cerca minciunile? Să știți că au minunat Domnul pre preacuviosul seu"

O, frămsețea pusnicilor și cîrmaciul cel bun al pusnicilor! Carele ești începător negîlcevitor și văzătoriu de cele dumnezeești și sprijinitoare caldă înpăraților și domnilor celor buni credincioși și ajutor grabnic; carele supui supt picioarele lor pre toți vrăjmașii și pizmașii și frîngi coarnele tuturor hulitorilor eritici, care sînt urîți lui Dumnezău, și dai pace și liniște a toată lumea, dumnezeeștilor biserici, oamenilor creștini și păstorilor carii îndreptează dirept și adevărat cuvîntul lui Dumnezeu, așijdirea dă și mie spăsenie, celuia ce am scris dumnezăiasca ta viiață den neștiință și neînvățătura mea. Ce însă cu prea sfintele tale rugăciuni, cîte am auzit cu urechile mele den sfînta și fericita ta gură și de la alți bărbați credincioși, care și eu însumi le-am văzut acestea și eu încă le-am dat oamenilor, ca să cînte și să laude desăvîrșit dumnezeiasca-ți patimă și frămsețea mărirei tale, întru slava lui Dumnezeu. Ca și noi toți să ne învrednicim [162] milei și bunei întîmplări a Domnului nostru Iisus Hristos, căruia i se cuvine toată slava, cinstea și închinăciunea, cu al lui fără de început

https://biblioteca-digitala.ro

Tată și prea bunul și sfîntul făcătoriul de viiață Duh, acum și pururea și în vecii vecilor Amin.

Sfîrșitul traiului și vieții sfinției sale părintelui nostru Nifon patriarhul.

NOTE

[1] Întregire după „Arhiva istorică", I, p. 133 și mss. rom. BAR, 3488, f. 207 r.

[2] Traduce aici ca și în *Învățăturile lui Neagoe Basarab* pe slavonescul оугодникъ = îndatoritor, slujitor, cinstitor. Оугодити = a se face plăcut, a sluji, a cinsti.

[3] Este obiceiul ca la călugărire să se schimbe numele cu unul începînd cu aceeași inițială.

[4] Formă coruptă a numelui slavonesc al Peloponezului: „остров Пелипон". Traducătorii în neogreacă corectează și dau în paranteză numirea actuală: εἶχε τὴν περί (φιμόν Πελοπόννησον) ἐκείνην μὲν ἡ ὁποία νῦν ὀνομάζεται Μωρέας = „patrie adică au avut pre lăudatul Peloponisul (adecă pre aceia care acum se numește Moreia)" cf. Grecu, *ed. cit.*, p. 32—33.

[5]. Denumirea antică a teritoriului Serbiei. Stilul folosit atît de scriitorii de limbă slavonă cît și de cei de limbă greacă în secolele XIV—XV se caracterizează prin tendințe arhaizante. Ei folosesc cuvinte și denumiri vechi grecești, care n-au legătură cu realitățile contemporane lor. La noi în acest stil scrie cronicarul Macarie, care vorbește de „satrapi" și „ipați" în legătură cu boierii lui Petru Rareș.

[6] Gheorghe Brancovici, despotul Serbiei (1427—1456). TS.

[7] Soția lui Gh. Brancovici. TS.

[8] Despre Toma Cantacuzino, soțul Irinei Brancovici, vezi pe larg N.M. Popescu, *op. cit.*, p. 33, nota 6. Avem aici altă formă coruptă din denumirea *slavonă* a Peloponesului.

[9] D. Russo consideră că expresia traduce grecescul συνήφθη γάμω trecută și în *intermediarul* slavon de care nu se îndoia. Dar Gavriil Protul, care era bilingv, cunoscînd și greaca și slavona (a tradus din greacă în slavonă) putea tot atît de bine compune direct în slavonă această construcție influențată de limba greacă. În contextul celorlalte argumente, aceasta pare explicația reală. Russo vedea

https://biblioteca-digitala.ro

un *grecism* şi în expresia „harnic unui lucru ca acesta“ expresie ce ar traduce pe „ἄξιος πράγματός τινος“. Dar în rusă este bine cunoscută forma „Быть достоиному этого дела“!

[10] În mss. *Munuil.*

[11] În mss. *luor.*

[12] În mss. *ia.*

[13] Verb perfect simplu, pers. 3: *dădu.* E forma etimologică mai aproape de limba latină. Latineşte: *dedit.*

[14] Această ştiinţă vastă atribuită sfinţilor este un loc comun al hagiografiilor. Se pare totuşi că Nifon a fost un om cult şi de acest fapt va profita ucenicul său, Neagoe Basarab.

[15] Slavonism: înseamnă *prooroc*, cu darul de a prevedea. Провидъти = a prevedea.

[16] În mss. *ca.*

[17] Vezi şi *Nardia* şi *Linardia:* cetatea grecească *Arta*, capitala Epirului. În versiunea neogreacă: εἰς τῆς Νάρδας

[18] O dovadă a existenţei acestor cărturari *bilingvi*, din care făcea parte şi Nifon şi Gavriil Protul.

[19] Numele slavonesc al muntelui Athos. Înseamnă „Sfîntul Munte“.

[20] Denumirea arhaizantă a *Ohridei*. Mitropolia de aici fusese înfiinţată de marele împărat bizantin Justinian (527–565).

[21] În mss. *şi-l.*

[22] În mss. *şi-l.*

[23] În mss. *Alrvaniei.* Albania. În limba română veche, albanezilor li se zicea *arvaniţi.*

[24] Este vorba de Conciliul de la Ferrara, mutat apoi la Florenţa (1438—1439) la care s-a încercat unirea bisericii ortodoxe cu cea catolică. A fost iniţiat de împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul (1425–1448) în speranţa că va putea obţine ajutoare contra turcilor de la apuseni. „Unirea“, promulgată la 6 iulie 1439 în biserica Santa Maria del Fiore din Florenţa, a produs puternice frămîntări interne în biserica ortodoxă. Catolicii îl socotesc al VIII-lea-sinod ecumenic dar ortodocşii nu-l recunosc.

[25] În mss. *Iustiniani.*

[26] Şi biserica Moldovei s-a orientat, se pare, către Ohrida. Problema este încă controversată.

[27] În ms. 464: „În ţara Ascudonului“. Mai jos „în ţara Asculunului“. Am corectat după textul din ms. 109, Cluj, editat de Haşdeu

https://biblioteca-digitala.ro

în „Arhiva istorică a României". Vers. greacă are: „au trecut de acolo spre Ascalon (Πρὸς τὸν 'Ασκάλωνα). *Ascalonul* (Ασκάλων) este un port la Mediterană în vechea Palestină și apare ca atare în Vechiul Testament. Întrebarea este cum de-l găsim aici, fiindcă nu există nici o localitate cu acest nume în Peninsula balcanică, și cu atît mai puţin o „ţară" numită „a Ascalonului". Din expresia „făcu o pristanişte în Ascalon la mare să fie de corăbieri", care apare mai departe în legătură cu ajutoarele lui Neagoe pentru muntele Athos, N.M. Popescu deduce că „Ascalonul vechiului Testament ar fi căpătat înţelesul de port în genere". Dar dicţionarele limbii eline, bizantine sau neogreceşti nu atestă sensul de „port" pentru cuvîntul „Ασκάλον", care și în versiunea neogreacă a *Vieții* apare ca *toponimic*. Problema necesită o cercetare specială.

[28] Traduce pe slavonescu *Drač*, numirea dată de slavi vechiului Durazzo, port la Adriatica, acum Durres, în R.P. Albania. Că acest port s-ar afla în „ţara Ascalonului" este o inovaţie a autorului sau a traducătorilor *Vieții lui Nifon*.

[29] Krujë — capitala fortificată a lui Skanderbeg.

[30] Gheorghe Castriota zis Skanderbeg (n. 1405—m. 1468), celebrul erou naţional al Albaniei. Conduce răscoala antiotomană din 1443 a poporului albanez, eliberînd o parte din teritoriul Albaniei, cu centrul la Krujë. Respinge repetatele încercări ale imperiului otoman de a restabili dominația asupra Albaniei.

[31] Întregire după „Arhiva istorică", I, p. 134 și mss. Ac. R. 3488, f. 209 v.

[32] În mss. *ci*.

[33] În mss. *e*.

[34] Aici cu sensul de „tot", „acelaşi".

[36] „Dacă se poate admite că Zaharia și cu Nifon au trăit ca fugari în Croia, în schimb nu se poate admite ceea ce se povesteşte mai departe, că Scanderbeg a ales ca duhovnic al său și al oamenilor săi pe Zaharia şi că Nifon a fost preoţit de arhiereul Croii, cari şi acesta ar fi primit sfinţirea de la patriarhul Nicolae al Ohridei. Gheorghe Scanderbeg pare a fi catolic după revenirea sa în Albania. Legăturile lui cu curia papală sînt amicale şi dese. După cererea lui Scanderbeg, papa Calist dă în sept. 1457 indulgenţă celor ce vor contribui la reedificarea bisericii Sf. Nicolae din Alessio și cînd Scanderbeg muri în

https://biblioteca-digitala.ro

Alessio la 17 Ianuarie 1468, el își găsi odihna în această biserică a Sf. Nicolae, deci în o biserică catolică. La 18 sept. 1457 papa Calist îndeamnă pe Scanderbeg să stăruiască în sincera sa devoțiune pentru îngrijirea și apărarea credinței catolice. Hopf scrie că de la 1448 Scanderbeg lupta contra semilunii, credincios credinței catolice. E greu deci de admis că un călugăr ca Zaharia, care venea din Athos, a putut fi duhovnicul unui catolic. Este peste putință de admis că Nifon a fost preoțit de episcopul Croii. Această „arhiepiscopie"aparținea scaunului roman. Din vremea lui Scanderbeg este cunoscut ca „arhiepiscopus Craiensis" Paulus, care fusese numit de papă nunțiu în Albania, Serbia și părțile vecine și deci este exclus ca el să fi fost sfințit de arhiepiscopul Ohridei". N.M. Popescu, *op. cit.*, p. 35—36.

[36] Întregire după „Arhiva istorică", I, p. 134 și mss. Ac.R. 3488, f. 209 v.

[37] Russo vedea în „marea Ochianului" „un grecism" rămas din originalul grec. Dar găsim pînă și în basmele rusești „na okean — more șirokoe" (Afanasiev, *Народные русские сказки*, vol. 2, Moscova, 1957, și în bîline.

[38] Expediția, condusă de însuși Mohamed II, a avut loc în primăvara anului 1446. cf. N.M. Popescu, *op. cit.*, p. 36.

[39] În mss. *Avăniia*.

[40] Aceste „date" despre păstorirea lui Zaharia la Ohrida sînt în întregime *inventate* de hagiograf. „Un Zaharia, patriarh al Ohridei în jurul anului 1466 nu există". N.M. Popescu, *op. cit.* p. 38.

Spre deosebire de cronicari, pentru hagiografi preocuparea de adevărul istoric nu există. Ei se comportă față de istorie ca autorii moderni de romane istorice, în genul unui Al. Dumas, W. Scott și alții.

[41] Pentru Russo „Amira" este încă un „grecism" categoric. Dar cuvîntul se găsește în texte pur slavone și nu e un nume propriu, ci sinonimul cuvîntului *sultan:* „Velikomu amirea Suleimanu" (marelui amira Soliman): *Cronica lui Macarie*, p. 88. „Pogîbe Baiazit amira" — a pierit Baiazit sultan", *Cronica sîrbo-moldovenească*, în *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, p. 190.

[42] Întregire după mss. Ac.R. 3488, 7. 2 r.

[43] „Capitala" Muntelui Athos, unde-și are reședința *protosul*.

[44] Este vorba de mînăstirea „Lavra" cu hramul „Sf. Atanasie Atonitul", cea mai veche de la Athos, întemeiată de călugărul Athanasie în anul 963.

https://biblioteca-digitala.ro

[45] Slavonism: *ascultarea*, adică împlinirea obligațiilor călugărești.
[46] Numele slavonesc al Tesalonicului, trecut și în limba veche românească.
[47] În mss. *arhiereiei*.
[48] În mss. *arhiereii*.
[49] Slavonism: cu sensul *îndeplinind*.
[50] Adică a devenit patriarhul Constantinopolului.
[51] În mss. înderptat.
[52] În mss. пъръ.
[53] Motivele destituirii nu au nimic de a face cu diavolul, ci cu încurcături în legătură cu averile patriarhiei ecumenice. Vezi N.M. Popescu, *op. cit.*, p. 445, de unde se vede și că Nifon n-a cedat atît de senin scaunul, ci s-a bătut pentru el și apoi pentru a reveni patriarh. Era un om ambițios și dominator, cum s-a dovedit mai tîrziu, cînd s-a amestecat în antagonismele politice din Țara Românească.
[54] În mss. *Sozopului*.
[55] Orașul Sozopolis din golful Burgas. „Elispondul" (Hellespontul) este un arhaism stilistic.
[56] Slavonism: Ioan Botezătorul, numit în grecește „Prodromul", adică „înainte mergătorul", cuvînt tradus exact de slavonescul *Predtece*.
[57] În mss. *fierei*.
[58] Pentru împrejurările „lumești" ale revenirii sale vezi N.M. Popescu, *op. cit.*
[59] Petre Ș. Năsturel (*art. cit.* p. 56) crede că este o greșală a copistului, în loc de „desele-i învățături". Cum însă avem „veselia învățăturii *sfinții sale*" greșala de copiere e puțin probabilă. Trebuie căutată altă explicație, fiindcă *toate* copiile românești au această „greșală". În slavonă веселъ înseamnă și *bucuros*, plăcut, blînd. Traducătorul român a reținut numai sensul de „vesel". Dar „veselia" nu e luată aici în accepția *profană*, cum crede Năsturel, ci spirituală: în traducerile Noului Testament, cele 8 „fericiri" se încheie cu „bucurați-vă și vă *veseliți* că plata voastră multă este în ceruri". Iar ceva mai departe în *Viața lui Nifon:* „Și bisericile *să veseliră*". Deci...
[60] Numele slavonesc al *Adrianopolei*.
[61] Traduce expresia: „Пьрвомъченик — Πρωτομαρτήριον, numele dat arhidiaconului Ștefan, primul creștin ucis de păgîni. Vezi *Faptele Apostolilor*, cap. 7.
[62] Slavonism: подвиг = în vocabularul călugăresc, disciplina spirituală ce și-o impune, sarcina.

https://biblioteca-digitala.ro

[63] În mss. *dumnul*

[64] În mss. *și aduse*. Pentru emendarea textului, v. Diaconul Nic. M. Popescu, *Nifon II, patriarhul Constantinopolului*, Extras din Analele Acad. Rom., 36 (1914), p. 51 (78).

[65] Pentru condițiile în care a venit Nifon în Țara Românească, vezi N.M. Popescu, *op. cit.* Semnificativ e că în versiunea grecească acest episod apare mult dezvoltat, și se arată că Radu cel Mare l-a cunoscut cu ocazia călătoriei la Constantinopol pentru ducerea birului. În versiunea română, care exprimă aspirațiile de independență ale epocii lui Matei Basarab, acest amănunt nu apare și el n-a fost, probabil, nici în original.

[66] Cele două episcopii întemeiate de Nifon sînt aceea de Rîmnic — Noul Severin și de Buzău, existente pînă astăzi.

[67] În mss. *voiu*, sigur scăpare de condei influențată de *voiu* anterior.

[68] În mss. *voi*.

[69] În mss. *voiu*.

[70] Sînt asemănări izbitoare între aceste învățături, puse în gura lui Nifon, și ideile exprimate de Neagoe, care i-a ascultat sfaturile, în *Învățăturile către Teodosie*. Citatele biblice sînt de fapt lungi parafraze și referințe din felurite texte biblice, în special din *Deuteronomiu* (a doua lege).

[71] În mss. *vo*.

[72] Verb perfect simplu, pers. 3, forma etimologică, latina *fecit:* făcu.

[73] Denumire arhaizantă pentru Țara Românească.

[74] În mss. *aиastea*.

[75] Adevărata natură a conflictului era alta: puternica familie a boierilor Craiovești urmărea tutelarea domniei care, în eforturile ei de întărire a autorității domnești, a încercat să se sprijine pe facțiunea rivală Craioveștilor, a boierilor buzoieni. În fruntea acestora se afla un refugiat din Moldova, Bogdan, pe care domnul îl ridică în rang în dauna Craioveștilor, făcîndu-și-l și rudă. Craioveștii au cîștigat de partea lor pe Nifon, încercînd să-l folosească, pentru marele său prestigiu, împotriva lui Bogdan și a grupării rivale, și indirect contra domnului însuși. Riposta a fost alungarea patriarhului care însă este adăpostit de Craiovești o vreme, pînă cînd aceștia sînt obligați să cedeze și Nifon trebuie să plece. Era deci vorba de un joc al forțelor

https://biblioteca-digitala.ro

interne, în care orgoliosul patriarh s-a lăsat antrenat, cu velcităţi de a domina, dar din care a ieşit înfrînt.

[76] Evident, avem aici imaginea „oficială" a evenimentelor, cerută şi sugerată de Neagoe Basarab, dar se întrevede suficient fermitatea şi totodată diplomaţia lui Radu cel Mare, care voia să evite o agitaţie mai largă, ceea ce a şi reuşit.

[77] Fonetismul slavonesc: *Afon* — pentru Athos.

[78] Brutărie. TS.

[79] Este un şablon nelipsit din vieţile de sfinţi aceste convertiri în proporţii de masă, şi dovedeşte că preocuparea de adevăr nu făcea parte dintre regulile genului.

[80] Russo vedea în cuvîntul *eghemon* un grecism, dar este un cuvînt întîlnit şi în textele slavone. (Vezi şi cronica lui Macarie, p. 80) făcînd parte din grecismele şi arhaismele *stilistice*. Îl găsim şi în *Mucenicia lui Ioan cel Nou* de Grigore Ţamblac.

[81] Toate aceste „represalii" ale divinităţii pentru alungarea sfîntului sînt pure născociri, care exagerează conflictul cu Bogdan al Moldovei, evitat de mitropolitul Maxim Brancovici, cum povesteşte cronica lui Macarie.

[82] În mss. Вьпѱеле.

[83] *Adinsu* — prep. folosită numai cu pron. personal „între" lat. *adinse*. În limba sec. al XVI-lea şi în cea din prima jumătate a sec. al XVII-lea *adinsu*, exprimînd un raport de reciprocitate, apare în construcţii în care pronumele subiect este identic cu pronumele complement. De aici rezultă că poate avea fie înţelesul prepoziţiei „între", fie al pronumelui „însuşi" (în special cînd pronumele subiect şi pronumele complement conţin ideea unei pluralităţi). Ex. „voi adinsu voi" şi „voi între voi" (înşivă) sau „voi înşivă". În a doua parte a sec. al XVII-lea, apar contexte în care pronumele subiect şi pronumele complement nu mai reprezintă aceeaşi noţiune — iar *adinsu* este întrebuinţat numai cu înţelesul prepoziţiei „între". Ex. „cînd se va împărţi casa adinsu ei-şi (=adinsia-şi), atuncea să va pustii".

[84] În mss. *scaul*.

[85] Mihnea cel Rău este cunoscut de documentele epocii ca fiu nelegitim al lui Vlad Ţepeş. Nicăieri nu e vorba de un „Dracea armaşul", care în varianta din *Letopiseţul Ţării Româneşti* apare „Dracea armaşul de la Măneşti". Dacă acest letopiseţ a utilizat izvoare slavone din sec. XVI, este posibil ca traducătorul *Vieţii* să le fi folosit pentru lămu-

https://biblioteca-digitala.ro

rirea genealogiei lui Mihnea. Numai o cercetare specială în legătură cu acest enigmatic armaş poate să ne spună dacă e vorba de un personaj istoric atestat de vreun document sau de o confuzie cu porecla de „Drăculea" pe care o purta Vlad Ţepeş. Interesant de constatat că în greceşte avem „ὁ υἱὸς τοῦ Δράκου ἀρμάση Μίχνας ὀνόματι — „feciorul lui Dracu armaşul, Mihnea cu numele" şi fără localitatea Măneşti. Adică aşa cum e versiunea română a *Vieţii lui Nifon*. Dar această informaţie, oricum tîrzie, fiindcă apare în texte din sec. XVII, vine în contrazicere cu mărturia categorică a unui izvor contemporan cu Ţepeş: *Povestirea despre Draculea Voievod*, a cărei copie cea mai veche datează din 1486. Aici se spune limpede că pe viitorul Mihnea (numit Mihai) „l-am văzut aici la Buda, fugise de la împăratul turcesc la rege. Încă înainte de căsătorie, Dracula l-a făcut cu o fată" *(Cronicile slavo-romîne*, p. 213). Aşadar, era un fiu *recunoscut de domn*, şi nu adoptat de un boier de la Măneşti. Drepturile sale la domnie erau recunoscute şi de *sultan*. Mărturia povestirii ruseşti concordă cu scrisoarea lui Mihail Bocignoli raguzanul către Gerardo Planio, din 29 iunie 1524, reprodusă şi de Anton Maria del Chiaro. Nici Bocignoli, care stătuse în ţară şi-l cunoscuse pe Neagoe ca boier înainte de a fi domn, nu ştie nimic de vreun „Dracea armaşul", ci îl considera pe Mihnea *fiul lui Ţepeş*. Dacă existenţa „armaşului" din Măneşti se va dovedi fictivă, atunci avem de a face cu o ticluire tîrzie, din sec. XVII, asupra genealogiei lui Mihnea cel Rău. Prezenţa ei şi în varianta grecească devine o dovadă absolută, ca şi identificarea Basarabilor cu Craioveştii, că izvorul versiunilor neogreceşti este versiunea românească.

[86] Trecute de Russo printre „grecisme" dovedind un original grec iniţial *aspida* şi *vasiliscul* erau de mult preluate ca „neologisme" curente de slavonă prin intermediul traducerilor din greceşte. Forma grecească este ἡ ἀσπὶς = şarpe veninos, cu genetivul ασπιδος. Forma slavonă este, la nominativ, аспида, cum apare în *Viaţa lui Nifon*, şi cum a intrat şi în limba română. Acelaşi lucru cu cuvîntul βασιλισκος — care desemnează o reptilă imaginară, balaur, scorpie, şi este în slavonă василискь, aşa cum e în româneşte. În vocabularul religios erau termeni curenţi.

[87] În mss. *jupînese*.

[88] În mss. *fete*.

https://biblioteca-digitala.ro

[89] Acest „Banoviţii, adecă Băsărăbeştii" este sigur opera traducătorului, fiindcă *numai după ce banii Craiovei s-au recrutat multă vreme dintre Craioveşti li se putea spune „Banoveţi"*, nu atunci cînd abia unul singur, Barbu, era ban. Şi numai în sec. XVII se putea pune semnul de egalitate între Banoveţi şi Băsărăbeşti, fiindcă în primele decenii ale sec. XVI neamul nu era numit după Basarab (Neagoe), ci după *Pîrvu* Craiovescu, tatăl său adoptiv, numindu-se „*Pîrvuleştii*". Cine crede că în originalul *Vieţii lui Nifon*, supravegheat de Neagoe, putea fi subliniată astfel înrudirea domnului cu Craioveştii, ignoră că el şi-a negat sistematic această înrudire, arătîndu-se în documente fiu al lui Basarab Ţepeluş, şi lăsînd pe presupusul tată, Pîrvu, să doarmă sub lespedea de la Snagov, fără a-l aduce la Argeş.

[90] Nu există un dregător mare cu acest nume în sfatul lui Mihnea cel Rău.

[91] Deci sensul este: *terminaseră*, sau *sfîrşiseră* de la sl. *obrušati*, şi nu *început* cum se atribuie în expresii ca „de la obîrşie".

[92] În mss. *o*.

[93] E vorba de Mînăstirea Bistriţa din Oltenia, despre a cărei existenţă cea mai veche mărturie datează din 1494.

[94] Denumirea de „socotitor" al patriarhului pe care i-o dă *Viaţa lui Nifon* nu însemna „un fel de secretar" — cum spune tratatul *Istoria literaturii române* — ci „purtător de grije", „supraveghetor", „ocrotitor". În Moxa, *Cronograful:* „(Baiazid) puse *socotitori* pe la toate vadurile", adică paznici. În *Învăţături:* „nimeni nu-şi mai aducea aminte de dînşii, nici îi mai socotia". În *Cazania* lui Varlaam, *Mucenicia lui Ioan cel Nou de la Suceava:* „Şi pre svinţiia sa (e vorba de moaştele sfîntului I) luă (Alexandru cel Bun) şi puse *socotitoriu* şi feritoriu domniei sale" (Ed. Byck, p. 458).

[95] Slavonism: мѫчитель — chinuitor, călău, tiran.

[96] Vlad cel Tînăr sau Vlăduţ, domneşte între februarie 1510 şi ianuarie 1512.

[97] Mehmed Beg „Mihaloglu", sangiacul de Nicopole era, se pare, un creştin renegat, mare feudal otoman care-şi cîştigase în imperiu o situaţie de cvasiindependenţă. Prietenia şi alianţa lui cu Craioveştii era o manifestare tipică de autonomie feudală faţă de puterea centrală. Cf. Manole Neagoe, *Despre politica externă a lui Neagoe Basarab* în „Studii", Tom. 19, 1966, nr. 4, p. 745—764.

https://biblioteca-digitala.ro

[98] Această declarație pusă în gura lui Mihnea cel Rău are rostul de a sublinia filiația lui Neagoe din Pîrvu Craiovescu. Se știe că Matei Basarab descindea din Marga, fiica lui Pîrvu Craiovescu și soția lui Marcea Postelnicul. Dacă Neagoe era fiu nelegitim al lui Țepeluș, doar înfiat de Pîrvu, atunci Marga și Neagoe erau doar frați după mamă, nu și după tată. Dar neamul „Pîrvuleștilor" își revendica deplina rudenie cu marele Basarab voievod, de unde ambiguitatea textului românesc cu privire la originea acestuia: nu se spune categoric nici că era fiul lui Pîrvu, nici că nu era fecior de domn, dar se face tot posibilul să se anexeze familiei „Basarabeștilor" acest voievod glorios de odinioară.

[99] Adică trecuse la catolicism. Ortodocșii epocii aceleia considerau formula *filioque*, prin care se exprimă ideea că „Duhul Sfînt" purcede „și de la fiul", ca o insultă la adresa „Duhului Sfînt".

[100] Mihnea a fost ucis la Sibiu, la 12 martie 1510, în fața catedralei catolice, acum evanghelice, unde este și înmormîntat. Evenimentul e povestit, dintr-o altă perspectivă, și de Nicolaus Olahus.

[101] S-a interpretat acest pasaj ca un *jurămînt* al boierilor prin care s-ar fi adeverit descendența lui Neagoe din Pîrvu Craiovescu și s-ar infirma genealogia lui domnească. Dar textul este și aici voit confuz. „Alți boieri" nu înseamnă Craioveștii, căci aceștia erau ei înșiși implicați (cum se vede mai departe) și apoi, dacă s-ar fi dorit accentuarea faptului că *ei* au atestat originea boierească a lui Neagoe, nimic nu-l împiedica pe traducător să o facă. Dar din text nu reiese de loc faptul că boierii ar fi mărturisit că Neagoe nu e fiu de domn. Expresia „fecior al nostru", atribuită la „alți boieri", dar nu lui Pîrvu însuși, care-i era tată adoptiv, nu înseamnă în acest context fecior de sînge. Boierii depuneau mărturie doar că Neagoe *nu umblă după domnie*, că „n-are întru sine hicleșug", nu că el n-ar fi copilul lui Țepeluș.

[102] De remarcat faptul că și în prima parte a *Învățăturilor* se insistă asupra răscoalei lui Aveșalom și se dau întinse fragmente din Vechiul Testament, ceea ce arată că lui Neagoe apropierea dintre destinele proprii și unele întîmplări biblice îi era familiară.

[103] În mss. scaunului. Scena, oricît exagerare cuprinde atunci cînd îl prezintă pe Neagoe refuzînd tronul, amintește totuși de alegerea lui Ștefan cel Mare la Direptate, așa cum o povestesc variantele putnene și mai tîrziu Grigore Ureche.

https://biblioteca-digitala.ro

[104] În mss.: *chiotul* — corectat după mss. 109. „Chivotul legii", un fel de ladă în care se păstrau cărțile legii atribuite lui Moise.

[105] Asupra acestui Macarie, și împrejurărilor numirii lui, vezi articolul citat al lui Petre Ș. Năsturel, p. 56—58.

[106] Imaginea este luată din *Varlaam și Ioasaf*. Pilda este reprodusă în întregime în partea I-a din *Învățăturile lui Neagoe Basarab* dovedind unitatea ce există între cele două opere.

[107] Slavonism: Окааненъ — nefericit, nenorocit, sărac.

[108] În mss. *pănătul*.

[109] E vorba de împăratul bizantin Teodosie II (408—450).

[110] Eudoxia, soția împăratului Arcadius (395—408). Fiind criticată pentru viața ei ușoară de către Ioan Hrisostom, patriarhul Constantinopolului, l-a trimis pe acesta în exil unde a și murit.

[111] Adică *scrisoarea*.

[112] În mss. *cridincioasă*.

[113] Nu este pomenit în documente un Danciu logofăt. Să fi fost Danciu Craiovescu, unul din cei patru frați Craiovești, sau un dregător care nu apare în divan?

[114] Ahila = Anhialos. Evrosta Elispod = Europa Helespontului, vechea provincie europeană din jurul Constantinopolului. (T.S.)

[115] Este un loc comun al vieților de sfinți ca să apară neapărat cineva ce nu crede în minunile lui și să fie astfel adus la credință. Am zice că e un poncif ultracunoscut, și nu putem lua această întîmplare ca o dovadă de „liberă cugetare" în Țara Românească la data aceea, cum au făcut unii cercetători.

[116] Descrierea nu corespunde exact, întrucît Neagoe nu apare la picioarele sfîntului ca în tablourile ctitoricești, ci lîngă el, primindu-i învățăturile. Autorii versiunii grecești au corectat deci, avînd în față tabloul, pe „la picioarele sfîntului" cu „înaintea sfîntului", cum este realitatea.

[117] Pentru lucrările lui Neagoe la Athos vezi Marcu Beza, *Urme românești în Răsăritul ortodox*, Ed. II, București, 1937, Teodor M. Bodogae, *Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfîntul Munte Athos*, Sibiu 1941 și Petre Ș. Năsturel, *Aperçu critique des rapports de la Valachie et du mont Athos des origines au début du XVIe siècle*, în „Revue des études sud-est européennes": Tome II, 1964, IVe 1—2, p. 93—126. Turnul lui Neagoe de la Cutlumuș, în M. Beza, *op. cit.*, p. 56. Pentru alte donații făcute acestei mănăstiri, Năsturel, *op. cit.*, p. 99.

https://biblioteca-digitala.ro

[118] Vezi nota 19. *Pristaniște*, din slavonă, înseamnă port, refugiu, loc de odihnă pentru corăbieri. (T.S.)

[119] În mss. *turnuri*.

[120] Vezi nota 44.

[121] Încăpere specială în mănăstire unde se păstrează lumînări, ceară, tămîie, untdelemn etc., necesare serviciului liturgic, precum şi daniile aduse de credincioşi la praznicul hramului. (T.S.)

[122] Slavonism — este perdeaua care acoperă vederea credincioșilor spre altar în unele momente ale slujbei. Cum la ea priveau credincioșii, domnii făceau donații de *zăvese* pe care-și scriau numele și-și brodau chipul, spre a-şi înveşnici numele și amintirea.

[123] Suma este calculată de traducător în moneda secolului XVII, căci „talerul" nu circula în sec. XVI. Este exagerată. Probabil că nu trecea de 10.000 aspri. cf. Năsturel, *op. lit.* p. 101—102.

[124] Mînăstirea „Iviron" cu hramul „Adormirea Maicii Domnului" fusese clădită de georgieni (iviri) cărora le-a aparținut pînă în sec. al XIV-lea.

[125] Conductă din tuburi de pămînt ars.

[126] N. Iorga credea că aici au fost trimise surguciul și coroana lui Petru, fiul lui Neagoe, dar este vorba de așezarea lor la icoana „Pantocrator" de la mînăstirea Argeş.

[127] Pe muntele Sinai, unde Biblia spune că Moise a primit tablele legii de la Dumnezeu, exista de multă vreme o comunitate călugărească asemenea celei de la Athos. Mulți domni români au făcut donații acestor mînăstiri. În secolul al XVII-lea, unul din frații Cantacuzini, Mihai, a făcut aici o călătorie. La întoarcere a zidit o mînăstire căreia i-a dat numele *Sinaia*, în amintirea acestei călătorii. După numele mînăstirii și-a luat apoi numele localitatea de pe valea Prahovei.

[128] Petre Ş. Năsturel consideră că este o greșală și ar trebui „maica *bisericii*" cum e în *Letopisețul Țării Românești* (*Recherches*... p. 52).

[129] E vorba de mînăstirea *Oreșcovița* zidită de despotul Lazăr al Serbiei sub muntele Kuceaino (T.S.). Autorul arhaizează numind Serbia cu numele vechii provincii romane: Moesia.

[130] În mss. *Eleda*.

[131] Pe stîncile Meteore din apropierea muntelui Pîndului, stînci la poalele cărora se află localitatea Calabaca, în Grecia continentală, se află *mai multe mînăstiri*, ca și la Athos. Numele de Meteore nu-l poartă nici una. Daniile lui Neagoe au mers probabil către mînăstirea

https://biblioteca-digitala.ro

„Schimbarea la faţă", unde se păstrau tradiţii în acest sens. Cf. M Beza, *op. cit.* p. 80 şi 83. Tot acolo şi alte danii româneşti la mînăstirile de pe Meteore.

[132] Cea mai veche şi mai bogată mînăstire din eparhia Ohridei, aflată în ţinutul Petlagonia din jurul oraşului Bitolia (T.S.)

[133] Vezi nota 129.

[134] În mss. *mănăstirir*.

[135] În mss. *Lucidonie*.

[136] Numele arhaizant al *Serbiei*.

[137] În mss. *noape*.

[138] Alt poncif al hagiografiei, fără nici o legătură cu realitatea. Pornind de la premisa — greşită — că „evreii" au răstignit pe Hristos, biserica a cultivat ideea că printre opozanţii creştinismului s-ar afla cei care i-au dat naştere, dar a promovat totodată ideea convertirii lor la creştinism. De unde «evreul care se converteşte», nelipsit în multe hagiografii, ca un fel de personaj neapărat necesar în piesă. Şi în *Muccnicia lui Ioan cel Nou* apare un evreu care trage cu arcul în sfînt, dar i se lipesc degetele de coardă, şi atunci crede şi se converteşte! Evident, sîntem în domeniul imaginaţiei pure, dar oamenii acelor vremuri luau de bune toate aceste naivităţi.

[139] În mss. *dumnului*.

[140] În mss. *dumnul*.

[141] În mss. *nespărţita*.

[142] Completare după Mag. Ist. IV, p. 262 şi „Arhiva istorică", I[3], p. 148.

[143] În 1520 — ştim dintr-o scrisoare a lui Neagoe — mitropolia era gata. Deci *Viaţa lui Nifon* a fost scrisă după această dată.

[144] Acoperămîntul ce se aşază peste pupitrul (analoghiu) care ţine evanghelia în timpul lecturii.

[145] În mss. *lor*.

[146] „Cartea" fiind de fapt scrisoarea, înseamnă că „scrisoarea" desemnează aici semnătura autografă, sau chiar scrisul însuşi al lui Neagoe Basarab.

[147] Forma slavonească a numelui mînăstirii Xenofon de la Athos.

[148] Mînăstirea Zografu.

[149] Probabil mînăstirea Esfigmenu de la Athos. cf. Bodogae, *op. cit.*, p. 286.

https://biblioteca-digitala.ro

[150] Mînăstirea Sfîntul Pantelimon, supranumită „Rusikon“ — centrul monastic al călugărilor ruşi de la Athos.

[151] Mînăstirea Dionisiu, unde se aflau moaştele Sf. Nifon.

[152] În mss. *Silonpetra.*

[153] Corect: *Melenic*, oraş din Bulgaria sudică, reşedinţă metropolitană. Serdica este numele antic (Serdica) al Sofiei, actuala capitală a Bulgariei. Midia — azi orăşel turcesc pe Marea Neagră, aproape de intrarea în Bosfor (T. S.).

[154] În mss. *Cuvintări.*

[155] „Doamne miluește“.

[156] Cercetările contemporane ale istoricului de artă Emil Lăzărescu au confirmat întru totul această informaţie. Domnia sa a şi descoperit două din aceste icoane. Vezi E. Lăzărescu, *O icoană puţin cunoscută din secolul al XVI-lea şi problema pronaosului bisericii Mănăstirii Argeşului* în „Studii şi cercetări de istoria artei“. Seria artă plastică, tomul 14, 1967, nr. 2, p. 187—199.

[157] Iosif apare în documentele vremii. El îndeplineşte o misiune diplomatică în Transilvania pentru Teodosie.

[158] Veşmînt liturgic în formă de romb, făcut din stofă scorţoasă rezistentă şi împodobit cu o cruce sau cu o icoană brodată. Se poartă în timpul slujbei sfintei liturghii, atîrnat de cingătoare, cam la înălţimea genunchiului drept (T. S.).

[159] Întregire după mss. Ac.R. 2714, f. 100v şi după „Arhiva istorică“, I, p. 149.

[160] În mss. *lăse.*

[161] Adică acoperiş cu tablă de cositor.

[162] În mss. *încrednicim.*

https://biblioteca-digitala.ro

ÎNVĂȚĂTURILE LUI NEAGOE BASARAB

Neagoe Basarab deține, în literatura noastră veche, locul lui Eminescu în literatura modernă: este expresia integrală, la o înălțime neatinsă de nici un alt creator, a profilului moral și a valorilor intelectuale ale poporului român întreg. Contemporan al unora din cei mai mari gînditori și moraliști europeni, ca Erasmus din Rotterdam, Luther, Machiavelli, precedînd cu puțin apariția lui Montaigne, Neagoe Basarab nu le este cu nimic inferior în intensitatea gîndului, simțirii, patosului moral și suflului umanist al operei. *Învățăturile* sale reprezintă una din marile cărți ale literaturii europene din veacul al XVI-lea. Faptul acesta nu a început să fie recunoscut decît în ultimii ani. Multă vreme, cu toate aprecierile elogioase de care s-au bucurat din partea unui Hasdeu, Iațimirski, Stoian Romanski ș.a., *Învățăturile lui Neagoe Basarab* au fost considerate doar cea mai însemnată operă a literaturii române în limba slavonă sau, în cel mai bun caz, a literaturii române *vechi*[1]. La minimalizarea lor și-a dat concursul în special teoria nefericită a „neautenticității", care susținea că *Învățăturile* au fost scrise mult după moartea lui Neagoe, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, sau chiar în secolul al XVII-lea, de către un călugăr ignorant în treburile „lumești", care a atribuit opera unui domn celebru, ca să-i dea mai mare importanță. Demostene Russo, P.P. Panaitescu și alții, care au susținut această teorie, considerau opera o compilație puțin originală, alcătuită în cea mai mare parte din extrase luate din scriitori bizantini — prin intermediare slavone — și din scriitori slavi. Ultimele cercetări, care au analizat sub multiple aspecte personalitatea lui Neagoe, problema autenticității, structura literară a operei și tehnica folosirii izvoarelor, au demonstrat categoric falsitatea teoriei lui Russo și a adepților săi. S-a arătat nu numai că toată argumentarea neautenticității sau a caracterului haotic al compoziției literare este șubredă, prăbușindu-se în fața unei critici serioase, dar și că procedeele după

[1] C. Noica a numit-o totuși „întîia mare carte a culturii românești".

https://biblioteca-digitala.ro

care Neagoe a ales şi îmbinat părţile extrase din izvoare dovedesc gustul său literar şi îndemînarea de a clădi, chiar şi cu aceste cărămizi străine, îmbinate însă cu întinse porţiuni absolut originale, un edificiu unitar, armonios, străbătut de aceleaşi idei, de acelaşi spirit[1].

Învăţăturile lui Neagoe Basarab au fost scrise în limba slavonă, între 1517 şi 1521, de celebrul domn pe care Hasdeu îl numea „acest Marc Aureliu al Ţării Româneşti, principe artist şi filozof, care ne face a privi cu uimire, ca o epocă excepţională de pace şi de cultură în mijlocul unei întunecoase furtune de mai mulţi secoli, scurtul interval dintre anii 1512—1521"[2]. Versiunea slavonă originală se păstrează într-un singur manuscris, copiat în Ţara Românească, probabil chiar în cancelaria lui Neagoe, pentru uzul personal al domnului sau pentru una din marile mănăstiri ale ţării. Oricum, aşa cum dovedesc filigranele hîrtiei, manuscrisul este contemporan cu domnul a cărui operă o conţine[3]. Nu se ştie în ce împrejurări, manuscrisul a ajuns în secolul al XIX-lea în mîinile unui fotograf bulgar, care l-a vîndut Bibliotecii Naţionale din Sofia, unde se păstrează pînă astăzi. Din păcate, deşi foile păstrate sînt în bună stare, două treimi din ele lipsesc, întrucît manuscrisul a ajuns în posesia Bibliotecii cu multe foi dezlipite şi foarte multe pierdute. În 1904, cele 98 de file cunoscute la data aceea au fost editate de slavistul rus P.A. Lavrov, în lucrarea Слова паказательные воеводы валашского Иоанна Нягоя к сыну Феодосию, St. Petersburg, 1904. Această ediţie a fost reprodusă, fără modificări în afara aranjării textului în succesiunea firească indicată de versiunea românească, de către P.P. Panaitescu, în volumul *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, publicate de Ioan Bogdan. Ediţie revăzută şi completată de P.P. Panaitescu, Bucureşti, Ed. Academiei, 1959, p. 215—316. Noul editor a însoţit textul slavon de prima lui traducere modernă în limba română. Recent, G. Mihăilă a descoperit încă 13 file în manuscrisul de la Sofia necunoscute lui

---

[1] Vezi bibliografia completă a problemei la Dan Zamfirescu, *Studii şi articole de literatură română veche*, Bucureşti, 1967, studiul: *Învăţăturile lui Neagoe Basarab. Problema autenticităţii.*

[2] *Cuvinte din bătrîni*, vol. II, Bucureşti, 1879, p. 439.

[3] G. Mihăilă, *Două fragmente inedite din textul slavon al Învăţăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, extras din „Romanoslavica", XIV, 1967, p. 360—361.

https://biblioteca-digitala.ro

Lavrov, înregistrate în 1921, pe care le-a publicat în transcriere şi fotocopie, însoţite de traducere, în „Romanoslavica", XIV, 1967. Ulterior, prof. Damian P. Bogdan, care anunţase şi dînsul descoperirea unor fragmente din *Învăţături*, dar fără a indica unde şi în ce împrejurări, a făcut cunoscut faptul că este vorba de aceleaşi fragmente descoperite independent şi publicate de G. Mihăilă[1].

Versiunea slavonă a fost tradusă, în cea mai mare parte, în greaca bizantină, probabil în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Demostene Russo presupunea — credem cu temei — că traducătorul e cunoscutul cărturar grec Matei al Mirelor. Versiunea greacă se păstrează într-un singur manuscris, la mănăstirea Dionisiu de la Athos, unde se află şi cele mai vechi prelucrări neogreceşti ale *Vieţii lui Nifon*. A fost editată, cu o traducere românească, de prof. Vasile Grecu: *Învăţăturile lui Neagoe Basarab, domnul Ţării Româneşti (1512—1521). Versiunea grecească*, editată şi însoţită de o introducere şi traducere în româneşte de Vasile Grecu, Academia Română, Studii şi Cercetări, Bucureşti, 1942. Versiunea greacă conţine întreagă partea a doua a *Învăţăturilor*, cu excepţia capitolului VI şi a citorva fragmente din alte capitole, lăsate la o parte de traducător din diferite motive. Partea I, care este mai mult o antologie de texte, n-a fost tradusă, ori nu s-a păstrat. Este în afară de îndoială ca la baza versiunii greceşti stă versiunea slavonă.

Versiunea românească a fost realizată la mijlocul secolului al XVII-lea, de pe manuscrisul slavon păstrat acum la Sofia, sau în orice caz de pe o copie intermediară (dacă a existat aşa ceva). Această versiune este singura care ni s-a păstrat complet. Din compararea ei cu originalul slavon, care reprezintă exact o treime, se poate constata fidelitatea şi eleganţa traducerii. Limba română din *Învăţături* este una din culmile la care a ajuns limba literară în epoca veche, şi nu o dată uiţi că ai de a face cu o traducere, într-atîta fraza are o ritmică şi o armonie neajunsă de nici o altă traducere a epocii. Autorul acestei traduceri este unul şi acelaşi cu traducătorul *Vieţii lui Nifon* (cum a observat primul M. Gaster), probabil Udrişte Năsturel.

Cel mai vechi manuscris în care ni s-a păstrat integral textul versiunii româneşti a *Învăţăturilor* a aparţinut domnului Ţării Româneşti

---

[1] Vezi Damian P. Bogdan, *Pagini inedite din prototipul Învăţăturilor lui Neagoe Basarab*, în „Familia", 1968, nr. 3, martie, p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro

Ştefan Cantacuzino (1714—1716) şi se păstrează acum la Bibiloteca Academiei R.S. România, Filiala Cluj, mss. rom. 109. Tot într-o formă completă mai găsim această versiune în mss. 3488 din B.A.R. Cu unele omisiuni din prima parte, *Învăţăturile* au fost copiate în 1781 de Sava Popovici din Răşinari (mss. 3572 B.A.R.). Există şi o prelucrare de la începutul sec. al XVIII-lea, păstrată în mss. 1060 din 1727.

Prima oară, versiunea românească a fost editată de Ioan Eclesiarhul la Bucureşti, în 1843, cu titlul *Învăţăturile bunului şi credinciosului domn al Ţării Româneşti Neagoe Basarab către Fiul său Teodosie Voievod*. Această ediţie a fost reprodusă cu litere latine de către N. Iorga, la Vălenii de Munte, în 1910, adăugîndu-i pisaniile mănăstirii Argeşului şi două alte învăţături, deosebite, aflate în mss. 464 şi publicate de Iosif Naniescu, împreună cu *Viaţa lui Nifon*. Ediţia Iorga dă o altă împărţire — greşită — în 11 părţi, în loc de două, cîte sînt în manuscrise şi în tipăritura din 1843. În prezent, este în curs de apariţie ediţia versiunii româneşti pregătită de Florica Moisil şi Dan Zamfirescu, ediţie ce are la bază mss. 109 Cluj, fiind însoţită şi de o nouă traducere, integrală, a manuscrisului de la Sofia, datorită lui G. Mihăilă. Dat fiind faptul că această ediţie este precedată de un amplu studiu introductiv, unde sînt cercetate toate problemele în litigiu privind *Învăţăturile*, structura literar-ideologică a operei, personalitatea şi epoca lui Neagoe Basarab, în scurta introducere de faţă nu am insistat asupra personalităţii autorului şi asupra conţinutului general al scrierii sale. Tot din această cauză, ca şi din cauza volumului prea mare al scrierii, am reţinut pentru antologie numai cîteva părţi din *Învăţături*, în versiunea românească din sec. al XVII-lea, şi anume: capitolul 3 din partea a doua, care este, de fapt, cea dintîi creaţie oratorică propriu-zisă a literaturii române, capitolul VII, din care nu se dă decît textul în mod sigur original, lăsîndu-se la o parte un fragment împrumutat fără schimbare din izvoarele bizantino-slave şi capitolul VIII — *Despre solii şi războaie*, cel mai întins şi important, iarăşi în întregime original. Se foloseşte textul ediţiei citate.

Aceste trei capitole sînt reprezentative pentru trei aspecte ale personalităţii filosofice şi scriitoriceşti a lui Neagoe: unul ne oferă imaginea *oratorului*, dublat de un mare *liric* — se pare unul din cei mai puternici în literatura vremii — , celelalte două ne înfăţişează pe *moralist*, şi

https://biblioteca-digitala.ro

pe *cugetătorul politic* profund, contemporan al lui Machiavelli. Ceea ce trebuie reținut ca element comun este profunda undă de umanitate, spiritul de dreptate, modestia și totodată dîrzenia de neînfrînt, atunci cînd este vorba de a apăra independența și demnitatea țării și a domniei. Puține literaturi se pot mîndri — în momentul acela și chiar mai tîrziu — cu o expresie așa de sintetică, de clară și de categorică, a ethosului și a complexului de valori ale poporului ce le-a născut.

D.Z.

I. Iar a lui Neagoe voevodul învățătură către fie-său Theodosie și către alți domni, către toți, cum să cade domnilor să șază la masă și cum vor mînca și vor bea.

Fătul mieu, eu am gîndit că așa să cade domnului să șază la masă cu boierii săi cei mari și cu cei mici. Cîndu șade domnul la masă, întîi pohtéște trupul lui să mănînce și să bea. Apoi pohtéște și veselie multă. Iar tu, fătul mieu, să nu cumva să-ți slobozești mintea spre veselie, că omul în lumea aceasta șade între viață și între moarte. Pentr-acéia să cade să te socotești foarte bine, să nu-ți slobozești mintea de tot spre veselie, nici iar spre întristăciune. Că dă te vei întrista foarte, décii toți din casa ta și toate slugile tale să vor întrista și să vor îngrija; iar de vei vrea să faci voia lor și să te veselești cu totul, acea veselie făr de măsură va mîniia pre Dumnezeu și va osebi sufletul omului de la dînsul. Ci în vrémea acéia, mai bine să fie plăcută veseliia ta lui Dumnezeu, decît oamenilor, că nu te-au ales, nici te-au uns oamenii spre domnie, ci Dumnezeu te-au ales și te-au uns și a aceluia plăcére să faci. Deci cînd vei șădea la masă, te socotéște să fie toate veseliile tale plăcute lui Dumnezeu și lîngă tine mai sus să șază tot boiari și sfétnici buni și aleși, iar oameni nebuni și răzvrătiți nicicum să nu ții lîngă tine. Că zice prorocul: „Cu cuvioșii, cuvios vei fi și cu aleșii, ales vei fi și cu cei strîmbi

https://biblioteca-digitala.ro

te vei răzvrăti". Dreptu acéia, fătul mieu și eu după cuvîntul prorocului, îți aduc aminte și te învăț, că de vei fi în toate zilele cu cei aleși, în toate zilele și în toate ceasurile te vei folosi de sfaturile și de învățăturile lor céle bune; iar de vei fi cu cei nebuni și izvrătiți décii și ție îți cade a fi nebun și izvrătit.

Și iarăși să cade domnului să aibă la masa sa multe feliuri de tobe și de vioare și de surle de veselie. Așa faceți și voi înnaintea oștilor voastre și ce veselie veți ști mai mare, faceți ca să să veselească cei ce vă iubescu. Iar voi, deaca auziți răsunîndu-vă glasuri ca acéstea, nu să cade să vă ducă mintea spre dînsele, sau către jocurile céle de multe feliuri, care să fac și vin pentru numele vostru dentr-alte țării. Că omul cela ce-l duce tot gîndul spre cîntece și spre jocuri ca acéstea, acela n-are minte deajunsu. Dar cum vei putea fi tu domn și să te chemi oamenilor sare și izvor, den care să să adape toți oamenii și să-ți dai mintea cu totul spre scopote[1] și spre jocuri ca acélea? Că deaca vor vedea alții cum faci tu și aceia vor vrea iar așa să facă și fiind tu domn, vor vrea să privească la célea ce și tu vei privi. Deci cum îi vei îndrepta și-i vei învăța, așa vei să le dai și seama.

Pentr-acéia te învăț și eu, fătul mieu, de ț-e voia să fii unsul lui Dumnezeu, ți să cade toate scopotele și jocurile să le lași jos. Că așa să cade domnului, să-și veselească oștile, iar mintea să nu ți-o pleci către dînsele, deaca ți-e voia să fii desăvîrșit în întreg. Ci acéle scopote să răsune înnaintea ta și voia oștilor tale încă să o umpli, ci însă te nevoiaște să umpli și voia Dumnezeului tău, carele te-au unsu. Și să nu-ți îngreuezi trupul cu beții, că mulți zic: „bună iaste băutura cea multă". Dar cum iaste bună? Că omul deaca să înbată, de are și minte multă, el o piiarde; de are mîini vitéze, nici de un folos nu-i sîntu; de i-ar fi picioarele répede, nimic nu-i sporescu și de are și limbă dulce și vorbitoare frumos, nici cu acéia nu poate grăi. Deci, cum nu iaste rea bețiа, cînd toate mădularile omului nici de un folos nu sînt trupului său? Dar lui Dumnezeu și oamenilor, cum va putea să facă vreun lucru de treabă? Încă ș-altă răutate izvorаște și iase de la beție, că omul bețiv, întîi tru-

https://biblioteca-digitala.ro

pul şi-l bolnăvéşte şi-şi sărăcéşte casa şi-şi piiarde mintea. Décii deaca-şi piiarde mintea, el îşi piiarde şi sufletul. Sau ia-ni să vedem cu beţiia ce lucru de folos am făcut sau am dobîndit, făr decît ne-am bolnăvit trupurile, ne-am sărăcit casele, ne-am pierdut mintea! Décii deaca ne-am pierdut mintea, noi am dăzlupit şi pre Dumnezeu de la noi şi cel ce iubéşte băutură multă, acela nu să va chema următoriu lui Hristos, ci va fi chemat ca un dobitoc. Pentr-acéia, fătul mieu, mai bine iaste să iubeşti băutura cea multă şi să te chemi dobitoc, au bine iaste să te chemi următoriu lui Hristos?

Iar slugile tale le dă să bea din dăstul şi cît vor vrea. Şi tu încă să bei, ce cu măsură, ca să poată birui mintea ta pe vin, iar să nu biruiască vinul pre minte; şi să cunoască mintea ta pre minţile slugilor tale, iar să nu cunoască mintea slugilor pre mintea ta.

La beţie, pre nimeni să nu dărueşti, măcar de ţi-ar fi sluga cît de dragă. Sau de veţi avea vreo mînie pre cineva de la trezie, tu să nu o arăţi pre sluga ta la beţie şi să-l urgiseşti. Sau de vor vrea să pîrască cineva pre alţii la tine la beţie, iar tu să-i îngădueşti pîn la trezvie. Sau de-ţi va greşi vreo slugă, fiind beat, tu-i îngădue, pentru că tu l-ai înbătat, deci cum l-ai înbătat, aşa-i şi îngădue. Dreptu acéia-ţi zic să nu dărueşti pre nimeni la beţie, pentru că una-ţi vei piiarde din avuţie, alta-ţi vei pune nume rău. Că vor zice aşa: „Blăm[2] acum la cel domnu neharnic, că iaste beat, deci pîn iaste treaz el nu va să ne dăruiască, iar deaca să înbată, el îşi piiarde mintea şi nu ştie cu ce dă". Iată că sîntu 2 răutăţi, că întîi îţi pierzi din avuţia ta, iar a doao, tu-ţi dobîndeşti şi nume de hulă. Şi încă-ţi mai zic: la beţie să nu te mînii nici să osîndeşti pre nimeni, că şi aceasta iaste alt lucru rău şi de povéste, că vor zice toţi „Să nu mérgem să stăm să dvorim[3] la cel domnu, că deaca să înbată el îşi piiarde mintea şi are arţag: ci ne va înfrunta şi încă de nu ne va şi piiarde". Pentr-acéia fătul mieu te învăţ: la beţie nici să dărueşti pre nimeni, nici să urgiseşti, ci de ţi-e voia să dărueşti pre cineva, tu îl dăruiaşte dimineaţa la trezvie cu cu-

https://biblioteca-digitala.ro

vinte dulci, deaca ți-e voia să-ți mulțumească cel ce i-ai dat darul și să-ți sărute și mîna. Iar deaca ți-e voia să te mînii sau să urgisești pre cineva, sau să-l judeci, iar dimineața la trezvie îl judecă, cu toți boiarii tăi și-i ia seama. Decii cum îl va ajunge judecata, așa-i fă, căci că deaca șăzi la masă, nu iaste lege să judeci nici să dăruești. Ci are masa obiceaiul său de veselie, să să veselească toate oștile tale și slugile de tine.

Așijderea cînd șăzi la masă și vei să-ți așezi la masă boiarii cei mari și cei al doilea și cei mai mici și pre alții toți iar tu de atuncea să le păzești locurile, ca la a dooa șădére să nu le schimbi rîndurile, căci că deaca pui sluga ta la masă într-un loc, iar al doilea rîndu tu-l pui mai jos, décii într-acel ceas i să întristează inima și să scîrbéște. Căci că el să nădăjduia dentr-acel loc ce au șăzut întîi, să cîștige alt loc mai sus, iar tu, pentru unul carele-ți iaste ție mai drag, tu-l dai mai jos. Pentru acéia i să întristează inima și să vatămă ca cu o rană, că inima omului iaste ca sticla, décii sticla deaca să sparge, cu ce o vei mai cîrpi? Drept acéia, fătul mieu, cînd vei tocmi boiarii și slugile-ți la masă și-ți vor veni cineva din cei ce-ți vor fi mai dragi și vor sta în vorbă, să nu cumva să muți pre vreunii din cei mai de jos și pre ceilalți să-i pui să șază mai sus. Cei ce sînt la masă, aceia să șază; că pre aceia i-ai tocmit și i-ai așăzat. Iar celorlalți, care sînt ție dragi și stau în vorbă, tu ia pîne și bucate dennaintea ta și vin, și le dă cu mîna ta, să mănînce și să bea. Décii deaca le vei da bucate, tu le dă și cuvinte bune den gura ta, că și Sfînta Scriptură mărturiséște și zice: „Unii mai bine să bucură și să veselescu și mai bine mulțumescu de cuvintele céle bune, decît cum mulțumescu alții de ospéțe și de băuturi. Căci că omul înțeleptu, cît îi vei adaoge și vei lungi cuvintele céle bune, atîta mai multu să va folosi și va mulțumi; iar de-l vei veseli cu băutura și cu mîncarea, mai rea răutate vei ațîța într-însul". Așa și tu fătul mieu, de-ți vei înfolosi slugile pururea cu cuvinte dulci, tu încă vei dobîndi folos; iar de-ți vei slobozi trupul spre beții, făr de lucru, foarte rău te vei zminti, că băutura cea multă, mari răutăți face [...]

https://biblioteca-digitala.ro

II. Invăţătură a lui Neagoe voevod către fie-său Theodosie voevod şi către alţi domni, către toţi, pentru solii şi pentru războaie

O, fătul mieu Theodosie şi voi alţi domni şi fraţi toţi, din cît am putut cunoaşte cu firea şi a pricépe de rîndul solilor, cum să vor cinsti, cînd vor veni să fie la sfat şi vor fi oameni mari şi de la domni creştini, carii cred în domnul nostru Iisus Hristos şi preacuratei lui maici. Aceştea soli, carii vin la voi, unii vin ca să facă jurămîntu şi legătură, iar alţii vin ca să facă pace, alţii să vorovească niscare lucruri de treabă, iar unii vin pentru dragostea şi pentru prieteniia, iar aorea[4] vin alţii cu cuvinte aspre şi de vrajbă, cum le iaste învăţătura şi porunca de la domnii şi stăpînii lor. Că la domni mulţi soli de în multe părţi vin, şi cu multe feliuri de solii. Iar voi să nu cinstiţi numai pre cei ce vor aduce veşti bune, ci să cinstiţi şi pre cei ce vor aduce veşti réle, că aşa să cade. Şi să fie toţi cinstiţi de voi într-un chip şi dăruiţi că cu acea puţinea cinste ce le veţi face, iar ei multu vor lăuda numele vostru şi-l vor înnălţa. Că domnul carele are minte, nu-i trebuiaşte într-această lume altă avuţie, făr numai numele cel bun. Căci că deaca va avea nume bun, décii şi avuţie încă va face, iar domnul cela ce iaste scumpu şi caută tot spre avuţie şi nu dă pentru scumpétea lui nimunui nimic, acela însuşi îşi piiarde numele cel bun. Décii, deaca-şi piiarde numele cel bun, dar avuţiia de ce folos va să-ţi fie? Pentru acéia eu te învăţ, fătul mieu, şi pre dumneavoastră alţi fraţi şi domni, pre toţi, să faceţi aşa cum zic eu, că mie-mi pare să fie mai bun numele cel bun decît avuţiia cea multă. Că de veţi fi îndurători şi darnici în viaţa voastră şi după moarte încă să va pomeni numele de bine şi nu să va uita niciodată. Că omului din toată avuţiia lui cea multă ce are, nimic nu i să va cunoaşte, făr numai numele cel bun şi bunătăţile ce va fi făcut pre această lume. Dreptu acéia, fraţii miei, cînd auziţi că vin la voi soli mari, carii cred în domnul nostru Iisus Hristos şi preacuratei lui maici, iar voi să trimiteţi înnaintea lor cinste şi bucate şi băutură den dăs-

https://biblioteca-digitala.ro

tul, pîn vor veni și la scaunul vostru cel domnescu. Décii atuncea toți boiarii voștri să fie strînși lîngă voi și înpodobiți frumos, cine cu ce va avea bun și cu cai buni și înpodobiți bine cu rafturi[5]. Iar sfétnicii cei bătrîni niciodată de lîngă tine să nu să dăzlipească. Décii, deaca veți auzi că s-au apropiiat solii de scaunul vostru, atuncea voi să vă orînduiți boiarii, carii vor fi mai de ispravă și înpodobiți, cu cai buni, să iasă înnaintea lor și să le facă cinste pîn la gazda lor. Și iar pentru cinstea voastră, deaca să vor așăza, voi atuncea încă să le faceți cinste mai multă și să le trimiteți de toate, de prisoseală, ca să uite cinstea ce au avut pre cale iar de la voi. Că cunoașterea și socoteala solului iaste cinstea. Și să aibă de toate de ajunsu și să nu-i lipsească nici de mîncare, nici de băutură. Și gazda solilor să nu fie aproape de voi, nici de grădinile, care vă primbați de voi cu sfétnicii voștri. Décii să nu-l ții mult, nici să-l zăbovești, ci numai 2 zile sau 3, pîn să va odihni. După acéia să-l chemi și în ziua acéia ce vei vrea să-l chemi, iar tu întîi să-l înpodobești jățiul bine, cu ce-ți va fi dat Dumnezeu și tot divanul tău și toate casele. Și să te înpodobești și tu, cu haine foarte frumoase și mai vîrtos să te înbraci în dragostea și în puterea lui Dumnezeu, deaca-ți este voia săți fie într-ajutor. Și să eși cu mare slavă să șăzi în jățiul tău cu multă smerenie și svétnicii tăi cei bătrîni încă să șază pre scaunele lor, unde le iaste locul și li să cade. Iar boiarii cei tineri, încă să fie înpodobiți cum să cuvine și frumos și să stea toți de-a rîndul, înprejurul tău. Așa și alte slugi, toate să stea pre rîndu, care unde-i va fi locul. Décii să alegi dentr-înșii cîțiva oameni vrédnici și să-i trimiți să cheme solul să-și dea soliia, iar tu să șăzi și să cugeți de cele dumneziești, iar nu de céle lumești și de nimic. Și după ce va veni, tu să socotești toate cuvintele lui cu socotință și cu luare aminte, care îl va fi învățat stăpînă-său să zică, măcar bune, măcar réle, măcar cu blîndéțe, măcar cu mînie, cu toate le ține în mintea ta și nimic dentr-însele să nu uiți. Și nici să te foarte bucuri căci va spune cuvinte bune, nici iar să te mînii căci va spune și va zice cuvinte de rău. Ci-l întreabă de toate cu blîndețe și cu smerenie, apoi îi zi așa:

https://biblioteca-digitala.ro

„Dar acuma ai a mai zice alte cuvinte de la domnul tău?" Iar el, deaca va zice că nu mai sînt, „că ce mii-au zis stăpînul mieu, toate le-am grăit", tu să nu-i mai răspunzi nici un cuvînt înpotrivă, că de-i vei mai răspunde ceva, nimic nu vei folosi. Sau cine ştie; că sau vei zice cuvinte înpotriva vorbelor lui, sau ba, décii cuvîntul iaste ca vîntul: deaca iase din gură nici într-un chip nu-l mai poţi opri şi măcar dă te-ai căi şi ziua şi noaptea, nimic nu vei folosi. Ci deaca-ţi va da solul soliia, iar să-l trimiţi să-l petreacă cu cinste pîn la gazdă şi după solie iar să-l cinsteşti. Şi toate cuvintele lui, cîte au zis, să le ţii în minte şi nimeni să nu te ştie; ci de-ţi vor fi adus veşti şi cuvinte, măcar bune, măcar réle, tu să nu te întristezi, ci să aibi faţa şi chip vésel cătră toţi şi să întrebi întîi cu dragoste şi cu dulceaţă pre boiarii tăi cei mari şi pre sfétnicii tăi cei bătrîni şi le zi aşa: „Dragii miei boiari bătrîni şi iubiţii miei sfétnici, acum cest sol au venit la noi şi am văzut toate vorbele lui şi cuvintele lui le-am auzit. Într-acéia întreb pre dumneavoastră boiarii miei cei bătrîni, pre toţi, că sînteţi bătrîni şi aţi văzut multe lucruri şi bune şi réle. Ci acum trebuiaşte să vă sfătuiţi înpotriva sfatului solului, că voi sînteţi dreptarea mea şi nădéjdea mea şi cît veţi putea mai bine, atîta să socotiţi, ca să putem da răspunsu bun solului înpotriva cuvintelor lui. Ca doar de va da Dumnezeu de va fi răspunsurile noastre mai bune şi mai cinstite decît cuvintele solului, care au adus la noi de la domnu său".

Aşa să-ţi întrebi toţi boiarii, iar tu nici un răspunsu să nu le dai, ci numai ci-i ascultă pre toţi cu dragoste şi-i întreabă. Să nu-ţi fie ruşine sau să te ţii mare, cugetînd sau zicînd în inima ta: „Eu fiind domnu cum poate fi de întreb toţi boiarii miei de sfat şi ei sînt slugi mie?" Că şi iei robi lui Hristos sînt, şi dar de vor fi unii dentr-înşii, îngăduind lui Dumnezeu mai bine decît tine? Pentru că tot domnul care nu-şi va întreba boiarii de sfat, acela nu face bine. Că singur Pavel apostol mărturiseşte şi zice: „Niciodată nu vom putea noi ajunge urma moşilor noştri". Şi la Evanghelie încă grăiaşte domnul nostru Iisus Hristos şi zice: „Amar celuia ce să sfătuiaşte singur şi pre altul nu-l întreabă!"

https://biblioteca-digitala.ro

Drept acéia și voi fraților, nu vă sfătuiți adinsu voi-și[6] precum zice domnul Hristos, ci de toate sfaturile întrebați pre boiarii voștri și pre sfétnicii voștri.

O, fătul mieu și voi fraților, cît iaste de bine să mîngîiați pre boiari și pre slugile voastre în toată vrémea și să vă sfătuiți cu dînșii în tot ceasul, să luați sfat și de la cei mari și de la cei ai doilea și de la cei mai de jos, că așa să cade. Să mergi cu dînșii într-un loc de taină și să sfătuiți toate sfaturile și care vor fi mai bune, voi le primiți în inimile voastre, iar care nu vă vor fi de folos, voi le lăsați. Şi să nu oprești pre nimeni să nu grăiască la sfat: „Iată că cuvintele tale nu ne sînt nici de o treabă, că grăiși niște cuvinte în zadar". Şi toate cuvintele ale tuturor le priiméşte a fi bune iar și pentru cinstea voastră; pentru că tot sfétnicii și boiarii fac sfaturile, iar deaca să isprăvéște și să tocméște sfatul bine și cum să cade, décii numai lauda și pohvala domnului iaste preste toată lumea, iar sfétnicii și boiarii întru nimica nu să pomenescu și zic toți: „Harnic și vrédnic şi înțelept domnu iaste acesta și vrédnic de a să pomeni și de a să ferici în toate lucrurile lui". Iar de să va zminti sfatul și nu va fi sfat bun şi cu chibzuială, décii nimeni nu va vinovăți pre sfétnici nici pre boiari, ci numai pre domnu și vor zice: „Acesta iaste domnu nebun și nu i să cade lui să fie între domni". Pentr-acéia trebue să te sfătuești cu boiarii în tot ceasul, măcar de sînteți și domni și putérnici. Că domnul să socotéște ca un deal[7] mare și nalt, cînd are niște păzitori foarte buni de-l păzescu și-l curățescu de toate uscăciunile și secăturile și de alte lucruri care nu sînt de treabă. Deci pîn îl curățescu păzitorii și-l păzescu di toate răutățile şi primejdiile el créște frumos şi face multe feliuri de flori şi să înnălțează minunat și frumos și să laudă numele lui preste tot pămîntul, iar numele păzitorilor lui nimeni nu le mai pomenéște. Iar deaca-l părăsescu păzitorii și nu-l mai păzescu, el să pustiiaște şi nici locul nu i să cunoaşte şi numele lui piiare şi trécc ca o umbră. Aşa şi domnul, pîn îl păzescu sfétnicii şi boiarii lui cei bătrîni, cu sfat bun și-l curățescu de toate sfaturile céle réle și de năravurile céle réle, lauda lui şi înțelepciunea i să întinde spre fața a tot pă-

https://biblioteca-digitala.ro

mîntul și numele lui cel bun să proslăvéște pre toate țărăle, și zic toți: „Tu ești mai vrédnic și mai înțeleptu decît toți". Iar nu zic că fac boiarii voștri acéle sfaturi, ci laudă tot pre domnu și numele lui proslăvescu. Iar boiarii măcar deși fac ei sfaturile céle bune, nimeni nu-i știe nici îi laudă. Pentru acéia iaste bine să primiți sfaturile cu bucurie, ca să nu să umple cu voi cuvintele, carele zic în Sfînta Scriptură așa: „Amar celuia ce să socotește el însuși deosebi, iar pre altu spre nimeni nu întreabă de sfat, că acela nu iaste nici de o treabă domnului său și să piiarde el însuși și să va chema nebun pentru semeția". Dreptu acéia fraților și fătul mieu, pre toți boiarii voștri să-i mîngîiați și să ziceți către dînșii: „Auziți boiari, iată ce cuvinte ne-au adus solul astăzi! Deci acum vă sfătuiți să știm ce răspunsu îmi vom da înpotriva solii lui". Așa zi către boiarii tăi și le dă pace să facă sfat înnaintea ta. Iar tu, fătul mieu, să taci, să nu zici nimic înnaintea lor, ci numai să bagi seama să vezi potrivi-se-vor sfaturile lor cu cuvintele solului, au ba. Décii deaca vei cunoaște că au cuvinte de a să potrivi cu ale solului, tu le zi așa: „Acum păsați toți pe la gazde și vă mai sfătuiți deosebi astăzi și pîn dimineață și vă rugați lui Dumnezeu dar ne va dăscoperi alte sfaturi mai bune, ca să nu poată birui solul nici într-un cuvîntu și dimineață iar să veniți la mine să-mi spuneți cum ați mai gîndit".

Décii deaca vor mérge ei pre la gazde, iar cuvintele lor să fie înfipte în inima ta, ca și ale solului. Și sculîndu-te de acolo pasă în casa ta cea de odihnă și-ți curățește inima cu toate bunătățile și-ți vino în toată mintea și te roagă lui Dumnezeu și preacuratei lui maici și zi: „Doamne Dumnezeul mieu, pre tine nădăjduiiu, izbăvéște-mă di toți cei ce mă gonescu și mă mîntuiaște, ca să nu apuce cîndva, ca leul, sufletul mieu și-mi dă doamne cuvînt bun și inimă treazvă, ca din somnu vestirii cei bune a înțelégerii tale. Și-mi dă doamne să pricep și-mi trimite cuvinte și vorbe den dăstul, de la dreapta ta cea putérnică, ca cu ajutoriul și cu sfatul tău să biruim cuvintele și vorbele solului. Și-mi dă cuvinte dîn dăstul, ca să grăescu și înnaintea boiarilor miei, că tu ești cel ce grăești bine toate, Hristoase Dumne-

https://biblioteca-digitala.ro

zeul nostru și ție trimitem laudă în sus, cu făr de începutulu-ți tată și cu bunul și făcătoriul de viață a lui duh. Acum și pururea și în véci, amin!“ Décii, deaca te vei ruga așa, tu socotește cuvintele solului și ale boiarilor tăi, décii te chibzuiaște și tu cu mintea ta, dar de-ți va da Dumnezeu pricépere mai bună decît tuturor și vei putea învinge cu socoteala minții tale cuvintele solului. Și deaca vei vedea și vei cunoaște că iaste sfatul tău bun, tu nu te lăuda, nici te ținea că cu măestriia socotinții tale iaste aceasta, ci mulțuméște lui Dumnezeu, care au întărit inima ta, cu gînd ca acesta și trimite în taină sfintele biserici și fă bdenii și rugăciuni la Dumnezeu și dă milostenie săracilor, că acéia iaste jertvă vie și nevinovată înnaintea lui Dumnezeu.

Și iarăși să chemi boiarii tăi la tine și să le zici: „Pace între voi boiari, doar veți fi aflat alt sfat mai bun“. Iar deaca vor zice ei: „Ba doamne, tot sfatul cel de eri avem, iar altul mai bun noi n-avem“, atuncea tu să le răspunzi și să le zici: „Ascultați boiari, eu așa am cugetat în inima mea, că va fi mai bine“... Și spune gîndul tău și socoteala ta înnaintea lor. Décii deaca vor zice toți că iaste sfat bun acesta și „să fie între noi și cu aceasta vom birui cuvintele solului“, tu nu te trufi, ci mulțuméște lui Dumnezeu, care te-au întărit și te-au dat minte să grăești céle ce sînt mai de folos înnaintea boiarilor tăi. Iar deaca vor zice toți: „Ba doamne, mai bun iaste sfatul care l-am sfătuit mai nainte toți“, voi fraților și feții miei, nu vă rușinați de dînșii, nici vă trufiți și să vă mîniiați, ci ziceți: «Ni dar, iubiții miei boiari, care cunoașteți că sînt mai de treabă și mai bune, noi acélea să răspundem, după cuvîntul proroculni, că zice: „Unde vor zice oamenii toți să fie, să fie!» Așa și eu zic voao, deaca ziceți toți să fie mai bine așa, și eu încă cu pace poruncescu să fie după cuvîntul vostru.

Însă iar vă întrebați: „Iată că sfatul l-am făcut și l-am întocmit; dar acum cum să cade să cinstim solul? Ospăta-l-vom întîi, au dărui-l-vom, au da-i-vom răspunsul, au cum vom face?“. Iar ei, deaca vor zice: „Ba, doamne, mai nainte să cade să-l ospetezi bine și frumos, după acéia îi vei da răspunsul și-l vei dărui“, décii, voi iubiții miei vă toc-

https://biblioteca-digitala.ro

miți păharnici, scoateți păhară de argint frumoase și siliți să așăzați toate frumos, ca să să mire și solul de acea podoabă și rînduială bună, care să nu o fi văzut el la stăpînă-său niciodată, ci să laude pretutindinea ce au văzut și să povestească. Pentru că și aceasta iaste o cinste a domnului aleasă și lăudată. Așijderea și masă să gătești frumoasă și să faci multe feliuri de bucate și să aducă tot pre rînd, unile dupre altele și băuturi să scoți de unde vei avea mai bune și mai dulci.

Şi iar să te sfătuești întîi să vezi la masă ce vorbe și ce graiuri vei vorbi cu solul, ca nu cumva să vorbești niscare lucruri făr de ispravă și niscare cuvinte de nimic, apoi să-și rîză solul de tine. Căci că vinul améstecă inima omului și-l face bărbat, și vésel. Şi cugetă multe lucruri deșarte și cuvinte de nimic grăiaște. Pentr-acéia să nu te încéznne inima, fiind beat, să grăești cătră sol niscare cuvinte dășarte, ci céle ce ai cugetat la trezvie, acéia să și vorbești. Iar înțelepciunea și vitejiia de la beție, să nu o crezi măcar de țe-ar părea că sînt cît de bine tocmite, că cuvintele de la beție strică céle ce ai cugetat la trezvie. Într-altu chip, cum voi mai putea zice? Cum ar face cineva niște bucate bune și să arunce cineva vreun lucru spurcat într-însele; décii îi caută nu numai bucatele să vérse ci și vasul să-l spargă. Așa strică și cuvintele de la beție.

Şi deaca vei găti acéstea ce sînt de treabă toate și le vei tocmi, îți învață boiarii cum să vor cinsti. Şi să nu treacă de ici colea, sau de colea ici, ci să stea toți întocma. Apoi cheamă cîțiva voinici, oameni frumoși și de folos și-i trimite să chéme solul și deaca va veni, tu îl pune la masă cu boiarii tăi și-l cinstéște bine, cum iaste légea și obiceiul. Şi să nu-l silești cu vinul, ca să-ți vază și el înțelepciunea. După acéia, iar să-l petreci cu cinste pîn la gazdă. Décii gătéște cîțiva din slugile tale și-i trimite dar, cu mare cinste. Şi iar să-l chemi și-i dă răspunsul de toate pre rînd. Şi de-ți va fi zis el ție cu mînie, tu-i zi lui cu blîndéțe, sau de-ți va fi grăit cu scandal, iar tu să-i răspunzi cu cuvinte de pace. Şi-i spune tot pre amăruntul și-i zi: „Pentru cutare lucru iată ce răspunsu dăm, și pentru cutare, iată ce“. Şi te ne-

https://biblioteca-digitala.ro

voiaşte să fie toate răspunsurile tale mai bune şi să fie stăpînului solului ca nişte săgeţi deacă le va auzi. Iar de-ţi vor zice boiarii tăi toţi că „nu trebue să-l ospătezi pre acel sol, doamne, ci-l dăruiaşte numai şi-i dă măria ta răspunsul şi să meargă sănătos!" tu, fătul mieu, să te nevoeşti să-i găteşti dar, şi să-i trimiţi iar pre slugile tale. Şi să-l chemi la tine şi să-i dai răspunsul tot cu blîndéţe, precum iaste obiceiul şi cum te-am învăţat şi ţe-am arătat şi mai sus. Şi cînd va vrea solul să să întoarcă la stăpînul său, tu iar să-i dai oameni să-l petreacă pîn va eşi din ţara ta. Cum ai trimis şi înnainte, la întîmpinare aşa fă şi la petrecanie, ca să să mire de unde i-au sosit atîta cinste, de care el nu să nădăjduia.

Iată acum toate ale solilor, cum trebuie, le-am vorbit. Iar deaca va da Dumnezeu, cu mila sa, să fie toate cuvintele solului biruite de cuvintele tale, atunce ţie mare nume şi slăvit ţi-i fi făcut, iar stăpînă-său multă întristare şi mîhnire vei fi trimis pre solul lui. Ci şi atunci, iar nu să cade să te lauzi în trufă, ci să intri în cămara ta şi căzînd cu faţa jos la pămînt, să te rogi lui Dumnezeu, zicînd aşa: „Bine-ţi mulţumescu doamne Dumnezeul mieu, că pentru mila ta cea multă ne-ai învrednicit pre noi robii tăi cei neharnici, de am biruit sfatul potrivnicului nostru. Iar noi n-am fost harnici să facem aceasta, ci tu bine ai voit". Aşa să mulţumeşti lui Dumnezeu, că Dumnezeu iaste milostiv şi îndurător şi de va vedea că-i mulţumeşti, iar să nu te lauzi, décii întru toţi va adaoge pricéperea şi socoteala, şi sfaturile tale nimeni nu le va putea muta. Acéstea toate le-ai luat în fiinţă şi voia ta ţi-o ai umplut şi pre sol l-ai trimis la domnu-său cu cinste. Deci acolo vor să-l întrébe şi să-i zică: „Ce ai isprăvit?" Iar el răspunzînd va zice: „Doamne, rău am isprăvit în partea noastră, că acolo am dus pleave şi gunoae. Ci fu tot sfatul nostru biruit şi nimic n-au băgat în seamă cuvintele noastre, nici au căutat spre dînsele, că au avut altu sfat bun şi pre noi mult ne-au înfolosit. Şi în locul cuvintelor noastre céle de nimic, iar ei m-au umplut de multe cuvinte ca mărgăritarul şi pre mine foarte m-au cinstit şi m-au dăruit bine, şi nimic nu s-au temut de noi. Şi au stat neclătit şi sînt

https://biblioteca-digitala.ro

harnici, cît și eu m-am mirat de înțelepciunea și sfatul lor. Și de acum n-ai ce-i mai ispiti cu cuvintele, că ne-au rămas întru toate soliile ce am solit". Acéstea spuindu solul, domnu-său foarte se va întrista, iar numele tău se va înnălța cu slavă, pentru lauda solului său și pentru răspunsurile tale, cu care i-ai înfrînt inima.

Décii va aștepta și el să-i trimiți sol și tu, pre vreun boiariu de ai tăi cu sfat bun și cu cuvinte neclătite, cum i-au spus și solul lui. Iată acum fraților și tu fătul mieu, toată lauda iaste a voastră și să proslăvéște numele vostru cu mărie. Iar cînd veți vrea să obîrșiți[8] sfatul și veți cădea în nepricépere și veți vrea să trimiteți iar la acel domnu pre un om nevrédnic, care nu va ști purta soliia și cuvintele voastre, ce vă va duce în tristăciune și în scîrbe, iar pre domnul acela-l va veseli. Și de aceasta încă vă învăț cu tot deadinsul: cum ați silit mai nainte de ați făcut sfat bun și ați biruit cuvintele solului cu înțelepciunea voastră și v-ați făcut multă pohvală, iar pre domnul celalalt foarte l-ați întristat, așa și acum foarte vă nevoiți de vă sfătuiți bine și cum să cade, și după cum iaste obiceaiul.

Întîi să vă rugați lui Dumnezeu, cu toată inima, ca să vă întărească minţile și cu socoteala voastră să socotiți toți boiarii voștri și pre cari-i vei alége și vei socoti în inima ta că va purta bine și cu cinste cuvintele tale și, făr de frică la acel domnu pre acela să trimiți. Însă iar sfătuindu-te cu toți svétnicii tăi și de aceasta. Ca să nu cumva să grăiască cineva pentru vreun om de-ai lui să-l trimiți și acela nu va fi vrédnic de acea slujbă, iar tu îl vei trimite pentru voia cuiva și el nu va putea umplea voia ta și slujba ta cu cinste. Că și în Sfînta Scriptură mărturiséște și zice: „Niciodată cinstea și venitul să nu-l dai altuia". Așa și tu, pentru ce să-ți pierzi tu însuți cinstea pentru voia cuiva? Că vai de domnul cel ce-și dă cinstea altuia și vai de țara céia care o stăpînescu mulți! Ci de-ți va fi vreo slugă dragă, tu ia din avuțiia ta cît vei vrea și fă pre voia lui. Că mai bine să pierzi din avuțiia ta, decît den cinste-ți. Iar sol să trimiți pre cine va fi înțelept și vrédnic,

https://biblioteca-digitala.ro

Décii mai nainte, pîn nu-l înveţi de trebile soliei, tu socotéşte ce daruri ţe-au adus solul celuialaltu domnu care au venit la tine. Aşa trebuiaşte şi tu să trimiţi acelui domnu cu solul tău, încă să socoteşti să fie darul care i-l vei trimite tu mai bun şi mai frumos decît al domnului celuilalt, care ţi l-au trimis întîi, ca să să mire el cînd va vedea darul de la tine şi să zică: „Mare lucru! Eu de-abia aş fi văzut un lucru minunat şi frumos ca acesta, iar el iată că mi l-au dăruit mic. Dar la dînsul încă cîte vor fi rămas?!“ Şi deaca te va lăuda aşa şi acéia încă iaste cinste mare. Iar de-ţi va fi a trimite întîi tu sol la acel domnu, tu te sfătuiaşte cu boiarii tăi, să vezi cadé-se-va să trimiţi dar acelui domnu au ba. Deci, deaca-ţi vor zice ei: „Trebuiaşte, doamne, solul să să trimeaţă cu dar“, tu să cauţi ce dar vei avea mai frumos şi mai scumpu, acela să trimiţi, tot pentru cinstea ta. Şi atuncea să chemi sluga ta, pre care vei să trimiţi sol şi-l învaţă şi-i spune gîndul tău, care-l va fi ales Dumnezeu să fie mai bun şi desăvîrşit şi să sileşti să fie sfat cu socotinţă şi de cinste şi mai bun decît cel dintîi, ca să fie şi acolo cu îndreptare spre cinstea voastră. Că întîi ţe-au fost mai lesne, că ai avut învăţătură den sfatul celuilalt domnu şi de-ntrebarea boiarilor tăi, iar acum tu vei să trimiţi sfat, de care vor să să învéţe alţii dintr-însul. Pentr-acéia, să faci sfat bun şi vrédnic de cinste.

Apoi să chemi sluga ta în taină, pre care-l vei fi ales să fie sol şi vorbéşte cu dînsul cuvinte dulci şi zi: „Fătul mieu şi sluga mea cea dreaptă, cît sfat şi socoteală ne-au dat Dumnezeu de am priceput, noi te-am învăţat. Iar chibzuiala minţii omului, cine-o va putea pricépe, sau cine va putea să proslăvească acolo cinstea noastră, sau mintea ta cine o va putea întări, ca să grăeşti acolo la acel domnu cuvinte care să ne fie noao de cinste. Nimeni, fătul meu, nu poate face acéstea. Că eu această înţelégere o am de la Dumnezeu cerută, şi mi-o au dat să o şi înţeleg şi să o şi fac. Iată, pin acum te-am învăţat dinpreună cu toţi boiarii miei, iar acum eu te învăţ în taină şi eşti numai tu cu mine. Eu voiu să te învăţ de unde vine înţelepciunea omului şi mintea şi sfatul şi toate ţăriile noastre cîte sînt într-această lume. De nicăieri

https://biblioteca-digitala.ro

dentr-alt loc nu vin, făr numai de la singur fiiul lui Dumnezeu, care au fost și Mariei, curatei fecioare, fiiu. Că eu, fătul mieu, cînd voiu să fac vreun sfat sau vreo vitejie, sau cînd îmi veni vreo véste ceva, numai în ei ceiu și rog să-mi fie ajutor și întărire Hristos Dumnezeu şi preacurata a lui mumă. Iar tu, iată că acum mergi de la noi cu învățătura noastră; drept acéia te învăț ca și pre mine, să iai pre Dumnezeu să-ți fie într-ajutoriu. Şi fă rugă în toată vrémea, și te roagă și précistei să-ți fie ajutoare. Şi să mă crezi, fătul mieu, că de mă vei asculta și vei face cum te-am învățat, atunci cînd vei vorbi cu acel domnu și vei fi plăcut și îngăduitor lui Dumnezeu, numai acélea îți vor veni în gîndu, de vei grăi, care te-am învățat noi și care-ți va da iar Dumnezeu într-acel ceas, cuvinte bune.

După acéstea, fătul mieu, iar te învăț: întîi să te păzești cu curăția și în toate nopțile să stai pre rugă, să rogi pre domnul Dumnezeu să te întărească în cinstea noastră, cum și mai nainte am rugat pre Dumnezeu și ne-au întărit și au fost cinstea noastră mai slăvită decît a celorlalți domni. Ci și acuma, dar de va da Dumnezeu de va fi cinstea noastră încă și mai înnălțată decît atunci! Că aici ne iaste și mai lesne, că ne sfătuim și întrebăm unul pre altul, iar acolo nu vei fi cu mine, nici cu priiatnicii tăi, să aibi cu cine te sfătui. Iar ei tot s-or sfătui să te biruiască și pre tine din cuvinte, și să vor nevoi cinstea noastră să o supue. Pentr-acéia te învăț să aibi pre Dumnezeu într-ajutor și pre preacurata lui maică și aceia-ți vor ajuta și-ți vor da sfat și răspunsu mai bun decît ți-am dat noi".

Drept acéia, cînd vei vrea să înveți sluga ta, iar tu să rădici în taină panaghie[9] sfîntă pentru dînsul și căzînd cu fața jos la pămînt, te roagă și zi așa: „Preacurată născătoare de Dumnezeu, fecioară, acum toată nădéjdea noastră o pui pre tine și sluga noastră pre mîna ta o dăm, să-i fii sprijinitoare, și cinstea mea tu să o întărești, ca să-ți mulțumescu neîncetat. Că toată cinstea mea de la al tău iubit fiiu iaste și de la tine, preacurată a lui Dumnezeu născătoare".

Decii, deaca să va duci de la tine solul tău, cu învățătură ca aceasta, iar ție să nu-ți fie cu aceasta învățătură și pre

https://biblioteca-digitala.ro

Dumnezeu să-l uiți. Ci pîn va umbla sluga ta în solie, iar tu tot să faci rugă și bdenie[10] și mai vîrtos milostenie, deaca-ți iaste voia să-ți fie slujba ta deplin și să-ți proslăvească Dumnezeu cinstea ta și voirea inimii tale. Şi să-ți înveți sluga, cînd va vrea să grăiască, întîi să-și rădice gînd în sus la Dumnezeu, décii atuncea să vorbească, și cu ajutoriul lui Dumnezeu va face de să vor mira toți de răspunsurile lui, zicînd: „De unde eşiră acéaste cuvinte tocmite și cu temei și bune?" Iar iale vor fi trimése de la domnul nostru Iisus Hristos, că doar de va fi ascultat și pre voi Dumnezeu. Iar deaca va eși sluga ta de la acel domnu și-l va petréce cu cinste pîn la gazdă, atuncea el va vorbi cu toți boiarii săi și va zice: „Cu adevărat fu cum ne-au spus solul nostru, că văzum și noi înşine cuvintele lor frumoase și întregi și înțelépte și cu temei". Iar solul lui, care au fost venit mai nainte la voi, el încă va încépe a zice: „Cu adevărat, doamne, iaste cum am spus eu, că n-aveți cuvinte care să grăiți împotriva lui?". Şi deaca să va întîmpla să fie așa, décii numele tău cel bun, întru toate să va proslăvi, cu mare veselie, iar aceia mult să vor întrista.

Décii, cînd va veni sluga voastră din solie și va aduce lucrul isprăvit după voia inimii voastre, iar voi iar să nu vă lăudați, nici să gîndiți că acel lucru s-au tocmit dintru înțelepțiia voastră, ci iar să mulțumiți lui Dumnezeu cu curăție, cu smerenie și cu îngăduială și cu rugă, cu bdenii și jertva cea vie a lui Dumnezeu, care iaste milosteniia săracilor. Acéstea toate să le păziți şi să le faceți cu curăție, cînd veți chema numele lui Dumnezeu, el să vie făr întristăciune. Atunce îți va fi bine, cînd va veni Dumnezeu să-ți fie întru toate ajutoriu și de nici o bunătate nu te vei lipsi. Pentr-acéia fraților și feții miei, în toate zilele să aveți pre Dumnezeu în inimile voastre și pe preacurata lui maică, că toate bunătățile vin de la Dumnezeu și de la preacurata lui maică spre cei ce să nădăjduescu spre dînșii și aceia niciodată nu să vor rușina, ci de la toți vor avea cinste. Drept acéia, deaca veți lăuda pre Dumnezeu neîncetat și veți umplea voia lui cu curăție, cu smerenie, cu priveghiiare, cu rugă și apoi de veți fi milostivi, décii cu adevărat veți fi miluiți, cum zice și Sfînta Evanghelie: „Fericiți cei milos-

https://biblioteca-digitala.ro

tivī, că aceia vor fi miluiţi". Deci și voi, după cuvîntul Dumnezeului nostru, fiţi milostivi. Şi de veţi da slavă şi laudă Dumnezeului nostru, lui Iisus Hristos, iar el vă va lăuda şi vă va dărui slava cea de sus şi vă va întări întru toate lucrurile lumii aceştiia şi nu vă va fi de ajutor numai aici, ci şi întru împărăţiia ceriului încă vă va odihni cu cei drepţi. Şi în viaţa aceasta de acum vă va fi dat de la dînsul mintea cea întreagă şi desăvîrșită şi din toate cuvintele voastre, care v-au dat Dumnezeu, mulţi să vor îndulci şi numele vostru multu să va lăuda. Şi nu numai numele vostru, ci încă și slugile voastre vor avea cinste pentr-alte ţări, cînd îi veţi trimite pentru slujbele voastre, pentru că veţi fi urmat poruncilor Dumnezeului nostru Iisus Hristos şi veţi fi umplut voia lui. Iar de nu veţi urma cuvintele Dumnezeului nostru, cu curăţie, cu smerenie, cu rugă, cu milostenie, nici veţi da laudă lui Dumnezeu, ci veţi zice: „Acéstea noi, pentru vrednicia noastră le-am cîştigat şi sînt pre voia noastră", décii Dumnezeu va întoarce mîniia sa spre voi şi vă va lua mintea și sfatul şi chibzuiala şi vrednicia şi toată hirea voastră. Şi cînd vor veni soli de la domni la voi, ei nu să vor îndulci de cuvintele voastre nici să vor minuna de dînsele, ci de-abia să vor sătura de rîs şi de batjocură şi numele vostru va rămînea în ruşine. Şi nu numai numele vostru, ci și slugile voastre cînd să vor trimite de voi prentr-alte ţări, pentru voi, vor fi ocărîţi şi de rîs. Pentracéia vă învăţ eu şi vă spuiu, precum mă pricep şi zic, că cel ce va proslăvi pre Dumnezeu şi Dumnezeu va proslăvi pre dînsul şi aici şi întru împărăţiia ceriului, iar cel ce nu va proslăvi pre Dumnezeu, ci-şi va proslăvi putèrea şi înţelepţiia sa, acela de Dumnezeu nu va fi proslăvit. Într-aceastä lume mulţi domni au fost şi mulţi aleşi ai lui Dumnezeu, ci numai cei ce au proslăvit pre Dumnezeu, pre aceia i-au proslăvit şi Dumnezeu şi aici pre pămîntu şi sus întru înpărăţiia sa cea cerească. Iar cei ce n-au proslăvit pre Dumnezeu, ei nu ştiură, ci făr de véste veni pre dînşii mîniia lui Dumnezeu şi să luară toate bunătăţile din mîinile lor şi să lipsiră şi de împărăţiia ceastă pămîntească şi de cea cerească şi nimic nu să aléseră de dînşii. Cum şi Assa, în-

https://biblioteca-digitala.ro

păratul cel de demult făcu, de nu vru să dea laudă lui Dumnezeu, ci să lauda însuși pre sine, pentru acéia Dumnezeu, pentru nesmereniia lui, căci nu vru să să smerească, el își întoarse mîniia spre dînsul și trimise pre îngerul său și-l luo noaptea dezbrăcat den așternut și-l aruncă într-un gunoiu și acolo să dăzmeteci și să smeri și-l bătea toți și-și bătea joc de dînsul... Décii el atunci, cunoscîndu, pricepu că toată putérea și tăriia iaste de la Dumnezeu și începu a plînge cu multe lacrămi și suspine și de-abia își întoarse Dumnezeu mila spre dînsul și-l ertă.

Vezi, fătul mieu și voi fraților, cît iaste de rău celor ce să potrivéște [10 bis] lui Dumnezeu și să ține că iaste mare și putérnic și smerenie innaintea lui Dumnezeu nu face! Că acela va fi mai apoi smerit și aici și în veacu ce va să fie, cum și în Sfînta Evanghelie zice: „Tot cel ce să va smeri, să va innălța și cel ce să va innălța, să va smeri". Așijderea și tu, fătul mieu și voi fraților, de vă veți innălța și vă veți trufi aicea, iar Dumnezeu vă va smeri și nu să va alége nimica de voi. Iar deaca vă veți smeri aicea, înnaintea lui Dumnezeu, vă veți innălța și va duce sufletele voastre în cămara lui cea cerească. Eu așa vă învăț să faceți, deaca vă va fi voia să lăcuiți cu Dumnezeu.

Și solii cei mari așa să-i cinstiți și să-i petréceți, ca să vă mulțumească toți și să innalțe numele vostru cel bun. Iar care vor fi soli mici și pre aceia să-i cinstiți, ce mai prost[11], precum le va fi și cinstea lor, iar să-i dăruești și pre dînșii și să le dai răspunsu bun ca să-ți proslăvească toți numele tău, pentru vrednicia ta.

Iar carii nu cred în Hristos, Dumnezeul nostru, nici preacuratei lui maici, aceia n-au atîta minte, nici înțelepciune, ce toată mintea și înțelepciunea lor iaste mîna cea întinsă și darul să le dai și să le umpli gurile tuturor de toate.[12] Décii vei avea pace cu dînșii și odihnă. Ce innaintea acestora, nimic den avuțiile voastre să nu arătați, nici scule, nici haine, nici boiarii tăi să nu să înpodobească innaintea lor, ci să te arăți și să te faci innaintea lor sărac și lipsit și nici într-unile să nu te fălești. Ci, cînd vor veni de la dînșii soli mari și vei gîndi să trimiți innaintea lor cinste, tu tri-

https://biblioteca-digitala.ro

mite și le fă cinste, însă numai cu bucate și cu băutură. Iar altă cinste sau avuție să nu arăți înnaintea lor, că măcar de vă s-ar făgădui cît de cu prietnicie și cu dragoste, iar tot să nu-i crezi, nici să le arăți avuțiia ta, ci încă mai vîrtos să o ascunzi de dînșii. Și pîn ai avére în mîinile tale, tot le dă, că toată înțelepciunea lor iaste avuțiia. Și cînd vin la voi, să-i păziți cu bucate și cu băutură den dăstul și cu cuvinte bune, iar nu cu cuvinte de taină și cu vorbe care sînt ascunse, ci cu vorbe proaste, că cu cît am socotit, așa am aflat să fie mai bine.

Drept acéia fraților și tu, fătul mieu, și eu cît am putut, nu atîta de multu, ci puținel oarece, m-am nevoit de v-am adus aminte. Că mai multu ni s-ar fi căzut să vă învățăm și să vă arătăm, ci poate că și noao atîta pricépere numai ne-au dat Dumnezeu și nu sîntu nici eu atîta de harnic, să-mi poată da Dumnezeu să vă spui și mai multu. Iar pă voi să vă învéțe Dumnezeu, să nu știți numai acéstea ce v-am spus eu, ci mai multe și mai înțelépte. Și să nu vă fie cu greu pentru această scrisoare, căci am scris, nici să ziceți: „Dar ce mare lucru iaste un sol, de ne învață el și ne supără cu atîta?“ Că de n-ar fi soliile lucruri mari, dar domnii pentru ce le-ar socoti și le-ar chibzui cu inimile și cu mințile lor? Iar cu adevărat mare lucru iaste soliia și mai bine va fi cînd să va lăuda numele tău, decît al celuialalt domn, care am zis mai sus. Că domnul care iaste înțelept și are minte, pentru numele său cel bun nu numai ce socotéște și ia învățătură de la acéste lucruri ce am scris eu, ci încă și mai multe să va socoti cu mintea și va chibzui ziua și noaptea, ca să dobîndească numele lui cinste. Și pentru cinste și sîngele și-l va vărsa, că cinstea niciodată n-are odihnă. Pentru acéia și mie atîta mi s-au părut că va fi mai bine. Iar pre voi iar cum vă va duce gîndul și firea că va fi mai bine, așa veți face. Ce și după socoteala voastră, cîndai vă va fi fără párére rea. Că eu tot v-aș fi mai lungit învățătura pentru acești soli, carii vor veni la voi și tot mai zic: toate cuvintele ce le vor grăi solii, să le ascultați și să le răbdați, căci că nu sînt acélea cuvintele lor, ci sîntu ale stăpînilor lor, carii i-au trimis la voi.

https://biblioteca-digitala.ro

Iar deaca veți vedea că cu cuvintele voastre céle bune și dulci nu veți putea potoli voia și porunca acelui ce va fi trimes solii aceia la voi, ci tot vă va sta înpotrivă, décii voi să nu vă dați cinstea voastră lor, ci să eșiți la dînșii hrăbori[13], cu numele lui Iisus Hristos. Și pentru căci au început ei cu rău asupra voastră, am nădéjde să vă ajute voao Dumnezeu, iar aceia să să rușinéze.

Iar de vor fi păgînii aceia cu oști mai multe și cu putére mai mare decît voi, iar voi întîi să vă plecați lor cu cuvinte bune și blînde. Deci de vă veți putea înpăca cu acéle cuvinte bune, să știți că iaste acéia din ajutoriul lui Dumnezeu; iar di nu vor vrea să să înpace cu voi cu acéle cuvine bune, pentru necredința lor, voi să le dați și bani cît veți putea. Iar să nu iubiți războirițile și războaele, nici să vă ducă mintea să vă bateți cu dînșii. Măcar de v-ar îndemna cineva și din priiatenii voștri spre vrajbă, voi să nu-i ascultați, văzînd că aceia au putére mai multă decît voi. Că și sveatîi Varlaam zice: „Ce pricepi că nu vei putea face, să nu să apuce mîna ta să facă, că vei greși. Și cuvîntul cel mincinos să nu-l crezi și deaca faci bine nu-ți pară rău"[14].

Deci de vor veni asupra voastră vrăjmașii voștri și veți vedea că sînt cu putére mai mare decît voi, iar priatnicii voștri vă vor îndemna să mergeți asupra lor făr de vréme, sau vă vor sperea ca să eșiți den țara voastră, să pribegiți, pre acei priiateni și îndemnători ai voștri să nu-i crédeți, că nu vă voescu binele. Că și eu însumi am fost pribeag, pentr-acéia vă spui că iaste trai și hrană cu nevoie pribegia[15] și ești de toți oamenii dosădit, încă și de copii cei mici și de carii sîntu mai răi. Pentr-acéia să nu faci așa, că mai bună iaste moartea cu cinste, decît viața cu amar și cu ocară. Nu fireți ca pasărea céia ce să cheamă cucu, care-și dă oaolă dă le clocescu alte păsări și-i scot puii, ci fiți ca șoimul și vă păziți cuibul vostru. Că șoimul, feții mici, are altă pildă și are inimă vitează și bărbată întru sine și multe păsări oblăduiaște și biruiaște și nici de una nu-i iaste frică, nici să téme și vînează în toată vrémea. Și vînînd el așa, odată prinse o pasăre să-i fie lui de mîncare și umbla de zbura cu dînsa prin văzduh. Și zburînd să lue după dînsul

https://biblioteca-digitala.ro

altă pasăre mare și putérnică făr de seamă, caré să chiamă vultur. Și începu a-l goni să-i ia vînatul. Iar șoimul deaca văzu zise în inima lui: „Mie nu-mi iaste frică de acest vultur, că eu multe păsări biruescu și pre el îl văz mare și putérnic și zlobiv, iar inima lui o știu că iaste fricoasă. Ci nu-mi iaste frică de dînsul, nici îl bag în seamă, că de-aș vrea eu, numai ce mi-aș lovi în arepi odată și m-aș înnălța tocma pîn la cer, décii m-aș lăsa asupră-i și l-aș dăspica cu unghile, că-l știu cine iaste. Ci numai mă întristez de mărirea lui cea multă. Pentr-acéia nu mă voi bate cu dînsul, ci mai bine să împarțu vînatul mieu și să-i dau și lui și voi fi în pace. Iar eu deacă nu mă voi sătura cu ce-mi va mai rămînea, nu voi muri, ci voi trăi pîn iar voi mai vîna ceva și voi mînca de mă voi sătura". Și déde dentr-acel vînat ce prinsése cîtva și să înpăcă cu dînsul. Așa și voi fraților sînteți ca și șoimul și multe biruiți și iaste vînatul în mîinile voastre, adecă avuțiia. Deci de veți vedea pre niscare limbi păgîne să se pornească asupra voastră cu oști grele și cu putére mare, voi nu vă potriviți lor și să vă bateți cu dînșii într-acel ceas, ci socotiți ce le veți slobozi din unghile voastre vînat, adecă avuție, să le dați să mănînce, ca să să părăsească de voi, cum și vulturul lăsă pre șoimu.

Iar deaca veți vedea, că nu vor să să întoarcă, voi nu vă temeți de dînșii, nici de oștile lor céle multe, ci luați pre Dumnezeu ajutor în inimile voastre și vă rugați zicînd: „Stăpîne, făcătoriul tuturor și Dumnezeul cel bun, noi sîntem robii tăi și n-am iubit lucrul acesta. Că tu ești singur știutoriul inimilor, care vezi și cunoști toate inimile, céle bune și drépte și céle réle și hicléne. Iar noi doamne, nu sîntem bucuroși să să facă această răzmiriță după cum ne-ai poruncit noao, nici voim să fie vărsare de sînge, nici să să ude mînile noastre în sînge de om. Iar ei poate că doar să potrivescu puterii tale cei mari; că noi doamne Dumnezeul nostru știm că tot cel ce va veni cătră tine, cu smerenie și cu plecăciune, nu-l vei goni de la tine. Deci și noi am plecat smereniia noastră lor, iar ei n-au vrut să priimească smereniia noastră, ce s-au potrivit să fie mai putérnici decît tine. Că tu, doamne, însuți mărturisești

https://biblioteca-digitala.ro

și zici: „Cel ce să va smeri, să va înnălța, iar cel ce să va înnălța, să va smeri". Pentr-acéia, Dumnezeul nostru, acum nu avem altă nădéjde, făr numai singur pre tine, judecătoriul cel drept, că toate bunătățile de la tine pogoară. Și acum, într-această vréme de întristăciune, doamne, alergăm, ca să ne fii ajutor spre vrăjmașii noștri. Nu doar pentru păcatele noastre, ci pentru mila ta cea multă, ajută noao, Dumnezeul mîntuirii noastre, într-această vréme cu nevoie și grea". Decii întîi să te înbraci în dragostea lui Dumnezeu ca într-o platoșă. Așa eși cu veselie la boiarii tăi și să nu te priceapă cumvași că-ți iaste frică, sau să ți să fi schimbat fața, ci te arată lor vésel și-ți cheamă sfétnicii tăi cei bătrîni și boiarii cei mari și toată oastea ta și zi către dînșii cuvinte bune și dulci ca acéstea, grăind: „Iată dragii mei boiari și voi iubitele mele slugi, că veniră vrăjmașii noștri asupra noastră, nefiindu-le lor noi nimic vinovați. Că cu toate cuvintele céle bune și dulci noi i-am mîngîiat și de ar fi pohtit și avuție le-am fi dat, și cu smerenie încă ne-am smerit înnaintea lor și ne-am plecat; iar ei nu vrură să ia, nici cuvintele noastre céle blînde nu le-au băgat în seamă, nici avuție, nici smerenie. Ce numai au venit acuma să ia capul mieu și încă nu numai capul mieu, ce și capetele noastre ale tuturor. Deci eu pre voi nu voi să vă las, ci voi să-mi pui capul pentru voi, că-mi iaste milă de voi. Drept acéia, vă rog să vă învéțe Dumnezeu să vă fie și voao milă de capul mieu, cum îmi iaste și mie milă de capetele voastre și să chemăm pre Dumnezeu într-ajutor și cu ajutoriul lui să mérgem la dînșii. Că măcar de sînt și ei mulți, Dumnezeu i-au înmulțit, iar pentru neplecăciunea lor, dar de-i va pleca Dumnezeu. Și va da vrăjmașii noștri și va supune supt picioarele noastre.

Décii să-ți tocmești toate tunurile și oștile tot pre céle, cum le va fi rîndul. Iar mai vîrtos să te rogi lui Dumnezeu, ca să-ți fie tocmirea și orînduiala ta de la dînsul. Pentr-acéia să-ți rădici gîndul și mintea la cer, să-ți pogoare și să-ți fie Dumnezeu într-ajutor. Iar tu să mergi dreptu față la față spre vrăjmașii tăi, făr nici o frică; iar căci vor fi ei mulți, nimic să nu te înfricoșăzi, nici să te îndoești. Că

https://biblioteca-digitala.ro

omul viteaz și războinic nu să spare de oamenii cei mulți; ci, cum răsipéște un leu o cireadă de cerbi, și cum omoară un lup o turmă de oi cît de mare, și cum răshiră un glonțu de tun multe céte de ostași, nu căci iaste el mic, ci căci că vine cu mare rane și cumplire, pentr-acéia răshiră și răsipéște multe céte de oameni, așa și omul viteaz și bărbat și hrăbor, nu să înfricoșază de oameni mulți. Că omului viteaz toți oamenii îi sînt într-ajutor, iar omului fricos, toți oamenii îi sîntu dușmani și încă și de ai săi iaste gonit și batjocorit și hulit. Și de aceasta, fătul mieu, încă te învăț, să nu umbli cu oamenii cei fricoși, ca să nu cumva să pierzi cinstea mea și moșiia ta. Că din moarte nimeni nu te va putea izbăvi, făr numai unul Dumnezeu, că Dumnezeu mult iaste milostiv și te va umbri cu mila sa și-ți va acoperi capul tău, iar vrăjmașii vor fi biruiți.

Iar feciorii boiarilor tăi și ai slugilor tale să fie mai înnapoi de unde să va face războiul. Iar să nu cumva să lași feciorii boiarilor și ai slugilor tale înnainte, iar tu să te dai, să faci războiul înnapoi și aceia să cază în mîinile vrăjmașilor tăi și în robie. Că deaca vor cădea feciorii boiarilor în robie, décii toți boiarii și slugile tale te vor părăsi și vor merge după dînșii[16]. Pentru acéia, te învăț fătul mieu, feciorii și fétele și fămeile boiarilor și ale slugilor tale să fie mai îndărăt de oști. Iar războiul să-l faci să fie de față și să eși la vrăjmași făr de frică, că Dumnezeu iaste mult milostiv. Ci cum îi vei sluji, așa îți va și ajuta și te va milui.

Décii, cînd vei vrea să mergi la dînșii, tu întîi să rînduești și să tocmești străji să meargă mai nainte, cum iaste obiceaiul și să meargă una mai nainte, alta mai după acéia, iar a treia să fie tabăra cea mare. Și să nu fie departe una de alta ci să fie aproape, ca să să auză și să să știe ce fac. Și de să va întîmpla vreo întîmplare străjii cei dintîi, ia să vie să să améstece în cea de a doao, iar de va vedea și straja de a doao, că să biruiaște de vrăjmaș, ia încă să vie să să améstece în toiul cel mare. Iar să nu fie departe una de alta, ca nu cumva să nu să poată ajunge curînd, să să împreune una cu alta, să să apere, ce să li să prinză primejdie

https://biblioteca-digitala.ro

și răsipire. Că straja cea dentîi și cea de a doao, iaste inima a toată oastea. Deci, să nu cumva, văzînd toiul cel mare că au perit străjile, să să spăimîntéze și să cază într-o vreo frică mare și pentru acéia frică înșiși să să dea în periciune. Că străjile sîntu capul și coada oștilor, iar de va vedea toiul străjile nebiruite, ci stînd întregi, ei să vor îndîrji și cu acéia veți birui pre vrăjmașii voștri.

Însă și aceasta zic: la războî hărțuitori să nu iasă înnainte să dea harțu, că nu sînt nici de un folos, ci aceia încă înfricoșază și oștile[17]. Ci numai să să adune toți în frunte și pîn veți vedea că stau boiarii voștri cu voi înnainte, cu nevoință și cu dragoste, boiarii cei mari și cei de al doilea și cei mai de jos și cu alții carii vor fi mai capete, nimica pîn atunci să nu vă témereți, nici să vă îndoiți că Dumnezeu iaste cu voi și veți birui vrăjmașii voștri, pre carii să bat cu voi. Iar slugile care vor fi mai mici și mai proaste, măcar de vor și fugi, nu vă témeți de dînșii, că iar să vor întoarce și vor veni la voi nechemați. Iar deaca vor fugi boiarii voștri și veți rămînea singuri, décii voi cu cine veți sta înnainte și să vă bateți cu vrăjmașii voștri? Ci mai bine, fetii miei să vă dați într-o parte. Că acea fugă ce au fugit boiarii voștri și v-au năpustit[18], dar de va fi pentru niscare păcate de-ale voastre, sau va vrea Dumnezeu să vă ispitească și să vă vază cu cîtă nevoință sînteți cătră Dumnezeu. Că judecățile și lucrurile lui Dumnezeu sînt multe făr de număr. Pentru acéia, să vă păziți să nu cădeți în oceianie[19] și să vă înfricoșați, căci v-au lăsat ai voștri, nici să rădicați și să grăiți vreo hulă spre Dumnezeu. Ci, cînd veți rădica glasul vostru, rădicați-l în lauda lui Dumnezeu, măcar de v-au și părăsit și v-au lăsat boiarii voștri, iar Dumnezeu nu vă va lăsa. Ci să strîngeți cîți vor fi rămas cu voi și să vă duceți într-o parte cu dînșii, iar din țara voastră să nu eșiți, ci să șădeți cu dînșii în hotarăle voastre, în niscare locuri ascunse și de taină, unde vor fi priiateni de-ai voștri buni și adevărați. Că vrăjmașii voștri, carii vor fi venit asupra voastră, nu vor putea șădea mult în țară, ci să vor întoarce înnapoi, iar pre domnul care-l vor fi adus ei îl vor lăsa acolea, făr de oști. Décii voi să luați numele lui Hristos

https://biblioteca-digitala.ro

într-ajutor și să vă porniți asupră-i cu oaste, că am nădéjde pre Dumnezeu, că tot cel ce să va smeri înnaintea lui, îi va ajuta și va supune vrăjmașii voștri supt picioarele voastre.

Acéstea, fătul mieu și frații miei, vă spuș și vă scriș[2], să știți ce veți face în vrémea nevoilor și a întristăciunilor voastre. Iar Dumnezeu cel milostiv să nu dea în viața voastră întîmplări și întristăciuni ca acéstea. Că Dumnezeu fiind milostiv, iarăși va întoarce mila sa spre voi, măcar de te-au și întristat pentru păcatele tale. Și de te vei smeri lui Dumnezeu, el nu te va lăsa, ci în toată vrémea te va milui.

Iar avuția ta și banii, care vei să dai lefi slujitorilor, să fie tot lîngă tine, căci cînd să întîmplă domnului de are primejdie și nevoi ca acéstea, trebuiaște întîi să aibă avuție multă, să-și miluiască oștile și să le dea lefi. Că omul iaste ca porumbul: că porumbul unde află grăunțe mai multe, acolo fuge; așijderea și omul, unde află un domnu darnic și milostiv, acolo să adună să să hrănească. Pentr-acéia te învăț, fătul mieu, întîi frica lui Dumnezeu să nu iasă niciodată din inima ta, nici să o uiți, că frica lui Dumnezeu iaste mumă și îndreptare tuturor bunătăților. Și avuția ta niciodată să nu lipsească de lîngă tine, pentru să-ți miluești slugile și să le dai lefi. Iar oștile tale, pentru mila ta ce le vei milui, iale nu-și vor cruța moartea lor pentru tine, înnaintea vrăjmașilor tăi.

Și să-ți alegi în vrémea războiului 60 de voinici bărbați să fie tot lîngă tine și la război să nu lași pre aceștea să meargă, ci numai să-ți păzească capul tău și de lîngă tine să nu să dăpărtéze. Ci și tu să te nădăjduești pre dînșii și de vei și birui vrăjmașii tăi, ei tot să nu margă după dînșii să-i gonească, ci să stea înnaintea ta, măcar de vei birui, măcar de te vor birui, aceia tot să fie lîngă tine.

Și de aceasta, fătul mieu, încă te învăț: cînd va fi în ziua de război, tu să nu stai unde vor fi oamenii mai mulți, nici unde va fi temeiul și toiul oștilor tale, că toate oștile streine și toți pizmașii tăi acolo vor îndrepta tunurile, de vor bate, și toți vitéjii cei înarmați, acolo vor năvăli și

https://biblioteca-digitala.ro

vor săgeta. Pentr-acéia, să nu stai acolo, ci cu acei 60 de voinici înarmați, unde vor fi niscare priiateni ai tăi buni şi credincioşi, şi miluiți de tine, acolo să mergi şi să stai între a doao sau între a treia ceată, de laturea oștilor, ca-n-tr-ascunsu şi să te tot păzească acei 60 de voinici și de acolo să bagi seama să vezi și să socotești, cine din slugile tale să vor nevoi pentru tine. Décii de vei vedea că iaste izbînda ta, lesne iaste să întri iar în toiu și să mergi la locul care-ți va fi voia să stai. Iar de să va întîmpla să te biruiască vrăjmașii tăi, décii ei, cu mare iuțime și greutate se vor porni la ceata ta ca să te găsească. Pentr-acéia vă învăț să stați sau în a doao ceată, sau în a treia, ca de să va întîmpla să vă și biruiască vrăjmașii voștri, ci nu vă vor goni cu toată nevoința, că nu vor ști în ce loc ești.

Așa te învăț să faci, fătul mieu, că mie-mi pare că așa va fi mai bine, iar tu te sfătuește cu boiarii tăi și cu cei ce vei ști că-ți vor fi priiateni. Deci de ți să va părea și vor zice sfetnicii tăi și boiarii: „noao ne iaste voia să stai unde îți iaste locul și rîndul", tu stăi acolea. Iar de vei socoti tu și vei vedea că iaste mai bine să stai în ceata a doao sau în cea de a treia, iar boiarii tăi nu-ți vor zice, tu stăi unde-ți va părea că iaste mai bine. Décii de ți să va întîmpla cumva să fugi din război, tu iar cu acei 60 de voinici să fugi și de vor fi ei cu tine într-o parte, iar vei birui pre vrăjmașii tăi. Însă tot să-ți fie nădéjdea întîi pre Dumnezeu, că acela te va hrăni și nu va da gîlceavă dreptului, în veci, ci te va apăra și întîi și apoi. Și așa, cu numele lui Dumnezeu, pas spre vrăjmașii tăi, că măcar de ți să va întîmpla și moarte, iar numele tău va rămînea în urmă, în cinste.

Iar de vei birui tu, să nu te lauzi și să zici, că „eu cu putérea mea am făcut", ci iar să dai slavă lui Dumnezeu, cu rugă, cu milostenie și cu jertvă vie, că Dumnezeu iaste multu milostiv și în toată vrémea te va acoperi cu mila sa. Iar de vor peri vreunii din boiarii tăi într-acea slujbă a ta, tu să te nevoiești și să silești pentru sufletele lor, la sfintele bisérici, ca să vază toți și să să îndemnéze. Iar feciorii lor și rudeniile, care vor rămînea în urma lor, multă cinste să aibă de la tine, pentru părinții lor, carii ș-au vărsat sîngele

https://biblioteca-digitala.ro

lor pentru tine, înnaintea ta. Și slugile tale carii vor fi rămas zdraveni, și aceia încă să aibă cinste nefățarnică și nu pentru căci vă vor fi rudenii să cinstiți numai pre aceia, nici căci vor fi dat cuiva mită și-i vor lăuda, ci fieștecare după cum îi va fi slujba, așa să-i fie și darul și cinstea și cum își pun ei capetele și să nevoescu și-și varsă sîngele, ca să dobîndească cinste de la tine, așa și tu să socotești. Că toată cinstea ta de la Dumnezeu iaste și cîndu vor cîștiga și vor dobîndi slugile tale de la tine cinste și boerii, pentru slujba lor, tu încă socotéște de vezi, făcut-ai și tu niscare ostenéle către Dumnezeu, de te-au mărit cu atîta cinste, au ba? Deci de nu vei fi făcut, să nu te lenevești, ci să faci, iar de vei fi făcut, tu tot te mai nevoiaște să și mai faci. Că cine să nevoiaște pentru Dumnezeu, acela va dobîndi cinste de la dînsul și cine să va apropiia de Dumnezeu, Dumnezeu totdeauna va fi cu dînsul. Așijderea și tu, de-ți va fi nădéjdea tot pre Dumnezeu și Dumnezeu va fi cu tine, în vecii vecilor. Amin.

III. Cartea lui Neagoe voevod către chir Vlădica Macarie și către alți egumeni și ieromonahi și preoți și către tot clirosul, cîndu au îngropat a doao oară în mănăstire la Argeș oasele mume-sei, doamnei Neagăi, și ale coconilor lui, Petru voevod și Ioan voevod, și a doamnei Anghelinii, cu cuvinte și învățături de umilință

Cela ce ești cu mila și cu darul lui Dumnezeu ales și pus înnaintea noastră, de ne luminezi și ne strălucești ca razele soarelui, ca să ne arăți și să ne înveți calea lui Dumnezeu și noao, prea iubite părinte chir vladico Macarie[21]; așijderea și voi părinți, carii sînteți cu aceiași milă a aceluiași Dumnezeu aleși și egumeni din sfintele mănăstiri și lavre, și pentru dragostea lui Hristos ați lăsat hrana veacului acestuia și ați pohtit să dobîndiți fața lui

https://biblioteca-digitala.ro

Dumnezeu cea bună şi să ajungeţi viaţa cea de véci, deci şi Dumnezeu încă iaste multu milostiv şi bun, ci să vă dea după mila lui, să nu să lipsească pohta voastră de cérerea (sic!) lui; şi voi preoţilor şi slujitorii bisericii carii slujiţi sfintelor mînăstiri, să primească Dumnezeu pohta şi osteninţele voastre şi să înfloriţi în ceriu în véci ca crinul. Aşa şi voi boiari miréni, bogaţi şi săraci, bărbaţi şi muieri, pentru că toţi dorescu şi pohtescu să dobîndească milă de la Dumnezeu şi toţi vor dobîndi.

Drept acéia, o bunul mieu părinte chiar Macarie şi voi iubitorii de Hristos cinstiţi egumeni şi voi fraţilor preoţi şi posluşnici, carii totdeauna lăudaţi pre Dumnezeu, aşijderea şi voi toţi cîţi sînteţi buni slăvitori[22] creştini şi vă chemaţi miréni şi aduceţi şi voi pohvală[23] lui Dumnezeu în toată vremea, să dea Dumnezeu să nu să dăsparţă slava lui de la voi! Şi pre mine ticălosul, încă mă ascultaţi cu uşurare şi cuvintele méle le auziţi şi le priimiţi, făr de dosădire, că am să mă rog şi să vă spuiu un dor al inimii méle, foarte amar şi cu foc. Ci să mă ertaţi într-acest ceas că am puţinéle cuvinte cătră oasele maicii méle. Dreptu acéia mă ertaţi toţi, părinţii şi fraţii miei, că făr de ertăciunea voastră nu voiu putea grăi.

Acum, o maica mea şi născătoarea mea, ia ertăciune de la părinţi şi de la fraţi, că voi să încep a grăi cătră tine cu multe lacrămi şi cu gréle suspini şi nenumărate. Ci te rog să mă asculţi cu dragoste că voi să îndrăznescu să fac oraţie cătră oasele tale céle ostenitoare. O, maica mea şi dulceaţa inimii méle şi roaba Dumnezeului mieu, Neago, cîtă dosadă ai avut pentru mine, fiind multă vréme sărcinată cu mine, ziua şi noaptea şi încă nu numai ziua şi noaptea, ci în toată vrémea şi în tot ceasul ai fostu însărcinată şi înpovărată cu trupul mieu, pîn în vrémea céia ce-ţi veni porunca lui Dumnezeu să mă naşti. Atunce, o maica mea, atîtea griji şi scîrbe ai avut, cîte ai avut şi la moarte-ţi. Décii, cu porunca lui Dumnezeu, adaose sfinţiia sa ţie viaţă şi mie naştere şi după acéia încă mai multe osteninţe şi scîrbe ai petrecut pentru mine, cît stau şi eu de mă mir de mulţimea lor[24] şi nu pociu să socotescu şi să număr osteninţele tale, cît

https://biblioteca-digitala.ro

te-ai ostenit pentru mine. Ce numai ce știu pe albină, că să ostenéște și ia multu, că acéia niciodată de dulcețile florilor nu să poate sătura nici de osteneală. Așijderea mi să pare să fie ia mai ostenitoare și decît alte pasări, ce însă socotiiu și chibzuiiu că acéia numai ziua ce să ostenéște, iar noaptea ia se odihnéște, iar pre tine, o draga mea maică, eu te aleși mai ostenitoare dăcît dînsa. Pentru ce? Pentru că albina noaptea să odihnéște, încă și alte pasări ale ceriului toate și peștii din fundul mării, toți atunci să odihnescu; iar tu, maica mea, niciodată n-ai avut odihnă, nici ziua, nici noaptea, nici măcar într-un ceas, nici te-ai săturat niciodată de ostenélă. Pentr-acéia, iubita mea maică, te chem pre tine, că ești mai ostenitoare decît albina și decît pasările ceriului și decît peștii mării. Décii o maica mea, cînd vruseși să te odihnești de ostenéle, iar eu intraiu cu dor și cu dragoste în inima ta și de atunce ai luat alte ostenéle mai mari și mai multe. Că eu eram înnaintea ochilor tăi mai luminat decît razele soarelui și niciodată n-ai avut înnaintea ochilor tăi altă lumină mai luminoasă decît pre mine, nici inima ta n-au avut altă avuție mai dragă decît pre mine. Drept acéia, o maica mea, inima și ochii tăi, pîn la moartea ta nu s-au putut sătura de mine și de vedérea mea și atuncea nu mi să întîmplă să fiu cu tine, ca să să sature ochii tăi de mine și eu, fiiul tău, să iau ertare și blagoslovenie de la tine. Și nu numai pentru căci n-am avut eu dreagoste den toată inima cătră tine n-am ajunsu să fiu la moartea ta, ca să să îndulcească inima ta de mine, deaca nici în vrémea vieții tale nu te-ai săturat de dragostea mea, ci încă și la moartea ta îți rămase inima aprinsă de dorul și de mila mea și ochii tăi nu se săturară de vedérea mea. Iar eu, déca nu mi să întîmplă să fiu atuncea la moartea ta, mi să umplu sufletul de întristăciune, căci rămaș sărac de tine și apoi căzuiu în mirare mare și în nepricépere și nu știui în ce chip voiu putea face odihnă sufletului mieu. Décii unii îmi spuseră zicînd, că te-au întrebat: „După moartea ta, ce vom face pentru sufletul tău?". Iar tu ai zis: „Inima mea niciodată nu s-au putut sătura de dragostea iubitului mieu fiiu, a lui Neagoe, pentru acéia și eu acum dau și puiu nădéjdea sufle-

https://biblioteca-digitala.ro

tului mieu şi zic: cum m-am nevoit şi m-am ostenit eu pentru dînsul, aşa doar să va osteni şi el pentru sufletul mieu". Atuncea eu, maica mea, deaca am auzit porunca şi învăţătura ta, care ai lăsat spre mine numai ce zişi pentru ostenélele tale, care te-ai ostenit pentru mine şi eu încă mă voi osteni pentru tine şi pentru dragostea ce m-ai iubit şi eu încă voiu iubi sufletul tău şi-mi aduşi aminte şi de păcatele méle şi gîndiiu cine va fi noao mai întru bunătăţiuri. Décii, maica mea, eu cu firea mea nu aflaiu altu ajutoriu mai înbunătăţit şi mai milostiv decît pre Mariia preacurata fecioară şi muma lui Iisus Hristos, Dumnezeul nostru cel viu, pentru că de la dînsa fură toate milele şi bunătăţile şi către dînsa strigai şi ziş: „O, preacurată stăpînă, muma lui Dumnezeu şi preabună ajutătoare, care eşti aleasă din toate neamurile. Că numai pentru tine îşi întoarse Dumnezeu faţa sa întru bunătate, către noi, robii săi! Pentru tine ne-au dăşchis înpărăţiia ceriului! Pentru tine ni s-au dăruit hrana raiului! Pentru tine fu robit iadul şi satana să ruşină! Pentru tine fum[25] izbăviţi den legături şi den putrejuni şi den temniţile iadului! Tu eşti calea vieţii şi pentru calea ta au cîştigat toţi drepţii împărăţiia ceriului. Tu eşti viţa cea adevărată, care ai făcut noao strugurul cel copt, din care ne-au cursu băuta spăseniei, care iaste mai dulce decît miiarea şi decît fagurul ei. Pentru tine fură duşi drepţii întru înpărăţiia ceriului. Tu eşti masa cea dreaptă şi curată, caré ne-au adus pîinea cea cerească, din caré au mîncat drepţii şi au luat bucuriia cea nespusă şi negrăită şi pentru tine toţi s-au bucurat". Pentr-acéia şi eu, maica mea, am cugetat ca doar am dobîndi ceva bucurie de la preasfînta născătoarea lui Dumnezeu şi ajutătoarea cea bună, că noi toţi din păcate sîntem născuţi şi iarăşi păcatului lucrăm. Iar pentru mila lui Dumnezeu şi a preacuratei lui maice, dar nu te va lăsa să fii usebită[26] de la faţa lui cea bună. Că pre mine aşa mă duse firea şi cugetul, să nu fie altă bucurie mai mare şi mai milostivă decît maica domnului nostru, lui Iisus Hristos, către toţi creştinii care o iubescu.

Dreptu aceia şi eu m-am nevoit şi am început casă a zidi sfinţii sale den temelie[27]. Décii, pentru păcatele méle,

https://biblioteca-digitala.ro

eu nici într-un chip nu gîndeam să o văzu sfîrșită, iar preacurata fecioară și nevinovata maică a marelui împăratului cerescu, ia n-au băgat în seamă păcatele méle, ci au săturat ochii miei de dorul ce doream și văzuiu casa ei gata și sfîrșită. Și deaca văzuiu așa, mă umpluiu de bucurie și săltîndu-mi inima de veselie ziș în lauda ei: „O, preacurată fecioară, scaunul și lăcașul cuvîntului lui Dumnezeu, fie numele tău lăudat de acum pîn în véci, că eu robul tău, nu m-am nădăjduit să văzu pohta inimii méle deplin, nici casa ta sfîrșită". Décii, după acea bucurie ce mă bucuraiu, deaca văzuiu casa ei sfîrșită, eu îmi aduș aminte de cuvintele tale ce mi-i-ai poruncit la moartea ta zicînd, că eu ce-ți va trebui după moarte să fac sufletului tău. Iar eu nu știuiu ce lucru va fi mare și mai bun, ci voiiu și aduș oasele tale, să să îngroape în sfînta casă a ceiia ce au născut pre Dumnezeu. Iar la aducerea oaselor tale, eu, pentru păcatele méle, iar nu putuiu veni la tine, [28], ca să mă satur de dorul tău, ci am trimis în locul mieu pre iubitul mieu fiiu pre Theodosie și pre dragile méle cocoane, pre Stana și pre Ruxanda, care sîntu iarăși din rădăcina ta și fii și ție, cum îți sînt și eu, ca încai să să sature ei de dorul oaselor tale. Dar, de vréme ce eu n-am fost harnic, nici întîi nici acum să viu la tine, să mă satur de vedérea ta și încă am mai trimis, o maica mea, și pre fiiu mieu Petru și pre Ioan și pre fie-mea Anghelina, că și aceia au fost din odraslele tale, cum sîntu și eu[29]. Ci domnul Dumnezeu n-au băgat în seamă fărdelegile și păcatele méle căci sînt păcătos și nedreptu, ci i-au luat cătră cămara cea cerească. Deci te rog maica mea să nu-ți pară rău nici să gîndești că doar n-am trimis eu pre fiii miei, pre Petru și pre Ioan și pre fie-mea Anghelina la tine, că am trimis. Iar de nu mă vei créde, iată că am trimes și coruna lui Petru și surguciul lui și diadimele.

Pentru acééia, cu multă umilință și cu mare jale și dor grăescu și cătră tine fiiul mieu Petru[30], că tu erai stîlparea mea cea înflorită, de care pururea să umbrea și să răcorea ochii miei de înflorirea ta, iar acum stîlparea mea s-au uscat și florile ei s-au veștejit și s-au scuturat și ochii miei au rămas arși și pîrliți de jalea înfloririi tale. O, iubitul

mieu fiiu, Petru, eu gîndeam și cugetam să fii domnu și să veselești bătrînéțele méle oarecînd cu tineréţele tale şi să fii biruitoriu pămîntului. Iar acum, fiiul mieu, te văzu zăcînd supt pămînt, ca un trup al fieştecăruia sărac. Într-o vréme îmi erai drag, iar acum eu te-am urît, într-o vréme îmi era milă de tine, iar acum mie nu-mi iaste milă și n-ai nici o dragoste de la noi. Într-o vréme erai bogat, iar acum tu eşti sărac. Într-o vréme, fătul mieu, te vedeam pre pămîntu, iar acum eu te văzui suptu pămîntu. Şi în puţinea vréme te arătași ca o floare frumoasă înnaintea ochilor miei, iar apoi numaidecît, iar te supuseși suptu pămînt. Că eu pohteam să vezi tu pre mine supt pămîntu, iar acum, dragul mieu fiiu, eu văzuiu întîi pre tine îngropat. O, fătul mieu, căci nu acoperí mai bine pre mine pămîntul decît pre tine, ce mă lăsă la bătrînéţele méle. Şi cînd fu vrémea bătrînéțelor méle să să odihnească pentru tine, tu atunce n-ai nici o grijă de mine şi m-ai lăsat să fie totdeauna inima mea arsă şi aprinsă de jalea ta şi ochii miei să fie la bătrînéţele méle, tot plini de lacrăme, zioa şi noaptea[31]. Că eu aş fi dat traiul şi zilele méle, ca să fii tu viu. Şi eu îţi găteam haine domnești, ca să te îmbraci cu dînsele şi să te înpodobeşti, ca să veselești inima și să usuci acéste lacrăme multe din ochii miei. Iar acum trupul tău să dăzbracă de hainele care i-am gătit eu, și să înbracă în pămîntu, dintru caré au fost luat, după cum zice Dumnezeu, că din pămîntu eşti și iar în pămîntu te vei întoarce. Iar sufletul tău alte vederi véde, ci nu știu dintr-acéle vederi, care va fi văzîndu sufletul tău[32]. Milostivi-se-va Dumnezeu pre tine pentru păcatele méle, să-ți înbrace sufletul tău cu mila sa, ci mă tem ca să nu fie sufletul tău rămas cumva nesătul de faţa lui Dumnezeu, pentru păcatele méle. Însă, după acéstea toate, iată că-ţi zic: „Scoală, fătul mieu, scoală, că au venit și oasele moașă-ta la tine și-ți iaste și ție mumă ca și mie, ca să aibă și iale odihnă lîngă tine! Şi cu dînsele am trimes și podoabele tale, coruna şi surguciulu-ţi și diadimele. Şi să să pue cununa şi surguciul tău la *Pandocrator*[33], să să înpodobească cu dînsele, ca doar s-ar milostivi domnul Dumnezeu spre voi și v-ar dărui cununile céle ce nu vor tréce

https://biblioteca-digitala.ro

niciodată. Iar diadimele să să pue la văşmîntul precistei, ca să să milostivească spre voi şi să vă acopere supt veşmîntul ei, la înfricoşata judecată şi să dea voao viaţa cea de véci, caré nu va tréce niciodată.

Deci acum, iubiţii miei fii şi avuţiia inimii méle cea scumpă, şi lumina ochilor miei cea strălucitoare, tu, fătul mieu Theodosie şi voi, dragile méle cocoane, Stano şi Roxando, acum muma mea şi moaşa voastră să îngroapă suptu pămînt după porunca lui Dumnezeu. Pentru acéia vă sculaţi şi alergaţi către îndurătoriul şi despuitoriul nostru domnu şi Dumnezeu Iisus-Hristos şi către preacurata a lui maică şi cu multă frică şi umilinţă cuprindeţi în braţe cinstitelor lor icoane, pentru mumă-mea şi moaşa voastră şi pentru feciorii miei şi fraţii voştri şi ziceţi aşa: „O, stăpîne Hristoase, înpărate atotţiitoriul, bunule şi iubitoriul cel de oameni, doamne şi Dumnezeule cel nemincios, carele ai zis „cel ce va veni către mine nu-l voiu goni afară". Dreptu acéia şi noi robii tăi nu aflăm altă dulce decît pre tine, pentru acéia alergăm către tine ca să ne milueşti, însă nu după păcatele noastre, ci după mila ta cea multă, caré nu o ştie nimeni de unde vine, nici o poate socoti. Că noi doamne sîntem zidirea ta, ce nu lăsa doamne strămoaşa noastră şi pre fraţii noştri şi făptura mîinilor tale să fie batjocoriţi de satana, ci-i priiméşte doamne în cămara ta cea bună, nu doar ca pre nişte drepţi, ci ca pre nişte argaţi de cei mai proşti".

Iată acum, cinstite părintele mieu, chir Macarie, şi voi egumeni şi preoţi şi alţi fraţi cîţi vă aflaţi întru Hristos toţi iar vă rog, precum v-am rugat şi mai întîiu, să aibu ertare şi blagoslovenie de la voi, că Dumnezeu v-au tocmit şi m-aţi blagoslovit ca să fac puţinea rugă către oasele maicii méle. Pentr-acéia, cît am putut pricépe dentr-o parte, oarece eu am zis şi m-am rugat, iar voao încă să vă fie făr de mîhneală. Şi iar încă, mai plecîndu-mi genunchile şi faţa jos, pre faţa pămîntului şi cu multă plecăciune către luminarea voastră, că am multă jale şi mare dor către voi, de-aciia voi să mai grăescu către voi puţinéle cuvinte. Ci încă iar vă mai rog, ca să vă plecaţi urechile către smerita rugăciunea mea, caré voi să mă rog către voi. Deci voi, sfinţiţi părinţi, fără de

https://biblioteca-digitala.ro

părére rea să primiți aceasta rugă dintr-acestu ceas, că eu pre nimeni n-am cu dor și cu jăluință, ci numai ci caut cu dor către dragostea luminilor voastre. Drept acéia, învățătoriul și îndreptătoriul mieu, chir Macarie, și voi iubiții miei egumeni și preoți, așijderea și voi boiari, bogați și săraci, acum eu dinpreună pre voi pre toți vă rog, cu umilință și cu plecăciune, că voi să mă rog către domnul nostru Iisus Hristos pentru sufletul maică-mea, că de aș fi și vrut să mă rog mainainte, eu n-am îndrăznit a grăi cuvîntu către Dumnezeul mieu, că sîntu îngreuiat și însărcinat de păcate. Iar cu ajutoriul și cu blagosloveniia voastră, acum eu voiu îndrăzni de voiu grăi și mă voiu ruga lui Dumnezeu dinpreună cu voi, cu toți.

„O înpărate, atotțiitoriul Dumnezeul cel milostiv și iubitor de oameni, către tine cat, domnul mieu și te rog pentru mieluşaoa ta și muma mea, să nu fie, după mila ta cea mare, dăspărțită de turma ta în propastiile céle adînci nici să fie biruită de fierăle céle cumplite și nemilostive, Doamne, Dumnezeul mieu și păstoriul cel bun, ci întoarce mieluşaoa ta în staulul tău și o scoate din adîncul propastiilor și o izbăvéşte de hierăle céle cumplite și nemilostive și o priméşte în turma ta, că numai pre mila ta ne nădăjduimu, doamne Dumnezeul mieu, că mila ta n-are nici început, nici sfîrșit. Și pentru dragostea noastră tu ai făcut ceriul și încă te făcuși și fecior lui Adam. Și pentru dragostea noastră fața obrazului tău cea dulce și luminată o ai dat spre lovire de palme și spre scuipire și ocară[...] Pentru noi ai stătut la judecată înnaintea Caiafei. O, frică și minune, cum robul şădea, iar împăratul sta în picioare și Anna îl batjocorea, iar împăratul ceriurilor să smerea! Pentru dragostea noastră ai lăsat cetatea cea cerească și te-ai pogorît dă țe-ai răstignit trupul pre cruce, în cetatea ovreiască împărate Hristoase, și te adăpară cu oțet și cu fiiare. Pentru noi ai luat pren palme pătrundere de piroane și cîndu te înpunseră cu sulița prin coaste, fără de milă, atuncea soarele să ascunse, luna nu déde lumina ei, stélele ceriului să întunecară, ceriurile să înfricoşară, pămîntul den temelie să cutremură, întunérec fu preste toată lumea. Catapeteazma bisércicii să sparse și pietrile să sfărîmară,

https://biblioteca-digitala.ro

iar maica ta și Ioan, tinerelul ucenic, cînd te văzură spînzurîndu pre cruce, cine ar putea spune și să povestească lacrămile curatei fecioare Mariei, sau cine va putea grăi pohta și dorul inimii tale! Atuncea să pogorîră toate puterile céle cerești, cu umilință și cu jale mare, iar Mihail arhanghelu și Gavriil cu heruvimii cei cu ochi mulți și cu serafimii cei cîte cu 6 aripi, ei nu putea să caute spre mulțimea răbdării și smereniei tale, ci-și acoperea fețele cu aripile și plîngea și să mira și ei de atîta răbdare și smerenie ce ai arătat cătră noi, Dumnezeul mieu. Pentru acéia stăpîne Hristoase, cîți te-au iubit și s-au închinat sfintelor tale patemi și răstignirii tale, ei au zugrăvit icoane cinstitul și luminatu-ți chip. Iar cîți au fost necredincioși și n-au crezut întru tine, nici întîi, nici apoi, acum ei au venit cătră icoana chipului tău, și înpărătescul tău trup l-au înpunsu cu hangériul. O, minune, că iată că eși dentr-însa și curse sînge ca și mai nainte[34]. Și tu, făcătoriul mieu, nu te-ai putut odihni[...] nici întîi, nici apoi. O, doamne, înpăratul mieu, atîta dragoste și pateme ai pus pentru noi, cît nimeni nu poate socoti nici număra milele tale cîte sînt, nici de cînd s-au început și pînă cînd să vor sfîrși. Dreptu acéia și eu nevrédnicul robul tău, carele sîntu mai păcătos decît toți oamenii, dinpreună cu roaba ta și mumă-mea Neaga, și cu zidirea ta și feciorii miei, ne închinăm patemelor tale, ne închinăm răstignirii tale, închinămu-ne ranelor înpărăției tale, care le-ai răbdat pre cruce pentru noi oamenii. Și iarăși ne închinăm ranelor celor de al doilea rîndu, carele ai răbdat pre sfînta icoană pentru noi[...] și slăvim înviiarea ta, Dumnezeul nostru, pentru că fu iadul robit și spartu și fața satanii cea scîrnavă și spurcată fu rușinată, iar drepții luară viața de véci.

Vezi, fătul mieu Theodosie, cît iaste de bun Dumnezeu! Pentr-acéia cu nevoință și cu umilință mi te scoală și te închină lui Iisus Hristos, că nu să cade să stea înpărăteștile și nevinovatele rane necercetate de noi. Ci ia surguciul robului lui Dumnezeu, fiiului mieu și al fratelui tău, al lui Petru și acopere cu dînsul cinstitele rane ale domnului nostru Iisus Hristos. Și să mi te închini fătul mieu și să săruți rana cea cinstită a domnului Hristos, pentru mumă-mea și moașă-ta

https://biblioteca-digitala.ro

Neaga. Încă și pentru mine și pentru frățiorii tăi, pentru Petru și pentru Stana și Anghelina. Décii și pentru tine, fătul mieu și te roagă lui Dumnezeu să te miluiască și să-i fie milă de tine și în cest veac și în cel ce va să fie, că Dumnezeu iaste multu milostiv și el însuși zice: „Ori cine va veni către mine, nu-l voi scoate afară". Pentr-acéia și noi către nimeni să nu ne întoarcem féţele, ci numai către îndurările și milele lui Hristos, ca doar s-ar milostivi spre noi și ne-ar da traiul și viața sa, care nu va tréce niciodată, ci va trăi în ani netrecuți și nesfîrșiți, amin.

NOTE

[1] În original: гласоком, în traducere grecească: ὄργανα μουσικά. În neogreacă *skopos* înseamnă *arie*, *melodie* şi cu acest sens l-a întrebuințat aici şi traducătorul *Învățăturilor*.

[2] *blăm* — verb intr. defectiv, forma scurtată din *îmblăm* (>umblăm), latinescul *ambulamus*. Sensul exact al formei scurte: *haide*(m)

[3] „Să slujim la curte". De la *dvor* — curte în slavonește.

[4] aorea. şi în mss. 3488, cu sens de *alte ori*.

[5] *raft:* s.n., pl. -turi: „harnașament". Din turcescul *raht*.

[6] Vezi nota 55 de la *Viața lui Nifon*.

[7] În mss. 3488: *dâfin*. Toate celelalte au însă *deal* şi tot *deal* apare în traducerea greacă, deci aşa a fost originalul.

[8] Să *încheiați:* sl. *obrušati* — a sfîrşi, a termina.

[9] În original: Свѣтѫѧ Панагiѧ — rugăciune către Maica Domnului „Atotsfînta" (πανάγια).

[10] Denie, priveghere. Slujbă bisericească ce se face în ajunul sărbătorilor mari, începînd de seara pînă dimineața.

[10]bis: cu sensul de *împotriveşte*.

[11] Cuvîntul *prost* are în limba veche sensul de *simplu*.

[12] În acest pasaj, în mod străveziu sînt vizați *turcii* fără a li se spune pe nume. În versiunea greacă, copiată la Athos, pe pămînt turcesc, pasajul a fost suprimat.

[13] Sl. Храбрь — viteaz.

[14] Acestea sînt — adaptate la contextul politic — sfaturile privighetorii din „pilda privighetorii" cuprinsă în romanul *Varlaam şi Ioasaf*. Această pildă este reprodusă în prima parte a *Învățăturilor*.

https://biblioteca-digitala.ro

[15] Neagoe Basarab a fost obligat să treacă granița în două rînduri, prigonit împreună cu familia Craioveștilor de Mihnea cel Rău și de Vlad cel Tînăr. În 1510, alungat de Mihnea cel Rău a fost la Constantinopol. În 1512 a trecut la Nicopole, la Mehmed Beg.

[16] Se pare că aici avem *teoretizarea* evenimentelor de la Valea Albă, cînd Ștefan cel Mare a îngăduit oștilor țărănești să se ducă să lupte cu tătarii intrați în țară, și care le robiseră femeile și copiii.

[17] Se dezaprobă duelul de felul celui ce va avea loc la începutul sec. XVII între Stroe Buzescu și fiul hanului tătar, duel evocat de Bolintineanu.

[18] napusti (a) — „a părăsi“ de la slavonescul *napustiti*.

[19] Slavonism. Înseamnă *disperare*.

[20] Scriș — vb. p. simplu pers. 1; forma etimologică a lui „scrisei“, din lat. *scripsi*.

[21] Pentru personalitatea mitropolitului Macarie, vezi Petre Ș. Năsturel, *Recherches sur les rédactions gréco-roumains de la „Vie de Saint Niphon II, patriarche de Constantinople“*, în „Revue des études sud-est européennes“, t. V, 1967, nr. 1—2. Se pare că fusese egumenul mînăstirii Bistrița din Oltenia și poate chiar dascălul de slavonie și cultură slavonă al lui Neagoe Basarab.

[22] „buni slăvitori“ este un calc după „Правословны“ — drept slăvitori.

[23] Slavonism: *laudă*.

[24] Se pare că e o aluzie discretă la situația Neagăi, mama unui copil nelegitim, cum era Neagoe, fiul lui Basarab Țepeluș.

[25] fum: p. simplu, forma etimologică de la a fi (furăm), latinescul *fuimus*.

[26] Slavonism: despărțită, dată la o parte.

[27] E vorba de zidirea mînăstirii Curtea de Argeș care are hramul „Adormirea maicii domnului“.

[28] În ultimii săi ani, se pare că Neagoe a fost foarte bolnav, ceea ce l-a și îndemnat probabil să scrie *Învățăturile*, ca un testament către fiii săi nevîrstnici.

[29] Neagoe folosește un limbaj figurat pentru a spune că acești copii sînt morți.

[30] Petru a murit probabil la 15 iunie 1520. Pe piatra lui de mormînt este data de 15 iunie fără an, iar în 1519 mai era în viață.

https://biblioteca-digitala.ro

[31] Se pare că Neagoe era în 1520 în jur de 40 de ani, dar în vremea aceea se considera această vîrstă matură, de unde faptul că vorbește de „bătrînețele lui".

[32] Aluzia la credința populară în „Vămile văzduhului", ilustrată și în pictura exterioară a bisericilor din Bucovina și răspîndită în credințele populare.

[33] Este vorba de icoana „Pantocrator" reprezentînd pe Iisus, care se așază în dreapta altarului. Despre această icoană se vorbește și în *Viața lui Nifon*.

[34] Vezi nota 103 de la *Viața lui Nifon*. Încă o dovadă a unității celor două scrieri, una inspirată, cealaltă scrisă de Neagoe.

https://biblioteca-digitala.ro

INSCRIPŢIILE LUI NEAGOE BASARAB ŞI RADU DE LA AFUMAŢI DIN BISERICA MĂNĂSTIRII ARGEŞULUI (1517—1529)

Asemenea inscripţiei lui Ştefan cel Mare, reprodusă mai sus, la Biserica Mănăstirii Argeşului se află mai multe pisanii care n-au numai un caracter comemorativ, ci şi unul moral şi narativ, ce le apropie de celelalte scrieri literare ale epocii, *Învăţăturile lui Neagoe Basarab* şi letopiseţele. Faptul nu este izolat, căci asemenea inscripţii se mai întîlnesc la Bucovăţ (Coşuna), lîngă Craiova (1574), la Succava (1590)[1] şi în alte părţi.

Unele din inscripţiile de la Biserica Mănăstirii Argeşului, capodoperă a vechii arhitecturi româneşti, de la a cărei zidire (1517) s-au sărbătorit de curînd 450 de ani, sînt fixate pe zid şi se referă la ctitorirea lăcaşului, altele sînt pe mormintele voievozilor Neagoe Basarab (1512—1521), Radu de la Afumaţi, ginerele său (1522—1529), şi ale membrilor familiei lor.

Dintre acestea reproducem aici trei:

1) *Pisania lui Neagoe Basarab de pe cele două plăci din dreapta intrării în biserică.* Deşi nedatată, inscripţia reprezintă actul de fondare al bisericii şi a fost desigur fixată cu prilejul sfinţirii ei la 15 august 1517, cînd au participat nu numai clericii din ţară şi numeros popor, ci şi mulţi oaspeţi străini, în frunte cu patriarhul Constantinopolului. Textul pisaniei, redactat în numele lui Neagoe Basarab, este o compoziţie literar-morală, dictată sau inspirată de el însuşi, în spiritul *Învăţăturilor* sale. Mai mult, s-a atras atenţia că nu numai tonul şi ideile generale ale inscripţiei concordă cu acelea ale *Învăţăturilor*, dar că chiar unele pasaje sînt aproape identice ca, de exemplu, citatul reprodus din Ioan Gură de Aur (Zlatoust) sau frazele în care Neagoe vorbeşte despre sine ca despre un păcătos, în spiritul ideolo-

[1] Vezi *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, p. 162—163, 194—196.

https://biblioteca-digitala.ro

giei creştine medievale[1]. Că pisania a fost legată în conştiinţa cărturarilor vremii şi a celor din secolele următoare de *Învăţături* se vede din faptul că, în unele manuscrise româneşti ale acestora (de ex., în cele din 1682, 1816 şi 1817), la sfîrşit se dă şi textul pisaniei[2].

Textul original (slavon) al pisaniei a fost reprodus de Gr. G. Tocilescu, însoţit de traducere, în volumul *Biserica episcopală a mănăstirii Curtea de Argeş, restaurată... şi sfinţită din nou în ziua de 12 octombrie 1886*, Bucureşti (f.a.), p. 32—35 (cuprinsul primei plăci în transcriere, iar al celei de a doua în desen — ambele cu unele greşeli şi inversate). Am revizuit cu atenţie traducerea, controlînd-o cu originalul şi ţinînd seama de vechea versiune românească. Cititorul poate vedea fotografia celor două plăci ale pisaniei în monografia recent apărută a lui Emil Lăzărescu, *Biserica Mănăstirii Argeşului*, Bucureşti, Ed. Meridiane, fig. 3—4.

2) *Pisania lui Radu de la Afumaţi, de pe peretele dintre pronos şi naos* (10 septembrie 1526). După moartea lui Neagoe Basarab, viteazul său ginere, Radu de la Afumaţi (1522—1529, cu întreruperi), a patronat desăvîrşirea bisericii, zugrăvită în timpul său de meşterul Dobromir, care făcuse şi picturile de la Mănăstirea Dealu, în timpul lui Neagoe. Inscripţia zugrăvită cu acest prilej de Dobromir evocă luptele lui Radu de la Afumaţi împotriva cotropitorilor turci, fiind compusă desigur la dictarea domnului. Ea a fost reprodusă mai întîi în traducere de către Al. Odobescu, într-o lucrare rămasă în manuscris, cu titlul *Episcopia de Argeş* (1860), şi tipărită în „Convorbiri literare", XLIX, 1915, nr. 11—12, p. 1110—1111, şi apoi de diverşi autori. Textul original slavon a fost publicat, în desen şi traducere, de Gr. G. Tocilescu (*op. cit.*, p. 44—45), iar acum în urmă, în facsimile şi traducere, în monumentala ediţie realizată de un colectiv, sub conducerea prof. Alexandru Elian, *Inscripţiile medievale ale României. Vol. I. Oraşul Bucureşti*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1965, nr. 577, p. 478—479 (cu bibliografie). Fresca a fost detaşată şi fixată pe o bucată de pînză, fiind adusă, după restaurarea bisericii, la Muzeul

---

[1] Vezi P.S. Năsturel, *Învăţăturile lui Neagoe Basarab în lumina pisaniilor de pe Biserica Mănăstirii de la Argeş*, în „Mitropolia Olteniei", XII, 1960, nr. 1—2, p. 15—20. În *Învăţăturile lui Neagoe vodă (Basarab) către fiul său Teodosie*, ed. N. Iorga, Vălenii de Munte, 1910, pasajele respective se găsesc la p. 255, 306, 307.

[2] Vezi şi în ediţia citată a lui N. Iorga, p. 323—327.

https://biblioteca-digitala.ro

național de antichități din București; azi se păstrează la Muzeul de artă al R.S. România, Secția de artă feudală (în biserică, textul a fost zugrăvit din nou).

3) *Pisania de pe piatra de mormînt a lui Radu de la Afumați* (4 ianuarie 1529). Această impresionantă pisanie (din păcate, deteriorată în parte) este o scurtă cronică a luptelor de apărare a Țării Românești, duse de Radu de la Afumați (20 la număr, în perioada tulbure dintre 1522—1524). Deși ea cuprinde însăși data morții voievodului (deci a fost terminată după aceea), textul narativ ein centrul pietrei de mormînt, de sub chipul lui Radu de la Afumați, înfățișat călare pe cal și cu buzduganul în mînă, este scris la persoana I și se referă la evenimente ce au avut loc numai pînă în 1524; așadar, această parte a putut fi dăltuită sub supravegherea domnului și cu textul dictat de el însuși[1]. Partea finală reprezintă o reproducere a formulei de încheiere de pe piatra de mormînt a lui Neagoe Basarab însuși.

Inscripția a fost reprodusă în desen de Gr. G. Tocilescu (*op. cit.*, p. 46), iar mai tîrziu în transcriere (cu unele greșeli), traducere și comentariu istoric, cu completarea părților lipsă, de N. Iorga, în *Inscripții din bisericile României*, vol. I, București, 1905 (*Studii și documente*, XV, 1), p. 148—150). O fotografie, cu textul lizibil, a fost reprodusă în *Istoria României*, vol. II, sub red. acad. A. Oțetea, Ed. Academiei, București, 1962, fig. 185, p. 652. Vezi și reproducerile din monografia citată a lui E. Lăzărescu, fig. 21 și 22. În traducerea de față am pornit de la versiunea și completările lui N. Iorga, controlînd cu originalul și aducînd unele îndreptări.

G. M.

[Pisania lui Neagoe Basarab de pe cele două plăci din dreapta intrării în biserică]

Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea Sfîntului Duh, Dumnezeu întru treime slăvit, iată cu dorință și osîrdie am poftit și am început acest

---

[1] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, București, 1937, p. 311, spune că „de bună seamă", soția sa, Ruxanda, a pus să se sape inscripția pe piatra de mormînt.

https://biblioteca-digitala.ro

cinstit hram al cinstitei Adormiri a preabinecuvîntatei noastre stăpîne Născătoare de Dumnezeu, pe care am privit-o și am văzut-o și am înțeles puțin din dumnezeeasca Scriptură, ceea ce este spus de gura stăpînului Domnului nostru, în sfînta Evanghelie: „Dacă vom avea credință cît un grăunte de muștar, se vor ierta păcatele noastre", dar nici atîta nu s-a găsit în noi, după cum spune sfînta Evanghelie: „Dacă va veni cineva la mine, nu-l voi alunga". Și iarăși zice dumnezeescul Zlatoust: „Dacă va lucra cineva în ceasul dintîi, să-și primească plata dreaptă; dacă va veni cineva după ceasul al treilea, mulțumit să prăznuească, dacă va ajunge după ceasul al șaselea, de nimic să nu se îndoiască, căci de nimic nu va fi lipsit; dacă de al nouălea ceas va fi lipsit, să se apropie, netemîndu-se de nimic; dacă va veni în ceasul al unsprezecelea, să nu se teamă de întîrziere, căci iubitor de oameni este stăpînul Hristos: primește pe cel din urmă, ca și pe cel dintîi; mîngîie pe cel venit în ceasul al unsprezecelea, ca și pe cel ce a lucrat din ceasul dintîi; și pe cel din urmă îl miluește, și pe cel dintîi îl mîngîie; și aceluia îi dă, și acestuia îi dăruiește și fapta i-o cinstește și darul îl laudă".

De aceea, și voi, frații mei, care ați trudit pentru acest sfînt hram, dacă ați fost bogați sau săraci, flămînzi sau însetați, văduve sau slujitori de-ai mei, să nu gîndiți în inimile voastre că stăpînul Hristos nu va lua în seamă truda voastră, ci priviți, precum spune mai sus zisa sfînta Scriptură, că stăpînul Hristos este iubitor de oameni și primește ostenelile voastre și veți intra în împărăția cerului.

Și eu, dar, robul stăpînului meu, Iisus Hrisos, și al maicii sale fără de prihană, deși prin multe păcate sînt mînjit, ca nimeni altul din creștinii de la răsăritul soarelui pînă la apus, mă rog ție, preacurată maică a lui Dumnezeu, pentru lucrătorii ce s-au trudit la sfînta ta casă. Dacă cineva a fost în credința creștinească și a lucrat cu multă trudă și sudoare, și foame, și sete, și supărare, și cu bătaie, și cu ocară,

https://biblioteca-digitala.ro

primeşte, presfîntă stăpînă, truda lor şi roagă-te pentru ei celui născut din tine, să nu-i ruşineze în ziua judecăţii, ci să-i numere de-a dreapta scaunului său. Căci eu sînt negură de păcate şi nici un bine n-am făcut înaintea ta, Doamne, nici nu m-am trudit, nici n-am flămînzit, nici n-am fost însetat şi nici sudoare şi lacrimi n-am vărsat, ci în toate zilele vieţii mele am trăit în pace şi în îndestularea acestei lumi deşarte. De aceea, dacă nu am putut să plătesc acestor lucrători săraci, sau din scumpetea şi zgîrcenia mea, sau din iubirea de argint ori de aur, ci am fost amăgit de păcat, prea bună ajutătoare, preacurată stăpînă, primeşte să le fie dată lor răsplata desăvîrşită, şi voi, fraţii mei, iertaţi-mă şi nu blestemaţi, iar Domnul Dumnezeu vă va ierta şi preacurata lui Maică vă va milui; din ce n-am putut să vă dau, Domnul Dumnezeu şi preacurata lui maică vă vor plăti. Căci tu, preacurată maică a lui Dumnezeu, eşti nădejdea tuturor creştinilor şi mie nevrednicului şi umilitului născut în păcate, căci sînt viţă stearpă şi smochin fără rod, căci sînt oaie rătăcită în pustie şi nu sînt vrednic să mă numesc fiul tău, fiindcă sînt înconjurat de păcate, ci milostiveşte-te, preacurată stăpînă, şi primeşte-mă nu ca pe mai sus scrişii lucrători, care s-au trudit, ci precum scrie în sfînta Evanghelie: primeşte-mă, părinte, ca pe una din slugile tale, aşa primeşte-mă şi pe mine, păcătosul robul tău Io[an] Neagoe voievod.

Cîţi de duhul lui Dumnezeu sînt călăuziţi, sînt fii ai Dumnezeu. Iată şi eu, robul Domnului Dumnezeului nostru Iisus Hristos, Io[an] Neagoe voievod, adusu-mi-am aminte domnia mea că mulţi împăraţi au sălăşluit în împărăţiile acestea, dar puţini au moştenit împărăţia cerească. De aceea, dar, iată şi eu nu numai că mă străduiesc a cîrmui împărăţia aceasta, ci şi pe Domnul din tot sufletul a-l iubi, împreună şi cu fapte bune. Drept aceea, am cunoscut că stăpînitorii, adică împăraţii, care au fost înaintea noastră, ascultînd

https://biblioteca-digitala.ro

aceasta, cele pămîntești bine întocmindu-le, și pe cele cerești le-au dobîndit, iar pe cele pămîntești le-au lăsat pămîntenilor, după glasul fericitului proroc între împărați și dumnezeescului părinte David: „Fericit bărbatul care miluiește, căci toată ziua se bucură de Dumnezeu". Și iarăși, că „cu milostenii se curăță păcatele".

Acestea dar văzîndu-le și noi, cu dorință și osîrdie am poftit către sfintele și dumnezeeștile biserici a le zidi și a le înălța și a le înfrumuseța, cum le-au făcut și le-au înălțat și înfrumusețat sfînt-răposații noștri moși și strămoși și s-au făcut ctitori, cinstite biserici au ridicat și au înfrumusețat. Așijderea și noi, urmînd lor și avînd dorință și osîrdie către preasfîntul și dumnezeescul hram și lăcaș al cinstitei Adormiri a preasfintei, cinstitei și preabinecuvîntatei stăpînei noastre, de Dumnezeu născătoare și pururea fecioară Maria, pe care l-am găsit domnia mea la Curtea de Argeș, dărîmat și neîntărit, prin bunăvoința lui Dumnezeu și sfatul preacuratei maici a lui Dumnezeu, s-au deschis ochii inimii noastre și am cugetat ca pe acest mai sus zis hram să-l zidim din temelie, să-l ridicăm și să-l întărim; și i-am dăruit sate și țigani și bălți cu pește și vămi și am adăugat [odoare] de aur și de argint și de mărgăritar și pietre neprețuite.

Drept aceea, după trecerea noastră, pe cine îl va alege Domnul Dumnezeu să fie uns și urmaș al smeritei domniei mele, stăpînitor în această Țară a Ungrovlahiei, pe acela îl juruim cu Domnul Dumnezeu, care a făcut cerul și pămîntul, și cu precurata lui maică, și rugăm pe domnia sa: „Mare singur stăpînitorule și de Dumnezeu iubitule, doamne și unsule, te rugăm pentru acest hram din nou zidit, pe care l-am ridicat întru cinstea și slava născătoarei lui Hristos, să nu-l lași să fie în pustiire, ascultînd pe unii răi grăitori către tine, sau să se atingă mîna ta să ia mai sus zisele odoare și scule, ci încă și domnia ta după putere să-i adaugi, ca să nu fie spre batjocura limbilor străine și locuință animale-

https://biblioteca-digitala.ro

lor și păsărilor și gadinelor și desfrînatelor, ci să-i fii milostiv și tocmitor și păzitor și miluitor călugărilor ce locuiesc într-însul, ca să fie și domniei tale ctitoria desăvîrșită, ca și nouă, celor ce am trecut din această viață deșartă. Căci dacă se va atinge mîna ta să ia, mie nimic nu-mi iei, și nu te blestem, ci dacă vei gîndi să iei ceva, de la preacurata maică a lui Dumnezeu iei. Iar dacă vei adăuga și de la tine, după puterea ta, în acest hram, să fii binecuvîntat de Domnul Dumnezeu, care a făcut cerul și pămîntul, și de preacurata maica lui, căci eu, doamne și unsule, după trecerea mea, de la nimeni nu aștept să am pomenire, ci numai de la domnia ta, iar domnia ta să ai pomenire în împărăția cerului, unde este bucurie netrecătoare și fericire fără de sfîrșit, care va să fie, amin".

Și iarăși, aducem aminte egumenilor și călugărilor care locuiesc aici, că dacă cineva dintre boieri, dintre dregători va aduce avuție și scule să le ascundă în mănăstire, fie de orice frică, egumenul și călugării să nu le primească în mănăstire, ca să nu fie averi străine în mănăstire, să nu cadă mănăstirea în nevoie; iar egumenul și călugărul care va primi să ascundă în mănăstire avere străină să fie proclet și anathema.

[Pisania lui Radu de la Afumați de pe peretele dintre pronaos și naos (10 septembrie 1526)]

Întru Hristos Dumnezeu credinciosul și binecinstitorul Io[an] Neagoe voievod, de dumnezeesc sfat îndemnat, a înălțat din temelie acest sfînt hram al preasfintei născătoare de Dumnezeu și, neisprăvindu-l, s-a mutat spre veșnicele lăcașuri. Iar eu, Io[an] Radul voievod, din mila lui Dumnezeu domn, m-a înălțat Domnul Dumnezeu în scaun; și-au năpădit turcii cu multă apăsare, ca să ia patria noastră, Țara

https://biblioteca-digitala.ro

Românească, și m-am ridicat domnia mea cu boierii, luptînd în multe războie, cînd fiind alungați, cînd gonind [pe dușmani], pînă cînd puterea și ajutorul lui Dumnezeu cel de sus [...][1] și ne-a dat Domnul Dumnezeu pace. Şi am ridicat domnia mea ochii cei sufletești spre dumnezeieștile biserici să le cercetez. Şi mi-a amintit binecinstitoarea doamnă Despina, soția binecinstitorului Neagoe voievod, de această sfîntă biserică a mănăstirii Argeșului, și am văzut domnia mea dumnezeiasca lor faptă și gîndul și ostenеala lor, și am rîvnit din toată inima să o isprăvesc și să mă numesc ctitor acestui dumnezeesc lăcaș.

După porunca lui Io[an] Neagoe voievod și după voința lui, s-a zugrăvit și chipul domniei mele aici și cu preaiubita soție a domniei mele, Doamna Roxanda, fiica însăși a acestor binecinstitori domni Neagoe și Despina. Pomenește-ne pe noi, preacurată născătoare de Dumnezeu, în împărăția fiului tău și ne învrednicește pe noi a sta de-a dreapta lui, amin.

Și s-a scris în anul 7035 [1526], luna septembrie, ziua 10. Mîna lui Dobromir zugravul.

[Pisania de pe piatra de mormînt a lui Radu de la Afumați (4 ianuarie 1529)]

Răposat-a robul lui Dumnezeu și mult-milostivul Io[an] Radul, mare voievod și domn a toată Țara Ungrovlahiei și al Podunaviei, fiul marelui și prea-bunului Radul voievod, în anul 7037 [1529], luna ianuarie, ziua 4, crugul soarelui 7, indictionul 3.

Să vă fie știute războaiele ce vă voi povesti, pe care le-am făcut eu: 1-ul război cu agarenii, al 2-lea la Gub[avi], al 3-lea la satul Ştefeni pe Neajlov, al 4-lea la C[lejani, al 5-lea] la Ciocănești, al 6-lea la cetatea București, [al 7-lea la cetatea Tîrgoviște], al 8-lea la rîul Argeșel, al 9-lea la [satul Plata,

---

[1] Un mic fragment ilizibil, avînd unele litere șterse.

https://biblioteca-digitala.ro

al 10-lea la A[lămănești pe Telcorman, [al 11-lea, cel mai iute și mai aprig] din toate războaiele, la Gruma[zi, cu 7 sangeacuri, al 12-lea] la Nicopole, al 13-lea la Șiștov, [al 14-lea la] cetatea [Poenari], cu țăranii, al 15-lea la Gher[ghița, al 16-lea iar la București], al 17-lea la orașul Slatina, al 18-lea [la cetatea București] cu Vladislav voievod, al 19-lea [la satul Rucăr, al 20-lea] la Didrih [...][1].

Acum zac singur aici în mormînt mic, așteptînd glasul arhanghelului, cea de pe urmă trîmbiță, învierea a toată lumea, prefacerea stihiilor. Rog pe cel ce Dumnezeu va binevoi să vină după noi, să păstreze acest mic lăcaș de odihnă și casă oaselor mele, ca să fie nestricat.

---

[1] Trei cuvinte, urmate de un rînd acoperit cu ciment.

https://biblioteca-digitala.ro

CEL MAI VECHI TEXT ÎN LIMBA ROMÂNĂ: SCRISOAREA LUI NEACŞU DIN CÎMPULUNG (1521)

Ştiri indirecte atestă faptul că s-a scris româneşte încă din a doua jumătate a sec. al XV-lea, iar în scrisori particulare este de presupus că s-a putut scrie şi înainte. Primele menţiuni pe care le avem despre scrierea în limba română se referă la conceptul jurămîntului omagial făcut de Ştefan cel Mare în 1485, la Colomeia, şi la socotelile oraşului Sibiu, în care se menţionează că în 1495 un preot român a redactat nişte scrisori în româneşte[1]. În afară de acestea, un număr destul de mare de cuvinte româneşti (apelative, nume de persoane şi locuri) se găsesc incluse în documentele medievale latine şi slavone din secolele al XIII-lea—al XV-lea, uneori chiar în forme gramaticale româneşti[2].

Cu toate acestea, cel dintîi text românesc databil ce ni s-a păstrat este abia din primul sfert al secolului al XVI-lea: scrisoarea lui Neacşu din Cîmpulung, adresată judelui Braşovului Hans Benkner.

După persoanele şi evenimentele la care se referă, această scrisoare a fost datată în 29 sau 30 iunie 1521[3]. Cam din acelaşi timp (cel puţin de prin 1530, dacă nu de mai înainte) provin şi primele traduceri de cărţi religioase din Transilvania şi Maramureş, păstrate însă în còpii nedatate şi atribuite de filologi primei jumătăţi a sec. al XVI-lea[4].

---

[1] Vezi I.C. Chiţimia, *Cele mai vechi urme de limbă românească*, „Romanoslavica", I, Praga, 1948, p. 117—127; Acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, E.P.L., 1968, p. 467—468.

[2] Vezi acad. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 447—463.

[3] Vezi Matei Cazacu, *Sur la date de la lettre de Neacşu de Cîmpulung (1521)*, în Revue des études sud-est européennes", t. 1968, nr. 3, p. 523—528.

[4] Pentru întreaga discuţie, vezi, acum în urmă: Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 465—481, 639—658; B. Cazacu, *Pagini de limbă şi literatură română veche*, Bucureşti, Ed. tineretului, 1964; P.P. Panaitescu, *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*, Bucureşti, Ed. Acad., 1965; G. Mihăilă, *Contribuţii la studiul calcului lingvistic (Pe baza textelor bilingve din sec. al XVI-lea)*, în SCL, XVIII, 1967, nr. 5, p. 529—536.

https://biblioteca-digitala.ro

Sintetizînd diversele păreri cu privire la cauzele apariției textelor scrise în limba română, într-o epocă în care, potrivit tradiției, se scria în Țările Române în slavonă (limbă sacră a confesiunii ortodoxe, alături de greacă), tot așa cum în apusul și centrul Europei se scria în latină (limba sacră a confesiunii catolice), putem spune că acestea au fost următoarele: 1) evoluția societății românești în cele trei provincii — Transilvania, Moldova și Țara Românească, dezvoltarea micii boierimi și a păturilor orășenești, a negustorilor și meșteșugarilor, care aveau nevoie de un mijloc de comunicare (scrisoarea lui Neacșu este elocventă din acest punct de vedere!) și de instruire ușor accesibil — și acesta nu era altul decît limba vie a întregului popor, limba română; 2) sfera limitată de folosire a limbii slavone la necesitățile bisericii și ale cancelariilor domnești (puținele scrieri literar-istorice și moral-politice originale din sec. al XV-lea și al XVI-lea provin din anturajul domnilor sau sînt opera lor înșiși); 3) exemplul curentelor de reformă din Europa din sec. al XVI-lea, mai ales luteranismul și, în parte, calvinismul, care au fost adoptate de sașii, respectiv de ungurii din Transilvania, după 1530. Evident, apariția actelor și scrisorilor originale în românește se datorește numai primelor două cauze, în timp ce pentru traducerea cărților canonice de cult (nu însă și pentru a celor apocrife, a cărților populare și, în parte, a pravilelor) trebuie luată în considerație și cea de a treia cauză, pe care o vom vedea evocată cu toată claritatea în predosloviile lui Coresi.

Scrisoarea lui Neacșu din Cîmpulung se păstrează la Arhivele Statului din Brașov și a fost publicată pentru prima oară și datată în 1521 de N. Iorga, în colecția Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria romînilor*, vol. XI, București, 1900, p. 843, nota 1. De atunci a fost reprodusă de nenumărate ori în antologii și manuale, bucurîndu-se de o binemeritată faimă. Dintre reproducerile fotografice din ultimul timp menționăm: I. Bianu și N. Cartojan, *Album de paleografie romînească* (Scrierea chirilică), [ed. I], București, 1926, planșa XIV; ed. a II-a, 1929, pl.XV; ed. a III-a, 1940, pl.XIV; Em. Bucuța, *Biblioteca satului*, București 1936, pl. între p. 24—25; *Documente privind istoria Romîniei*. Veacul XVI, B. Țara Românească, vol. I, Ed. Academici, 1951, p. 325 (transcrierea la p. 169—170). Textul a fost redat în transliterare de J. Byck, în *Texte romînești vechi*, București, 1930, p. 5; de Mioara Avram, în *Crestomație romanică*, întocmită sub conducerea acad. Iorgu Iordan, vol.I, București, Ed. Academici, 1962, p. 149—

https://biblioteca-digitala.ro

150 (cu note explicative), şi de prof. B. Cazacu, în *Pagini de limbă şi literatură romînă veche*, p. 24—25 (cu note explicative). În transcrierea de mai jos am folosit facsimilele din ediţia Bianu-Cartojan, controlînd cu reproducerea din ultimele două ediţii citate.

Ceea ce surprinde în mod deosebit la această primă scrisoare românească păstrată este fraza clară şi bine construită, am zice chiar uşurinţa compoziţiei; aceasta dovedeşte că autorul ei era un om cult şi nu se afla la prima însemnare în româneşte. În afară de formulele de introducere şi de încheiere, precum şi de două cuvinte slavoneşti în text, acesta este redactat cu un vocabular curent şi astăzi, avînd aspectul fonetic foarte apropiat de limba literară actuală, căci se ştie că tocmai graiul din sudul ţării a stat la baza limbii literare româneşti încă din sec al XVI-lea. Reproducerea acestei scrisori într-o antologie de literatură română veche se justifică, credem, nu numai prin faptul că este primul text românesc ce ni s-a păstrat, ci şi pentru că este cea mai veche atestare a stilului epistolar în româneşte.

G. M.

[Textul scrisorii]

Mudromu i plemenitomu i čistitomu i bogom darovannomu[1] jupan Hanăş Begner *ot*[2] Braşov *mnogo zdravie ot*[3] Neacşul *ot Dlъgopole*[4].

I pak[5] dau ştire domnie tale *za*[6] lucrul turcilor, cum am auzit eu că împăratul au eşit den Sofiia, şi aimintrea nu e, şi se-au dus în sus pre Dunăre. *I pak* să ştii domniia ta că au venit un om de la Nicopoe de mie me-au spus că au văzut cu ochii loi[7] că au trecut céle corabii ce ştii şi domniia ta pre Dunăre în sus. *I pak* să ştii că bagă den tote[8] oraşele cîte 50 de omin[i] să fie în ajutor în corabii. *I pak* să ştii cumu se-au prins neşte meşter[i][9] den Ţarigrad, cum vor trece acéle corabii la locul cela strimtul, ce ştii şi domnia ta. *I pak* spui domnie tale de lucrul lui Mahamet beg, cum am auzit de boiari ce sînt megiiaş[i] şi de genere-miu Negre, cumu i-au dat împăratul slobozie lu Mahamet beg pre io[10]-i

https://biblioteca-digitala.ro

va fi voia, pren Țeara Rumânească, iară el să treacă. *I pak* să știi domniia ta că are frică mare și Băsărab[11] de acel lotru de Mahamet beg, mai vîrtos de domniele voastre. *I pak* spui domnie tale, ca mai marele miu, de ce am înțeles și eu. Eu spui domnie tale, domniia ta ești înțelept și aceste cuvinte să ții domniia ta la tine, să nu știe umin[i] mulți, și domniele voastre să vă păziți cum știți mai bine.

I b[og]ъ te ves[e]lit, aminъ[12].

NOTE

[1] Cuvintele tipărite cursiv sînt în limba slavonă. Trad.: „Înțeleptului și de bun neam și cinstitului și de Dumnezeu dăruitului".

[2] „Din".

[3] „Multă sănătate de la".

[4] „Din Cîmpulung".

[5] „Iarăși".

[6] „Despre".

[7] Lui (greșală de grafie).

[8] Toate (diftongul *oa* notat prin *o*, ca și mai jos).

[9] Scris (greșit): *meșșter*.

[10] Unde.

[11] Neagoe Basarab, domnul Țării Românești (ianuarie 1512—15 septembrie 1521).

[12] „Și Dumnezeu să te bucure, amin".

https://biblioteca-digitala.ro

ISTORIOGRAFIA ÎN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN DECENIILE AL TREI-LEA — AL NOUĂLEA

CRONICA EPISCOPULUI MACARIE

După primul text românesc, ne întoarcem iarăși la literatura în limba slavonă, dominantă încă în sec. al XVI-lea : trebuie să mai treacă încă 30 de ani pînă să consemnăm din nou un text original românesc datat, ieșit din tipografia lui Coresi. „Vechiul" coexistă cu „noul", și secolul al XVI-lea — departe de a fi un veac nesemnificativ în istoria literaturii române — poate fi urmărit în cîteva realizări de seamă în limbile slavonă, latină, română și italiană.

Astfel, după *Învățăturile* lui Neagoe Basarab, în răstimpul 1527—1574, se redactează în Moldova trei cronici succesive în limba slavonă, dintre care prima, a episcopului Macarie, face legătura cu letopisețul anterior, din timpul lui Ștefan cel Mare.

Macarie, unul din ucenicii lui Teoctist al II-lea, mitropolitul Moldovei (1508—1528), a fost mai întîi egumen al Mănăstirii Neamț (dinainte de 1523 pînă în 1531)[1], cel mai însemnat focar cultural moldovenesc începînd din sec. al XV-lea, iar apoi episcop de Roman, de la 23 aprilie 1531 pînă la moarte (1 ianuarie 1558, cu o scurtă întrerupere în 1550—1551).

Încă pe cînd era egumen, Macarie a primit însărcinarea din partea noului domn, Petru Rareș (1527—1538, 1541—1546) — care a avut ambiția și a reușit în bună măsură să urmeze exemplul gloriosului său părinte, Ștefan cel Mare — și a marelui logofăt Teodor, să scrie cronica domniei, legînd-o de momentul în care vechiul letopiseț ajunsese la moartea marelui domn, în 1504.

După cum am văzut mai sus, în nota introductivă la *Letopisețul de cînd s-a început Țara Moldovei*, analele domnești au continuat a fi scrise și în timpul lui Bogdan al III-lea și al lui Ștefăniță voievod: pentru domnia acestora, Macarie a prelucrat, desigur, datele dintr-una din variantele letopisețului de curte ce circulau pe atunci în Moldova,

[1] Din 1523 s-a păstrat o Psaltire slavonă copiată de el (azi la B.A.R., mss. slav nr. 505).

https://biblioteca-digitala.ro

racordînd povestirea — fără îndoială, la îndemnul noului voievod — cu pasajul din vechiul letopiseţ care descrie sfîrşitul domniei lui Ştefan cel Mare.

Cronica a fost scrisă în răstimpuri: dacă judecăm după manuscrisele păstrate, prima redactare, începută după 1527, pare să fi fost efectuată pînă în 1530, a doua pînă în primăvara anului 1542, iar ultima pînă în 1551, cînd se încheie cronica. În forma completată, cronica cuprinde, aşadar, domniile lui Bogdan al III-lea (1504—1517) şi Ştefăniţă Vodă (1517—1527), prima domnie a lui Petru Rareş (1527—1538), scurtele domnii ale lui Ştefan Lăcustă (1538—1540) şi Alexandru Cornea (1540—1541), a doua domnie a lui Petru Rareş (1541—1546), aceea a fiului său mai mare Iliaş, cel care a plecat la Istanbul şi s-a turcit (1546—1551), şi începutul domniei celui de-al doilea fiu, Ştefan (1551).

După evenimentele dramatice din 1552, Macarie — ajuns, de altfel, la o vîrstă înaintată — nu mai avea interes să continue cronica: ultimul domn din familia lui Petru Rareş, Ştefan, a fost omorît în luna septembrie de boieri, iar după domnia de trei zile a lui Joldea, a venit la tron Alexandru Lăpuşneanu (1552—1561, 1564—1568). Deşi Macarie rămîne în continuare episcop şi copiază, la solicitarea noului domn, în 1556, *Sintagma (Pravila)* lui Matei Vlastaris[1], pentru continuarea cronicii — la porunca lui Alexandru Lăpuşneanu — este ales ucenicul său Eftimie. Este interesant de observat că acesta continuă textul de acolo de unde Macarie se oprise a doua oară, şi anume de la a doua urcare pe tron a lui Petru Rareş (1541), fie că avea în faţă un

---

[1] Copia episcopului Macarie prezintă un interes deosebit, întrucît el aranjează articolele în ordinea alfabetului slav (prin traducerea din greceşte în slavonă se păstrase ordinea după alfabetul grecesc, care nu mai corespundea în textul slav) şi adaugă o predoslovie proprie. Trimisă ulterior, în 1561 (după moartea lui Macarie), ţarului Ivan cel Groaznic, ca dar din partea lui Alexandru Lăpuşneanu, această *Pravilă* n-a mai ajuns la destinaţie, fiind descoperită la sfîrşitul secolului trecut la Lvov. În prezent, se păstrează la Muzeul istoric din Moscova, în colecţia lui E.V. Barsov, nr. 152. Vezi G. Mihăilă, *Sintagma (Pravila) lui Matei Vlastaris şi începuturile lexicografiei româneşti (sec. XV-XVII)*, în *Studii de slavistică*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1969, p. 9—44.

https://biblioteca-digitala.ro

manuscris ce cuprindea această variantă, fie că a suprimat ultima parte în izvodul său, după cum presupune P.P. Panaitescu[1] (ceea ce ni se pare mai puțin verosimil).

Textul cronicii ni s-a păstrat în trei manuscrise. Primul, din sec. al XVI-lea, cuprinde numai perioada 1504—1530 și se află în colecția lui E.V. Barsov, nr. 1411 (păstrată azi la Muzeul istoric din Moscova). Al doilea, copiat, înainte de ianuarie 1561, de Isaia de la mănăstirea Slatina (viitor episcop de Rădăuți, 1565—1577), duce narațiunea pînă în 1542 și se păstrează în Biblioteca Academiei de Științe a R.S.S. Ucrainene — Kiev (Colecția bibliotecii fostei Academiei Teologice din Kiev, nr. 116, adus acolo de la lavra din Poceaev — sud-vestul Ucrainei); acest manuscris de o mare valoare pentru vechea cultură românească și slavă, cuprinde mai multe scrieri religioase și filologice, cronici bizantino-slave, *Letopisețul de la Putna I*, *Cronica lui Macarie* și pe aceea a ucenicului său *Eftimie*. În sfîrșit, al treilea manuscris cuprinde textul complet al cronicii, pînă în 1551 (diferențele dintre cele trei manuscrise, în părțile în care concordă, sînt minime). Acest manuscris, de o însemnătate aproape tot atît de mare ca și cel precedent (cuprinde scrieri religioase, cronici bizantino-slave, *Letopisețul de la Putna II*, *Cronica lui Macarie* și pe aceea a celui de al doilea ucenic al său, *Azarie)*, copiat de un anonim la sfîrșitul sec. al XVI-lea sau începutul sec. al XVII-lea, se păstrează la Biblioteca Publică „Saltikov-Șcedrin“ din Leningrad, sub cota O, XVII, nr. 13.

Textul Cronicii lui Macarie a fost publicat de două ori, cu traducere, studiu și note, de Ioan Bogdan, descoperitorul ei: prima dată, după manuscrisul de la Kiev, împreună cu celelalte cronici din același manuscris și cu altele, în *Vechile cronice moldovenești înainte de Ureche*, București, 1891, p. 69—89 (studiu), 149—162 (text), 198—212 (traducere) și 268—279 (note); a doua oară după manuscrisul de la Leningrad (Petersburg), cu variante după manuscrisul Barsov, în *Letopisețul lui Azarie*, „Analele Academiei Române“, Mem. Secț. ist., Seria II, t. XXXI, 1909, și în extras, p. 20—28 (studiu), 96—112 (text) și 131—146 (traducere).

Textul a fost reprodus în anii din urmă de P.P. Panaitescu, în volumul *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, cu o introducere, traducere și note (p. 74—105), pe baza versiunii de la Leningrad, după care Biblioteca Academiei R.S. România posedă un microfilm.

[1] *Cronicile slavo-române*, p. 107.

https://biblioteca-digitala.ro

Ioan Bogdan a arătat în cele două ample studii că Macarie a folosit în opera sa ca model stilistic *Cronica universală* a lui Constantin Manasses (istoric bizantin din sec. al XII-lea), scrisă în versuri și tradusă în slavona mediobulgară, în proză, în jurul anilor 1335—1340. Această cronică a circulat și în Țările Române, după cum se poate vedea din copia existentă în manuscrisul ce cuprinde și *Letopisețul de cînd s-a început Țara Moldovei* (B.A.R., nr. 649)[1] și din prelucrarea-traducere a lui Mihail Moxa de la 1620 (vezi mai jos).

Pe alocuri chiar, Macarie a preluat unele pasaje, care i se păreau că se potrivesc cu evenimentele și personajele descrise (de ex., fuga în Ardeal a lui Petru Rareș, scăparea din cetatea Cicciului, ultimii ani ai vieții lui, „cu băi și băuturi și mîncări“ etc.). Cu toate acestea, cronica are o valoare documentară și literară independentă de modelul său, căci părțile preluate ocupă totuși puțin loc în ansamblul textului.

Scriind la porunca domnească, Macarie adoptă un ton de panegiric, mai ales la adresa lui Petru Rareș, folosind un stil retoric și înflorat ca și modelul său, în timp ce pentru adversari folosește cuvinte de ocară. Din punct de vedere literar, cronica prezintă un interes deosebit, căci reflectă preocuparea de a crea un stil literar „înalt“, în concordanță cu concepția epocii și după modelul literaturii bizantine. La fel este demn de relevat caracterul memoralistic al cronicii, faptul că Macarie include în text și relatări despre propria sa persoană, tot așa cum contemporanul său Nicolaus Olahus o face în opera sa istorico-geografică *Hungaria* (1636; vezi mai jos).

Limba slavonă a lui Macarie este greoaie, din cauza retorismului și a înfloriturilor stilistice, și pe alocuri chiar cu unele greșeli gramaticale.

Transpunînd textul în românește (după manuscrisul de la Leningrad, cu menționarea unor deosebiri față de cel de la Kiev), am urmat mai ales exemplul lui Ioan Bogdan, care a oferit o versiune adecvată stilistic, decît pe acela al lui P.P. Panaitescu, care, dorind să fie cît mai exact, a dat o traducere mai puțin îngrijită din punct de vedere al stilului.

G.M.

---

[1] Vezi ediția îngrijită de I. Bogdan, *Cronica lui Constantin Manasses*. Traducere mediobulgară... Text și glosar, București, 1922.

https://biblioteca-digitala.ro

.. Cele de pînă aici au fost povestite cu meșteșug și bine alcătuite de scriitorii dinaintea noastră, care ni le-au lăsat cu multă cinste nouă, copiilor lor; iar cine anume s-a trudit cu ele ne este cu totul necunoscut, se vede însă că iubitori de bine.

Să ne străduim dar și noi cît ne stă în putere, întrucît ne-am apucat de aceasta, și să aducem firul povestirii pînă la domnia din vremile noastre, nu fălindu-ne cu înflorituri ritoricești, ci împlinind porunca domnească a lui Petru cel ales[1], cel cumplit pentru dușmani, fiul lui Ștefan voievod cel Viteaz, și a marelui său logofăt, chir Teodor. Căci au poruncit nemerniciei mele, celui mai de pe urmă dintre ieromonahi, smeritul Macarie, să nu las ca lucrurile întîmplate în vremile și domniile trecute și ajunse pînă la noi să fie acoperite de mormîntul uitării, ci să le trec în letopiseț, dar nu așa ca prin scurtime să pară că sîntem nevoiți a vîrî din nou sabia în teacă, nici ca lungind vorba să pară că golim rîul cu lingura, nici ca să ne îngîmfăm din pricina ajutorului dumnezeesc, nici ca din pricina pedepsei să ne pierdem cumpătul, ci ca să dăm pentru toate slavă lui Dumnezeu, care pe toate spre folos le întocmește, prin urmare și pe acestea. Să începem dar a împodobi cununa povestirii cu vorbe în aur împletite și a împlini datoria poruncii.

După sfîrșitul în veci pomenitului și preaslăvitului în vitejie Ioan Ștefan voievod, a luat schiptrul domniei rodul coapselor sale, Bogdan voievod, fiind atunci cursul anilor de șapte ori cîte o mie și încă zece, iar al doilea fiind în curs, într-a doua din calendele lui iulie [7012, resp. 1504, iulie 2].

Și după trecerea unui an, ațîțat fiind de Radul, voievodul muntenesc[2], s-a ridicat cu tărie asupra lui, deși pe dreptate, însă nu după cuviință, pentru că amîndoi erau creștini. Și aflîndu-se între hotarele țării sale, gata de luptă, iar Radul însuși avînd mare nădejde de biruință, erau gata să pregătească prin vărsare de sînge o mare bucurie diavolului, dacă milostivul Dumnezeu nu i-ar fi împiedicat prin

https://biblioteca-digitala.ro

obişnuita lui iubire de oameni; căci le-a trimis un mijlocitor, adevărat fiu al luminii, pe Maxim despotul, care nu după mult timp cu vrednicie a fost înălţat de arhiereii moldoveni în rang de mitropolit, împodobind pînă la săvîrşirea sa din viaţă scaunul Belgradului[3]. Acesta deci, vorbindu-le despre pace, nu s-a înşelat în nădejdea sa şi i-a trimis pe amîndoi împăcaţi la ale lor.

Şi după un alt an iarăşi, nemaiputînd răbda răutatea leşilor, a pornit cu război asupra lor şi nefiind nimeni care să i se împotrivească, a ajuns prădînd pînă la vestita lor cetate Leov, pe care de obicei o numesc aşa, şi a înconjurat cetatea cu oastea, tăind şi arzînd. Şi s-a întors înapoi, lovind cetăţile şi aducînd multă pradă de acolo, şi iarăşi a ajuns cu bucurie la ale sale.

Dar nu mult după aceea, într-o miercuri, s-a ridicat craiul leşesc[4] cu toată puterea sa asupra Ţării Moldovei, arzînd şi băgînd spaimă [în oameni]; au ajuns la Botăşani şi prin înconjurări viclene au prins pe cîţiva din boierii domnului, iar apoi s-au întors la ale lor.

În anii de două ori zece şi şapte mii şi o singură dată doi [7022, respectiv 1514] au venit o mulţime de tătari de la Perecop[5] şi au năvălit năprasnic şi fără veste asupra Ţării Moldovei şi au luat mult plean, fără de număr, oameni şi vite, de la Nistru şi pînă la Prut, toată valea Prutului şi a Jijiei, de la Chigheci pînă la Hotin, şi toate vitele de la cîmp şi s-au întors în pace, împlinind mînia lui Dumnezeu.

În al zecelea an al domniei sale a ieşit cu răutate din Ţara Muntenească, la vreme nepotrivită, adică în timpul iernii, cînd tot ostaşul se odihneşte şi războiul încetează, un oarecare Trifăilă, ce se numea pe sine fiu de domn, şi a năvălit în Ţara Moldovei, neliniştind rău pe locuitorii acestei ţări. Şi lovindu-se cu oştenii domneşti mai jos de Vaslui, la poduri, şi-a dat acolo sufletul său cel rău, pierzînd şi pe mulţi alţii împreună cu sine.

În anul 25 peste şapte mii [7025, respectiv 1517], luna aprilie, l-a ajuns sfîrşitul vieţii la Huşi. Şi a lăsat domnia fiului său, Ştefan voievod cel Tînăr, care era atunci de nouă ani şi a primit binecuvîntarea ungerii cu mîna preasfinţitu-

https://biblioteca-digitala.ro

lui mitropolit chiar Teoctist[6], în preaslăvita cetate a Sucevei.

Iar cînd era în al doilea an al domniei acestuia, în luna august, a pornit Alb, unul din sultanii tătărăşti din Perecop, cu o mulţime de tătari păgîni şi au trecut fără de veste rîul Nistru şi au ajuns la Prut şi au început a prăda ţara de jur împrejur, după obiceiul lor. Aflînd atunci despre ei Ştefan voievod, îndată s-a ridicat cu ostaşii săi asupra lor şi i-a înfrînt, omorînd peste tot. Şi s-au înecat în Prut şi s-au îngolat în Ciubru, iar pe cîţi au rămas, i-au gonit pînă la Nistru şi acolo s-au înecat în fuga lor cea mare; alţii au fost prinşi de vii. Iar Alb sultanul abia a scăpat cu puţini de-ai săi, rănit şi el la cap. Ceilalţi cîţi au putut să fugă, au luat-o pe jos, goi şi fără arme, şi cu ruşine au ajuns în locurile lor. Slavă Domnului Dumnezeului nostru Iisus Hristos, care astfel a răsplătit atunci pe vrăjmaşii noştri.

Am socotit că este drept să spunem celor care doresc să asculte ceva şi despre domniile străine.

Pe vremile şi în anii aceia domnea în Ţarigrad, asupra turcilor, Selim, fiul împăratului Baiazid. Acesta deci a adunat o mulţime de turci şi putere mare şi a pornit din Ţarigrad şi a trecut marea şi s-a pregătit de război împotriva izmaeliteniilor, a împărăţiei Sofi[7], ce se află la Răsărit, şi a făcut o luptă crîncenă cu dînşii, dar n-a izbutit nimic, ci a pierdut o mulţime dintre ostaşii săi. Şi întorcîndu-se de acolo şi pregătindu-se a doua oară, s-a dus asupra ţării Palestinei şi a luat-o împreună cu Ierusalimul; iar de acolo s-a dus împotriva Egiptului, numit acum de către turci Misir, şi a luat o cetate şi a tăiat o mulţime de misireni şi pe fruntaşii lor şi s-a întors biruitor la scaunul său, în Ţarigrad.

În anii treizeci peste şapte mii [7030, respectiv 1522] s-a ridicat din Ţarigrad împăratul Suliimen[8], după moartea tatălui său Selim, şi s-a îndreptat în sus, pe rîul Dunărea, şi a ajuns la hotarele Ţării Ungureşti şi au început a prăda şi a arde ţara. Şi a ajuns la Belgrad şi l-a bătut multă vreme şi nu ştiu cum s-au speriat ungurii şi nu le-au dat ajutor, nici n-au ieşit împotriva turcilor. În cele din urmă belgră-

https://biblioteca-digitala.ro

denii singuri s-au predat turcilor[9]; şi l-au luat, precum şi alte multe cetăţi, şi au prădat ţara Sremului şi s-au întors înapoi şi au luat cu sine moaştele preacuvioasei maicii noastre Paraschiva de la Belgrad şi le-au dus în cetatea lui Constantin.

În acelaşi an, în luna septembrie, a răposat în Domnul şi Basaraba, voievodul Ţării Munteneşti[10], iar în locul lui s-a ivit un turc cu numele Mahmet, care se trăgea din neamul lui; dar ce legătură are lumina cu întunericul? Căci se lepădau oamenii de dînsul, cum fuge cineva de năpîrcă.

Şi mulţi alţii, aşa-zişi pribegi, numiţi şi nenumiţi — vreo şase inşi — au încercat atunci să se ridice în domnie; dar toţi au pierit într-un singur an.

Între acestea şi după aceştia, întărindu-se în domnie un oarecare Radul[11] şi luptîndu-se cu turcii, cînd bătîndu-i, cînd fiind bătut, de patru ori a trecut munţii spre hotarele ungureşti, aducînd de acolo ajutor; şi nu s-a oprit pînă ce nu i-a gonit cu totul din hotarele sale.

Să ne întoarcem iarăşi de unde am pornit, iar despre acestea să aştepte povestirea.

Domnind, cum s-a zis mai înainte, Ştefan cel Tînăr, şi-a întocmit cu pricepere cursul vieţii ascultînd de sfatul celor înţelepţi, dar vechiul duşman n-a mai răbdat rîvna cea bună, ci a sădit între mai sus pomeniţii mari sfetnici nesaţiul, muma zavistiei, şi vrăjmăşie cruntă a semănat. Umblînd ei cu acestea, Ştefan voievod a tăiat capul hatmanului şi totodată întîiului său sfetnic numit Arbore, în luna aprilie în anii şapte mii şi unul lîngă treizeci [7031, respectiv 1523], în curţile domneşti de la Hîrlău.

În acelaşi an, în luna septembrie, s-au ridicat asupra lui Ştefan voievod iparhii şi eghemonii şi ipaţii şi satrapii[12] şi întreg sfatul, ca să-l scoată din domnie. Iar Ştefan voievod, neavînd ajutor de nicăieri, şi-a încredinţat necazul său lui Dumnezeu, care a suflat asupra lor duhul mîniei şi i-a împrăştiat pe căile pe care el însuşi le ştie, prin hotarele şi domniile dimprejur; puţini dintre dînşii şi-au căpătat mai tîrziu locurile lor, căci mai toţi şi-au pierdut viaţa în ţări străine, după voinţa lui Dumnezeu.

https://biblioteca-digitala.ro

În anul 7032 [1524] a bătut Ștefan voievod la Tărsăuți, de cea parte a Prutului, ca la 4000 de turci, care se întorceau din Țara Leșească, şi puţini dintre dînşii şi-au mai văzut țara.

În anul al treilea şi al treizecilea pe lîngă şapte mii [7033, respectiv 1525], din nou au năvălit în Țara Ungurească o mulţime de turci, cu de trei ori blestematul stăpînitor al lor, Suliimen împăratul, la trei ani după ce-au supus Rodosul, și au bătut cu desăvîrşire prin meșteșuguri viclene pe însuși craiul cu toată oastea sa[13] și au prădat o mare parte din țara aceea şi au cucerit şi Buda, cetatea crăiască, şi s-au întors în pace la ale lor.

Iar de atunci s-a iscat multă nestatornicie în acea ţară, căci de la miazănopate s-a ridicat un crai, iar de la apus altul; cu cel de la apus ţineau saşii, căci era neamţ, anume Ferdinand, pe cel de la miazănoapte, ungur fiind, anume Ioanăș[14], îl ajuta poporul cel de un neam cu dînsul. Şi, după vremuri, treceau cînd dintre unguri de partea unuia din ei, cînd dintre saşi de partea celuilalt, ceea ce era o pricină de război între ei şi o mare nenorocire.

În anul 34 peste şapte mii [7034, respectiv 1526], s-a ridicat cu mînie Ștefan voievod cu toată puterea sa, împotriva lui Radul, voievodul muntenesc, în săptămîna cărnii, și a ajuns, prădînd și arzînd, pînă la Tîrgșor; iar Radul voievod n-a cutezat a-i sta împotrivă, ci s-a rugat de pace, și Ștefan voievod s-a întors înapoi.

Dar iarăși în același an, toamnă fiind, a intrat Ștefan voievod în țara lor, din pricina obrăzniciei lor, și a trecut pe unde i-a plăcut, iar de-acolo s-a întors purtînd în trupul său boala de care și-a sfîrșit viața la Hotin, în anul 7035 [1527], luna ianuarie.

În același an și lună, după îndemnul lui Dumnezeu, a fost ales în domnie şi împodobit totodată cu cununa domnească Petru cel Minunat, despre care am spus cîteva cuvinte mai sus. Și acesta era unul din odraslele în veci pomenitului Ştefan, ascuns ca odinioară lumina sub obroc, și a fost înălţat cu cinste în scaunul domniei, după sfatul obștesc, şi sfinţit cu

https://biblioteca-digitala.ro

untdelemnul binecuvîntării de mîna celui despre care am pomenit mai înainte că a uns și pe nepotul lui[15].

După trecerea unui an, împlinindu-se atunci anii lumii de șapte ori cinci și mii tot de atîtea ori și încă unul [7036, respectiv 1528], în 15 ale aceleiași luni, cu 17 zile înainte de calendele lui februarie, a adormit întru Domnul, la adînci bătrînețe, miruitorul domnesc și dascălul Moldovei, mitropolitul chir Teoctist, în păstoria sa, soartă dăruită de Dumnezeu, iar la săvîrșirea sa și-a schimbat, în slăvit și îngeresc chip, numele în Teodor. Era bărbat știutor ca nimeni altul, căci a învățat pînă la capăt și pe cele vechi și pe cele noi și multe fapte a săvîrșit înainte de plecarea sa către Dumnezeu.

Călugărindu-se din fragedă tinerețe, era un făcător de bine, după cum mărturisesc cei ce l-au cunoscut și s-a trudit în egumenia de la Neamț 17 ani fără ceva, la Episcopia de Jos[16] 8 ani întregi a împlinit, iar în scaunul de mitropolit a stat 19 ani și aproape 8 luni; astfel, anii vieții lui închinați biruinței lui Hristos au fost 60 și mai bine. Și a plecat părintele pe drumul cel lung, ca să-și primească de la dreptul judecător răsplata cea dreaptă pentru truda sa.

Și să nu mă bănuiască nimenea că laud așa pe dascălul și părintele meu sufletesc, căci toți cei ce cugetă bine ar spune aceleași cuvinte. Căci dacă cel ce scrie despre lucrurile lumești nu are folos pentru sine, cu atît mai mult cel ce se îngrijește de cele înalte va fi cu totul vrednic și de cunună. Dar eu, care cu vorbele lui duhovnicești m-am hrănit ca și cu lapte și cu iubirea părintească am fost învățat de dînsul, n-aș fi oare vrednic de ocara robului celui leneș, care a ascuns talantul, dacă n-aș arăta roadele muncii sale și dacă n-aș scoate la lumină vrednicia acestui bărbat și dacă n-aș da, după putință, cinstea cuvenită părintelui iubitor de fiii săi? Și acestea mai ales după ce a primit pace după străduințele sale. Acest sfînt-răposat părinte a fost îngropat cu sfințenie la Neamț, în mănăstirea unde din tinerețe fusese închinat lui Dumnezeu. Cu rugăciunile lui să ne ferească Dumnezeu de rele, amin.

Iar după un an, în vreme de iarnă, pornit-a Petru voievod primul război împotriva secuilor, neam unguresc, și a împăr-

ţit ostaşii în două pîlcuri şi, trecînd pe două căi de munte, au ajuns în hotarele lor; şi bătîndu-se cu fruntaşii lor, şi aici şi acolo, peste tot secuii au fost înfrînţi, iar cu armele de război au dărîmat una din cetăţile lor şi pe cei ce se aflau într-însa i-au tăiat cu ascuţişul săbiei pe toţi, pînă la unul. Şi după ce s-au întors de acolo, Petru voievod şi i-a făcut supuşi.

În acelaşi an, în luna iunie, la rugămintea mai sus numitului crai Ioanăş, ca să-i fie de ajutor împotriva nobililor care nu voiau să i se supună şi la făgăduinţa că-i va da cetatea Bistriţei din acea ţară, cu tot ţinutul dimprejurul ei şi cu toate veniturile, şi alte multe pe lîngă acestea spunîndu-i că va primi de la el dacă va dobîndi domnia, a trimis domnul Petru voievod pe cei dintîi dintre boierii săi mari, pe Grozav, marele vornic, şi pe Barbovschi, căpetenia oştii, şi, încredinţîndu-le o parte din oameni, le-a poruncit să iasă în faţa Braşovului, pe drumul de jos, iar pe alţii i-a trimis în hotarelele lor pe drumul de sus, al Sucevii. Protivnicii însă dintre unguri, dacă au auzit acestea, s-au pregătit bine de război împotriva amîndorur pîlcuri, dar de cei de sus nu s-au îngrijit aşa ca de cei de jos. Şi adunîndu-se nu puţini din fruntaşii Ardealului şi din episcopii altor ţinuturi şi aducînd cu ei arme grele, iar cei de jos fiind aproape unii de alţii, mai sus de Braşov, se aţiţau unii pe alţii la luptă. Dar duşmanii se arătau a fi mai tari, şi din pricina armelor, pe care obişnuiesc să le numească puşti (tunuri), şi a altora mai mici asemenea lor, mare mulţime; pe unele le aveau gata, iar pe altele le pregăteau. Iar secuii, care se prefăceau a fi supuşi, s-au alipit şi ei protivnicilor. Dar creştinii chemînd pe Dumnezeu în ajutor şi începînd lupta cu ei, duşmanii de îndată au luat-o la fugă, dînd dosul şi părăsind cu ruşine armele despre care am vorbit mai înainte, cu căruţe şi călăreţi cu tot, despre care ştiu mai bine cei ce se îngrijesc de ele, cît au fost de folositoare atunci. Şi au căzut foarte mulţi dintre dînşii, lîngă rîul Bîrsei, străpunşi şi tăiaţi şi ucişi. Şi erau ca gunoiul pămîntului, cum zice psalmistul despre Avim cel de demult, de neam străin, la pîrîul Chisului[17].

https://biblioteca-digitala.ro

Și întorcîndu-se creștinii biruitori din război, împreună cu căpeteniile lor, și luînd pradă de la dușmani, au adus-o cu mare cinste domnului Petru voievod. Iar cei de sus, despre care am pomenit mai înainte, arătînd și ei nu mai puțină vitejie în fața dușmanilor și întorcîndu-se cu partea lor, au închinat-o de asemenea celui ce-i trimisese.

Craiul Ioanăș s-a bucurat, auzind de aceasta, și pe lîngă cetatea făgăduită a mai adăugat încă una, anume Boluanășul[18].

Acestea dar fiind astfel orînduite, trimis-a Petru voievod pe dregătorii săi în cetățile date lui. Bistrițenii însă n-au vrut să dea acestora cîrma ce li se cuvenea, iar alte cetăți, anume Brașovul și cele dimprejurul său, urmîndu-le pilda, s-au lepădat de craiul Ioanăș. Atunci viteazul domn Petru voievod s-a repezit el însuși ca un viteaz asupra lor, pentru a doua oară în același an, în luna septembrie, și a mers minunat împotriva lor și a arătat fapte de bărbăție. Astfel unele din cetățile pe care le-am pomenit mai înainte, silite fiind de putere, fără voie s-au supus craiului Ioanăș, altele de frică, auzind că celelalte nu s-au putut împotrivi vitejiei acestui bărbat, s-au speriat și au început să se clatine și s-au alipit și ele cu supunere. Și întorcîndu-se de acolo Petru voievod la ale sale, după o strălucită biruință și bune orînduieli, a adus cu sine o mulțime de talanți de aur și alte lucruri, pe care le-a luat de la locuitorii acelei țări și cu care a știut să îndulcească domnia[19].

Întîmplîndu-se astfel acestea, pe celelalte de aici încolo, care sînt lungi, le las pentru cei ce le pricep mai bine, iar noi să mergem înainte cu vorba.

În anul 7039 [1531], luna august, s-a întîmplat ca domnul Petru voievod, îndreptîndu-și privirile peste tot, să trimită la craiul leșesc cu rugăminte să-i întoarcă moșia părintească, ce fusese ruptă în timpul domnilor de mai înainte[20]. Acesta însă nici n-a vrut să audă, astfel că Petru voievod a hotărît s-o ia cu război. Dar vrăjmașii au fost mai puternici; așa a vrut Dumnezeul nostru cel iubitor de oameni. De aceea îngîmfații au prins îndrăzneală și au prădat rău ținuturile de margine.

https://biblioteca-digitala.ro

Ajungînd aici cu povestirea, să amintesc că în cursul aceluiaşi an, învîrtindu-se roata bisericii de la unii la alţii, m-a ajuns şi pe mine smeritul în suişul ei şi m-a aşezat în scaunul episcopiei din partea de jos a ţării, în aprilie 23.

Şi acum să iau iarăşi firul povestirii.

Văzînd, aşadar, cu tristeţe [Petru voievod] cum strîmtorau leşii hotarele Moldovei, a ieşit la luptă aprins de mînie şi a pătruns în ţara lor, socotind că ar fi o lipsă de vitejie şi slăbiciune, dacă nu va răzbuna batjocura suferită. Astfel au căzut ca nişte spice trupurile leşilor, care-i stăteau împotrivă, şi bătînd peste tot pilcurile lor şi biruind pe întîii luptători, a acoperit cîmpurile de acolo cu trupuri, iar apele rîurilor s-au amestecat cu sînge. Şi luînd cetăţile cele tari cu năvală, i-a silit să rămînă în ţara lor. S-a întors biruitor, mulţumind lui Dumnezeu pentru izbîndă, fiind cursul anilor de la început 7046 [1538], în săptămîna cărnii.

Dar, precum mi se pare, nu este nimic neschimbător în această viaţă, nici puterea domnească, nici bogăţia, şi nu este nici soartă fericită în viaţă care să nu fie turburată de furtuni şi întristări. Dar ce vor să spună aceste cuvinte? Dumnezeu, vrînd să ne încerce, cum a ispitit cîndva pe Iov, şi împlinind pe căi ascunse [gîndul său], a găsit îndată pe cei mai de frunte. Ce şi cum s-a întîmplat, vino, cuvîntule, şi povesteşte cele vrednice de aducere aminte.

Aşadar, în acelaşi an, era un oarecare Mihul, dregător înalt, arbănaş de neam, om foarte viclean, care, cum se spune, îndemna şi răzvrătea pe toţi. Pe faţă arăta dragoste din inimă către domn, iar în taină punea la cale vicleşuguri şi ţesea sfaturi pline de clevetiri, întovărăşindu-şi pe cei doritori de a pune mîna pe lucruri străine şi de a-şi înmulţi ale lor pe căi nedrepte. Şi au început să prindă seminţele necredinţei, şi au trimis pe ascuns scrisori la marele împărat turcesc, cerînd mazilirea.

Acesta, fără să întîrzie de loc, ci îndată, suflînd ca vîntul năprasnic de apus şi ca furtuna ce vîjîie din greu, s-a sculat urlînd cumplit, ca un leu, aducînd cu sine mulţime de oşti. Căci pe lîngă turci s-au alipit puterile tătarilor celor cu chip de fiară, iar din faţă căpeteniile oştilor munteneşti şi de

https://biblioteca-digitala.ro

la miazănoapte cei greoi la minte, scurţi la haine şi lungi în picioare, s-au revărsat cu vuet ca o apă tulbure, căci şi ei aveau acelaşi gînd ca turcii şi ca un vîrtej trufaş voiau să înghită Hotinul cel cu ziduri tari şi cu turnuri puternice. Într-un cuvînt, toate fiarele păgîne de prin prejur le-a ridicat Suliimen, prea îngîmfatul singur stăpînitor al turcilor, întocmai, cum s-ar spune, ca o pasăre uriaşă cu aripi mari care se aruncă asupra unei păsărele golaşe.

Iar la mijloc se zbătea capul oştilor moldoveneşti şi de nicăieri nu se putea gîndi la ajutor. Iar cei ce puseseră la cale acestea, adunîndu-se unii cu alţii, îşi dădeau pe faţă greaua lor îndrăzneală, iar viclenia lor vrăjitorească pe încetul s-a descoperit. Căci erau minţi de pămînteni rătăcite şi orbite în faţa celor viitoare. Iar paznicul palatului domnesc, care se chema Hîra, aflînd de acestea, le-a descoperit îndată voievodului şi i-a zis: „O, vai, voievodule, boierii se sfătuiesc să te părăsească".

Auzind acestea, inima i s-a cutremurat, iar spaima şi turburarea l-au cuprins; din această pricină lacrimi îi curgeau din ochi şi dese oftări îi ieşeau din adîncul inimii. Şi era o privelişte jalnică şi vrednică de plîns. Ce răutate nu era atunci şi ce n-au îndrăznit ei, repezindu-se asupra lui ca nişte cîini turbaţi. Iar el, poruncind să păzească bine pe cei răzvrătiţi, cu inima îndurerată şi cu faţa udată de lacrimi, a plecat cu puţini, părăsind pe răsculaţi, în septembrie 14.

Cum nu oftezi, dreptate? Ce cuvinte pot descrie cele întîmplate? Mi se pare că le-a mers vestea de la marginile Răsăritului şi pînă la sfîrşitul Apusului.

Şi cum mergea el înspăimîntat, cu toată graba, ocolind pe turci pe la spate, se îndrepta privind neabătut spre munţii cei cu vîrfurile ascuţite şi a fost primit, spre seară, fără împotrivire în mănăstirea Bistriţa, vrînd să afle odihnă ostenelii. Dar neînvăţaţii şi dobitocii şi răii, cum au simţit, au înconjurat mănăstirea şi au năvălit ca nişte ţapi sălbatici. Iar el, dispreţuind toate, a luat-o la fugă, căutînd scăpare pe un cal iute, despuiat fiind de toate celelalte ale sale, ca un rob fugar.

https://biblioteca-digitala.ro

O, soare atotvăzător! Dar cele întîmplate de aci înainte, ce cuvinte le pot arăta?

Tovarășii săi de fugă, înaintînd spre munții nepătrunși, s-au împrăștiat de la el, în toate părțile, unii de nevoie, alții de bunăvoie, pînă cînd n-a mai rămas nici unul. Şi a rămas, vai lui, mai gol decît văzduhul și s-a ascuns ca luceafărul sub pămînt sau ca bătrînul Cronos și s-a îndepărtat fugind, neștiind încotro, în septembrie18[21]. Şi a nimerit în niște locuri prăpăstioase și stîncoase și în văi păduroase și neputînd să le treacă călare, și-a lăsat acolo iubitul său cal, pe care nimeni altul nu încălecase. Trecînd pe niște căi nepătrunse, pe unde se hrăneau fiarele, și printre stînci înalte, gol, rănit la mîini și desculț, mergea pe un drum neumblat și aspru marele în vitejii și furiosul ca un leu în lupte. Mă biruește durerea și-mi stoarce lacrimi din ochi, căci munții din față îi vorbeau celui ce plîngea și suspina de pierderea copiilor și a puterii. Astfel a umblat șase zile, flămînd și fără hrană, fără să vorbească cu nimeni și să vadă fața cuiva, mergea rătăcind, măsurînd adîncimea sălbaticei pustii, pînă ce, la un pîrîu ce curgea spre Ţara Secuilor, l-au aflat niște pescari din acele locuri, căci Dumnezeu își îndreptase cu mai multă bunătate privirile spre dînsul. Şi îndată ce l-au cunoscut, l-au dus la căpeteniile lor, care l-au cinstit cum se cuvine și l-au petrecut pînă la Cicciul cel cu turnurile întărite, în 28 ale aceleiași luni.

Dar căpeteniile cetății, cărora el însuși le dăduse această cinste, aveau și ei gînd rău asupra domnului și voiau să-l dea pieirii cu orice preț. Voievodul, ca om cu minte, văzînd aceasta, i-a scos afară cu meșteșug, dînd cetatea în păstrare ungurilor. Scăpînd de potopul cotropitor, ca un al doilea Noe și-a mîntuit sămînța neamului în cetatea Cicciului, unde cu puțin înainte îi trimisese.

Şi ce s-a mai întîmplat apoi? Întinzînd brațele sale și cu dragoste părintească îmbrățișîndu-și copiii mici, îi săruta și-i acoperea ca un vultur pe puișorii săi golași. Şi întînzînd iarăși mîinile sale, a cuprins plîngînd pe înțeleapta sa soție, doamna Elena. Iar ea, încleștîndu-se de gîtul lui, plîngea cu jale și-l săruta din toată inima, nu ca ucigătoarea Dalila[22]

https://biblioteca-digitala.ro

pe Samson[23] și ca Tindarida pe soțul său, eroul cel viteaz[24]. Peste tot erau tînguiri și suspine, peste tot se băteau în piept. Dar este cu neputință a le înșira pe toate cu vorba, căci m-ar ajunge anul dacă aș vrea să le povestesc; însă nici să le pun pe toate sub obrocul uitării, căci a ajuns povestirea să arate și pe corbul cel mai negru[25].

Deci craiul Ioanăș, despre care am povestit mai sus, om viclean și răutăcios, care cu limba linge și cu coada lovește, cum a auzit de cele întîmplate, îndată a trimis tovarăși de-ai săi, ca să păzească bine cetatea și să închidă porțile și să nu lase pe nimeni să iasă, avînd de gînd sau să-l arunce jos de pe zid, sau, surpînd zidul, să dea pieirii întreg neamul lui; turbat fiind de lăcomia averii, s-a arătat ca un al doilea Ghelimer, care a închis pe bătrînul Indirih cu femeia și copiii săi, el care se îmbuibase cu prisosință de binefacerile lui[26], precum am spus înainte în cursul povestirii.

O, aur prigonitor, chinuitorule prea îndrăzneț, urzeală de vicleșuguri, tu care dezlegi limba celui fără de glas și închizi gura celui guraliv, tu care calci așezămintele și legile și alungi rușinea! Din această pricină, frică mare l-a cuprins pe voievod, care suspina din greu și era întristat și se lovea în piept, strigînd cu glas tare, și îndrepta rugăciuni către Dumnezeu din adîncul sufletului.

Dar destul am plîns cu cuvîntul toate acestea! Dumnezeu s-a aplecat și, văzînd ploaia de lacrimi, s-a îndurat de cel ce cu osîrdie se ruga și i-a luminat ochii minții, iar el, trezindu-se ca din somn, îndată a trimis pe ascuns stăpînitorului turcesc o scrisoare înaripată, cerînd ajutor ca de la un preaputernic. Auzind acestea semețul și marele împărat al turcilor și aflînd de cele întîmplate, i s-a făcut milă și i-a părut rău de dînsul şi a poruncit craiului Ioanăș să-i dea drumul, căci pe atunci ungurii plăteau bir marelui împărat Suliimen. Căci s-a îndurat și împăratul cel varvar de mult încercatul [domn] şi l-a chemat la sine ca să-l facă [din nou] voievod. Acesta a primit cu bucurie, și-a lăsat doamna și copiii și a plecat în fugă, ajungînd în zbor la hotarele turcești, după ce a scăpat de cursele rele ale ungurilor. Şi sosind în grabă în cetatea împărătească, prea frumoasa cetate a lui Constan-

https://biblioteca-digitala.ro

tin, a intrat între turnurile ei bine zidite. Îndată ce s-a ivit înaintea marelui împărat, pe neașteptate a îmblînzit sufletul cel varvar. Şi l-a privit cu dragoste omenească pe voievod şi l-a socotit vrednic de odihnă, iar în locul valurilor și neliniştei i-a surîs acum liniştea, din liniștea şi bunătatea ta, o, singur stăpînitorule!

Acestea însă s-au întîmplat în anii din urmă. Iar pe cînd Petru voievod se afla încă în Ciceiul cel cu turnuri bune, război varvar şi crîncen [purtau turcii] în Moldovlahia, jefuiau locuințele, veselindu-se de prăzile luate. Atunci şi preafrumoasa cetate a Sucevei a fost supusă turcilor şi ca pe o mireasă preaîmpodobită și ca pe cea din urmă roabă și ca pe o femeie destrăbălată au batjocorit-o. Bogăţiile domneşti şi rîuri de averi izmailtenii le-au secat; iar semeţul împărat al turcilor s-a întors de acolo ca un mare biruitor în cetatea împărătească, lăsînd ţiitor locului domnesc pe un oarecare Ştefan, în vremea căruia a fost mare foamete în toată țara Moldovei şi a Munteniei[27]. Şi nu mult după aceea, înlăuntru, pe patul domnesc, a băut paharul neîndurat al morții.

Iar după el, un altul, un oarecare Alexandru, poreclit Cornea, numai cît şi-a uns buzele cu mierea stăpînirii și a pierit înainte de vreme[28].

Dar să îndreptăm din nou cuvîntul pe drumul său și să se isprăvească de scris povestirea.

După ce Petru cel mare la suflet și-a arătat pe încetul puterea sa în cetatea împărătească, în toate cele unsprezece luni era în gurile tuturor dregătorilor. Şi ce să mai lungesc vorba? Marele stăpînitor i s-a arătat chiar mai milostiv decît ai săi și l-a trimis cu marele său comis să-și ia domnia pe care o pierduse, fiind întreruptă în anii domnilor Ştefan şi Alexandru. L-a ridicat astfel din înjosire la înălțime și l-a făcut apărător împărăției sale. Și s-a repezit Petru voievod ca o fiară din capcană și ca un vultur din cursă şi a ajuns la Istrul cu apele frumoase. Şi fiind în Brăila muntenilor, toată mulţimea boierilor moldoveni, îndată ce au prins de veste, s-au revărsat atît cei de la curte, cît și cei ce erau din neamuri de frunte și strălucite, au lăsat în părăsire pe blestematul Cornea şi au ajuns ca înaripaţi la Brăila şi cu braţele deschise au

https://biblioteca-digitala.ro

primit pe domnul lor, şi, căzînd [în genunchi], au căpătat iertare pentru îndrăzneala lor. Iar pe cei mai vinovaţi dintre ei, pe mai sus pomenitul Mihul şi pe Totruşanul, mare logofăt, i-a lăsat sub pază în Cetatea Nouă, cea cu turnuri puternice.

Nu mult după aceea, şi Cornea a fost prins de niște oameni şi dus la Petru voievod şi a fost dat pradă armei şi hrană săbiei, în anul 7049 [1541], luna februarie.

Din nou a văzut Petru voievod zi slobodă şi din nou schiptrul său a căpătat vrednicia cinstei dinainte; era atunci al treilea an curgător de cînd se despărţise de el. Şi nu era nimenea care să-i stea împotrivă. A intrat în cetatea domnească a Sucevei cu dregătorii împărăteşti care-l însoţiseră. Şi adunînd pe cei ce se lepădaseră de dînsul, silit de împrejurări, s-a îndreptat spre chinuri şi cu mîini varvare pe cei prinşi, ceva mai sus numiţi, fără milă i-a tăiat, le-a luat capetele şi le-a trimis marelui împărat, iar pe dregătorul turc l-a dăruit cu daruri foarte bogate.

Nu mult după aceea şi-a adus de la Ciceiu şi pe preaiubita sa doamnă Elena şi pe doriţii şi de neam bun copiii săi, Iliaş şi Ştefan.

Astfel s-au sfîrşit toate aceste întîmplări. Iar noi le-am povestit în scris, cum ne-a fost cu putinţă, pe scurt şi lămurit, după cum mi se pare, anul purtînd numărul de şapte ori cîte o mie şi de cinci ori cinci, şi iarăşi de cinci ori cinci [7050, respectiv 1542], în lună de primăvară.

Iar domnul Petru voievod îşi mîngîie bătrîneţea cea norocoasă cu băi şi băuturi şi mîncări, s-ar zice ca o pasăre cu pene de aur sau ca o lebădă deasupra unor clădiri[29].

Iar ce s-a mai întîmplat după acestea, va scrie povestirea.

Petrecînd şi cîrmuind astfel, cel mare la suflet şi cu inimă îndrăzneaţă s-a îndreptat şi a ajuns în Ţara Ungurească, pe valea Oituzului, ducînd cu sine o mulţime de căpetenii puternice şi, apucînd cu mîinile de păr pe fălosul şi trufaşul voievod al Ardealului, Mailat, l-a trimis marelui amira Suliimen. Şi după ce a săvîrşit fapte vitejeşti în Ţara Ardea-

https://biblioteca-digitala.ro

lului și a adunat o mulțime de aur, s-a întors la ale sale, trecînd în zbor peste munții cei cu vîrfuri ascuțite, pe la Cîmpulung.

Astfel s-au sfîrșit acestea, iar noi să ne întoarcem iarăși.

Și pe cînd le orînduia pe toate acestea ca un om prea înțelept, îngrijea de biserici, zidindu-le, și lucra în frica lui Dumnezeu, iar pe cei din casa sa îi învăța cu multă înțelepciune, a căzut într-o boală rea, om fiind, și din aceasta i-a venit sfîrșitul vieții, al ființei muritoare, puternice ca a unui erou, la Suceava, în anul 7054 [1546], în 3 septembrie. Și l-au îngropat cu cinste în locașul domnesc și de rugăciune de la Pobrata.

Și cu sfatul episcopilor și al întregului sinclit [a fost ridicat] la înălțimea domniei și în scaunul tatălui său Iliaș, om moale de inimă și mic de suflet; întru nimic nu s-a arătat asemănător tatălui său, ca și cum nu l-ar fi crescut ca pe un fiu, ci pe toate le-a turburat și le-a clătinat, înțeleg bunăstarea sfintei și dumnezeeștii biserici și legile domnești, iar de săraci nu-i era milă de loc, socotindu-se pe sine preaînțelept și lăudîndu-se cu prinderea păsărilor. Și îndeletnicindu-se cu acestea, îngîmfatul își alegea ziua sfetnici dintre fiii lui Agar, iar noaptea își apleca urechile și inima la agarenee spurcate, pînă ce diavolul și-a găsit cu desăvîrșire locuința în el. Căci niciodată nu voia să vadă înaintea ochilor oameni înțelepți, iar în gură și pe limbă și mai ales în inimă i se vedea numai pofta de a aduna bogăție, și mare mulțime de talanți a adunat vicleanul: veniturile boierilor în toate chipurile de partea sa le-a adunat, averile mișcătoare și nemișcătoare ale episcopiilor și mănăstirilor le-a luat cu desăvîrșire, iar pe preoți și pe rugători din toată țara, în chip varvar prădîndu-i, pe toți i-a umplut de lacrimi și de suspine.

După aceea a dat în cea din urmă nebunie, sabia sorții ascuțind-o împotriva sa și ridicînd-o spre tăierea sa. Căci Dumnezeu urăște, precum se zice, faptele de lăcomie. Înmulțind numărul răutăților și adăugînd și altele mai rele și necuviincioase, a înnebunit cu totul, căci a tăiat și capul hatmanului său Vartic, iar pe alți boieri — pe unii i-a orbit, altora le-a tăiat nasul, iar alții au fugit și au pribegit în țări

https://biblioteca-digitala.ro

străine pînă la alte vremuri. Şi astfel s-a iscat sămînța necredinței.

În anul 7056 [1548] a fost o iarnă așa de aspră, încît și copacii s-au uscat.

Dar, ajungînd aici în cursul povestirii[30], să pomenesc și despre mine, smeritul, ce mi s-a întîmplat în vremea lui. Ce-a căzut asupra mea, va spune povestirea.

Oameni bucuroși de răul altora și pricepuți la vicleșuguri au țesut minciuni pline de clevetire și le-au spus doamnei Elena și mai ales fiului ei Iliaș, și am căzut cu strașnică cădere, vrednică de plîns; am fost despuiat de scaun, ca un rob fugar, și cu grele încercări nenorocite m-am luptat și eram mai gol decît văzduhul. Căci zavistia nu se rușinează de dragostea dintre oameni, nici nu se teme de ochiul lui Dumnezeu. O, zavistie, fiară crudă, tigru mîncător de oameni, săgeată fără de fier, mai ascuțită decît toate! Dar ochiul dreptății n-a trecut cu vederea peste acestea, ci le-a văzut bine.

Acestea au fost spuse de noi în treacăt, fiindcă amărăciunea sufletească ne silește să vorbim.

Dar mergi înainte, poveste, despre domnul Iliaș, cum a lăsat toate — și domnie, și pe mamă, împreună cu frații săi, și, atras de dorința înșelăciunii agarene, a plecat parcă zburînd prin văzduh și, înfățișîndu-se amirei Suliimen, s-a lepădat de bună voie de Hristos și a primit pe diavolul. O, vai de sărăcia noastră, ce-am mai îndurat! O, dreptate, o, soare, cum ai putut răbda astfel de fărădelegi, căci a fost un batjocoritor al lui Hristos și un înșelător al creștinilor, a fost încătușat la minte de ademenitori vicleni, vîndut blestematului Muhamet agareanul, al cărui nume l-a luat, de trei ori afurisitul, dar mai ales [vîndut] diavolului!

Acestea s-au întîmplat în vremile din urmă, cursul soarelui fiind în anul 7058 [1550].

Iar nu mult după aceea, răspîndindu-se faima celor întîmplate, puterea domniei n-a fost amînată, ci de îndată s-au adunat la un loc poporul, episcopii, dregătorii și căpeteniile și tot sfatul și au dat schiptrul îndrăznețului Ştefan ales de sus mai înainte pentru înălțimea domniei, plămădit din ace-

laşi sînge cu Iliaș, dar de loc cu aceleași năravuri; pe acesta cu ochii dulci privindu-l, ca de Dumnezeu dăruit, cu mîini grăbite l-au îmbrățișat. Și s-a arătat ce stăpîn al Țării Moldovei, un domn cu suflet luminat, cu privirea blîndă, frumos la față. Îndată ce a trecut la domnie, de la întîii pași a arătat că nu s-au înşelat cei ce l-au ales și pe toți îi întărea în nădejdile lor de bine. Şi iarăşi au strălucit razele dreptei credinţe, și iarăși s-a luminat zarea binefacerii, și toți deopotrivă lăudau pe voievod, și toţi cu osîrdie iubeau pe domnul Ștefan, căci era milostiv şi iubitor de călugări și hrănitor de săraci.

Și îndată după acestea ce s-a întîmplat?

Pe leşii care năvăliseră în Moldova, uniți cu cei ce-o părăsiseră înainte, cumplit i-a înspăimîntat, scoțînd cu rîvnă sabia împotriva lor, plin de îndrăzneală ca un cal tare de gură, și a arătat, de la cei dintîi paşi şi de la întîiul iureș, ce căldură vitejească avea în pieptul său.

Întorcîndu-se de acolo, și-a îndreptat faţa spre preaslăvita cetate a Sucevei, şi, întinzînd îndată puternica sa mînă, pe mine alungatul, un mort între vii, m-a chemat şi cu mîna domniei sale ne-a încredințat iarăşi cîrja. Iar creștetul său încununat şi genunchii săi și i-a plecat înaintea feței împăratului împăraților şi, din mila lui Dumnezeu, a primit ungerea cu untdelemnul binecuvîntării prin mine, smeritul.

Ei, împărate a toate stăpînitor, după ce ne-ai dat un astfel de stăpîn arată-ne că este și un biruitor ales.

Acesta deci, prin voia lui Dumnezeu, a dărîmat altarele și a închis bisericile în care întunecații armeni aduceau jertfe deșarte și a stîrpit necurățeniile josnice și aducerea de jertfe scîrnave şi toate murdăriile, iar pe ei înșiși i-a adus pe toți la Dumnezeul înţelepciunii și la lumina adevăratului botez, pe unii de bună voie, pe alţii şi fără de voie. Şi a răsunat de la un capăt la altul al lumii trîmbiţa cea mare, în aur ferecată, trîmbiţînd pretutindeni credinţa lui în ziditor.

https://biblioteca-digitala.ro

[1] Petru Rareș (1527—1538, 1541—1546).

[2] Radu cel Mare (1495—1508).

[3] Gheorghe Brancovici, călugărit ulterior sub numele de Maxim. Vezi nota 23 de la *Letopisețul de cînd s-a început Țara Moldovei*. Informațiile lui Macarie nu sînt întru totul exacte.

[4] Sigismund I (1506—1548).

[5] Perecop, istmul care leagă peninsula Crimeea de continent.

[6] Teoctist al II-lea (1508—1529).

[7] Persia.

[8] Soliman Magnificul (1520—1566).

[9] Belgradul a căzut în realitate la 28 august 1521 (7029), deci cu patru luni înainte de 1522.

[10] Este vorba despre Neagoe, care-și zicea Basaraba, mort, de fapt în 1521 (luna este exactă).

[11] Radu de la Afumați (1522—1529, cu întreruperi).

[12] Aici Macarie, arhaizînd, întrebuințează nume de demnitari bizantini pentru a desemna pe boieri.

[13] Aluzie la bătălia de la Mohács (26 august 1526, nu 1525), în care a murit Ludovic II, regele Ungariei (1516—1526).

[14] Ioan Zapolya (1526—1540), rege al Ungariei, în concurență cu Ferdinand de Habsburg (1526—1564).

[15] În locul acestui aliniat, manuscrisul lui Isaia de la Slatina prezintă o redactare diferită:

Domnia lui Petru Voievod

În același an și lună, prin bunăvoința lui Dumnezeu, s-a ridicat în domnie domnul Petru voievod, fiul lui Ștefan voievod, de la Hîrlău, fie-i mulți anii, și a fost uns de mîna preasfințitului mitropolit chir Theoctist.

[16] Episcopia din Roman.

[17] Psalmul 83, versetele 10—11: „Fă cu ei cum ai făcut cu Madian, cu Sisera și cu Iabin, la rîul Chișon. Ei fură zdrobiți la Endor și ajunseră gunoi, ca să îngrașe pămîntul".

[18] Cetatea Ungurașul, lîngă Rodna.

[19] Aici se termină textul în manuscrisul Barsov.

https://biblioteca-digitala.ro

[20] Pocuţia, regiune din jurul Haliciului, ce fusese stăpînită de domnii Moldovei, în urma amanetării ei de către Vladislav Iagello în 1391, în schimbul sumei de 3 000 de ruble de argint „frînceşti", împrumutaţi de Petru Muşat.

[21] În 1538.

[22] În mss. greşit: Dalida.

[23] Samson şi Dalila, personaje biblice: Dalila l-a predat duşmanilor pe iubitul său, Samson, după ce-i tăiase părul, în care, potrivit legendei, se afla puterea acestuia.

[24] Tindarida, fiica lui Tindar, numită Clitemnestra, care şi-a ucis soţul, pe Agamemnon, după întoarcerea acestuia din războiul Troici.

[25] Mss. lui Isaia de la Slatina adaugă: decît negreaţa.

[26] Gelimer, ultimul rege al vandalilor în Africa de Nord, s-a urcat pe tron în anul 532, ucigînd pe predecesorul şi binefăcătorul său, Hilderich (numit aici Indirih).

[27] Ştefan Lăcustă (1538—1540).

[28] A domnit între decembrie 1540 — februarie 1541.

[29] Aici se încheie textul în copia lui Isaia de la Slatina.

[30] În manuscris, acest fragment este plasat, datorită unei greşeli de copiere, înaintea frazei precedente.

https://biblioteca-digitala.ro

CRONICA EGUMENULUI EFTIMIE

Ucenicul episcopului Macarie, egumenul Eftimie de la Căpriana, a continuat cronica Moldovei, scrisă de dascălul său, în varianta care mergea pînă în 1542. El reia povestirea cu cîteva luni înainte (1541), ducînd-o pînă la moartea lui Petru Rareș (1546), expune apoi domnia încheiată rușinos a lui Iliaș Rareș (1546—1551) și pe aceea dramatică a fratelui său Ștefan (1551—1552), după care urmează primii ani ai domniei lui Alexandru Lăpușneanu (1552—1554), din porunca căruia scrie. Eftimie și-a redactat cronica tocmai în acești din urmă ani și nu cunoaștem motivele pentru care a întrerupt-o. Este adevărat că după 18 septembrie 1561, deci cu două luni înainte de înfrîngerea lui Lăpușneanu de către Iacob Heraclid Despotul, Eftimie a fost trimis cu o solie către Ivan cel Groaznic, ducînd cu sine în dar *Sintagma* copiată de episcopul Macarie: în condițiile schimbării domnului, cu sprijin de la poloni, solia n-a mai ajuns la Moscova, iar prețiosul manuscris a rămas la Lvov[1]. A doua domnie a lui Alexandru Lăpușneanu a fost scurtă (1564—1568) și însoțită de evenimente sîngeroase, el însuși fiind bolnav în ultimii ani ai vieții. În aceste condiții, putem înțelege de ce cronica sa n-a mai fost continuată de Eftimie sau de altcineva din anturajul domnului.

Textul cronicii lui Eftimie s-a păstrat într-un unic manuscris, și anume nr. 116 de la Kiev, în continuarea cronicii lui Macarie. Întrucît manuscrisul a fost copiat înainte de 1 ianuarie 1561, de către Isaia de la Slatina — ctitoria lui Alexandru Lăpușneanu construită între 1554 —1558, rezultă că aceasta este o copie foarte apropiată în timp de redactarea originalului: le despart doar șase ani. A fost editat de I. Bogdan, în *Vechile cronice moldovenești pînă la Ureche*, cu studiu, traducere și note (p. 90—103, 162—171, 212—222, 280—283), fiind retipărit de P.P. Panaitescu, în *Cronicile slavo-romîne din sec. XV-XVI*,

[1] Vezi mai sus, nota introductivă la *Cronica lui Macarie*.

https://biblioteca-digitala.ro

cu o scurtă introducere, note şi o versiune românească modificată (p. 106—125).

I. Bogdan a arătat că Eftimie s-a lăsat influenţat mai ales de dascălul său Macarie, deşi a folosit şi un anumit vocabular împrumutat din cronica lui Manasses şi din alte scrieri slavone. E posibil ca şi el să fi folosit anale scrise (păstrate în *Cronica moldo-polonă)*, dar în mare măsură se baza pe propriile sale cunoştinţe, exprimînd, bineînţeles, punctul de vedere al domnului pe care îl slujea.

Stilul lui este mai simplu şi limba lui mai accesibilă decît a lui Macarie. În transpunerea textului am luat ca bază traducerea lui I. Bogdan, ţinînd seama şi de unele variante ale versiunii lui P.P. Panaitescu.

G.M.

[Cronica lui Eftimie]

Pînă aici este alcătuirea și truda preaosfințitului părintelui nostru, episcopul Macarie de Roman, iar cele ce s-au întîmplat de aci înainte ni s-a dat poruncă și nouă de către binecinstitorul și viteaza mlădiță a credinței, domnul Ioan Alexandru voievod[1], care mi-a poruncit mie, cel din urmă dintre egumeni, Eftimie ieromonah, să le scriu pe scurt, pentru ca nici acestea, în trecerea anilor, să nu fie acoperite de adîncimile uitării.

Deci nu multă vreme după acestea și în același an, după așezarea într-a doua domnie a sa, Petru voievod[2] s-a ridicat furios ca un leu și s-a înarmat cu mînie și s-a pregătit temeinic de luptă, cu toate puterile sale, asupra lui Mailat, voievodul unguresc al Ardealului, și a ridicat și pe Radul Călugărul, voievodul Ungrovlahiei[3], precum şi pe cîțiva din căpeteniile pîlcurilor turceşti, ca să-i fie de sprijin în luptă. Iar Mailat, auzind că se pregătesc astfel de război, a fost cuprins de frică și cutremur și a trimis daruri mari și multe lui Petru voievod, rugîndu-l de pace. Dar Petru voievod n-a vrut să știe nimic despre acestea, ci era neîndu-

https://biblioteca-digitala.ro

plecat şi neîndurat, căci voia să se răzbune pentru relele urzeli şi viclenia şi înşelăciunea şi necredinţa pe care le suferise din partea lui Mailat. Şi s-a apucat de faptă cu bărbăţie şi vitejie şi a ieşit drept pe drumul Braşovului, iar lui Radul, voievodul muntean, i-a poruncit să iasă pe obişnuita lor cale de munte şi să ajungă înainte în ţinuturile ungureşti. Îndată ce a auzit şi văzut acestea, Mailat şi-a pierdut cumpătul şi s-a ruşinat şi n-a mai îndrăznit cîtuşi de puţin să le stea împotrivă, ci în grabă a fugit şi s-a închis în cetatea sa cu ziduri puternice numită Făgăraş. Petru voievod, simţind aceasta, a mers cu toate oştile sale împotriva cetăţii Făgăraşului pînă aproape şi a chemat pe Mailat la sine, pe credinţă, trimiţînd pe Matiaş, marele logofăt, drept zălog în cetatea Făgăraş, în locul lui Mailat. Şi a venit Mailat din cetate la Petru voievod. Iar acesta îndată l-a luat, l-a ferecat bine în lanţuri de fier şi l-a trimis la marele împărat al turcilor Suliimen. Şi astfel a fost prins în cursa din care n-a mai putut să fugă. Iar domnul Petru voievod s-a întors biruitor la ale sale.

După trecerea unui an, în toamnă, în luna octombrie, s-a pregătit Petru voievod iarăşi, a doua oară, împotriva ungurilor şi a intrat în ţara aceea şi a cutreerat-o în vreme de iarnă şi mulţi talanţi de aur a dobîndit de la domnii acelei ţări. Şi de acolo a venit pe drumul Bistriţei, iar cînd a ajuns la Rodna, i s-au înglodit acolo tunurile cele mari. Şi a venit în cetatea sa de scaun a Sucevei şi s-a odihnit de ostenelile sale, iar apoi a plecat la Hîrlău, unde a tăiat capetele lui Şeptilici şi Avraam Rotîmpan, în luna ianuarie.

În anul 7052 [1544], luna mai 15, a trimis Petru voievod pe fiul său cel mai mare, Iliaş, la Ţarigrad, la marele împărat singur stăpînitor, cum se zice, la Poarta împărătească, şi l-a petrecut însuşi Petru voievod cu doamna Elena şi cu toţi boierii cei mari şi cu tot sfatul şi cu arhiereii şi cu toţi egumenii moldoveni, pînă la Dunăre.

https://biblioteca-digitala.ro

În anul 7054 [1546], luna septembrie 3, a răposat Ioan Petru voievod în cetatea Sucevei şi a fost îngropat în mănăstirea cea zidită din nou de el, numită Pobrata. Iar toţi anii domniei lui sînt 19 şi jumătate[4].

Şi a lăsat domnia ţării fiului său Iliaş voievod. Iar la început acesta mergea bine şi se arăta binecinstitor şi blînd către toţi şi iubitor faţă de boieri şi faţă de toţi cei ce-l înconjurau, dar în adîncul inimii sale viclene încolţea boala.

Deci în al doilea an al domniei sale, prin zavistia duşmanului nostru, diavolul — căci nu-i venea la socoteală să sufere ca oamenii creştini să fie în pace —, a tăiat capul celui dintîi sfetnic al său, Vartic hatmanul. Şi de atunci s-a început sămînţa necredinţei şi a pornit el a se schimba şi a se îndepărta de la dreapta şi adevărata înţelepciune şi, părăsind sfatul bătrînilor şi îndemnul celor ce crescuseră împreună cu dînsul, a început să se lepede de creştinism şi să-l urască. Căci, deşi în tinereţe fusese învăţat în tainele creştineşti, mai tîrziu i-a plăcut mai mult legea ismailiteană şi musulmană a lui Mahumet, lepădînd dreapta credinţă pentru reaua credinţă, virtutea pentru înşelăciune şi năravul cel rău, şi a început cu osîrdie a crede şi a ţine de legea turcilor şi de datinele lor mincinoase. S-a împrietenit şi şi-a ales sfetnici şi dascăli pe nişte agareni de trei ori blestemaţi, musulmani de legea lui Mahumet. Iar dintre ei cel mai viclean şi mai rău prin meşteşugul său diavolesc şi prin vrăjitorie era unul cu numele Hădîr, stricat la năravuri şi mai stricat la suflet, şi cu el stătea de vorbă şi locuia împreună, iar acesta îi era dascăl în cele amare şi rele. Şi a primit Iliaş sămînţa pe care Satana a semănat-o şi a crescut-o în amîndouă sufletele lor; şi, parcă punînd ceva amăgitor în undiţă, l-a atras la sine pe cel fără de minte. Căci adunînd toată otrava răutăţii şi amestecînd în ea închipuirile cugetului său, a făcut o băutură păgubitoare pentru sufletul lui şi în cele din urmă l-a tîrît în prăpastia pierzării pe stricatul şi ademenitul,

https://biblioteca-digitala.ro

blestematul şi nepriceputul Iliaş. Căci ce este mai rău omului decît cuvîntul și învățătura care nu vin de la cel binecredincios? Căci dacă vorbele rele pot strica obiceiurile cele bune, cu atît mai mult obiceiul de a sta de vorbă cu cei vicleni! Astfel mintea lui s-a făcut mai rea şi s-a umplut peste măsură de deşertăciune şi prin multă înșelăciune inima i s-a întărit ca arama şi a început a face mari nedreptăţi, de parcă ar fi ajuns în adîncul răutăţilor; umbla ca un nebun şi, îndemnat de diavol, se apuca de toate faptele necuviincioase, de parcă ar fi fost cufundat în păcate și întunecat de o negură năprasnică. A trimis să-i cumpere cu multe mii de aspri şi ducaţi de aur femei destrăbălate, agarence spurcate, şi le-a adus la sine, şi a început, neruşinatul, să se ferească de vin şi de carne de porc. Şi, ce să mai vorbesc mult? Se împotrivea în toate binecinstitoarei noastre credințe creștinești și pravoslavnice. Sfintele icoane, chipul lui Hristos şi al preasfintei născătoare de Dumnezeu şi ale tuturor sfinților, le numea idoli, el care era idol al necinstei și prieten cu diavolul. Pe preoţi şi pe diaconi îi ura, pe călugări îi numea vrăjmași și diavoli, el care cu adevărat şi de la început a fost fiu și moştenitor al diavolului celui ucigător de oameni. Şi multe alte hule şi batjocuri [făcea] asupra credinţei noastre pravoslavnice, pe care nu le-am mai scris cu deamănuntul, pentru a nu lungi povestirea. Miercurea și vinerea și în cele patruzeci de zile, adică în postul mare, mînca carne, ca și în celelalte sfinte posturi. Toate acestea el le înfăptuia cu de trei ori blestematul său dascăl şi vrăjitor Hădîr, învăţător şi taină a fărădelegii. Iar lucrul și îndeletnicirea şi grija lui erau să se joace cu păsările.

După toate acestea, la îndemnul mamei sale, doamna Elena, s-a pornit a munci şi a pierde şi a căzni pe boieri: pe mulți i-a lipsit de ochi, pe alţii i-a dat morţii în felurite chipuri, iar pe alţii i-a sugrumat în temnițe; de multe alte felurite chinuri amar pătimeau și-și aflau sfîrșitul.

Dacă au văzut atîta rău, boierii au fost cuprinşi toți de o mare frică și au început a fugi în Ţara Leșească, făcîndu-se

https://biblioteca-digitala.ro

pribegi. Iar Iliaş, care a fost numit şi Mahumet, n-a mai putut răbda mult, ci şi-a vărsat tot veninul ascuns înlăuntrul inimii sale viclene şi a scris pe toţi boierii mari şi mici, tot sfatul, ba şi pe vătafii din toată ţara, de la cei dintîi pînă la cei din urmă, să dea birul cel mare; a poruncit să dea chiar şi mitropolitul şi episcopii, a scris şi toate mănăstirile cîte sînt în Ţara Moldovei, şi pe toţi popii şi diaconii din cuprinsul hotarelor moldoveneşti la haraciul cel mare. Şi, ce să mai vorbesc multe, toate cele creştineşti şi bisericeşti se aflau într-o mare tulburare!

Iar necredinciosul Iliaş a trimis pe ascuns scrisori marelui împărat al turcilor, cu mari şi cumplite jurăminte şi făgăduinţe, că el doreşte şi cinsteşte şi îmbrăţişează legea lui Mahumet. Împăratul i-a poruncit atunci să vie în grabă la Ţarigrad, ca să primească legea musulmană, dorită de el. Dar să vezi, cu ce minciună şi viclenie a încercat să se acopere şi să se ascundă! Ce a iscodit şi cum s-a prefăcut răutăciosul! Spunea cuvinte frumoase, cu blîndeţe, că — zicea — „eu iubesc legea creştinească şi cred în ea, mă duc însă la împărat, ca să uşurez şi să micşorez haraciul ţării şi al săracilor şi nu, cum zic oamenii, că merg pentru turcire. Iar cine spune astfel de vorbe împotriva mea, va fi pedepsit cu capul". Şi a trimis în mare grabă slugi în toată ţara, ca să adune birul amintit mai sus, zicînd că-i trebuie de cheltuială şi de drum pînă la Ţarigrad, vrînd prin făţărnicie şi blîndeţe să-şi ascundă cruzimea, căci era un lup îmbrăcat în piele de oaie.

Adunînd apoi şi chemînd pe toţi boierii săi şi pe toţi cei ce erau mai de seamă şi tot sfatul în grădina de la Huşi, le-a vorbit cu multe cuvinte înşelătoare, cînd cu linguşiri şi laude, cînd ameninţîndu-i şi înfricoşîndu-i, ca să nu se lase ademeniţi în altă ţară, „căci eu — zicea — mă duc la marele împărat şi în curînd mă voi întoarce iarăşi". Şi s-a jurat cu mîinile pe cinstita cruce înaintea întregului norod că crede cu adevărat în legea creştinească şi că n-are gînd de turcire. Dar în aceeaşi noapte a sfărîmat crucea pe care jurase şi a aruncat-o în umblătoare.

https://biblioteca-digitala.ro

Şi pe preasfinţitul şi curatul arhiereu şi dascăl al Moldovei, chir Macarie, episcopul de Roman, pe nedrept şi fără sobor şi călcînd pravila l-a alungat din scaun, cu sfatul şi îndemnul mamei sale, doamna Elena, şi al lui Nour şi Mitrofan, care a fost şi episcop.

Apoi s-a purtat atît de neruşinat, de parcă era un cîine turbat şi cuprins de farmece, iar dacă i-ar fi fost cu putinţă, ar fi zburat prin văzduh pînă la Ţarigrad. Şi nu i-a păsat nici de pierderea domniei, nici de mamă, nici de fraţi şi nici de boierii săi cu care era obişnuit şi de tovarăşii săi, ci a ridicat o mare mulţime de bogăţii, talanţi de aur şi aspri de argint şi vase de aur şi de argint, bogăţie adunată şi păstrată de la domnii dinainte ai Moldovei, pe toate le-a luat cu sine şi a pornit la drum, punînd în mişcare o dată cu el pe mai toţi boierii şi oaste. Aceştia însă mergeau cu multă întristare şi scîrbă şi grijă, căci se temeau să nu fie daţi pierzării celei de pe urmă. Iar Iliaş cel urît lui Dumnezeu, cum s-a văzut în hotarele turceşti, s-a umplut de mare bucurie şi, ajungînd la Ţarigrad, s-a înfăţişat marelui împărat şi cu multe daruri l-a cinstit. Luînd după aceea cu mare bucurie pe cel înşelat şi ducîndu-l, l-au turcit după legea lor şi astfel vînătoarea a fost gata, spre bucuria lupului celui sufletesc, diavolul. Şi a primit numele de Mahmet, pe care n-ar greşi cineva, după cum mi se pare, dacă l-ar numi întîiul născut al Satanei şi fiul pierzării, căci şi-a pierdut, împreună cu domnia, însuşi sufletul său, care arde acum în gheena cea nestinsă. Boierii însă şi ceilalţi oşteni s-au întors la ale lor.

Domnia lui Ştefan cel Tînăr

În anul 7059 [1551], luna iulie 11, a luat schiptrul domniei Moldovei Ştefan voievod cel Tînăr, al doilea fiu al lui Petru voievod. Şi acesta la început se arăta a fi bun şi iubitor de Dumnezeu şi mîngîia pe toţi şi se îngrijea de biserici şi era foarte bun creştin, iar pe arhierei, pe preoţi şi pe călugări îi ţinea în mare cinste, cum se cuvine să facă orice domn binecredincios.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar, nu mult după aceasta, s-a preschimbat fără de veste, iar răutatea, ca şi cum nu s-ar fi mulţumit cu cele întîmplate înainte, s-a revărsat din nou. Şi a început să cugete şi să făptuiască în toate asemenea fratelui său, ba în unele să-l şi întreacă. Căci şi acesta a adus femei destrăbălate agarence şi hogi turci şi alţii apucaţi de diavol. Şi a început să vorbească aspru cu oamenii şi să-i obijduiască pe toţi, iar din pricina înmulţirii nebuniei devenise obraznic; şi cum din obrăznicie se naşte de obicei pofta de lucruri necuviincioase, a început să reverse tot felul de răutăţi şi s-a dedat la multe nedreptăţi şi chinuri. Iar acest ucigaş murdar şi sugător de sînge era plin de mînia femeiască şi de cea bărbătească şi se spurca în toate faptele necuviincioase, făptuind desfrînări şi jafuri, omoruri şi lăcomii şi altele asemenea acestora. Căci era un ucigaş crud şi iute şi pe mulţi cu felurite şi nenumărate chinuri i-a omorît.

De aceea era urît şi nesuferit tuturor, din pricina uciderilor şi a spurcatului nărav de fiară, şi toţi au început să se întoarcă de la el şi să fugă ca de un şarpe îngrozitor. Pe mulţi i-a lipsit de ochi, le-a tăiat nasurile şi urechile şi i-a aruncat în adîncurile apelor.

Astfel, nesocotind judecata lui Dumnezeu, legea cea mai presus de oameni şi dreptatea îndelung răbdătoare, a fost pe drept încercat de mînia dumnezeească cea neprefăcută şi neîndurată, la podul de la Ţuţora, în prundul Prutului, şi a fost lipsit în chip năprasnic, ruşinos şi fără milă de domnie şi viaţă, fiind ucis de sfatul boieresc. Astfel şi-a primit răsplata vrednică de răutatea sa şi şi-a sfîrşit spurcata-i viaţă printr-o moarte ruşinoasă, în anul 7060 [1552], luna septembrie 30. A domnit un an şi două luni şi două săptămîni.

Domnia lui Alexandru voievod cel Viteaz şi Nou

În acelaşi an şi lună, după arătarea lui Dumnezeu, a fost ales şi ridicat în domnie viteazul şi preaînţeleptul oştean, minunatul Alexandru, aflat în ţinuturile

https://biblioteca-digitala.ro

leșești cu toți pribegii moldoveni. Și a căpătat mult ajutor de la craiul leșesc și de la nobilii cei mari ai acelei țări, și luptători viteji din ținuturile de margine și mulți pedestrași, pe care obișnuiesc să-i numească drapi[5]. Căci și acesta era unul din fiii în veci pomenitului Bogdan voievod[6] și a fost ascuns ca odinioară lumina sub obroc ori ca luceafărul sub pămînt. Și a străbătut ca o stea luminoasă de la miazănoapte și, în drum către miazăzi, s-a îndreptat bărbătește spre patria sa pentru a lua domnia în Moldovlahia. Și a ajuns la Nistru, împreună cu toți pribegii, cu căpeteniile leșești și cu oștile. Boierii moldoveni și locuitorii, cum au auzit, au alergat spre Alexandru și l-au primit cu bucurie și i s-au închinat. Iar el a privit către toți cu ochi senini și preafrumoasă față, cu milă și înduioșare.

Dar Gavril marele vornic și cu Sturdza hatmanul nu au ținut de loc seama de jurămintele și făgăduințele ce le trimiseseră și le încredințaseră pribegilor și le întăriseră mai înainte prin scrisori, ci împreună cu alți cîțiva părtași de-ai lor, și-au pus domn la Șipote pe blestematul Joldea. Auzind acestea, mărinimosul Alexandru voievod foarte s-a umplut de furie și mînie și a trimis pe Moțoc vornicul în fruntea oștilor, împreună cu ceilalți pribegi și cu leșii, toți bărbați viteji în lupte, și toată cealaltă mulțime a oștilor, ce erau într-un suflet pentru Alexandru, și au năvălit noaptea asupra lor la Șipote și i-au bătut, iar pe Joldea și pe toți boierii mari care erau cu el i-au prins și i-au adus la Alexandru voievod. Dar Alexandru voievod, ca om cu minte și preaînțelept și milostiv, i-a învrednicit de iertare pe toți. După aceea, adunîndu-se tot poporul și căzînd în genunchi, s-au închinat lui Alexandru voievod cu mare bucurie și veselie, căci în chip luminat s-au bucurat.

Iar voievodul Alexandru cel Bun și Nou a poruncit să fie lăsați slobozi toți cei aflați în temnițe și închiși. Și a ajuns la Botoșani cu oștile amintite mai înainte, iar acolo i-a cinstit bine și i-a dăruit cu multe daruri pe nobilii leșești; și de acolo aceștia s-au întors înapoi în țara lor.

Iar Alexandru voievod, cel pus de Dumnezeu, s-a dus la Hîrlău, unde cu sfatul tuturor și după cuviință a fost ridicat

https://biblioteca-digitala.ro

în scaunul domnesc și miruit. Și veneau de peste tot, din toate locurile și din toate părțile, ca să se îndulcească de vederea feței lui, de bunătatea și blîndețea și frumusețea lui și priveau la chipul voievodului ca la al lui Hristos, căci li se părea că este în vis, iar nu aievea, din pricina necinstei domnilor foști înainte din neamul lui Petru voievod. Credincios lui Hristos, Alexandru voievod vorbea cu dulceață și cu înduioșare tuturor, cu cumpătare cuviincioasă în cuvinte, cu blîndețe și liniște și bună rînduială, iar toți cîți priveau la dînsul înălțau laudă mulțumitoare Dumnezeului atotțiitor, fiindcă era bun și milostiv față de toți oamenii. Boierii și-au primit cu toții cinstea și averile de mai înainte, iar celor obijduiți și celor care pe nedrept fuseseră osîndiți în obezi amare și în temnițe, tuturora le-a arătat pe față mila sa.

Astfel fiind lucrurile, a auzit și marele singur stăpînitor, împăratul turcesc Suliimen, și de bunătatea purtării lui, și de marea lui deșteptăciune și că are obiceiuri domnești și înțelepciune și virtute și toate cîte sînt spre laudă, a trimis pe unul din dregătorii săi turcești la Alexandru voievod și i-a întărit și așezat domnia cu un minunat schiptru și cu mare cinste și l-a cinstit cu daruri împărătești și a încheiat pace trainică. Iar voievodul l-a cinstit bine pe dregător cu multe daruri și l-a trimis înapoi cu cinste, dîndu-i însoțitori chiar pînă la cetatea împărătească.

Binecinstitorul și marele domn Alexandru voievod, după ce a luat în mîinile sale toată cîrmuirea Moldovei și a adus pace dumnezeească tuturor, a făcut mare cinste bisericilor din Țara Moldovei și tuturor sfintelor mănăstiri. Și făcea voievodul luminoasă sărbătoare și se veselea din suflet și mulțumea lui Dumnezeu, care-i dăduse atîtea și atît de mari bunătăți, împreună cu preaiubita sa mamă Anastasia, binecinstitoarea doamnă, și cu toți boierii săi și cu oștenii ce se aflau în palatul său. Pe lîngă acestea, era peste tot pace adîncă, care bucura auzul oamenilor, și tuturora le era propovăduită comoara păcii. Și în toată lumea s-a răspîndit slava înaripată despre el și despre rîvna lui binecinstitoare și despre iubirea lui față de Dumnezeu

https://biblioteca-digitala.ro

şi faţă de sfintele biserici, iar numele lui s-a răspîndit în toate ţările şi împărăţiile dimprejur. Şi acestea dar pînă aici.

În anul şaizeci şi unu trecînd peste şapte mii [7061, respectiv 1553], din porunca marelui împărat al turcilor, a pornit Alexandru voievod pentru întîia dată război împotriva muntenilor, intrînd el însuşi în hotarele lor, ca să alunge pe un oarecare Radul, care venise din Ungaria în acea domnie[7]. Radul voievod, cum a simţit aceasta, a lăsat locul şi a fugit în Ţara Ungurească, iar domnia Ungrovlahiei a luat-o din nou Mircea voievod[8], cu ajutorul lui Alexandru voievod, nefiind nimeni cine să li se împotrivească. Şi s-a întors Alexandru voievod şi, bucurîndu-se, a ajuns la ale sale.

Iar după un alt an, în timp de primăvară, a trimis domnul Alexandru voievod pe întîiul dintre dregătorii săi, pe Nădăbaico, marele vornic, încredinţîndu-i o parte din oamenii săi, ca să scoată din domnie pe Mircea voievod, din pricina purtării sale rele şi a vicleşugului şi a necredinţei şi a înşelăciunii, căci avea gînd rău asupra domnului nostru, Alexandru voievod. Aflînd de reaua credinţă a lui Mircea, viteazul domn Alexandru voievod a trimis şi a căpătat domnia muntenească de la marele împărat Suliimen pentru Petraşcu voievod[9]. Şi a luat domnia Petraşcu, iar Mircea voievod a fost chemat la Ţarigrad.

În al doilea an al domniei lui Alexandru voievod, în luna august, i s-a născut un copil scump şi mult dorit şi fiu preaiubit, Bogdan voievod.

În anul 7062 [1554], luna septembrie 3, prin iubirea şi căldura îndemnului lui Dumnezeu, s-a aprins de rîvnă dumnezeească şi a ţinut un sfat plăcut lui Dumnezeu şi a hotărît să-şi zidească o preacinstită mănăstire şi preafrumos hram cu numele preasfintei stăpînei noastre născătoarei de Dumnezeu şi pururea fecioarei Maria şi cinstitului ei acatist. Şi a pornit din preaslăvita sa cetate de scaun Suceava şi s-a îndreptat spre rîul Suha, să vadă şi să aleagă loc de mănăstire şi să înceapă a o zidi. Dar vechiului protivnic şi vrăjmaş al neamului omenesc, preavicleanului şi duş-

https://biblioteca-digitala.ro

manului binelui, diavolul, nu-i venea la socoteală să rabde aceasta, ci, precum un nour întunecat acopere razele luminosului soare, tot astfel și el a încercat să otrăvească cu săgeata scîrbei și întristării și suferinței pe iubitorul de Dumnezeu și preacinstitul domn Alexandru voievod, ca să-i taie drumul și să-l întoarcă de la bunăvoința și osîrdia lui.

Să vezi ce-a iscodit răutăciosul diavol! Mergînd Alexandru voievod, cum am spus mai sus, spre Slatina, pe cînd a ajuns între satele Corlătești șiToderești, la mijlocul rîului Moldova, calul s-a poticnit și a căzut cu voievod cu tot în apă, căci rîul era umflat. Dar domnul Alexandru s-a aruncat pe un alt cal și a mers mai departe neabătut, spre locul dorit și, ca un om cu minte, a înțeles că aceasta fusese o faptă a diavolului și n-a luat-o în seamă, ci privind cu ochi veseli și pășind bărbătește și cu suflet ușor, a ajuns la locul hotărît, de Dumnezeu arătat și dorit de el, pentru a zidi mănăstirea și hramul preasfintei născătoare de Dumnezeu. Și l-a văzut și s-a bucurat și i-a plăcut mult și a adus mulțumire lui Dumnezeu. Iar mănăstirii i-a dat numele Slatina și a pus pe întîiul cîrmuitor și egumen Iacov, numit Molodeț, și a întărit sfîntul locaș cu sate și metohuri și cu alte rînduieli, care sînt de trebuință locașului. Apoi s-a întors slăvind pe Dumnezeu și pe adevărata lui născătoare, maica preacurată, și a venit iarăși în preaslăvita cetate a Sucevei.

A scris această carte Isaia de la Slatina.

NOTE

[1] Alexandru Lăpușneanu (1552—1561, 1564—1568).

[2] Petru Rareș, urcat pe tron a doua oară în 1541.

[3] Radu Paisie, fost călugăr, domn al Țării Românești între 1534—1545.

https://biblioteca-digitala.ro

[4] Autorul include aici şi anii în care Petru Rareş fusese nevoit să părăsească tronul.

[5] Cuvînt polonez (scris la sg. *drab*, pronunţat *drap)*, însemnînd „pedestraş".

[6] Alexandru Lăpuşneanu era fiu nelegitim al lui Bogdan al III-lea.

[7] Radu Ilie (noiembrie 1552 — mai 1553).

[8] Mircea Ciobanul (1545—1552, 1553—1554, 1558—1559).

[9] Pătraşcu cel Bun (1554—1557).

https://biblioteca-digitala.ro

CRONICA CĂLUGĂRULUI AZARIE

Cel de-al doilea ucenic al episcopului Macarie, călugărul Azarie, a continuat şi el în 1574 sau 1575 cronica acestuia, în versiunea completă: el reia istorisirea exact din 1551, de unde se oprise definitiv învăţatul episcop, căruia îi face un cuvînt de laudă atît la începutul cronicii, cît şi cu prilejul pomenirii morţii (1558).

Acest ultim cronicar moldovean în limba slavonă scrie din porunca lui Petru Şchiopul (1574—1577, 1578—1579, 1582—1591), expunînd cu compasiune moartea lui Ştefan Rareş (1552), apoi domnia lui Alexandru Lăpuşneanu (în două rînduri, 1552—1561, 1564—1568), a lui Despot Vodă (1561—1563), Ştefan Tomşa (1563—1564), Bogdan Lăpuşneanu (1568—1572) şi Ion Vodă, zis „cel Cumplit" (1572—1574), pentru a încheia cu venirea pe tron a lui Petru Şchiopul (1574). El îşi exprimă cu vehemenţă antipatiile, dintre care cea mai nejustificată istoriceşte este, desigur, cea faţă de viteazul şi dreptul Ion Vodă şi, într-o oarecare măsură, faţă de Despot vodă.

Azarie s-a bazat în scrierea cronicii sale — o spune el însuşi — doar pe propria-i memorie (ceea ce explică unele inadvertenţe); în schimb, s-a adresat şi el aceloraşi modele literare — Macarie şi Manasses, din care a preluat cum a arătat I.Bogdan, o serie de pasaje, ce i se părea că se potrivesc cu unele din personajele şi evenimentele descrise. Evident, aceasta scade din valoarea documentară a cronicii, nu însă şi pe cea strict literară, pe care trebuie s-o apreciem, în contextul literar al epocii, ca o încercare de dezvoltare a stilului înalt în limba slavonă.

Cronica s-a păstrat, ca şi aceea a lui Eftimie, într-un singur manuscris, şi anume în cea de-a doua compilaţie de cronici moldoveneşti, ajunsă în Rusia după 1749 şi păstrată la Leningrad (mss. O, XVII, nr. 13 de la Biblioteca Publică „Saltîkov-Şcedrin"), în continuarea variantei complete a *Cronicii lui Macarie*. De vreme ce originalul a fost scris în anii 1574—1575, manuscrisul — nedatat — a fost atribuit, pe baza

https://biblioteca-digitala.ro

trăsăturilor paleografice, sfîrşitului secolului al XVI-lea sau, poate, începutul celui următor.

Textul cronicii a fost publicat paralel de I. Bogdan, în *Letopisețul lui Azarie*, Bucureşti, 1909 (Academia Română, Memoriile Secției istorie, Seria II, t. XXXI şi, în extras: studiu, p. 28—51; text, p. 112—125; trad. p. 146—158), şi de A. I. Iaţimirski, în *Славяно-молдовская летопись монаха Азария*, ИОРЯС, XIII, 1908, nr. 4, St. Petersburg, 1909, p. 23—80 (fără traducere). A fost reprodus de P.P. Panaitescu, în *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, p. 126—151 (introducere, text şi traducere, cu note). Versiunea românească reprodusă mai jos porneşte de la traducerea lui I. Bogdan, confruntată cu aceea a lui P.P. Panaitescu.

Cronica lui Azarie şi compilaţia de cronici ce-o precede — cunoscută sub numele lui — a circulat în mai multe manuscrise, după cum se poate vedea din menţiunile lui Axinte Uricariul (1709—1710) în interpolările la *Letopiseţul Ţării Moldovei* de Gr. Ureche[1].

Deşi această cronică are o încheiere, ne-am fi aşteptat ca Azarie sau altcineva s-o continue, cel puţin atîta cît a durat domnia patronului său, Petru Şchiopul. Dar aceasta a fost întreruptă de două ori, din cauza pretenţiilor tot mai mari ale turcilor de a se mări tributul, ceea ce a dus la apariţia unor noi pretendenţi la tron, efemeri, şi la pribegia lui Petru Şchiopul însuşi (în 1591). Schimbările dese de domnie ulterioare au făcut, aşadar, imposibilă continuarea istoriografiei oficiale. Ea va fi reluată, în alte condiţii, în primele decenii ale secolului următor (mai precis, în anii dinainte de 1647), cînd învăţatul vornic Grigore Ureche va deschide în mod magistral seria cronicilor în limba română, folosind nu numai corpul de cronici moldoveneşti succesive în limba slavonă (de la 1352 pînă la 1574) — aşa numitul „letopiseţ moldovenesc" —, ci şi izvoare externe, de orientare umanistă, scrise în limbile latină şi polonă.

Aşadar, cu Grigore Ureche începe o nouă epocă în istoriografia şi literatura românească, care depăşeşte limitele fixate în antologia de faţă, ce se opreşte în preajma marilor realizări în limba naţională, începînd cu mijlocul sec. al XVII-lea.

G.M.

---

[1] Vezi ed. a II-a P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 86 şi 89.

https://biblioteca-digitala.ro

[Cronica lui Azarie]

Pînă aici au ajuns împletirile ritoriceşti ale părintelui Macarie. Să începem dar şi noi, care am fost smeritul lui ucenic, Azarie.

Acest sfînt-răposat părinte a împodobit în cuvinte iscusite, începînd de la moartea bătrînului Ştefan voievod cel Viteaz şi pînă aici, povestea domnilor care au fost înainte de noi şi a celor ce au ajuns pînă la noi, povestire alcătuită din porunca lui Petru voievod cel Bătrîn[1], şi a fost cu adevărat un izvor de apă a înţelepciunii, ce se revarsă în şuvoaie şi umple inimile noastre, dar de care nu ne mai săturăm. Căci şi noi, smeritul său fiu, păşind pe urmele lui, ne vom sili să împlinim porunca domnească, adică a lui Petru al doilea[2], binecinstitorul domn, cu voia şi binecuvîntarea preaosfinţitului mitropolit chir Anastasie şi cu mijlocirea marelui logofăt Ioan Golăi. Cer dar iertare dacă, din pricina vremii îndelungate ce a trecut, nu voi scoate din uitare şi nu voi pomeni unele sau altele din lucrurile ce s-au întîmplat în cursul anilor.

Voi începe deci, pe cît îmi este cu putinţă, să povestesc mai departe despre mai sus numitul Ştefan voievod[3] şi să închei de împletit cuvintele povestirii, de unde s-a întrerupt şi pînă acum.

Pe cînd viteazul Ştefan domnea cu cinste creştinească şi pe toate le orînduia, vrăjmaşul cel viclean n-a mai răbdat multă vreme rîvna cea bună, ci a vîrît ura în boierii lui cei mari, care fuseseră cinstiţi de dînsul cu binefaceri. Şi ce s-a întîmplat deci?

Boierii mai sus numiţi, care îl părăsiseră, adică pribegii din Ţara Leşească, au trimis pe ascuns scrisoare către sfetnicii de frunte şi prin minciună le-au furat minţile lor cele slabe. „Vreţi oare — ziceau ei — puterea în Moldova? Pe puternicul Ştefan tinereţea îl împinge şi-l sfătuieşte să se ridice în chip varvar asupra voastră şi să închine ţara turcilor, ca şi fratele său Iliaş". Şi, vai, ce lucruri făptuieşti tu, zavistie! S-au ridicat ca nişte tîlhari asupra voievodului şi l-au tăiat fără milă, vai, ca pe un miel, în cort, la

https://biblioteca-digitala.ro

podul de la Țuțora, pe Prut. Altceva n-a mai zis decît cuvintele acestea: „O, săracă drçptate, pe tine te plîng și după tine suspin, căci înainte de mine tu ai pierit și ai murit!" și zăcea pe pămînt, plin de sînge. Era atunci cursul anilor 7060 [1552], luna septembrie. Și a domnit un an și patru luni, și astfel și-a dat sfîrșitul acest domn viteaz.

Dar legile domniei și stăpînirea nu s-au întrerupt, ci, ca și cum ar fi primit sfat de la Dumnezeu, mai sus pomeniții pribegi din Țara Leșească și-au găsit voievod, în același an și aceeași lună, pe unul din boieri, Alexandru[4], ales de cel de sus, om voinic și frumos la față, liniștit și blînd. Și, primind ajutor de la August, craiul leșesc, au pornit îndată să ia domnia. Și nu era nimenea care să li se împotrivească. Au intrat deci fără nici o piedică și s-au adunat tot norodul și căpeteniile oștilor împreună cu episcopii și boierii și cu tot sfatul, și au înălțat pe Alexandru la domnie, în palatul domnesc din Hîrlău. Și toți erau veseli de domnul lor, căci era binecinstitor și-i mîngîia pe toți.

Dar în vremile și în anii aceia a fost multă pieire de oameni în Țara Moldovei. Iar voievodul, cercetînd toate casele în care se păstra aurul și văzîndu-le pe toate goale și neavînd nimica, voia să împartă norodului ajutoare, dar, nenavînd de unde, era îndurerat, se întrista și tînjea. Însă nu după multă vreme a adunat comori bogate din daruri și venituri.

După trecerea celui de al doilea an al domniei sale, și-a luat soție pe binecinstitoarea doamnă Roxanda, fiica lui Petru voievod cel Bătrîn, din care s-au născut Bogdan și Petru, care au fost bine crescuți și dați să învețe carte și credința cea adevărată.

Iar Alexandru voievod, cercetînd cu grijă în toate părțile și întocmind lucrurile, ca un om înțelept — căci știa doar că fiecine care a gustat din bunătățile acestei vieți are să guste și moartea — a trimis înainte de toate în țările de prin prejur, către căpeteniile popoarelor, și a făcut învoieli să trăiască în pace cu străinii. După aceea, a început să zidească o mănăstire foarte mare, cu biserică înăuntrul

https://biblioteca-digitala.ro

ei, lăcaş al Dumnezeului meu, numit Slatina, atît de împodobit cu frumuseţi, încît, dacă Dumnezeu ar vrea să trăiască în zidiri făcute de mîini omeneşti şi în acesta ar trăi desigur. Şi s-a îngrijit şi de celelalte mănăstiri mai vechi, întărindu-le averile şi miluindu-le, şi a ridicat în toate părţile lăcaşuri dumnezeeşti, pe săraci îi hrănea şi-i miluia, iar palatele domneşti le-a înnoit, şi astfel toate au fost orînduite de el cu înţelepciune şi pricepere.

În anul 7064 [1556], la rugămintea ungurilor, marele împărat al turcilor Suliimen a trimis poruncă lui Alexandru voievod şi lui Pătraşcu, voievodul Ţării Munteneşti, şi au intrat cu oştile în hotarele Ţării Ungureşti şi, cu sfatul căpeteniilor lor, au pus pe craiul Ştefan[5] în scaunul tatălui său Ioanăş. Atunci a fost în ţară o iarnă aprigă şi ger iute, cu vînturi rele.

În anul 7066 [1558], ianuarie 1, alesul între înţelepţi, mai sus numitul episcop Macarie, părintele nostru şi dascălul Moldovei, şi-a dat sfîrşitul preacuvioasei şi lui Dumnezeu plăcutei sale vieţi şi a fost îngropat cu toată cinstea şi cum se cuvine unui sfînt, de către ucenicii săi, în mănăstirea Rîşca, cea de el zidită. Vai, ce strălucitor luceafăr a apus! Împodobit-a scaunul Episcopiei de Jos, de la Roman, 27 de ani, arătînd multă vrednicie întru Dumnezeu şi suflet mare în toate. Iar cine ar vrea să înţeleagă marea lui minte, pe acela îl va încredinţa de aceasta frumosul lăcaş pe care cu osîrdia lui l-a ridicat din temelii preacuvioasei Paraschiva. Acest părinte, care a fost numit „cel fericit" încă pe cînd era în viaţă, multe isprăvi întru Dumnezeu cu hărnicie a făcut, căci era om cu rîvna lui Hristos, destoinic în învăţătură, meşter şi iscusit în cuvinte şi foarte ştiutor ca nimeni altul, precum mărturiseşte şi letopiseţul mai sus scris de dînsul, şi alte multe, pe care nu le cuprindem în această scriere, căci nu voim să lungim povestirea.

Iar urmaş în scaunul său arhieresc a fost Anastasie, bărbat blînd, liniştit, plin de înţelepciune, împodobit de asemenea cu smerenie şi purtînd florile binefacerii pe faţa şi mai ales în inima sa. În călugărie era iscusit şi, după ce a cîrmuit bine şi plăcut lui Dumnezeu turma lui Hristos 14 ani,

https://biblioteca-digitala.ro

a fost ridicat în preaînlatul scaun de mitropolit al preaslăvitei cetăți Suceava.

Dacă s-a cuvenit să pomenim și despre acestea, să vorbim dar mai departe despre cele ce ies în calea povestirii.

În al nouălea an la domniei lui Alexandru, s-a ivit din Țara Nemțească un oarecare cu numele Despot[6], care-și zicea fiu de domn, om iscusit în lupte, și adunînd în ajutorul său bărbați de toate neamurile, pricepuți în războaie, viteji, aprigi ca leii și cu inimi îndrăznețe, s-a repezit ca vîntul aspru de la miazănoapte, ce aduce nori întunecați și plini de grindină stricătoare, fără de veste a ajuns în Moldova, și, fiind în țară, s-a gătit de luptă, voind să apuce domnia. Și s-a înspăimîntat Alexandru auzind de acestea. Îndată însă s-a îngrijit de oaste și a trimis-o să stea împotriva vrăjmașilor. Dar înainte ca aceștia să se întîlnească în țară, văzînd că vrăjmașii i-o iau înainte, s-a mîniat în inima sa, s-a înarmat bine și, împreună cu cei ce erau cu dînsul, a ieșit la luptă de apărare; și s-a dat bătălia la Verbia, lîngă rîul Jijia. Dar unii dintre cei dintîi luptători frau haini voievodului și de la început au apucat-o la eugă, alții s-au întors înapoi, care încotro, și s-au împrăștiat, iar voievodul a rămas să lupte singur, cu puțini ai săi. Și înțelegînd înșelăciunea, a suspinat zicînd: „Vai, mai bine mi-ar fi să trăiesc cu fiarele la un loc, decît cu oameni necredincioși!". Și, fugind pe cai iuți, a ajuns în fugă în tîrgul Iașilor și s-a pregătit din nou de luptă.

Despot, însă, luînd cetatea Sucevei și găsind în ea multe bogății, le-a împărțit oștenilor, iar partea de sus a țării i s-a supus. Alipindu-i și pe aceștia de sine cu vorbe mincinoase și ademenitoare, s-a ridicat din nou la luptă împotriva lui Alexandru. Acesta văzînd că dușmanii se întăresc, a lăsat pe răsculați și a fugit cu puțini în cetatea Chiliei, unde a găsit pe doamna Roxanda, care fusese trimisă mai înainte. Și a fost nu puțină plîngere din pricina nenorocirilor și a pierderii domniei. Și a zis domnul: „O, doamnă, să încetăm cu plînsul și cu întristarea în deșert! Dacă am primit, cum a zis Iov, cele bune din mîinile Domnului, de ce să nu răbdăm și pe cele rele? Domnul a dat, Domnul a

https://biblioteca-digitala.ro

luat; cum a vrut Domnul, așa a fost". Și ca un om înțelept, s-a gîndit cu mintea pătrunzătoare la lucruri mai de folos și de grabă și-a îndreptat fața spre cetatea împărătească. Dar Despot trimisese acolo mai dinainte și, prin daruri și făgăduieli, ademenise pe dregătorii și oștenii împărătești, care au fost orbiți de mită. Iar împăratul a trimis schiptrul domniei lui Despot, care și-a schimbat numele în Ioan.

Cînd a ajuns Alexandru în cetatea împărătească, a văzut, în loc de liniște, supărare și amărăciune, căci a fost trimis, o, nenorocitul, departe în surghiun, în cetatea Iconiului, dincolo de mare[7]. Atunci au fost plîngere, lacrimi și nu puține suspine din pricina despărțirii de doamnă și de copii și de prieteni. Și a rămas acolo, așteptînd să vadă cele viitoare și rugîndu-se mereu lui Dumnezeu, să nu-l uite cu totul.

Aici să aștepte cuvîntul despre dînsul și să spunem celor ce vor să asculte povestirea și despre Despot.

Căpătînd stăpînirea deplină, la început se arăta blînd și vrăjmaș al nedreptății, dar după puțin timp a început să-și arate veninul ascuns și rău, pe care îl avea în inimă, și s-a dedat la nedreptăți, asuprind pe oameni cu dări grele, de cei săraci n-avea milă și ura datinile creștine pravoslavnice; adusese cu sine sfetnici de altă lege, luterani urîți lui Dumnezeu, a căror învățătură o împărtășea și el. Pe preoți și mănăstirile nu le iubea; a adunat la dînsul, vicleanul, vasele de argint și de aur și pietrele scumpe ale sfintelor și cinstitelor icoane, cele cu mărgăritare înfrumusețate, din toate mănăstirile și s-a împodobit cu ele.

O, vai de sărăcia noastră, s-a arătat ca un al doilea Valtasar la năravuri și la fapte. Căci din pricina lui au fost suspine, plînsete și vaiete din partea tuturor celor obijduiți și prădați fără dreptate și toți se rugau lui Dumnezeu cu jale, din adîncul inimii, ca să-i mîntuiască din ghiarele acestui tiran. Iar Dumnezeu s-a aplecat la acestea și, văzînd ploaia de lacrimi, s-a milostivit de cei ce se rugau cu osîrdie. Dumnezeu, care vede toate cele ascunse oamenilor, a dezvăluit, pe căi pe care el singur le știe, un sfat cîtorva boieri mari din sinclit[8], iar aceștia l-au păcălit astfel pe Despot.

https://biblioteca-digitala.ro

Eră între boieri un om cu numele Tomşa[9], frumos la înfăţişare, viteaz, cu mîini puternice, piept vîrtos şi suflet îndrăzneţ. Pe acesta deci l-au chemat boierii cei mari şi, legîndu-l întîi cu jurăminte straşnice, i-au dezvăluit apoi sfaturile lor ascunse şi s-au încredinţat că este un om de nădejde. Iar el, avînd dragoste caldă pentru dreapta credinţă, a primit sfatul lor. S-au dus atunci şi la Despot şi i-au băgat spaimă în inimă, spunîndu-i că năvăleşte un tîlhar preavestit cu numele Dumitraşco[10]. Iar el, fără să se gîndească, a trimis pe toţi oştenii săi de frunte, nemţi, unguri, spanioli, leşi şi alţii şi o parte din sfat şi din oameni şi le-a dat căpetenie pe Tomşa, neştiind ce fel de om este. Şi puţini dintre ei ştiau despre sfatul cel ascuns. Iar cînd au ajuns la Ciuhru, au năvălit deodată şi fără de veste asupra ungurilor şi asupra celorlalţi cîţi erau din neamuri de altă credinţă şi i-au lovit şi i-au biruit şi n-a scăpat nici măcar unul care să ducă vestea nenorocirii. Era atunci numărul anilor 7072 [1564][11], luna august.

Şi după acestea, Tomşa a fost ridicat atunci domn de către oştenii care erau acolo, iar el şi-a schimbat numele în Ştefan. Şi îndată au pornit de sîrg, ca săgeţile fulgerului, cu gînd să lovească în Despot. Iar el, cum a auzit acestea, i s-a cutremurat inima şi o mare teamă l-a cuprins şi s-a închis în cetatea cea cu turnuri puternice a Sucevei, iar pe luteranii rămaşi cu dînsul şi pe cîţiva creştini de asemenea i-a închis cu vicleşug. Ştefan însă a înconjurat cetatea cu oşti.

Atunci, aflînd aceasta, mai sus numitul Dumitraşco a adus cu sine o mulţime de oşteni înarmaţi, bărbaţi tîlhari, căci şi el voia să ia domnia. Astfel, pentru creştini era supărare din toate părţile. Însă au chemat pe Dumnezeu în ajutor şi, lăsînd cetatea şi orînduindu-se bine de luptă, au ieşit şi împotriva acelora, iar lupta s-a dat la podul Vercicanilor, pe Siret. Vrăjmaşii au fost biruiţi şi tăiaţi, iar cu sîngele lor au adăpat cîmpurile şi pămîntul s-a acoperit cu trupurile aşternute ale celor ucişi. În sfîrşit, Dumitraşco însuşi a fost prins şi mulţi din cei care erau cu el au fost prinşi vii şi au fost cu toţii legaţi şi trimişi la cetatea împărătească, la singur stăpînitorul Suliimen. Iar acolo, Dimitrie a băut

paharul neîndurat al morții, iar ceilalți au fost osîndiți la muncă.

În urma acestora, Tomșa socotea să primească schiptrul domniei de la împărat, dar nădejdea lui a fost zadarnică. După ce vrăjmașii au fost astfel biruiți [Tomșa și ai săi], aprinși de rîvnă, iarăși s-au îndreptat împotriva celor închiși în cetate și au înconjurat-o și au bătut-o cu tot felul de meșteșugari. Au săpat șanțuri și tunele și au făcut un drum ascuns și au ajuns pînă la porți și au așezat arme grele și vărsătoare de foc, adică tunuri, și au început a bate cetatea cu tot felul de meșteșuguri. Dar n-au izbîndit nimic. O, minune, cine a mai văzut sau a auzit? Cetatea noastră bătută fără cruțare de ai noștri, ca să sfărîme capul șarpelui ce se încuibase într-însa! Și se auzeau zgomote și strigăte din lăuntru și din afară, și cîte o dată erau bătuți, alteori băteau ei, și a ținut lupta, ziua și noaptea, și vărsarea de sînge și picirea oștenilor pînă la patru luni. În cele din urmă, lupta între frați s-a sfîrșit astfel.

Era [în cetate] un ungur cu numele Deveș Petru[12], și acesta a făcut vorbe de pace cu cei din afară. Despot l-a chemat la sine: „O, Petre — i-a zis — am înțeles că vrei să predai cu viclenie cetatea și să fii mijlocitor al morții noastre; dar tu îți vei da sufletul înaintea noastră!“ Și îndată a scos sabia și a fost tăiat pe loc. Din această pricină ceilalți s-au turburat și ei și le-a părut rău și s-a făcut răzmeriță și necredință între ei, între ungurii și nemții care erau cu Despot. Și apoi au început să ceară pace, rugîndu-se să li se lase numai viața, cu strașnice jurăminte, în care s-au încrezut. Atunci au scos și pe Despot afară din cetate, și a fost călcat și zdrobit și a gustat paharul rușinos al unei morți blestemate, cursul anilor fiind atunci 7073 [1565][13], luna noiembrie.

Acum să ne întoarcem iarăși la povestirea despre Alexandru.

Dacă a auzit marele singur stăpînitor al turcilor despre răscoalele, turburările și neorînduielile din Moldova, și-a adus aminte și de Alexandru, care era în surghiun, și îndată a poruncit să-l cheme la dînsul. A privit la el cu ochi blînzi

https://biblioteca-digitala.ro

şi îndurători: „O, voievodule, — i-a zis — am văzut că ai fost ponegrit pe nedrept; acum îţi încredinţez schiptrul domniei şi cinstea de mai înainte; fii judecător drept şi milostiv faţă de cei săraci !". Atunci Alexandru a primit daruri bogate de la toţi cîţi se aflau în dregătorii împărăteşti. Voievodul s-a umplut de bucurie şi a sărit de acolo ca un vultur din laţ. Primind şi de la împărat oşteni în ajutor, a pornit să-şi ia domnia şi a ajuns la Brăila.

Îndată ce a auzit de acestea, Tomşa a adunat oaste şi, crezîndu-se mai tare, a ieşit la luptă şi a ars o parte a Ţării Munteneşti şi a prădat-o. Dar cuvîntul împăratului a fost mai puternic. Auzind despre acestea şi făcînd numai un semn tătarilor celor cruzi şi cu chip de fiară, aceştia au pornit asupra Moldovei ca nişte cîini turbaţi şi, luînd multă pradă, de oameni şi vite, şi arzînd ţara, s-au întors în pace la ale lor. Acestea s-au întîmplat în cursul anilor de la început 7073 [1565][14].

Văzînd Tomşa că nu este cu putinţă să stea împotriva puterii împărăteşti, s-a cutremurat în mintea sa şi a început să se îngrijească de sufletul său şi al boierilor care erau cu dînsul. Căci nimic nu e mai scump decît sufletul, nici înălţimea domniei, nici dulceaţa puterii, nici stăpînirea de bogăţii. Şi, luînd cu sine toate comorile domneşti, a fugit în Ţara Leşească, crezînd că are să scape de mîinile cele temute şi atotputernice, dar n-a putut. Acolo l-a ajuns solul împăratului Suliimen şi în cetatea Liovului i s-a luat viaţa lui şi sfetnicilor care erau împreună cu dînsul.

Iar cinstea domniei s-a întors din nou la Alexandru şi acesta a intrat [în ţară], nefiind nimeni care să-l oprească, şi şi-a pus din nou cununa şi s-a arătat a doua oară stăpîn — căci fusese lipsit de domnie 2 ani şi 5 luni — în anul 7073 [1565], luna martie[15]. Iarăşi a văzut Alexandru zi slobodă, iarăşi a devenit singur stăpînitor al Ţării Moldovei, iarăşi au strălucit razele binefăcătoare ale pravoslaviei. Şi s-a stins tăciunele ce răspîndea fumul credinţei celei rele, căci a fugit iarna întunecată a necuraţilor luterani şi a înflorit primăvara aducătoare de bucurie oricărei fiinţe, adică bu-

https://biblioteca-digitala.ro

năstarea boierilor, iar în locul valurilor s-a arătat zîmbind liniştea.

Şi ce a mai fost după acestea? A adunat dar pe uneltitorii vicleni de mai-nainte, mai ales pe boierii care se lepădaseră, şi pe toţi ia dat morţii vrednice de milă, iar pe oştenii împăratului, dăruindu-i, i-a trimis la ale lor.

De atunci s-a potolit furtuna cu valurile cele mari, iar prin genunea vieţii se putea pluti fără turburare, căci sufla drept duhul dumnezeesc, zefirul dreptei credinţe.

Nu mult după aceea a adus la sine din Ungrovlahia şi pe doamna Roxanda şi pe fiii săi cei de bun neam, Bogdan şi Petru, şi se bucurau cu toţii împreună de dulceaţa bunătăţilor, şi-şi duceau viaţa în frica lui Dumnezeu, şi cu milostenii către săraci şi cu binefaceri către biserici îşi ungeau mereu sufletul. Dar viaţa le-a fost dureroasă şi adesea cădeau în diferite boli grele.

Să spunem celor ce doresc să asculte şi un cuvînt despre împărăţiile din afară. În anul 7074 [1566] s-a ridicat marele împărat al turcilor, Suliimen, şi a luat cu sine multe zeci de mii de oameni şi s-a îndreptat să cucerească Ţara Nemţească, dar acolo şi-a găsit sfîrşitul vieţii, în luna iulie[16], după ce domnise 42 de ani, şi a lăsat împărăţia fiului său Selim.

Iar în al patrulea an al domniei sale de-a doua, Alexandru a căzut la grea boală de moarte şi, înţelegînd că are să moară, a chemat pe căpeteniile bisericeşti şi pe preoţi şi pe toţi cei ce erau în dregătorii şi le-a împărtăşit multe învăţături dumnezeeşti, iar schiptrul domniei l-a dat fiului său Bogdan. Şi, fiind încă în viaţă, a îndrăgit mai mult cele viitoare decît cele de acum, iar în locul porfirei ţesute în aur a îmbrăcat veşmîntul de lînă călugăresc şi în locul cununii de mărgăritare şi de pietre scumpe a îmbrăţişat viaţa de postrig[17] şi şi-a schimbat numele, după cinul îngeresc, în Pahomie. Dar n-a mai trăit mult şi a adormit somnul cel obştesc al morţii, din care nimeni nu se mai scoală. Şi piatra, care nu miluește pe cel rău şi nu cruţă pe cel bun, ci pe toţi îi aşează împreună, a acoperit şi pe acest mare bărbat, în anul 7076 [1568], luna martie.

https://biblioteca-digitala.ro

Luînd Bogdan steagul domniei şi fiind încă tînăr, cîrmuitoarea domniei era mama sa Roxanda, iar dregători erau Gavriil logofătul şi Dimitrie hatmanul doamna fiind mai mare peste toţi. Căci era înţeleaptă ca un bărbat, cu suflet mare şi împodobită cu bunăcuviinţă, ca un rai însufleţit, ce-şi hrăneşte pomii cu binefaceri. Şi cinstea darnica doamnă cu mii de binefaceri pe boierii care erau sub stăpînirea ei şi cu daruri foarte bogate şi preacinstite îi mîngîia; şi, privind în toate părţile, cu dărnicie şi necruţînd aurul pentru alinarea celor chinuiţi de boli, vărsa ploaie de binefaceri pentru neputincioşi şi săraci, iar celor ce se trudeau cu bătrîneţe grele şi pline de dureri le umplea mîinile de daruri; pe preoţi cu milostenii mîngîietoare îi îndemna la rugăciune, iar călugărilor iubitori de Dumnezeu, care îşi petreceau viaţa curată în mănăstiri sau îşi duceau traiul plin de suferinţe în pustie, le răcorea inimile cu dese cercetări. Şi peste tot sfintele lăcaşuri erau adăpate, căci era ca un rîu izvorîtor de aur, ca un şuvoi de argint, iar săracii beau şi se adăpau pînă la îndestulare. Era însă foarte bolnăvicioasă cu trupul şi mereu şi-l odihnea în pat moale. Şi au stăpînit împreună, fiul şi mama, doi ani şi nouă luni. Şi din zi în zi tot mai tare o supărau bolile şi cereau să fie dat lutul fiinţei trupeşti. Şi a plătit [pămîntului] datoria pe care o împrumutase, adică a răposat, în anul 7079 [1571], luna noiembrie, şi cu cinste a fost îngropată în lăcaşul de rugăciune zidit de dînşii, Slatina.

După aceasta, a rămas Bogdan singur stăpînitor şi a domnit numai el. Şi era un tînăr bine făcut şi nu-i crescuse încă mustaţa. Avea suflet drept la început, era învăţat în cărţi şi nu ţinea răutatea în sine, ci era milostiv şi blînd, întru totul era învăţat să semene la obiceiuri tatălui său, arătînd şi vitejie, căci era cu suflet îndrăzneţ, meşter în a învîrti lancea şi a întinde coarda arcului, aruncînd săgeţile. Mai tîrziu însă s-au alipit de el nişte oameni vicleni, vrăjitori, scornitori şi mai ales făcători de rele, porniţi spre răutate, care i-au ros inima cu ispite, cum roade viermele lemnul cel dulce, pînă ce l-au făcut să îndepărteze de la sine pe toţi sfetnicii de frunte şi să-şi apropie alţii tineri şi nebuni şi

https://biblioteca-digitala.ro

măscărici şi şi-a plecat urechea la sfaturile lor, ca odinioară Ruvoam, fiul lui Solomon. Şi petrecea cu ei în glume şi în jocuri, şi se îndeletnicea cu alergări de cai, şi împărţea tovarăşilor săi de joc şi măscăricilor toată averea sa, dăruind acestora din urmă veşminte ţesute în aur şi blăni moi.

Puţin după aceea s-a împrietenit cu oameni de altă credinţă şi de altă limbă, sfetnici leşi, şi-şi petrecea timpul cu ei, iar toate comorile domneşti, cu un cuvînt, rău se risipeau la necuraţii şi spurcaţii leşi. Cuvintele de bună învăţătură ale arhiereilor nu le lua în seamă şi nici nu voia să vadă la faţă pe sfetnicii cu gînduri bune.

Auzind dar despre acestea, marele împărat al turcilor, Selim, a trimis de mai multe ori să-l oprească de la apucăturile cele rele. Dar el n-a vrut, ci, dispreţuindu-şi chiar ţara şi umblînd pe ici şi pe colo, plimbîndu-se pe la marginile Ţării Leşeşti, a mîhnit şi pe sfetnici, şi norodul.

Ajungînd însă aici, trebuie să spunem un cuvînt şi despre corbul mai negru decît negreaţa.

Era în cetatea Rodosului un surghiunit cu numele de Ioan, nu ştiu cine era el şi de unde şi al cui fiu era, el însuşi zicea că e viţă de domn[18]. Era un om foarte şiret, crud, ascuţit la minte, meşter la vorbă şi priceput la carte. Acesta, dar, căuta cu tot felul de meşteşuguri, ba mai ales făcea făgăduieli de mită, ca să capete domnia, şi prin viclenia sa a amăgit pe dregătorii împărăteşti lacomi de aur, iar aceştia i-au mijlocit lui Ioan domnia de la împărat, după ce-l legaseră cu jurăminte, şi astfel i s-a încredinţat treapta cea înaltă a domniei.

Cînd a ajuns în drumul său la Istru[19] şi auzind Bogdan de venirea lui fioroasă, a lăsat tronul tiranului şi, dîndu-se de bună voie la o parte, s-a îndreptat în fugă spre ţări străine. Şi a domnit singur, după moartea mamei sale, un an deplin şi 4 luni.

Toţi cei ce erau în dregătorii şi străluceau prin neamul lor au primit cu bucurie pe domnul lor şi i s-au închinat ca nişte robi. El însă, cum a luat scaunul domniei, se îngrijea numai cum să adune aur. O, aurule, tirane, rădăcină a tuturor relelor, urzitură a vicleniei, lepădat de Dumnezeu şi

https://biblioteca-digitala.ro

prieten al diavolului, făcător de rele, omorîtor de prieteni şi vînzător de neam, băutor de sînge, cum te învîrteşti şi le strici tu pe toate, luceşti pe dinafară şi pătrunzi înăuntrul inimii, fără să te saturi vreodată.

Şi ce a urmat apoi? A fost ca un nor întunecos, iar, în loc de ploaie, a început să curgă sînge. Încă de la început răcnea ca un leu, să lingă sîngele nevinovaţilor boieri, căci avea nărav de ucigaş şi sîngele i se părea mai dulce decît mustul. Şi unora le tăia capetele şi le lua averile, înmulţind prin răpiri nedrepte pe ale sale, altora le jupuia pielea ca la nişte berbeci, pe alţii îi sfîrteca în patru, iar pe alţii îi îngropa de vii, ca pe morţi. Şi ce să mai lungesc vorba? Multe şi cumplite răutăţi şi chinuri şi cazne straşnice a adus oamenilor, căci scornea mereu cele mai isteţe viclenii. Iar dacă găsea pe undeva aur, el îl lua tot şi-l aducea la sine, căci era rob aurului; pînă şi pe oşteni i-a lipsit de lefile lor. Şi pe Gheorghe episcopul l-a dat focului atotmistuitor, căci şi acela era lacom şi foarte zgîrcit, şi a pus mîna pe bogăţia lui cea mare.

Dar nu numai pe acestea le făcea fără ruşine, ci şi pe călugări îi chinuia cu multe nenorociri, temniţele erau pline de călugări legaţi, mănăstirile se goleau şi li se luau veniturile ce le aveau spre hrana tuturor, iar toate averile lor le aduna la sine vicleanul, şi călugării erau alungaţi de peste tot ca nişte spurcaţi. Şi se credea pe sine mai înţelept decît domnii ce fuseseră înainte de el. Din acestea nenorocitul şi-a atras blestemul asupra sa, iar mînia lui Dumnezeu a venit peste el. Căci nu se ţinea de dreapta credinţă, hulea chipurile dumnezeeşti zugrăvite pe pereţi şi pe icoane, arătîndu-se la nărav ca un al doilea Copronim[20], silea pe oameni să lucreze în zilele de sărbătoare şi de duminică, şi în postul cel mare şi-a luat soţie; şi nu numai el, ci şi pe alţii i-a îndemnat să calce legea, însurîndu-se astfel.

Atunci, auzind marele împărat turcesc de grozăviile şi necuviinţele ce le făcea, a trimis să-l cheme la împărăţie. Iar domnia a dat-o lui Petru voievod, despre care am vorbit puţin mai înainte, bărbat de neam domnesc, nepot lui Mihnea, voievodul muntenesc, fiul lui Mircea voievod şi frate

https://biblioteca-digitala.ro

cu Alexandru, voievodul Țării Muntenești[21], om vesel la față și la privire, cu înfățișarea frumoasă și vrednică de domn, care a căutat să vină să ia scaunul fără război și fără luptă.

Aflînd Ioan voievod de aceasta, s-a aprins de mînie și îndată a ridicat o oaste numeroasă, arcași, lăncieri, oșteni îmbrăcați în zale, și cu paveze, cu tolbe de săgeți, cu coifuri și cu scuturi. Și a ieșit la luptă, vărsînd foc pe gură, și a ars Tighina și Brăila, cetățile de la marginea Țării Turcești și aproape jumătate din Țara Muntenească, fălindu-se cu biruința și cu prada și cu bogăția adunată. Dar, vai, a gustat din dulceață atingînd-o doar cu vîrful degetului, și a aprins asupra Moldovei de șapte ori șapte mai mult flacăra mîniei răzbunătoare, ce se ridica, vai, în văzduh.

Și ce-a mai fost după aceea? Cînd a auzit aceasta, împăratul a răcnit strașnic ca un leu, în cetatea sa împărătească, a trimis la căpeteniile neamurilor supuse lui de prin prejur și s-a ridicat toată oastea agarenilor, împestrițați cu aur și trufași, pe cai împodobiți cu aur și cu arme ascuțite. Pe lîngă aceștia s-au alăturat și pîlcurile tătarilor celor cu chip de fiară și cu inimă sălbatică; s-au adunat și din Ungaria[22], iar din față a pornit Ungrovlahia, și de peste tot se revărsau ca apele zgomotoase, mulți ca nisipul. Atunci a ieșit și Ioan voievod împotriva lor, gata de luptă. Dar, cum s-ar zice, era asemenea unei păsăruici golașe care se bate cu o pasăre de pradă, avînd aripi mari și iuți. Și s-a dat o luptă mare lîngă lacul Cahov[23]. Și încăierîndu-se unii cu alții la luptă strașnică, a fost biruit, vai, tiranul și rușinat și mulți oșteni a pierdut, iar alții au fost prinși de vii; și a fost prins și Ioan și pe drept a fost făcut de batjocură, căci a fost legat de două cămile și rupt în două, și astfel și-a dat în chinuri sufletul său de ucigaș.

Atunci au intrat în hotarele Moldovei tătarii cei cîinoși, cu rău nărav, și au ars tîrgurile, jefuindu-le bunurile, iar satele au fost date pradă [focului] mistuitor. Și au ajuns pînă la Roman, arzînd și prădînd; femei frumoase și fete cu păr bogat, copii de țîță și fetițe cu față fragedă, bătrîni și tineri erau răpiți, mamele erau lăsate fără copii, iar copiii rămî-

https://biblioteca-digitala.ro

neau orfani, într-un cuvînt, din fiecare vîrstă erau duşi în trista robie, de la oameni pînă la vite, o mulţime fără de număr. Şi era atunci mult plînset şi suspin şi vaet în Moldova.

O, tu, care eşti mai rău decît răii, Ioane, nepot al minciunii, fiu al diavolului, prin viclenia şi deşertăciunea ta ai dat ţara pieirii!

Căci el nu voia să asculte de boierii sfetnici binevoitori. Aşa era mai sus numitul Ioan Golăi, cel dintîi sfetnic, bărbat înţelept şi sfetnic cuviincios. Acesta îi arăta de multe ori, învăţîndu-l, că turcii au cuprins lumea întreagă, că sînt puternici şi făloşi şi îngîmfaţi şi că ei nu se vor opri pînă ce nu se vor răzbuna pentru batjocura îndrăzneţilor. „Ci din două alege-ţi pe cea mai bună: ori pleacă-ţi capul înaintea împăratului, ori întoarce spatele şi du-te în ţări străine; dar cu turcii nu te apuca de luptă!". Dar era ca şi cum ar fi vorbit unui mort, ori ar fi cîntat cîntece de laudă unui surd.

Acestea s-au întîmplat în anul 7082 [1574], luna iunie.

Iar cînd se petreceau toate acestea, puterea domniei s-a arătat zîmbind bunului Petru voievod, bărbat de neam bun şi iubitor de bine, frumos, cu suflet luminat, milostiv din fire, darnic foarte, urînd nedreptatea, blînd cu cei săraci, drept judecător, căci, precum scrie în cărţi, cinstea domnului iubeşte dreptatea. Mulţi au primit de la dînsul binefaceri bogate, mănăstirile şi călugării s-au adăpat din undele răcoroase ale binefacerilor lui şi cîntările dumnezeeşti au înflorit iarăşi în bisericile cele frumos zugrăvite, iar viaţa tuturor a început să curgă lin şi toţi trăiau în linişte şi neturburare. O, ce linişte dai tu, singur stăpînitorule, ce inimă de domn binecredincioasă, precum este scris, stă în mîinile lui Dumnezeu! Dă-i, Doamne, viaţă îndelungată şi pace pentru mult timp, căci el iubeşte legea ta, fără şovăire, cum cîntă David.

Acestea au fost scrise de mine, smeritul, cu toate că am rămas în urmă întru vrednicie faţă de părintele izvorîtor de cuvinte alese[24]; am scris totuşi cu dragoste şi osteneală, pe cît am izbutit cu mintea.

https://biblioteca-digitala.ro

[1] Petru Rareş.

[2] Petru Şchiopul (numit al doilea, după Petru Rareș, căci în sec. al XIV-lea şi al XV-lea fuseseră încă trei domni cu numele de Petru).

[3] Ştefan Rareş.

[4] Alexandru Lăpuşneanu.

[5] Ioan Sigismund Zapolya, principe al Transilvaniei (1559—1571), era numit de către turci Ştefan.

[6] Iacob Heraclid Despotul, numit Despot Vodă.

[7] Iconium (azi Konya), oraş în sud-estul Turciei.

[8] Sfatul ţării.

[9] Ştefan Tomşa, devenit domn al Moldovei (1563—1564).

[10] Dimitrie Vişnevieţki, hatman al cazacilor.

[11] Anul este greşit: în realitate, trebuie 1563.

[12] Devay Peter, după izvoarele ungureşti (vezi P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 145, nota 1 ; V. Motogna, *Documente noi privitoare la căderea lui Despot*, „Revista istorică", X, 1924, nr. 1—3, p. 26—43).

[13] De fapt, 1563.

[14] Data este, de asemenea, greşită: trebuie 1564.

[15] De fapt, 1564, luna fiind exactă, şi la fel răstimpul dintre cele două domnii.

[16] În realitate, în septembrie.

[17] Călugăria.

[18] Ioan Vodă, zis „cel Cumplit", era fiul natural al lui Ştefan cel Tînăr (Ştefăniţă Vodă).

[19] Dunăre.

[20] Constantin al V-lea, poreclit Copronimul, împărat al Bizanţului (740—775), adversar al cultului icoanelor.

[21] Petru Şchiopul era nepot de fiu al lui Mihnea cel Rău (1508—1509) ; tatăl său, Mircea domnise cîteva luni (oct. 1509 — febr. 1510), după retragerea lui Mihnea în Transilvania ; fratele său, Alexandru II, a domnit în Țara Românească între 1568—1574.

[22] În original, Peonia.

[23] Cahul.

[24] Dascălul său, episcopul Macarie.

https://biblioteca-digitala.ro

LETOPISEȚUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI ÎN SEC. AL XVI-LEA

Este astăzi un adevăr stabilit că *Istoria Țării Românești*, așa cum s-a păstrat în *Letopisețul Cantacuzinesc*, reprezintă, pînă la domnia lui Matei Basarab (1632—1654), o compilație de cronici anterioare, traduse în limba română (una din ele, *Istoria lui Mihai Viteazul*, poate chiar redactată în limba națională), cărora în timpul acestui domn li s-a adăugat o introducere, o expunere foarte lacunară și confuză pentru secolele al XIV-lea — al XV-lea și cronica domniei lui[1].

Prima dintre aceste cronici reunite în *Istoria Țării Românești* este *Viața patriarhului Nifon* de Gavriil Protul, reprodusă mai sus după manuscrisele care au transmis-o în formă independentă și care a fost inclusă aproape integral într-una din variantele *Letopisețului Cantacuzinesc*, pentru a acoperi epoca domnilor Radu cel Mare (1495—1508), Mihnea cel Rău (1508—1510), Vlăduț (1510—1512) și Neagoe Basarab (1512—1521; de fapt, pînă după 1517)[2].

O variantă mai arhaică a *Istoriei Țării Românești*, reprezentată de manuscrisele notate, în ediția citată, G^4 și O^9 (o amplificare a primei)[3],

---

[1] Vezi temeinicul studiu al lui P.P. Panaitescu, *Începuturile istoriografiei în Țara Românească*, în „Studii și materiale de istorie medie", vol V, 1962, p. 195—255; cf. Dan Zamfirescu, *Studii și articole de literatură română veche*, București, E.P.L., 1967, p. 184—231 (în aceste două lucrări se citează și bibliografia anterioară).

[2] Vezi *Istoria Țării Românești. 1290—1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, Ediție critică întocmită de C. Grecescu și D. Simonescu, București, Ed. Acad., 1960, p. 5—42; cf. descrierea și stema manuscriselor în *Introducere*, p. XXXII-LVIII: cel mai vechi manuscris, luat ca bază a ediției, este datat 1714—1715, întrucît provine din biblioteca lui Ștefan Cantacuzino, care a domnit în acești ani (sigla V).

[3] Vezi anexa 13 din *ed. cit.*, p. 204—208, care reproduce partea de la început, pînă la domnia lui Mihai Viteazul, după mss. G^1, copiat

https://biblioteca-digitala.ro

precum şi de manuscrisul nr. 13 de la biblioteca Mănăstirii Neamţu[1] (copiat de Florea logofătul din Ţara Românească, la 1735), cuprinde însă pentru această perioadă o expunere mai scurtă, redactată — se pare — în timpul lui Radu de la Afumaţi (1522—1529, cu mici întreruperi), cînd începe, după părerea noastră, a se scrie letopiseţul ţării de către un anonim, apropiat acestui viteaz ginere şi continuator al lui Neagoe Basarab[2]. Această cronică internă a ţării, scrisă în limba slavonă, dar pierdută în forma iniţială, a fost continuată de unul sau mai mulţi autori de-a lungul întregului secol al XVI-lea. După atitudinea politică şi maniera expunerii — atît cît se poate deduce din traducerea românească de la mijlocul sec. al XVII-lea, inclusă în *Letopiseţul Cantacuzinesc*, ea are două părţi: una, care merge pînă la 1545 (sfîrşitul domniei lui Radu Paisie), iar a doua, care cuprinde perioada de la venirea pe tron a lui Mircea Ciobanul (1545) pînă înainte de domnia lui Mihai Viteazul (1593)[3]. În prima parte, care poate fi socotită o cronică domnească, favorabilă Craioveştilor şi domnilor legaţi de această familie (Neagoe Basarab, dar mai ales Radu de la Afumaţi), se exprimă clar lupta pentru independenţa ţării, împotriva turcilor; în a doua, scrisă din inspiraţie boierească, numeroşii domni, schimbaţi adesea de turci, sînt priviţi critic, „din afară", în schimb, împotriva turcilor nu se mai formulează niciun protest direct. Prima parte, deşi exactă în ansamblu, cuprinde mai puţine date; a doua este mai bogată în date exacte şi merge astfel pînă la căderea lui Mihnea Turcitul (1591), menţionînd doar pe cei doi voievozi cu scurte domnii: Ştefan Surdul (mai 1591 — august 1592) şi Alexandru cel Rău (sept. 1592—sept. 1593).

Faptul că analele secolului al XVI-lea au fost scrise în slavonă este dovedit nu numai de ambianţa epocii, cînd cultura românească continua a fi exprimată în cea mai mare parte în această limbă, ci şi de

---

la mijlocul sec. al XVIII-lea; cf. P.P. Panaitescu, *Începuturile...*, p. 203—209.

[1] Vezi I.I. Georgescu, *O copie necunoscută a Letopiseţului Cantazinesc*, în „Mitropolia Olteniei", XIII, 1961, nr. 7—9, p. 498—503 (Introducere), 503—549 (text).

[2] Vezi acum, în urmă, şi articolul lui Pavel Chihaia, *A fost Negru Vodă un personaj legendar?*, în „Magazin istoric", III, nr. 5(26), mai 1969, p. 46—52.

[3] Vezi N. Iorga, *Cronicile muntene*, A.A.R. Mem. Secţ. ist., Seria II, t. XXI, 1899, p. 311—312, şi, mai pe larg, P.P. Panaitescu, *Începuturile...*, p. 206—209.

https://biblioteca-digitala.ro

păstrarea unor expresii şi cuvinte slavoneşti netraduse în textul românosc[1].

Se pune însă întrebarea: dacă, aşa cum am spus, analele secolului al XVI-lea au început a fi scrise în timpul lui Radu de la Afumaţi — cel care a pus să i se treacă pe piatra de mormînt şirul bătăliilor purtate pentru independenţa ţării (vezi mai sus) — după domnia lui Neagoe Basarab[2], cu ce moment din istoria Ţării Româneşti încep ele? P.P. Panaitescu a arătat că începutul cronicii, de la legendarul „Radu Negru“ (1290; acesta ar putea fi, de fapt, Radu I, cca. 1377—1383) pînă la Radu cel Mare (1495—1508), dă numai 11 nume de domni (în loc de 24), cu numărul de ani de domnie complet greşit, de regulă, mai mare la fiecare, ca să iasă totalul de 218 ani, cîţi sînt de la 1290 pînă la 1508. Introducerea propriu-zisă şi această parte au fost alcătuite, aşadar, mult mai tîrziu, în epoca lui Matei Basarab, de unul din oamenii săi, pe baza tradiţiei, a unor ştiri extrase din letopiseţele sîrbeşti şi bulgăreşti şi a unor inscripţii şi documente din mînăstiri[3]. Despre Radu cel Mare însuşi, *Istoria Ţării Româneşti* spune doar că a zidit mănăstirea Dealul şi că a domnit 15 ani (ceea ce e inexact: în realitate, a domnit aproape 13 ani, sept. 1495 — aprilie 1508), după care în varianta nouă se introduce *Viaţa patriarhului Nifon*. Detaliile încep cu domnia lui Mihnea cel Rău, despre care în varianta arhaică se spune că a domnit doi ani fără trei luni (ceea ce e exact: aprilie 1508 — februarie 1510, dacă se includ şi cele cîteva luni după fuga lui Mihnea în Transilvania, cînd în ţară a rămas fiul şi asociatul său Mircea). Urmează, pe scurt, ştiri despre Vlăduţ (1510—1512), Neagoe Basarab (1512—1521), Teodosie (1521, sub „regenţa“ lui Preda Craiovescu, fratele lui Neagoe), luptele ulterioare pentru domnie, insistîndu-se

---

[1] Vezi exemple la P.P. Panaitescu, *Începuturile...*, p.207. Aceste expresii şi cuvinte vor fi reproduse aici cu litere cursive şi traduse în note.

[2] Despre acesta se spune, printre altele (mss. G[1], *ed.cit.*, p.205): „Făcut-au şi beserici şi mănăstiri multe aicea în ţară şi în alte ţări şi alte multe bunătăţi au făcut în lume, *care sînt scrise mai pă lărgu, la o carte ce o au făcut de toate jitiile lui şi s-au dat să fie stătătoare la sfîn(ta) mitropolie*“ (aluzia la *Viaţa patriarhului Nifon*, care, deci; fusese scrisă înainte).

[3] *Începuturile...*, p. 197—204.

https://biblioteca-digitala.ro

asupra lui Radu de la Afumaţi (1522—1529) şi asupra luptelor duse de el împotriva turcilor.

Prin urmare, credem că aceste anale încep cu Mihnea cel Rău (1508) şi că indicarea exactă a anilor de domnie pînă la Radu de la Afumaţi (la Neagoe se menţionează chiar data exactă a urcării pe tron: 8 februarie 1512) se datoreşte faptului că avem de a face cu un răstimp de numai 14 ani. Totuşi noi nu ştim cum începeau propriu-zis aceste anale, căci, în forma ce ni s-a păstrat, trecerea de la Radu cel Mare la Mihnea cel Rău se face simplu, fără vreun titlu sau menţiune oarecare: dacă a existat vreo introducere, ea a putut fi suprimată de compilatorul din timpul lui Matei Basarab, tot aşa cum în varianta nouă a fost suprimat titlul şi începutul *Vieţii patriarhului Nifon*.

Din această cauză, poate părea îndrăzneaţă separarea acestei părţi din *Istoria Ţării Româneşti* (sau, cum apare pe însemnarea de la cotor din manuscrisul de la Mănăstirea Neamţu, *Litopiseţi Ţării Rum*[*âneşti*]) şi includerea ei în antologia literaturii vechi româneşti în capitolul consacrat secolului al XVI-lea. Dar întrucît există un consens aproape unanim astăzi că această parte reprezintă o simplă traducere din slavonă, fără o intervenţie prea masivă a compilatorului de la mijlocul sec. al XVII-lea, şi deoarece alte părţi din *Istoria Ţării Româneşti* — dintre care una care o precede, *Viaţa patriarhului Nifon*, iar alta îi urmează imediat, *Istoria lui Mihai Viteazul* — au fost identificate şi reproduse ca atare în această antologie, ni s-a părut firesc să umplem golul ce s-ar fi creat prin omiterea acestei părţi, pentru a da astfel o imagine completă asupra istoriografiei muntene din sec. al XVI-lea. În acest fel, se poate constata că, deşi apărută cu o jumătate de secol mai tîrziu decît în Moldova, datorită condiţiilor mai puţin prielnice în epoca contemporană cu Ştefan cel Mare, istoriografia din Ţara Românească reprezintă o continuitate, realizată prin mai multe scrieri independente în cursul sec. al XVI-lea. Epoca următoare din dezvoltarea acestei istoriografii este, în schimb, sincronă cu Grigore Ureche, întemeietorul istoriografiei moldovene în limba română: într-adevăr, compilarea izvoarelor anterioare, completarea şi continuarea lor *în limba română* s-a făcut sub domnia lui Matei Basarab (1632—1654), contemporanul lui Vasile Lupu (1634—1653), în vremea căruia şi-a scris letopiseţul şi marele cronicar moldovean (pînă în 1647).

Desigur, faptul că nu avem la îndemînă textul original în slavonă al analelor secolului al XVI-lea reprezintă o pierdere greu de recuperat,

https://biblioteca-digitala.ro

dar posibilitatea descoperirii lui nu este încă exclusă. Pînă atunci trebuie să ne mulțumim cu forma pe care ne-au păstrat-o unele manuscrise ale *Istoriei Țării Românești*, dintre care cel mai vechi datează de prin 1714—1715, fiind deci posterior cu 27 de ani momentului în care se încheie *Letopisețul Cantacuzinesc* propriu-zis (1688)[1].

Evident, acest manuscris (notat cu sigla V, păstrat la Biblioteca Filialei Academiei R.S. România din Cluj, fondul Blaj, nr. 112) a și fost luat ca bază în ediția critică, citată mai sus, a lui C. Grecescu și D. Simonescu. Dar pentru forma arhaică a cronicii, fără *Viața patriarhului Nifon*, editorii au dat în anexa 13 textul manuscrisului G[1], copiat pe la mijlocul sec. al XVIII (înainte de 1756, data unei însemnări de la f. 46, păstrat în aceeași bibliotecă și fond, nr. 91). Așadar, aici sîntem nevoiți să reproducem textul letopisețului mai întîi după mss. G[1], și anume de la Mihnea cel Rău (1508) pînă înaintea morții lui Neagoe Basarab (1521), respectiv ff. 3b—5a, în ediția citată, pe care o folosim, de la p. 205, r. 22, pînă la p. 206, r. 2, iar apoi după manuscrisul de bază și cel mai vechi, V, ff. 29b—36b, în ediție, de la p. 42, r. 12, pînă la p. 54, r. 7 (fără aparatul critic[2]). Întrucît manuscrisul nr. 13 de la Mănăstirea Neamț, publicat după apariția acestei ediții, prezintă cîteva detalii interesante (în alte locuri, însă, manuscrisele V și G[1] prezintă lecțiuni mai bune), le vom reproduce în note, folosind ediția citată a lui I.I. Georgescu, p. 503—509 (mss., f. 1a — 7a).

G.M.

[Textul letopisețului]

Mihnea voevod cel Rău, fecior Dracii armașului de la Mănești, acesta au tăiat mulțime de boieri. Iar neamu Craiovescu, ce le-au zis Pîrvuleștii, au scăpat de au fugit peste Dunăre, de s-au dus la Țarigrad. Iar Mihnea vodă au domnit 2 ani fără 3 luni[1].

---

[1] Vezi P.P. Panaitescu, *Începuturile istoriografiei...*, p. 232—233.

[2] Vezi observațiile prof. Șerban Cioculescu asupra „aparatului fastidios", în *Varietăți critice*, București, E.P.L., 1966, p. 39—44.

https://biblioteca-digitala.ro

Vlăduț vodă, pe acest[a] l-au adus Pîrvuleştii domnu, iar Mihnea vodă au fugit în Țar[a] Ungurească la Sibiu.

Atuncea Dumitru Iacşiciu cu Danciul, feciorul lui Țăpăluș, au venit [cu][2] carte de la craiul și s-au întîmpinat cu Mihnea voevod pe trepte, mergînd în biserica papistaşilor că iel încă să lăpădase dă pravoslavnicii și să făcuse papistași; şi acolo l-au tăiat lîngă zid. Apoi, cetățiianii încă s-au strînsu de a ucis pre amîndoi acolo.

[Iar Vlăduța vodă au domnit un an cu pace.

Apoi Mircea vodă, fecior Mihnii vodă Dracii, au venit din Țara Ungurească cu mulțime de ungureni de au făcut cu Vlăduța vodă mare războiu la tîrgu din Gherghița. Arătatu-se-au Pîrvulești cu mare vitejie și au biruit pre Mircea vodă și mulți ungureni au perit.

Iar Mircea vodă au fugit peste Dunăr[e] de s-au dus la Țarigrad.

Şi au domnit Vlăduța vodă anii 2.

Decii fiind Pîrvuleştii zavidiți la Vlăduț vodă de oarecari pizmași și ascultînd minciunile lor, cerca vreme să-i dobîndească; iar nevrînd Dumnezeu, ei încă au prinsu de veste și au fugit peste Dunere, rădicînd domnu pre Neagoe voevod Basarabu și strînsără cîteva semi de oaste, luîndu într-ajutor pre Mahmet bei, ce-i zicea Mihaioglu, viind cu toată oastea lui la București, [au] făcut cu Vlăduț vodă războiu mare. Iar nişte boieri ai lui l-au viclenit, de i-au tăiat cap[ul][3].

Basaraba vodă au șăzut în scaon fevruarie 8 văleatul 7027[4]. După aceia Basaraba vodă tare s-au căit de moartea lui Vlăduță vodă; ci au chemat patriiarșii, vlădicii, episcopii, egumenii, preoții, călugării, diiaconi și s-au strîns toți în cetatea Tîrgoviștii, de au făcut sfînt mir cu multe rugăciuni și slujbe dumnezeiești, la sfînta mitropolie care ieste făcut[ă] de dînsul.

Dupre aceia Basarab voevod au început a face milostenii mari pre la mulți oameni.

Făcut-au și bescrici și mănăstiri multe și aicea în țară și în alte țări și alte multe bunătăți au făcut în lume, care sînt

https://biblioteca-digitala.ro

scrise mai pă largu, la o carte ce o au făcut de toate jitiile lui şi s-au dat să fie stătătoare la sfîn[ta] mitropolie.

Mai pre urmă au făcut o sfîn[tă] mănăstire la Curt[ea] de Argeșu, foarte frumoasă și împodobit[ă] și din lăuntru şi din afară.

Și au domnit cu bună pace, pînă au murit în domnie. Şi l-au îngropat în sfînta şi minunata mănăstirea lui, în Argeş. Domnit-au ani 8, luni 8[5].

Iar după moartea lui Băsărab vodă s-au înălțat domn Preda, fratele lui Băsărab voevod, ca să ție domniia lui Theodosie, nepotă-său. Iar boiarii nu l-au priimit, ci au rădicat alt domn, pre nume Radul vodă Călugărul, despre partea Buzăului[6]. Şi au venit Radul vodă cu boiarii și cu oaste, ca să se lovească cu Preda, la Tîrgovişte, şi au fost izbînda Radului vodă și au perit Preda.

Deci cînd au fost apoi, au venit Mehmet bei cu turcii, că-l chemase Preda întăi ajutoriu și zăbovise a veni. Şi au făcut războiu cu Radul vodă la Tîrgovişte și au biruit Mehmet beiu, și au prins pe Radul vodă viu și pre alții boiari. Într-acéia, Mehmet bei pentru moartea Predii, el au trimis turci de au prădat pre buzăiani fără de véste, și au luat mulți oameni voinici și féte și dobitoc mult, și multă pagubă și pradă au făcut pre locul acela, însă pre apa Buzăului, în luna lui mai în 2 zile[7]. Şi iar s-au întors turcii la Tîrgoviște, şi au șăzut Mehmet bei puțină vréme cu turcii, și s-au întors preste Dunăre, la Necopoe, și cu Radul vodă și cu oarecine din boiari, anume: Bădica comisul, văr premare cu Băsărab vodă. El au tăiat capul Radului vodă Călugărul cu voia lui Mehmet beiu.

Într-acéia vréme și pre Theodosie l-au ajuns moartea la Țarigrad.

Iar după acéia, Mehmet beiu au cerşut domniia de la împăratul aici în Ţara Românească, zicînd că-l pohteşte ţara să fie el domn. Drept acéia împăratul crezu pre Mehmet bei și i-au dat domniia în Ţara Rumânească. Iar Stoica logofătul, fiind într-acea vréme la Poartă în Ţarigrad, curînd au trimis aice în Ţara Rumânească, la toți boiarii, ca să rădice domn cum mai curînd pre Radul vodă din Afumați,

https://biblioteca-digitala.ro

pentru că piiare țara de turci. Într-aceia curînd s-au adunat boiarii toți și mari și mici și toată curtea și au rădicat domn pre Radul vodă din Afumați, ginerile lui Băsărab vodă, la leatul 7030 [1522]. Și au venit Mehmet bei cu steag de la Poartă, cu mulțime de turci și au intrat în țară. Iar Radul vodă cel Tînăr s-au gătit și au ieșit înaintea lui cu oaste, și au făcut războiu la sat la Glubavi[8], și au biruit Radul vodă pre Mehmet bei și au fugit Mehmet bei, de s-au mai gătit încă de războiu. Iar Radul vodă s-au întors îndărăt în scaun, în București. Deci peste puțină vréme, Mehmet bei au venit cu mulțime de turci și au întrat în țară. Iar Radul vodă i-au eșit înainte cu oaste. Și s-au lovit la Clejani. Și au biruit pre Mehmet bei ca dintăi, și mulți turci au perit; iar cînd au fost apoi, au biruit turcii. Și au perit Benga[9], iar Radul vodă cu boierii au fugit în Țara Ungurească.

Iar Mehmet bei au pus oamenii lui subași pre la toate orașele[10]. Și s-au dus Mehmet bei preste Dunăre. Iar preste puțină vréme au venit iar Radul vodă din Țara Ungurească cu boiarii și cu mulți unguri. Și au trimis curînd oameni aleși, de au cuprins toți subașii pren toate satele și orașele și le-au tăiat capetele. Și au strîns Radul vodă oaste mare. Și iar au venit Mehmet bei cu toate oștile și sangélele gata de oaste și au intrat în țară. Și au eșit Radul vodă cu boiarii înaintea lui cu oaste, și făcu războì mare la Grumazi; și s-au sfădit, de dimineață pînă seara, și mulți turci și delii au perit. Iar Mehmet bei, deaca au văzut așa, au început a fugi, și Radul vodă încă s-au întors la scaun. Iar apoi procleții de turci ei s-au înturnat înapoi și mulți creștini tăiară și au fost izbînda turcilor. Atuncea au perit Neagoe spătarul și Stanciul portariul. Iar Radul vodă au fugit cu boiarii în Țara Ungurească. Și s-au dus la Ianoș crai[11], și au căzut la picioarele lui și l-au rugat să se milostivească să nu lase țara creștinească[12] în mîinile păgînilor. Într-acéia Ianoș s-au milostivit pre creștini și s-au gătit de oaste cu 30 000 de unguri, tot voinici aleși. Și au pogorît pre la Rucăr aice în țară, și au venit Ianoș crai pîn la oraș la Pitești. Iar Mehmet bei n-au cutezat ca să-l aștepte, ci curînd

https://biblioteca-digitala.ro

au fugit peste Dunăre. Décii Ianoş crai s-au întors înapoi cu mare dar şi s-au dus în Ţara Ungurească. Şi au venit Radul vodă în Tîrgovişte vésel şi cu toţi boiarii şi s-au sfătuit cum vor face să scoată ţara creştinească din mîinile păgînilor de turci. Şi au plecat capul şi s-au dus Radul vodă la Ţarigrad, la împărăţie. Într-acéia împăratul au ţinut pre Radul vodă multă vreme şi n-au vrut să-i dea nici un răspuns, pentru căci au avut pîră de Mehmet bei.

Deci împăratul a dat domniia lui Vladislav vodă. Şi au venit Vladislav vodă domn Ţării Rumâneşti cu steag; şi au venit toţi boiarii de s-au închinat lui Vladislav vodă. Şi cînd au fost apoi, au venit şi Pîrvul, banul de la Craiova[13], cu mulţi voinici aleşi şi s-au închinat lui Vădislav vodă. După acéia Vădislav vodă ş-au bătut joc de Pîrvul banul[14] şi au zis să fie postélnic în casă, şi puse alt boiar ban mare în locul lui[15]. Iar cînd au fost preste noapte, iar Pîrvul banul au fugit înapoi la voinicii lui. Deci cînd au fost apoi, s-au întors curînd către Vădislav vodă gata de oaste şi au făcut războiu Pîrvul banul cu Vădislav vodă şi au fugit Vădislav vodă peste Dunăre. După acéia împăratul s-au milostivit de au dat domnia iar Radului vodă.

Şi iar au venit Radul vodă domn de la Poartă, şi s-au aşăzat în scaun în Bucureşti, februarie *28 deni*. Şi au domnit Radul vodă ani 7. Şi după acéia Neagoe vornecul şi Drăgan postelnicul ei au rădicat oaste pre ascuns pre capul Radului vodă. Décii cînd au prins de véste Radul vodă, el nu ş-au putut strînge oaste degrab, ci numaidecît au fugit cu fie-său, cu Vlad vodă, la banul Pîrvul la Craiova. Deci cînd au fost Radul vodă în oraş în Rîmnic, iar boiarii au ajuns pre Radul vodă, de l-au legat şi i-au tăiat capul şi lui şi fie-său, Vlad vodă, şi au perit amîndoi în oraş în Rîmnic, cînd au fost cursul anilor 7037 [1529].

Apoi au venit Moisi vodă, feciorul lui Vădislav vodă, de la Poartă, cu steag. Şi au domnit un an *pol*[16]. Şi au tăiat pre boiari, anume: Neagoe vornicul şi pă Preda postelnicul. Iar alţi boiari au fugit în Ţarigrad şi au adus domn pre Vlad vodă. Şi au fugit Moisi vodă în Ţara Ungurească, cînd au fost cursul anilor 7038 [1530]. Deci cînd au trecut

https://biblioteca-digitala.ro

2 luni, au venit Moisi vodă pre Olt cu unguri și au avut războiu cu Vlad vodă la sat la Viișoara. Și au perit Moisi vodă și Barbul banul din Craiova. Și au domnit Vladul vodă ani 2 *pol*, și apoi s-au înecat în Dîmbovița, la sat la Popești.

Și după acéia boiarii au rădicat domn pre Vintilă vodă den oraș de la Slatină. Ș-au făcut Vintilă vodă sfînta mănăstire den Menedic. Și au tăiat mulți boiari. Deci cînd au fost al treilea an a domniei lui, s-au dus Vintilă vodă la Craiova, să vîneze cerbi preste Jiiu, și s-au sfătuit Vintilă vodă cu oamenii lui de taină, acolo să tae alți boiari. Iar boiarii s-au gătit ei de au tăiat pre Vintilă vodă în malul Jiiului. Și au domnit Vintilă vodă ani 3 *pol*. 7040[17].

Apoi boiarii au venit la sfînta mănăstire Argeșul de au luat pre egumenul Paisie și l-au rădicat domn. Și i-au schimbat numele, de i-au zis Radu vodă. Și au făcut sfînta mănăstire Mislea, hram sfînta troiță. Și dupre aceia Radu voevod au tăiat pre banul Toma și pre Vlaicul logofătul.

Deci preste puțină vreme au venit Laiotă Băsărabă vodă cu niște pribegi, anume: Stroe pribeagul și Manole și Mihalco și cu haiducii din Țara Ungurească și au avut război cu Radul vodă, și au biruit Laiotă vodă pre Radul vodă. Și au fugit Radul vodă cu boiarii la Necopoe, și au venit Laiotă Băsărab vodă în Tîrgoviște. Iar cînd au trecut 2 luni, Radul vodă iar au venit cu mulțime de turci și au avut război la Fîntîna Țiganului și au fost izbînda Radului vodă Paisie. Atuncea au perit și Laiotă vodă Băsărab, și Stroe pribeagul și Manole și Mihalco. Și au domnit Radul vodă 9 ani și 8 luni[18]. Și l-au mazilit turcii. Și mergînd la Țarigrad l-au făcut surgun la Eghipet și acolo au murit.

Mircea vodă au venit domn de la Poartă cu steag și au întrat în București, martie 17, 7053 [1545]. Și trecînd 2 săptămîni, au tăiat pre boiari, anume: Coadă vornecul, *i brat ego*[19] Radul comisul, *i* Dragul stolnicul, *i* Stroe spătarul și Vintilă comisul, și pre mulți boiari carii nu sînt scriși aici. Și le-au dat mare muncă, pentru avuție. Iar cîți boiari au scăpat, au fugit în Țara Ungurească. Și trecînd 2 ani, iar au venit acei boieri pribégi cu oaste, pre gura Praovei, și au avut războiu mare cu Mircea vodă la sat la Periș,

https://biblioteca-digitala.ro

şi au fost izbînda Mircii. Atuncea au perit şi Udrişte vistierul şi Theodosie banul[20].

După acéia au venit Radul vodă, ce i-au zis Ilie, din Țara Ungurească, cu boiari pribégi şi cu mulţi haiduci. Făcut-au războiu la sat la Măneşi[21], şi fu izbînda Radului vodă Iliiaş. Şi au gonit pre Mircea vodă pîn în Giurgiov, perind mulţi oameni. După acéia Mircea vodă iar au venit al doilea rînd cu hanul şi cu mulţi turci, de au gonit pre Radul vodă peste munte. Şi au domnit vodă ani 8 *pol*[22]. Şi s-au mazilit de la turci şi s-au dus la Ţarigrad.

Pătraşco vodă, cela Bunul, au venit domn în sîmbăta Paştilor 7062 [1554]. Deci trecînd 3 ani den domniia lui, el s-au dus preste munte, în Ţara Ungurească, cu toţi boiarii lui şi cu multă oaste, trimiţînd pre Socol vornicul în Ţara Leşască, la cetatea de la Lvov, de au adus de acolo pre Izabela crăiasa şi pre fii-său Ianoş craiu, aşăzîndu-l pre crăie în cetatea *ot* Clujvar. De acolo Pătraşco vodă s-au întors iar în ţară, de au domnit ani 4. Şi au murit în scaun, septembrie 24, 7066 [1557].

Mircea vodă iar au venit domn al treilea rînd. Şi au trimis la boiarii carii era pribegi în Ţara Ungurească, de i-au chemat, făcînd mare jurămînt. Deci ei crezîndu-l, s-au sculat de au venit, Stănilă vornicul şi cu toţi boiarii şi cu toată curtea, de s-au închinat la Mircea vodă, de credinţă şi legătură ce-au făcut. Iar cînd au fost la martie 3 *deni*, cu meşteşug mare au chemat pre Stănilă vornicul şi pre toţi boiarii şi pre amîndoi episcopii şi toţi egumeni cu mulţime de călugări, în cetate în Bucureşti. Şi aşa fără véste au năpustit într-înşii pre beşliii lui şi pre mulţi turci, de i-au tăiat pre toţi, vărsîndu-se mult sînge nevinovat. Da-va seama înaintea lui Dumnezeu! Şi au domnit Mircea vodă 5 ani şi 8 luni, murind în scaun[23]. Îngropatu-s-au în biserica domnească, în Bucureşti, septemvrie 21 *deni*, 7068 [1559].

Deci cînd au fost a doao săptămînă, puţinei boiari, ce au fost scăpat preste munte, ei au venit cu puţinea oaste, de au făcut războiu cu boiarii Mircii vodă, la satul Rumâneşti, şi fu izbînda pribégilor. Iar doamna Chiajna a Mircii vodă şi cu fie-său Pătru vodă au fugit peste Dunăre; iar boiarii

https://biblioteca-digitala.ro

ei au rămas în Giurgiuv. Și iar au venit al doilea rînd de au făcut războiu cu pribégii la sat la Șărpătești, și fu izbînda boiarilor Mircii. Atuncea au perit Badea clucerul și alți oameni de ai pribégilor. Și iar au venit doamna Chiajna cu fie-său Pătru vodă în București. Și trecînd o săptămînă, iar au venit alți boiari pribégi, pre apa Oltului, anume: Stanciul Bengăi și Matei al Margăi, *i* Radul, *i* Vîlsan și alții, făcînd războiu cu Pătru vodă la sat la Boiani, avînd lîngă dînsul mulțime de turci, și fu izbînda lui Pătru vodă, perind mulți oameni. Atuncea au venit Stepan, *cel* portarul de la Poartă, de au adus steag lui Pătru vodă do domnie noao, să fie în locul tătîne-său, Mircii vodă. Adaos-au Pătru vodă cu mumă-sa la bir 5 aspri. Domnit-au ani 8 și mazilindu-se s-au dus la Țarigrad[24].

Și au venit în locul lui domn frate-său Alexandru vodă, iar fecior Mircii, mai 7 zile, leatul 7076 [1568].

Deci atuncea boiarii cîți era pribégi încă au venit de s-au închinat toți la Alexandru vodă. După acéia trecînd 2 luni, iar Alexandru vodă au început de au tăiat mulțime de boiari, anume: Radul logofătul *ot* Drăgoești, *i* Mihnea *ot* Bădéni, *i sin* Udriște vistierul, *i* Tudor *ot* Bucov, *i* Vladul Caplii, *i* Pătrașco, *i* Calotă, *i* Stan *sin* Drăgulețului, *i* Radul stolnicul *ot* Boldești, *i* Radul *sin* Socol dvornicul, și alții, *mesița* septemvrie 1 *deni*. Și au făcut Alexandru vodă, din jos de București, o mănăstire mare, hram *svetaia*[25] troiță.

Iar cînd au fost al patrulea an din domniia lui, luînd frate-său Pătru domniia la Moldova[26], fost-au poruncit la Dumbravă dvornicul și la toată boierimea Moldovei, ca să vie înainte, la Focșani. Atuncea Alexandru vodă încă au eșit în tîmpinarea lui Pătru vodă, frăține-său, de au făcut ospăț la sat la Săpățéni. Iar Dumbravă vornicul cu toată curtea Moldovei, ei au venit să se închine la Pătru vodă. Iar deaca s-au apropiat, ei fără véste au lovit pre Pătru vodă și pre frate-său Alexandru, gonind pre Pătru vodă pîn la Brăilă, iar Alexandru vodă au fugit la oraș, la Floci. Moldovénii încă, făcînd această izbîndă, s-au întors la margine, la Ionașco vodă.

https://biblioteca-digitala.ro

Deci atuncea Ionaşco vodă au trimis pre Vintilă vodă cu mulţi lotri, ca să fie domn în Ţara Rumânească. Şi au intrat în cetatea din Bucureşti, şăzînd acolo 4 zile[27]. Alexandru vodă încă au trimis pre o seamă de boiari ai lui cu oaste, anume: Dragomir dvornicul, *i* Mitrea comisul, *i* Bratul păharnicul, *i* Ion pîrcălabul, de au lovit pre Vintilă vodă şi pre acei lotri făr de véste. Şi atuncea au perit Vintilă vodă şi acei lotri toţi; şi iar au venit Alexandru vodă în scaun în Bucureşti. Şi au adaos în ţară un bir ce i-au zis oae seacă. Şi [a] murit în scaunul lui, iulie 25 *deni*, leatul 7085 [1577].

Mihnea vodă au rămas în locul tătîne-său domn. Şi au trimis pre Mitrea vistierul şi i-au adus steag de la Poartă. Şi au adaos în ţară găleata. Deci cînd au fost al patrulea an din domniia lui, iar boiarii mehedinţi au rădicat un domn ce i-au zis Radul Popa. Şi au făcut războiu cu Mihnea vodă la Craiova şi au fost izbînda Mihnii vodă. Făcut-au şi o mănăstire, de la Tutana. Domnit-au 6 ani[28]. Şi l-au mazilit turcii, de s-au dus la Poartă.

Pătru vodă Cercel *sin* Pătraşco vodă au venit domn de la Poartă intrînd în Bucureşti august 29 *deni*, leatul 7092[29]. Şi au făcut biserica ce iaste în cetatea Tîrgoviştii. Şi au tăiat pre Mihăilă dvornicul *i* Dobromir banul şi pe Gonţea paharnicul. Şi au pus birul curţii foarte mare şi gorştină de oi. Deci trecînd 2 ani de la domniia lui, venitu-i-au mazilie de la Poartă şi au trecut muntele cu tot ce au avut.

Mihnea vodă iar au venit domn al doilea rînd. Şi au mai adaos în ţară un bir ce i-au zis năpaste. Şi au pus pre roşii un bir foarte mare; şi pre megiiaşi găleată de pîine şi dijma din stupi un stup. Şi au tăiat pre Stanciul logofătul. După acéia s-au mazilit şi el de la turci. Ducîndu-se la Ţarigrad, au lăsat légea creştinească şi s-au făcut turc, de voia lui. Şi au domnit Mihnea vodă al doilea rînd 5 ani[30], 7099 [1591].

Ştefan vodă Surdul au venit domn de la Poartă cu stiag şi au domnit ani 1 *pol*[31].

Alexandru vodă au venit domn de la Poartă cu steag şi au domnit ani 1, luni 3[32].

https://biblioteca-digitala.ro

[1] Din aprilie 1508 pînă în februarie 1510.

[2] Adăugat după mss. nr. 13 de la Neamț (în continuare, prescurtat N).

[3] N: Deci Calotă dvornicul și alți boieri au viclenit de către Vlăduț vodă și i-au tăiat capul lui.

[4] În N corect: *m(e)s(i)ța fev. 8 d(e)ni l(ea)t 7020* [luna februarie, ziua 8, anul 1512].

[5] De fapt, 9 ani și 6 luni (febr. 1512 — sept. 1521).

[6] Cunoscut, de fapt, sub numele de *Vlad* sau *Dragomir Călugărul* (oct. — nov. 1521). S-ar putea ca aici să fie o greșală de copiere, căci mss. G[1] scrie consecvent *Rad* (nu *Radul)*, ceea ce se explică ușor ca o confuzie de litere față de *Vlad*.

[7] N: După acéia Mahamet beiu, pentru moartea Predii, el au trimis turcii de au robit pre apa Buzăului și i-au lovit făr de veste. Că au fost jucînd voinicii și fétele în horă și cum au fost împodobite așa le-au luat. Și dobitoace și tot ce au găsit au luat. Și mare pagubă au făcut pre locul acela; însă pre apa Buzăului *mesița mai*, *2 deni*.

[8] N adaugă: pe apa Clănești.

[9] N adaugă: peh[arnicul].

[10] N: prin toate orașăle și prin toate satele.

[11] Ioan Zápolya.

[12] N: Țara Românească.

[13] G[1]: *ot Craiuv*[*a*].

[14] N: Pîrvul *vel* [mare] ban.

[15] N: și „să puiu ban mare alt boiar în locul tău".

[16] [Și] jumătate (respectiv, din ianuarie 1528 pînă în iunie 1530).

[17] Anul 1532 (se referă la data urcării pe tron, în sept. 1532, a lui Vintilă, care a domnit pînă în iunie 1535 — cu o întrerupere în sept. — nov. 1534, de către Radu Paisie — deci ceva mai mult de doi ani și jumătate: greșala s-ar putea datora unui copist intermediar).

[18] Din iunie 1535 pînă în martie 1545.

[19] Și pe fratele său.

[20] N: Și au avut război cu Mircea vodă la sat la Pereș, și au biruit Mircea vodă pre pribegi și au prins atuncea pre Udriște vist[i]ariul și pre Theodosie banul și le-au tăiat capetele av[gust] 26 *deni*. Și au domnit Mircea Vodă 8 ani [martie 1545 — noiembrie 1552].

https://biblioteca-digitala.ro

[21] În alte manuscrise corect: Mănești.

[22] În total, pînă la această dată (cele două domnii), într-adevăr cam 8 ani și jumătate (a doua oară, între mai 1553 — febr. 1554). N: Și au fost Mircea vodă în scaun în București de la *Voznesenie* [Înălțare] pînă la fev. 12.

[23] În G[1] corect: Și au domnit Mircea vodă anu 1, *pol* și 2 luni, murind în scaon. Aproape la fel în N: ani 2 făr de 3 luni [respectiv, ianuarie 1558 — sept. 1559].

[24] A domnit într-adevăr 8 ani și cîteva luni, între sept. 1559 — iunie 1568.

[25] Sfînta.

[26] Petru Șchiopul.

[27] În mai 1574.

[28] Între sept. 1577 — iulie 1583.

[29] Anul 1584, de fapt 1583: confuzia e ușor de explicat, căci noul an începea la 1 septembrie.

[30] De fapt, 6 ani.

[31] Între mai 1591 — august 1592.

[32] Alexandru cel Rău a domnit un an (sept. 1592 — sept. 1593). După această propoziție începe *Cronica lui Mihai Viteazul*, cu următorul titlu: *De aicea să începe istoriia lui Mihai vodă, sin Pătrașco vodă...* (Vezi Volumul II al antologiei de față, unde se editează integral textul cronicii lui Mihai Viteazul).

https://biblioteca-digitala.ro

SOLIA LUI ŞTEFĂNIŢĂ VOIEVOD CĂTRE REGELE POLONIEI, EXPUSĂ ÎN SEIMUL POLON DE LUCA CÎRJĂ (1523)

Fiul şi nepotul lui Ştefan cel Mare, Bogdan al III-lea (1504—1517) şi Ştefăniţă (1517—1527), care i-au urmat la tron, au continuat pe plan extern aceeaşi politică de apărare a ţării împotriva pericolului turcesc şi de alianţă cu statele vecine, Polonia şi Ungaria. În acest sens, este semnificativă solia lui Ştefăniţă voievod, rostită în faţa regelui Poloniei, Sigismund I, şi a consilierilor săi de boierul şi solul Luca Cîrjă, în primele zile ale anului 1523. Acest „strălucit discurs"[1], care s-a păstrat în limba polonă, nu este numai un însemnat document de politică externă, ci şi un „preţios monument al elocinţei politice a străbunilor noştri"[2], cu anumite calităţi literare, ceea ce ne-a determinat să-l reproducem în antologia de faţă.

Textul a fost publicat iniţial în *Acta Tomiciana*, vol. VI, Poznań, 1857, p. 226—232, de unde a fost reprodus de E. Kalužniacki [Kalujniaţki] în: Hurmuzaki, *Documente*, vol. II, partea 3, Bucureşti, 1892, *Apendice*, p. 708—713 (cu trad. lat., p. 714—720). În româneşte solia a fost tradusă mai întîi de B.P. Hasdeu, în „Arhiva istorică a României", t. I, 1865, p. 9—13, şi t. III, 1867, p. 53—54, iar apoi de M. Costăchescu, în *Documentele moldoveneşti de la Ştefăniţă voievod (1517—1527)*, Iaşi, 1943, care a tipărit şi textul polon, cu un comentariu (p. 530—553; răspunsul regelui la p. 553—557)[3].

Reproducînd mai jos, cu unele omisiuni, textul soliei, am revăzut cu atenţie traducerea dată de M. Costăchescu; am beneficiat, cu acest prilej, de concursul colegei Elena Linţa, lector la catedra de limbi slave a Institutului de limbi şi literaturi străine — Universitatea Bucureşti.

G.M.

---

[1] C.C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea I, p. 142.

[2] B.P. Hasdeu, în „Arhiva istorică a României", t. I, 1865, p. 9.

[3] A fost reprodusă fragmentar în tratate de istorie, precum şi în: N. Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ed. III, p. 182—184.

https://biblioteca-digitala.ro

[Textul soliei]

Domnul meu, Ştefan voievod, prietenul Măriei Voastre, mi-a poruncit să vă vorbesc şi să amintesc Măriei Voastre, după cum şi mai înainte v-a trimis vorbă şi v-a adus aminte despre faptele păgînilor, cum se adună şi se întăresc împotriva creştinătăţii şi cum îi pradă pămîntul, cum îi atacă şi îi iau oraşele, iar noi, creştinătatea, nu băgăm de seamă.

În al doilea rînd, uitaţi-vă, Măria Voastră, ce au făcut în anul ce a trecut coroanei ungureşti. Au pornit asupra lor cu puteri mari şi au luat şi au cucerit de la dînşii Belgradul, care a fost o cetate, o poartă închisă împotriva păgînilor, pe uscat şi pe apă[1]. Şi acum, Dumnezeu, pentru păcatele noastre, le-a deschis-o şi au luat şi alte oraşe şi au prădat Sirmiul şi multe alte locuri. Iar regele Ungariei şi sfatul lui nici acest lucru nu l-au băgat în seamă şi nici nu l-au prevăzut la timp, ca să se apere.

Căci Măria Sa, Domnul, cum a aflat că turcii se pregătesc de război împotriva coroanei ungare, în mai multe rînduri a dat de ştire Măriei Sale regelui şi voievodului Ardealului, ca să se păzească şi să-şi pregătească bine oştile şi să dea de ştire tuturor domnilor creştini şi să-i cheme în ajutor. Şi toţi domnii creştini i-ar fi ajutat împotriva păgînilor, dar Măriile Lor n-au vrut să creadă acest lucru şi ştiţi Măria Voastră bine cum s-a întîmplat totul, din cauza nepăsării şi neînţelegerii dintre Măriile Lor.

Şi iarăşi, tocmai atunci cînd împăratul turcilor se pregătea să pornească împotriva Belgradului, solul Domnului era la sultan şi, cînd i-a dat drumul să plece, Peri-paşa i-a spus aşa: „Spune domnului tău, Ştefan voievod, că orice slujbă i-ar cere sultanul, aşa să facă, şi sultanul va fi bun cu el!". Şi cum au înţeles domnul meu şi sfatul domniei sale de acesta, mult au stat şi s-au gîndit. Şi atunci a pregătit şi a trimis oastea împotriva tătarilor, pentru ca Măria Sa să aibă cum să se împotrivească şi să scape de o asemenea slujbă.

https://biblioteca-digitala.ro

Şi, după aceea, fără întîrziere, de cum a pornit sultanul către Belgrad, a şi trimis la domnul meu un tulac, care este, Măria Voastră, un curier, cu o carte şi i-a scris domnului meu, dîndu-i astfel de ştire că pleacă împotriva coroanei ungare: „Iar tu, Ştefane voievod, să trimiţi oastea ta, în ajutorul nostru, în ţara secuilor, şi împreună cu tine Basarab, voievodul muntenesc, iar cu voi să fie şi Mahamet, sangeacul din Nicopole". Din pricina aceasta, domnul nostru şi sfatul Măriei Sale mult s-au mîhnit şi s-au gîndit ce trebuie să facă, cum ar putea să se împotrivească şi să scape de aceasta, însă cel mai bun din toate i s-a părut acel război, pe care-l ducem împotriva tătarilor şi ne apărăm ţara noastră. Şi apoi [l-a dăruit] cu multe daruri, caftane şi aspri şi cai, şi toate acestea pentru creştinătate. Şi acel tulac a plecat şi l-am însoţit pînă la hotarul ţării noastre. Iar Basarab voievod a trimis cu Mahamet la secui boierii săi şi oastea.

N-au trecut două săptămîni după aceasta şi a sosit un alt olăcar şi l-a găsit pe domn la război, asemenea cu carte, scrisă la fel, ca domnul să plece şi să se grăbească. Iar domnul s-a întristat foarte şi aşa cum a putut, împreună cu sfatul său, s-a ferit şi s-a împotrivit, ca şi mai înainte, şi cu daruri. Şi tot atunci a trimis la regele Ungariei şi la sfatul lui şi la voievodul Ardealului, a trimis cartea sultanului turcilor, pentru ca ei să creadă şi să înţeleagă această carte a [sultanului] turcilor, dar ei n-au crezut nici atunci şi nici n-au vrut să se împotrivească şi să se apere, cum ştiţi, Măria Voastră, nepăsarea şi neînţelegerea dintre ei.

După aceea, domnul a dat drumul oastei şi el însuşi a plecat la Suceava. Şi a stat în Suceava două săptămîni şi a plecat de aici către Hîrlău şi cînd a ajuns în drumul Siretului, unde-i podul peste Siret, l-a ajuns un olăcar de la vornicul din Ţara de jos şi i-a spus că vine un sol mare de la sultanul turcilor. Iar domnul, cînd a aflat, îndată a trimis cărţi la toţi boierii şi ţăranii şi i-a chemat iarăşi la oaste, împotriva tătarilor, iar pe turc l-au întîrziat pe drum, pînă cînd oastea a început să se adune.

Şi cum a ajuns acel sol la domn, i-a adus de la sultan carte scrisă cu multă mînie şi zicînd aşa: „Cine nu ascultă

https://biblioteca-digitala.ro

porunca sultanului, e hain". Şi a zis aşa: „Aşadar, acum să nu faci altfel, ci să fii fără nici o întîrziere, împreună cu acest credincios şi preacinstit Sinan-bei, care va fi cu tine şi va urmări slujba voastră, să ocupi ţara secuilor, ca să fie a domnului nostru".

Şi atunci, domnul nostru şi sfatul său mult s-au întristat şi mult s-a apărat în faţa turcilor şi apoi a vorbit aşa: „Cum să pornesc împotriva secuilor? Căci secuii sînt şi ascultă de regele Ungariei, şi noi avem pace cu regele Ungariei. Apoi, dacă noi vom pleca împotriva ţării secuilor, atunci leşii vor ocupa ţara mea, căci sînt uniţi cu ungurii, că regele Ungariei este nepotul regelui Poloniei, şi cnezatul Lituaniei asemenea este împreună cu dînşii, iar tătarii de partea cealaltă. Numai dacă sultanul vrea să piardă ţara mea şi să fie pustiită, dar apoi n-o să avem de unde să-i dăm tributul". Şi multe a mai vorbit cu acel sol.

Şi după aceea, dacă a înţeles domnul că e greu pentru noi şi că vor să ne despartă de creştinătate, Măria Sa a stat mult de vorbă şi a plîns cu lacrimi şi a grăit boierilor săi din sfat: „Boieri, bătrîni şi tineri, ce este mai bine să facem, să ne unim cu păgînii împotriva creştinilor, sau să fim cu creştinii în bună înţelegere şi în pace şi prietenie, împotriva păgînilor?" Măria sa a întrebat sfatul său, pe bătrînii din sfatul moşului său Ştefan, cum s-a purtat în trecut Ţara noastră Moldovenească? Iar ei au răspuns aşa Măriei Sale că Ţara noastră Moldovenească a ţinut prietenie sfintei coroane a Ungariei şi a Poloniei. Şi a răspuns Măria Sa: „Aşa cum a fost în vremea strămoşilor noştri, în vremea moşului şi părintelui nostru, tot astfel şi noi vom chema pe Dumnezeu în ajutor şi pe Maica Domnului şi vom ţine unire cu creştinii şi vom respinge cum vom putea pe păgîn de la noi".

Apoi domnul nostru a trimis pe marele logofăt şi pe marele vistiernic, cu cuvinte de taină, cum ar putea să ne scape de asemenea nevoie. Iar acela [solul turcesc] mult s-a împotrivit şi apoi a spus: „Primesc această greutate de la voi pe capul meu, pe grumazul meu, însă daţi-mi o sută de mii de aspri, în afară de alte daruri". Atunci, aceşti boieri i-au spus, mai departe, să primească şaizeci de mii de aspri şi cinci

https://biblioteca-digitala.ro

sute de berbeci, afară de alte daruri, caftane aurite, patru sute de mii de aspri[2] şi cai şi blăni. Şi, din mila lui Dumnezeu şi spre norocul creştinilor, turcul acela ne-a izbăvit, căci altfel ar fi trebuit să ne apărăm ţara de neamul păgînilor, în Ţara de Jos[3]. Şi domnul a făcut aceasta pentru creştinătate şi nu a dat ajutor păgînilor, împotriva creştinătăţii.

Şi iarăşi, după aceea, sangeacul Dîrstorului, care stăpîneşte Dunărea, în faţa Ţării Munteneşti şi a [ţării] noastre, a trimis la domnul nostru un sol al său, cu carte de la sultanul turcilor, cerînd să-i dea drum [slobod] şi ajutor, prin ţara noastră, împotriva Măriei Voastre. Iar domnul meu, voievodul, nu a primit acesta şi a vorbit astfel: „Împăratul este volnic, dar noi nu putem să facem aceasta, căci avem pace şi prietenie cu regele Poloniei, iar ţara noastră este aşezată între ţara regelui Ungariei şi ţările regelui Poloniei, şi Măria Sa Sultanul va duce la pierzanie ţara noastră". Dar am rugat pe sultan ca să-şi găsească alt drum, căci altfel turcii vor călca şi vor strica şi ţara noastră. Şi cînd Măria Sa a spus aceasta, a înţeles Măria Sa, împreună cu sfatul său, că acel sangeac este mare duşman creştinilor.

Iar domnul nostru a avut şi alte supărări la hotar şi a trimis la sultan, cu plîngeri, pe pan Iurie vornicul, şi mult s-a plîns împotriva lui [sangeacului] şi a dat darurile pentru paşale, cîte treizeci de mii de aspri şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, acel sangeac a fost mutat din cetatea aceea.

Şi acum, Măria Voastră ştiţi că au început să atace Rodosul[4], care este ca o cheie şi ca o poartă închisă pentru toată creştinătatea — Dumnezeu să nu le ajute —, pentru că vedeţi Măria Voastră, dacă Dumnezeu, pentru păcatele noastre ale creştinilor, le va îngădui să cuprindă Rodosul, atunci toată creştinătatea va fi sub mîinile lor, Dumnezeu să nu dea aceasta. Însă domnul nostru are la sultan un sol, trimis cu şoimi, după obicei, şi trei călăreţi, trimişi încă din vară, dar niciunul din ei n-a putut să vină pînă acum, iar dacă vreunul va veni, domnul nostru va da de ştire Măriei Voastre cît mai degrabă.

Cît priveşte Ţara şi domnia Muntenească, au întinat-o şi au stricat-o şi au risipit-o şi au pus acolo un turc cu numele

https://biblioteca-digitala.ro

Mahmet și au tăiat pe boieri și pe jupînese și copii, și au luat averi și au ars și cotropit țara[5]. Iar cei care n-au vrut să slujească păgînilor și domnului lor, și-au ales ca domn pe Radul voievod[6], iar acel turc a pornit cu oștile sale împotriva lui și l-a alungat afară din țară, în Țara Ungurească, și a avut lupte cu el și mult rău și moarte s-a făcut.

Iar după aceea, voievodul Ardealului a strîns o oaste puternică, ca la optzeci de mii de oameni aleși, și a pornit împotriva lui Mahmet, în Țara Muntenească, împreună cu Radul voievod, și Mahmet n-a cutezat să-i aștepte și a plecat peste Dunăre; numai puțini dărăbani l-au urmărit în dubasuri peste Dunăre și au ars trei sate din Țara Turcească.

Iar dacă s-a înturnat voievodul Ardealului în Ungaria, Mahmet a venit cu patru sangeaci la Dunăre și au spus domnului nostru că acești sangeaci vor să adune oaste, dar noi nu știm care-i gîndul lor.

În ce privește pe Măria Sa regele Ungariei, de cîte ori a trimis domnul nostru, dîndu-i de știre Măriei Sale despre păgîni, precum dăm și Măriei Voastre, nu știm pe unde stă și de creștinătate nu se îngrijește. Dar el trebuie să-și apere și să-și păzească țara și domnia de păgîni, căci știți ce s-a întîmplat și ce au făcut păgînii coroanei ungare, din cauza neîngrijirii și a nepăsării Măriilor Lor și a senatului Măriei Sale [...]

Așadar, marele și bunul nostru prieten, așa să știți Măria Voastră că noi și sfatul nostru nu ne vom despărți de creștinătate și de Măria Voastră, cît vom fi vii și ne vom putea ține din mila lui Dumnezeu. Căci Măria Voastră puteți să înțelegeți cîte necazuri are domnul nostru din partea păgînilor. Apoi, marele și bunul nostru prieten, să căutați, Măria Voastră, prin domnia și crăia Măriei Voastre, să nu se piardă creștinătatea, căci, pe Dumnezeu, Măria Voastră aveți o domnie și o crăie mare și un senat mare și numeros, iar toate acele fapte care sînt din partea păgînilor să le aveți pe toate, Măria Voastră, înaintea ochilor și să vă sculați și să vă apărați, cu toată creștinătatea, împotriva dușmanilor.

Şi apoi, Măria Voastră, să daţi de ştire sfîntului părinte Papa şi împăratului şi crailor şi tuturor principilor creştini, ca să se trezească şi să-şi întoarcă faţa şi să stea cu toată puterea împotriva păgînilor, duşmanii creştinilor, căci Măria Voastră ştiţi ce au făcut păgînii, în anul trecut şi în anul acesta Ţării Ungureşti, pînă acum, cum au stricat şi au risipit domnia şi Ţara Muntenească şi au pus domn pe turcul Mahmet. Şi însuşi sultanul turcilor, cu toate puterile sale, pe uscat şi pe mare, a pornit împotriva creştinilor şi asediază Rodosul, Dumnezeu să nu-i ajute. Şi dacă — să nu dea Dumnezeu — ar ocupa Rodosul, atunci ar cădea toată creştinătatea sub mîinile lor.

De aceea, Măria Voastră, băgaţi de seamă, cît stă cu faţa către acele locuri, căci, dacă se va întoarce şi va fi, după voia lui, cu faţa spre creştinătate, atunci va fi foarte rău pentru întreaga creştinătate. Şi astfel, Măria Voastră să se îngrijească de cele ce s-ar întîmpla atunci, căci domnul meu, prietenul Măriei Voastre şi al întregii creştinătăţi, vă aduce aminte şi face cunoscut Măriei Voastre, iar Măria Voastră şi întreaga creştinătate să vă ridicaţi împreună, cu puterea, împotriva acestui păgîn în bună prietenie şi înţelegere, cum e unghia lipită de deget.

De asemenea, domnul meu, prietenul Măriei Voastre, roagă pe Măria Voastră şi pe toţi domnii creştini să binevoiască a nu-l lăsa pe dînsul afară din mila voastră creştinească, căci Măria Sa doreşte cu credinţă şi cu dreptate să fie cu puterea sa — numai să i-o dea Dumnezeu — împreună cu creştinătatea şi cu Măria Voastră împotriva acestui duşman. Numai creştinătatea şi Măria Voastră să aveţi bunăvoinţă, să nu-l lăsaţi afară din creştinătate şi din mila voastră. Iar dacă Măria Voastră veţi despărţi pe domnul nostru şi ţara domniei sale de creştinătate, Dumnezeu vă va vedea şi va plăti-o, căci domnul nostru, prietenul Măriei Voastre, are mari supărări din partea păgînătăţii pentru creştinătate, cum aveţi Măria Voastră înşivă [...]

De aceea, Măria Voastră, puneţi toate lucrurile acestea înainte şi vedeţi care trebuie făcute mai întîi, pentru ca să nu piară creştinătatea în zilele Măriei Voastre. Căci, dacă

https://biblioteca-digitala.ro

Dumnezeu va îngădui să se piardă ţara şi domnia noastră, Măria Voastră să ştie că aşa se va întîmpla şi altor domnii creştine.

Iar Măria Voastră binevoiţi a lua în seamă solia noastră, căci aceasta este o solie foarte însemnată. Măria Voastră aveţi o domnie şi un senat mare şi numeros şi puteţi să vă sfătuiţi şi să chibzuiţi asupra acestui lucru [...]

NOTE

[1] Belgradul a căzut la 28 august 1521. Expresia „anul trecut" se explică prin faptul că solia plecase din decembrie 1522, avînd desigur un text scris, pe care însă Luca Cîrjă îl expune liber. În *Acta Tomiciana* şi, de aici, în ediţiile româneşti citate, documentul e datat 1523, deşi nu este exclus ca el să fi fost expus şi la sfîrşitul anului 1522, după cum presupune M. Costăchescu (*op. cit.*, p. 550).

[2] Evident, o greşală: solul ceruse o sută de mii, iar boierii i-au oferit şaizeci de mii (vezi mai sus).

[3] Tradus după textul corectat de Kałużniacki, în Hurmuzaki, II, 3, p. 710.

[4] Rodosul a căzut, în cele din urmă, în ultimele zile ale anului 1522 (25 decembrie), dar ştirea a ajuns desigur în Moldova şi Polonia mai tîrziu.

[5] Evenimentele avuseseră loc în primăvara anului 1522.

[6] Radu de la Afumaţi.

https://biblioteca-digitala.ro

SCRISOARE DE LA PETRU RAREŞ

De la cel de-al doilea fiu al lui Ştefan cel Mare, urcat pe tronul Moldovei, Petru Rareş (1527—1538, 1541—1546), care a continuat cu succes, dar şi cu unele înfrîngeri temporare, politica tatălui său, ne-au rămas mai multe scrisori, dintre care am ales aici una singură. Această scrisoare concisă, dar hotărîtă, a fost trimisă în 1540, din Constantinopol — unde Petru Rareş venise pentru a-şi recăpăta tronul — lui Toma Boldorffer din Bistriţa, din care reţinem mai ales încrederea în viitor, exprimată prin cuvintele: „Nădăjduim... că vom fi ce-am fost, şi mai mult decît atît..."

Se păstrează în Arhiva oraşului Bistriţa şi a fost tipărită de N. Iorga, în original (în limba germană medievală, cu elemente săseşti), în: Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV, partea I, Bucureşti, 1911, şi în româneşte, în *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ed. III, p. 196 (cu omisiunea unui pasaj neclar). Mai jos reproducem această traducere, revizuită cu concursul lui H. Mantsch, cercetător la Institutul de lingvistică din Bucureşti.

G.M.

[Scrisoarea lui Petru Rareş către Toma Boldorffer din Bistriţa

(1540, 23 iunie)]

Petru, din mila lui Dumnezeu voievod şi moştean al Moldovei.

Închinăciunea noastră cu toată prietenia noastră s-o ştiţi întîi. Prea cinstite şi înţelepte jupîne Toma, ne-ar plăcea să aflăm de la domnia ta de sănătatea domniei tale. Să ştii că noi sîntem la Constantinopol bine sănătoşi, slavă Domnu-

https://biblioteca-digitala.ro

lui, şi ţinuţi bine şi în cinste de Măria Sa Împăratul şi de vizir; nu ne lipseşte nimic, slavă Domnului. Dacă lucrul zăboveşte, trebuie să fim cu răbdare; dar nădăjduim în Dumnezeu şi apoi în Măria Sa Împăratul că lucrul se va schimba în curînd, şi altele.

Să ştii, dragă jupîne Toma, că am dat lui Toader acesta scrisoare pentru jude şi sfat, şi mai ales pentru dumneata: să vă străduiţi şi să găsiţi o cale, împreună cu judele şi sfatul, ca să aflaţi deplin cum îi merge doamnei noastre şi copiilor şi, cînd veţi afla aceasta, să îndemnaţi pe Toader a se întoarce cu răspuns la noi, unde va auzi că sîntem. Dacă însă n-ar voi s-o facă, vă rugăm ca nici un drum să nu-i fie deschis pentru a merge în Moldova sau aiurea, căci este peste voia noastră, deşi pe nimeni nu-l ţinem şi nu-l vrem cu sila, dar şi-ar călca jurămîntul şi făgăduiala cea mare. Vă mai rog pentru cal, să vă îngrijiţi de el. Şi ce veţi putea face bine doamnei şi copiilor, cu hrană şi alte lucruri, tot va fi plătit [...][1]. Voi ţine minte pe cine va face bine.

Nădăjduim în Dumnezeu că vom fi ce-am fost, şi mai mult decît atît, şi vom plăti tot întocmai. A scrie mai mult nu ne-a lăsat vremea.

În Constantinopol, miercuri înainte de Petru şi Pavel, anul 1540.

[Adresa, pe verso]: Domniei sale jupînului Toma Boldorffer, la Bistriţa, bunului nostru prieten.

---

[1] Am omis o frază, al cărei înţeles nu este prea clar.

https://biblioteca-digitala.ro

ÎNSEMNARE DE PE TETRAEVANGHELUL DĂRUIT DE ŞTEFAN CEL MARE MĂNĂSTIRII HOMOR LA 1473

(1541–1546)

Copiştii vechilor manuscrise au însemnat de cele mai multe ori anul şi locul unde au trudit, lăsînd spre amintire urmaşilor numele lor. Uneori, aceste însemnări sînt însă mai dezvoltate, menţionînd evenimente istorice, ceea ce le apropie de letopiseţe şi permite includerea lor în genul narativ al epocii.

Am ales spre exemplificare, pentru antologia de faţă, două însemnări de pe două manuscrise, dintre care primul este celebrul *Tetraevanghel*, dăruit de Ştefan cel Mare mănăstirii Homor în 1473 şi cuprinzînd cel mai frumos portret al său.

În afară de epilogul, din care aflăm că manuscrisul a fost copiat, la porunca marelui voievod, de ieromonahul Nicodim, care l-a terminat la 17 iunie 1473, şi de inscripţia de pe legătura de argint aurit din 20 noiembrie 1487, această „capodoperă de miniatură"[1] a epocii mai cuprinde două însemnări: prima, nedatată, dar aparţinînd anilor celei de-a doua domnii a lui Petru Rareş (febr. 1541 — sept. 1546) şi relatînd peregrinările domnului, care a luat cu sine acest preţios giuvaer dăruit mănăstirii de părintele său, însemnare pe care o reproducem mai jos; a doua, scrisă un secol mai tîrziu, la 25 septembrie 1656, referitoare la răscumpărarea *Tetraevanghelului* de către Gheorghe Ştefan (1653—1658), în urma unor evenimente tulburi.

Aceste însemnări au fost reproduse şi comentate de I. Bogdan, în memoriul prezentat la Academia Română, *Evangheliile de la Homor şi Voroneţ din 1473 şi 1550* (Extras din „Analele Academiei Române", Seria II, tom. XXIX, Mem. Secţ. ist., Bucureşti, 1907, p. 1—7+5 planşe)[2]. De aici am preluat traducerea însemnării din 1541—1546,

[1] E. Turdeanu, *Manuscrise slave din timpul lui Ştefan cel Mare*, în „Cercetări literare", V, 1943, p. 120.

[2] *Scrieri alese*, p. 527—532.

https://biblioteca-digitala.ro

aducîndu-i unele modificări. În prezent, manuscrisul se află expus în Muzeul mînăstirii Putna[1].

G.M.

[Textul însemnării]

Era anul patruzeci și șase peste șapte mii [7046, respectiv 1538] cînd s-a ridicat împăratul turcesc cu toată țara sa, cu părțile de răsărit și cu cele tătărăști și cu cele muntenești, asupra acestei biete Țări a Moldovei, în zilele domnului Petru voievod; și toată țara s-a înspăimîntat. Iar noi, călugării de la Homor, din pricina groazei ce cuprinsese țara, am trimis acest tetravanghel în Țara Ungurească, în cetatea Ciceiului. Și cînd i s-a întîmplat domnului Petru voievod să iasă din domnie, a trecut în Țara Ungurească și a ajuns în cetatea sa Ciceiul și a găsit acolo acest tetravanghel și, luîndu-l la sine, în mîinile sale, l-a ținut cu sine cît timp a petrecut în cetatea Ciceiului. Iar cînd s-a dus în Țara Turcească, l-a luat iarăși, l-a luat cu sine și la Țarigrad și a păstrat și acolo în mîinile sale sfînta Evanghelie. Și nu peste mult timp, aflîndu-se în Țara Turcească, s-a milostivit de el Dumnezeu și preacurata lui maică și i-a dăruit cununa domniei, ca să fie iarăși domn al Țării Moldovei și al creștinilor. Și a venit cu turcii și a luat schiptrul adică steagul Țării Moldovei, și a venit cu bine în prea slăvita sa cetate de scaun Suceava, și a dat iarăși sfîntul tetraevanghel sfintei mănăstiri a Homorului, pentru sufletul său și pentru sufletul părinților săi, al lui Ștefan voievod cel Bătrîn, fiind egumen pe vremea aceea Paisie ieromonahul, cel care l-a fost trimis [la Ciceiu].

---

[1] Vezi Maria Ana Musicescu, *Muzeul mănăstirii Putna*, București, Ed. Meridiane, 1967, p. 29—30 și fig. 30—34. Ample descrieri ale manuscrisului se găsesc la E. Turdeanu, *op. cit.*, p. 120—124 (cu bibliogr.) și în *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, sub red. prof. M. Berza, București, Ed. Acad., 1958, p. 379—388 (cu reproduceri și bibliografie).

https://biblioteca-digitala.ro

ÎNSEMNARE DE PE TETRAEVANGHELUL DE LA VORONEȚ

(1551)

Al doilea manuscris, din care reproducem o însemnare, a fost copiat în anii 1550—1551 de Mihail diaconul, la porunca mitropolitului Grigorie Roșca, care l-a dăruit mănăstirii Voroneț în 1557, după cum rezultă din mențiunile făcute de copist la sfîrșitul evangheliei lui Matei (26 aprilie 1550) și pe ultima filă (28 iunie 1551), precum și din inscripția de pe frumoasa legătură de argint aurit (16 februarie 1557).

Reproducem aici însemnarea din 28 iunie 1551, care cuprinde pe lîngă numele donatorului și copistului, o relatare, contemporană cu ultima parte a cronicii lui Macarie și în stilul aceleia, despre fiii lui Petru Rareș. Însemnările au fost publicate în întregime și comentate de I. Bogdan, în lucrarea citată mai sus, *Evangheliile de la Homor și Voroneț*... (p. 7—12 + planșa VI)[1], de unde preluăm traducerea, cu unele mici modificări[2].

G.M.

[Textul însemnării]

Acest tetraevanghel s-a scris din porunca și cu cheltuiala lui Grigorie arhiepiscopul, mitropolitul Sucevei, cu mîna mult păcătosului diacon Mihail, și s-a sfîrșit în anul 7059 (1551], luna iunie, ziua 28.

---

[1] *Scrieri alese*, p. 532—536.

[2] Manuscrisul este prezentat, de asemenea, de E. Turdeanu, în *L'activité littéraire en Moldavie de 1504 à 1552*, extras din „Revue des études roumaines", IX-X, 1965; despre donator vezi Gh. I. Moisescu ș.a., *Istoria bisericii romîne*, vol. I, București, 1957, p. 338—340. În timpul descrierii lui I. Bogdan, manuscrisul se păstra în cancelaria palatului mitropolitan din Cernăuți.

https://biblioteca-digitala.ro

În acest an, la îndemnul diavolului cel viclean, primit-a Iliaş voievod puturoasa şi necurata şi de suflet pierzătoarea erezie busurmană[1]. Oh, cum a trecut de la lumină la întuneric! Cine nu va plînge, sau cine nu va ofta! Viu fiind, el s-a tîrît în iad, fiind fiu sfînt răposatului Petru voievod, nepot bătrînului Ştefan voievod şi mamă avînd pe evlavioasa doamnă Elena.

În acelaşi an s-a suit în domnie binecinstitorul Io[an] Ştefan voievod, fiul mijlociu al binecinstitorului Petru voievod, şi a început a nu fi pe placul turcilor şi a poruncit oamenilor din Ţara Moldovei să lapede hainele după obiceiul turcesc, pe care începuseră a le purta în timpul lui Iliaş voievod. Şi a poruncit tuturor oamenilor să fie totdeauna gata, toţi din ţară, cu arme şi cu altele. Şi s-a suit în domnie [în anul 7059 (1551)], luna iunie 11, joi [cînd a fost şi uns][2].

---

[1] Musulmană.

[2] Întreaga însemnare — scrisă la 17 zile după urcarea pe tron a lui Ştefan Rareş — a fost rasă ulterior cu cuţitul, întrucît nici Ştefan Rareş n-a îndreptăţit aşteptările, fiind ucis peste un an de boieri (vezi *Cronica lui Eftimie)*. Întrucît urmele literelor s-au păstrat, textul a fost descifrat de Ioan Bogdan, căruia îi aparţin şi completările dintre parantezele drepte.

https://biblioteca-digitala.ro

ZORILE UMANISMULUI ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

NICOLAUS OLAHUS

Primul umanist de origine română, Nicolaus Olahus, s-a născut în Sibiu la 10 ianuarie 1493. Bunicul său, Mînzilă (Manzilla) de la Argeș, se înrudea cu familia domnitoare a Țării Românești și fusese căsătorit cu Marina, sora lui Iancu de Hunedoara: așadar, tatăl său, Stoian (sau Ștefan), era văr cu regele Matei Corvin. El se refugiase, din pricina luptelor pentru domnie, în Transilvania, unde, căsătorindu-se cu Barbara Hunzar, a avut doi fii, Nicolae și Matei, și două fiice, Ursula și Elena.

Cel mai mare dintre ei, care avea să semneze în limba latină Nicolaus Olahus (adică Nicolae Valahul, Românul), a învățat la școala capitulară din Oradea, devenind la vîrsta de 17 ani paj la curtea regelui Ladislau, apoi secretar al episcopului din Pécs, fiind el însuși sfințit canonic. În martie 1526 primește funcția de secretar al regelui Ludovic al II-lea, iar după dezastrul de la Mohács, din același an, și moartea regelui, o urmează pe regina văduvă Maria, în peregrinările ei prin Europa, pînă la Bruxelles, unde, în 1531, Carol Quintul, fratele ei, îi oferă demnitatea de vice-regină a Țărilor de Jos.

Aici, Nicolaus Olahus intră în contact cu umaniștii timpului, dintre care cel mai celebru era Erasmus din Rotterdam (1466—1536), autorul cunoscutului pamflet anticlerical, *Elogiul nebuniei* (1509), refugiat pe atunci în Elveția. N. Olahus a legat cu el o strînsă prietenie și a întreținut o intensă corespondență, deși nu s-au văzut niciodată. Bun cunoscător al limbilor latină și greacă, umanistul român a lăsat din această perioadă mai multe poezii, alcătuite în aceste limbi, o bogată corespondență cu umaniștii europeni ai timpului și trei scrieri istorico-geografice: *Hungaria* (1536), urmată de istoria lui Attila și de un scurt *Chronicon*, în parte autobiografic, consacrat evenimentelor din timpul lui Matei Corvin pînă la mijlocul sec. al XVI-lea.

Revenit definitiv în țară, în 1542, este numit secretar și consilier al regelui Ferdinand (1551), apoi episcop de Zagreb și Egger și, în

https://biblioteca-digitala.ro

cele din urmă (1553) arhiepiscop de Strigoniu (Esztergom) şi primat al Ungariei. În 1562 devine regent al Ungariei, ca locţiitor al împăratului Ferdinand I (1558—1564).

Ajuns pe cea mai înaltă treaptă a ierarhiei catolice din Ungaria acelor timpuri, Nicolaus Olahus a desfăşurat o activitate intensă pentru „regenerarea" catolicismului în faţa progreselor reformei, a tipărit cărţi de exegeză religioasă şi de ritual şi a dat o atenţie deosebită reorganizării şcolii superioare catolice din Tyrnavia (Trnava), în Slovacia (1554), unde se studiau nu numai religia, dar şi clasicii latini, aritmetica, astronomia şi geometria.

Înaltul prelat şi subtilul umanist a murit la vîrsta înaintată de 75 de ani, la Bratislava, acum 400 de ani, în ziua de 17 ianuarie 1568. A fost înmormîntat la Tyrnavia, în apropierea şcolii căreia i-a purtat o nestrămutată grijă. Mormîntul îi e străjuit de un lapidar distih latin:

Conditur hoc moriens tumulo Nicolaus Olahi
Qui praesul vivens Strigoniensis erat.
(Zace-n mormîntul acesta-ngropat Nicolaus Olahus,
Care-n Strigoniu, trăind, fost-a arhiepiscop).

Aparţinînd culturii umaniste a Europei din sec. al XVI-lea, Nicolaus Olahus este revendicat, pe bună dreptate, de tradiţia literară a mai multor popoare, atît prin originea, cît şi prin activitatea sa multilaterală, desfăşurată în Transilvania, Ungaria, Slovacia şi Ţările de Jos[1]. El şi-a purtat cu mîndrie numele de Olahus (Românul) pînă în Apusul Europei şi este primul dintre cărturarii români a căror activitate se va desfăşura în parte sau în totalitate în alte ţări, ducînd cu ei faima patriei: Petru Movilă, Nicolae Milescu, Dimitrie Cantemir, Antioh Cantemir.

Dintre operele sale, o deosebită însemnătate o prezintă pentru noi cartea *Hungaria*, scrisă în limba latină, pe cînd se afla în Belgia, ca un omagiu şi o „ilustrare" a ţării sale adoptive, precum şi a celei de baştină. Într-adevăr, în această operă, difuzată mai întîi în manuscris

---

[1] O amplă monografie i-a consacrat cercetătorul slovac V. Bucko: *Mikulas Olah a jeho doba. 1493—1568* [*N. Olahus şi vremea sa. 1493—1568*], Bratislava, 1940.

https://biblioteca-digitala.ro

şi publicată în 1735, de Matthias Bel[1], iar apoi în 1763, de A.F. Kollar, împreună cu istoria lui Attila (publicată prima dată în 1568) şi cu alte documente[2], el consacră în mod special, ample capitole Ţării Româneşti, Moldovei, Transilvaniei, Banatului, adică tuturor provinciilor vechii Dacii, locuite de români, a căror origine romană şi unitate de limbă o afirmă — primul dintre români — pe baza propriilor observaţii, a izvoarelor istorice şi a urmelor arheologice[3]. Împletind informaţiile geografice şi istorice cu cele etnografice şi politice despre Ţările Române, el introduce în aceste capitole informaţii despre propria-i familie şi despre sine însuşi, opera sa căpătînd astfel şi un caracter memoralistic.

„Moldovenii — spune el — au aceeaşi limbă, obiceiuri şi religie ca şi muntenii... Limba lor şi a celorlalţi români a fost cîndva romană, ca unii ce sînt colonii de romani". Iar mai departe, vorbind despre românii din Transilvania, adaugă: „Românii se spune că sînt colonii romane. Dovadă de acest lucru e faptul că au multe cuvinte comune cu limba romană. Monede romane se găsesc multe în acest loc şi ele constituie un neîndoielnic semn al vechimii stăpînirii romane prin părţile acestea". Prefigurînd cele ce avea să scrie despre Transilvania, peste trei sute de ani, marele patriot şi luptător revoluţionar N. Bălcescu, Nicolaus Olahus descrie astfel această frumoasă regiune: „Transilvania e încinsă peste tot de munţi înalţi, mai ales de acea parte unde se desparte de munteni: printr-o singură parte, care se află spre nord şi spre moldoveni, are acces mai uşor [...] Întreaga regiune e alcătuită alternativ din şesuri şi păduri, întretăiată de ape cotite şi bifurcate [...], plină de pămînt roditor. Bogată în vin, precum şi în aur, argint, fier

---

[1] În *Adparatus ad historiam Hungariae...*, Posonii, 1735, p. 1—38. Tot acolo se publică şi *Nicolai Olahi Compendiarium suae aetatis Chronicon...* (p. 38—41). Vezi şi reproducerea parţială, cu traducere, la T. Cipariu, în „Arhiv pentru filologie şi istorie", nr. 39, 1870—1, p. 770—775.

[2] *Ungaria et Atila, sive de originibus gentis, regni Hungariae situ, habitu, opportunitatibus et rebus bello paceque ab Atila gestis. Libri duo, nunc primum ex codice caesareo Olahi manu emendato coniunctum editi*, Vindobonae, 1763, (12) + 258 p. Kollar, slovac de origine, însoţeşte ediţia de numeroase note, dintre care unele referitoare direct la poporul şi limba română.

[3] O ediţie ştiinţifică au dat în secolul nostru C. Eperjessi şi L. Juhász: Nicolaus Olahus, *Hungaria—Athila*, Budapesta, 1938.

https://biblioteca-digitala.ro

şi alte metale şi, în plus, plină de sare; cît se poate de îmbelşugată în boi, fiare, urşi şi peşti, aşa că nu poţi învinui firea că n-ar fi grămădit în acest ţinut toate bunătăţile traiului".

Deosebit de interesante, în capitolul consacrat Banatului, sînt informaţiile despre Podul lui Traian, de la Turnu Severin, pentru care învăţatul umanist citează *Istoria romană* a lui Dio Cassius, scrisă la începutul secolului III e.n., dînd în acelaşi timp şi textul inscripţiei ce ar fi fost săpată pe pod (dar care nu se găseşte în opera istoricului antic). Reproducînd această inscripţie peste un secol şi jumătate, stolnicul Constantin Cantacuzino, primul romîn care citează şi utilizează opera lui Nicolaus Olahus, afirmă că ea s-ar fi aflat pe o piatră de la capul podului, ce a fost dusă în Transilvania[1].

Aşadar, în această privinţă, Nicolaus Olahus este un strălucit premergător al lui Grigore Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir, care au dus mai departe şi au răspîndit ideea originii latine şi a unităţii poporului român.

De aceeaşi faimă s-a bucurat corespondenţa savantă a lui Nicolaus Olahus, editată de A. Ipoly[2], şi nu mai puţin creaţia sa poetică, difuzată prin scrisori şi în manuscrise, tipărită parţial începînd cu 1537 (Elegia la mormîntul lui Erasmus din Rotterdam) şi apoi în volum, în 1906, de St. Hegedüs, iar ulterior sub titlul *Carmina*, 1939, la Leipzig, sub îngrijirea lui I. Fogel şi L. Juhász. Printre poeziile umanistului român, numit de un contemporan „poeta ornatissimus"[3], se numără mai multe epitafe, scrisori către prieteni, felicitări, epigrame, o satiră şi altele, compuse într-o latină aleasă, sub influenţa evidentă a lui Ovidius, şi parte chiar în limba greacă. Cele mai preţioase, atît prin idei şi adîncimea sentimentului, cît şi prin realizarea poetică

---

[1] Vezi *Istoria Ţării Româneşti*, în *Cronicari munteni*, I, Bucureşti, E.P.L., 1961, p. 16; cf. şi p. 62.

[2] În *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria. XXV. Olah Miklos Levelezese* [*Corespondenţa lui Nicolaus Olahus*], Budapesta, 1875 (pe copertă 1876). Vezi şi prezentarea elogioasă a lui Alphonse Roersch, *La correspondance de Nicolas Olahus*, extras din „Bulletin de la Société d'histoire et d'archeologie du Gand", 1903, nr. 7, 12 p.

[3] Vezi Şt. Bezdechi, *Nicolaus Olahus, primul umanist de origine romînă*, Aninoasa-Gorj, 1939, p. 116.

https://biblioteca-digitala.ro

sînt *elegiile* scrise în 1536, la moartea bunului său prieten Erasmus[1] şi la aceea a fratelui său mai mic, Matei, fost judecător la Orăştie. Dacă în prima elegie ideea dominantă o constituie prietenia şi elogiul marelui umanist, „gloria lumii întregi", în schimb, cea de a doua impresionează prin accentele de durere personală şi revoltă în faţa destinului, care răpeşte fără alegere fiinţe tinere, înainte de a-şi împlini menirea. Pe epitaful imaginar, ce l-ar fi vrut aşezat pe mormîntul fratelui său, mort la 40 de ani, departe de el, umanistul aşeza aceste versuri:

Maiorum genuit me Transalpinia genus
Stemmate praeclaro, hic velut hospes eram
(Ţara de peste Carpaţi a străbunilor dintr-o vestită viţă
Viaţa-mi dădu; fost-am doar oaspe aici),

ceea ce, evident, se considera şi el însuşi.

Alte poezii, cum sînt vehementa satiră *Împotriva unui bîrfitor* şi spirituala epigramă la adresa *Casierului Reginei*, dovedesc resursele variate ale poetului, care s-a dedicat ulterior altor preocupări. Studiat şi popularizat la noi mai întîi de autorii cunoscutului *Supllex Libellus Valachorum* (1791) — printre care Samuil Micu, Ioan Piuariu-Molnar, Petru Maior, Gheorghe Şincai şi alţii[2] — apoi de T. Cipariu[3], iar în secolul nostru de I. Lupaş[4] şi mai ales de Şt. Bezdechi, care i-a consacrat o amplă monografie, traducînd şi o parte din opera sa, în proză şi versuri, marele cărturar a revenit în ultimul timp în atenţia cercetătorilor noştri, fiind prezentat în *Istoria Romăniei* (vol. II, Ed. Acad., 1962) — nu însă şi în *Istoria literaturii romăne*, îngrijită de Academie (vol. I, 1964) —, în *Literatura română veche* a prof. Al. Piru (vol. 2, 1962), în antologiile consacrate *Unirii* (1966) şi *gîndirii romă-*

---

[1] În afară de ediţia din 1939 a *Poeziilor*, vezi şi L. Juhasz, *De carminibus Nicolai Olaha in mortem Erasmi scriptis*, extras din *Gedenkschrift zum Todestage des Erasmus von Rotterdam*, Basel, 1936, p. 316—325.

[2] Vezi Acad. D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Ediţie nouă, refăcută, Bucureşti, 1967, p. 79—81 (text), 496 (traducere).

[3] În „Arhiv pentru filologie şi istorie", nr. 36—38, 1870, p. 711—714, 726—733, 750—756.

[4] Vezi: *Doi umanişti români în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1928 (Extras din: Academia Română. Memoriile Secţiunii istorice. Seria III, t. VIII, mem. 5); *Cronicari şi istorici români din Transilvania*, ed. I, vol. I, Ed. „Scrisul Românesc", Craiova (f.a.), p. 5—15; ed. II,

https://biblioteca-digitala.ro

neşti (1967)[1], iar acum în urmă — cu prilejul împlinirii a 400 de ani de la moarte — şi în paginile ziarului *Scînteia* şi ale unor reviste literare.

Pentru a da o imagine cît mai completă şi mai reprezentativă asupra operei lui Nicolaus Olahus, reproducem mai jos:

1) Capitolele XII—XVII din *Hungaria* (ed. Kollar, p. 54—80), pe care le reunim sub titlul comun *Descrierea Daciei — Ţara Românească, Moldova, Transilvania, Maramureşul, Ţara Someşului, Ţara Crişurilor şi Ţara Timişului*, sugerat de primul paragraf din cap. XII. Am folosit pentru aceasta fragmentele date de Şt. Bezdachi (*op. cit.*, p. 59—63) şi revăzute de prof. dr. C. Poghirc, care a şi tradus, la solicitarea noastră, partea cea mai mare a acestor şase capitole. Numele de persoane, localităţi, regiuni, ape şi forme de relief româneşti care apar în text în latină sau maghiară, le dăm în forma românească; pentru identificare am folosit *Dicţionarul istoric al localităţilor din Transilvania*, întocmit de Coriolan Suciu, vol. I-II, Bucureşti, Ed. Acad., 1967—1968. Pentru cazurile mai dificile (inclusiv pentru identificarea localităţilor din ţările vecine) am primit concursul binevoitor al regretatului acad. E. Petrovici şi al profesorilor S. Jakó şi B. Kelemen de la Universitatea din Cluj[2].

2) *Elegiile* la moartea lui Erasmus şi a fratelui său, satira *Împotriva unui bîrfitor* şi epigrama *Casierului Reginei*, în traducerea lui Şt. Bezdechi (*op. cit.*, p. 85—87, 104—105, 114—115)[3].

G.M.

Ed. „Scrisul Românesc (Craiova, 1941), p. 5—15 (se dau ample extrase din *Hungaria*, după traducerea lui T. Cipariu, *loc. cit.*, p. 711—714, 726, 727—733, 753—756).

[1] *Antologia gîndirii româneşti. Secolele XV-XIX*, partea I, Bucureşti, Ed. Politică, 1967 (introducere şi fragmente traduse de I.S. Firu, p. 19—23).

[2] Volumul de faţă fusese predat editurii, cînd a apărut vol. I din *Călători străini despre Ţările Române* (îngrijit de Maria Holban, Bucureşti, Ed. Şt., 1968) (cu o prezentare şi extrase din *Hungaria)*, pe care l-am mai putut folosi pentru unele corectări. Ulterior a apărut volumul: *Umanistul Nicolaus Olahus (Nicolae Românul) (1493—1568). Texte alese.* Studiu introductiv şi note de I.S. Firu şi Corneliu Albu, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1968. La corectură, am luat, de asemenea, în consideraţie unele identificări din recenzia lui Pavel Binder la prima din aceste cărţi („Studii", t. 22, 1969, nr. 1, p. 143—149; cf. răspunsul Mariei Holban, *ibid*, nr. 3, p. 539—554).

[3] Cu o singură modificare: versul 18 de la sfîrşitul primei elegii — *Fi-va'nsemnată...*, în loc de *notată)*.

https://biblioteca-digitala.ro

[Descrierea Daciei — Țara Românească, Moldova, Transilvania, Maramureșul, Țara Someșului, Țara Crișurilor și Țara Timișului

(Din cartea *Hungaria*]

Cap. XII. *DESPRE UNGARIA DE DINCOLO DE TISA*

§ I. Cea de-a patra parte a *Ungariei*, care se află dincolo de rîul Tisa[1], după afirmația lui Ptolemeu, se numea odinioară *Dacia*. Aceasta, atingînd spre nord părțile Sarmației, se întinde de la munții Carpați pînă la cursul rîului Nistru. Spre miază-zi se mărginește cu Dunărea, acolo unde începe să fie numită Istru[2], iar spre apus cu Tisa și cu iazigii metanaști[3]. Provinciile ei sînt: *Valahia Mare (Țara Românească)*, care se mai cheamă și Transalpina (Muntenia), *Moldova*, *Transilvania*, *Maramureșul*, *Țara Someșului*, *Țara Crișurilor*, regiunea *Nyir*[4] și *Țara Timișului.*

Muntenia, care pe vremuri se spune că a fost botezată *Flaccia*, de la Flaccus, ce dusese odinioară acolo o colonie romană[5], se întinde de la munții prin care se desparte de Transilvania pînă aproape de Marea Neagră țară de șes, cu puține ape. Spre miază-noapte se mărginește cu *roxanii*, care se numesc acum *ruteni*; spre miază-zi cu acea parte a Ungariei care e în vecinătatea cetății *Timișoara* și a cîmpiei *Maxons* [*Deliblat*, în Banatul iugoslav]; spre răsărit e despărțită de Moesia Inferioară prin fluviul *Dunărea.*

§ II. Principele acestei țări se cheamă voievod și în vremea noastră e *Radul*[6], care, puternic prin autoritate și forțele sale, își are reședința în cetatea Tîrgoviște. Se spune că, la nevoie, el poate să recruteze în țara lui și să pună în linie de bătaie pînă la patruzeci de mii de oameni. E supus regelui [ungur], căruia, prin delegați, îi prestează jurămîntul de credință[7]. În această provincie, din timpul străbunilor noștri și pînă în vremea noastră, au fost două familii, născute la început din aceeași casă: una a *Dăneștilor*, de la *Dan* voievod, cealaltă a *Drăculeștilor*, de la *Drăculea*; despre ele chiar *Aeneas Sylvius* amintește în capitolul al doilea al lucrării sale *Europa*[8]. Din ei se aleg *voievozii* legi-

https://biblioteca-digitala.ro

timi, ajutaţi cînd de armata regelui nostru, cînd de armatele împăratului turcilor.

§III. În vremea lui *Ioan Huniade*, voievodul Transilvaniei, care mai pe urmă fu guvernator al Ungariei, voievodul *Dracul*, după ce a alungat o parte din *Dănești*, iar pe alţii i-a ucis, a pus mîna pe tron[9]. *Mânzilă (Manzilla)* din Argeș, care ţinea de nevastă pe *Marina*, sora aceluiași *Ioan* voievodul [Huniade], avea, între alții, doi copii: unul, pe nume *Stanciul*, care avea şi el feciori pe *Dan* și pe *Petru*; altul, *Stoian*, adică *Ştefan*. Acesta a avut băieți pe mine și pe Matei, iar fete pe Ursula și pe Elena. *Drăculea*, ajungînd pe tron, prinse în cursă pe unchiul meu, Stanciul, și-l ucise cu securea. *Ştefan*, băiat încă, ca să scape de tirania lui, cu ajutorul lui Dumnezeu, a fugit la regele *Matei* [*Corvin*], care — după cum am auzit chiar de la tatăl meu, iar după aceea de la *Ioan Bornemisza* și de la *Ambrosius Sárkán*, comiți în Ungaria, ce, împreună cu tatăl meu, luptau sub comanda regelui — hotărîse în dese rînduri să-l ducă cu oastea și să-l puie pe tron. Dar tatăl meu, văzînd că desele schimbări ce se fac acolo pentru a ajunge la tron sînt primejdioase, a preferat să se însoare în Transilvania cu mama mea, *Barbara Hunzár*, și să ducă o viață privată, decît să ajungă pe tron și, expus la o mie de primejdii, să fie ucis, cum au fost uciși străbunii săi.

§IV. După o bucată de vreme, *Mihnea*, rudă de aproape cu noi, ca unul ce era tot din familia *Dăneștilor*, om foarte isteţ și viteaz, e ales voievod[10]. Cînd acesta fu alungat din ţara sa de boierii perfizi, uniţi cu turcul, pe la 1510, dîndu-i-se garanția publică de către *Vladislav*, tatăl lui Ludovic, a fugit la Sibiu, în Transilvania, cu soţia lui, cu fiul său, *Mircea*, și cu o fată, pe care, după cum am aflat, a luat-o mai tîrziu de soție voievodul Moldovei[11].

În acest oraş, nu după mult timp, pe cînd într-o zi ieşea din biserică şi era condus la locuinţa lui, ca semn de onoare, de către tatăl meu şi de către Ioan Horváth din Vingard, un oarecare *Dimitrie Jakšić*[12], de naţiune sîrb, ţîșnind deodată din ascunzişul lui, l-a lovit pe *Mihnea*, care, la adăpostul chezăşiei obşteşti, era nepregătit și nu se aştepta

https://biblioteca-digitala.ro

la niciun rău, făcîndu-i trei sau patru răni și ucigîndu-l chiar în mijlocul celor ce-l petreceau și al unui mare număr de curteni ai lui, ce în urma tocmai a poruncii lui Mihnea nu se înarmaseră, ca să nu pară că n-ar avea încredere în garanțiile de siguranță publică ce li se dăduse. Acela, săvîrșind crima, a fost fugărit de multă gloată pînă la un han apropiat și, mîniindu-se norodul că a fost încălcată garanția regelui și credința obștească, a pierit mișelește, atins de o bombardă mînuită de către un om din mulțimea care asedia casa.

§ V. Aceste două familii pînă în ziua de azi sînt în continuă dușmănie, fiecare din ele străduindu-se din răsputeri, cînd cu ajutorul turcilor, cînd cu al ungurilor, să aleagă voievod din familia sa. Cel care ajunge la putere ucide nu numai pe cel din partida adversă, dar chiar și pe cel din propria sa familie, cînd acesta ar fi bănuit că umblă după domnie, și adesea, după ce l-a prins, îi taie nasul sau alte părți ale trupului. Acest lucru s-a întîmplat și mai înainte, dar s-a întîmplat și acum de curînd. *Petru de la Argeș*, unchiul meu, fiul lui Stanciul, de care am pomenit mai sus[13], mi-a scris zilele acestea din Ungaria că a fost pus domn în Transalpina, de către Mahumet, pașă al sultanului turc. Cînd era pe tron, după cîtva timp, a fost trimis cu armată de către turci, un alt domn din familia adversă ca să ia tronul, după ce-l va fi alungat pe el. Dar el, aflîndu-se între cele două armate, l-a provocat la duel pe adversarul său, l-a rănit și l-a dat jos de pe cal, însă, cînd voia să-l omoare, baronii (barones) munteni, care, adăugînd în limba lor două litere, se numesc *boiaroni* (*boiarones*)[14], recurgînd la perfidie, au eliberat pe cel învins, l-au prins pe el însuși, i-au tăiat nasul și l-au izgonit[15]. Totuși el speră în îndurarea lui Dumnezeu, că, alungînd pe uzurpator, va spăla rușinea cu armele și va pune iar mîna pe tron prin vitejia lui. Astfel, nădejdea mînă pe om, pe cînd soarta lucrurilor omenești obișnuiește să se schimbe. Dar, abia dacă în altă parte poate fi sigură tovărășia tronului, necum în *Muntenia*, în vremea noastră, cînd ea, în cea mai mare parte, e supusă tiraniei turcești.

https://biblioteca-digitala.ro

Românii sînt creştini, numai că, urmînd pe greci, se deosebesc de biserica noastră în privinţa purcederii Duhului Sfînt şi a altor articole mai tolerabile. Acestea le-am adăugat în treacăt, pentru ca obiceiurile muntenilor să fie mai bine cunoscute.

Cap. XIII. *DESPRE MOLDOVA*

Moldova se mărgineşte la răsărit cu Muntenia[16], la nord-vest cu Polonia; la nord-est, prin Podolia, nu e prea depărtată de tătari, care sînt vecini cu Marea de Azov. Şi principele acestei ţări se numeşte *voievod*, dar nu e expus la atîtea schimbări primejdioase ca cel din Muntenia. El, ca şi acela, prestează jurămînt de credinţă regelui Ungariei[17]. Aceştia, pentru a rămîne cu credinţă, stăpînesc din generozitatea regelui Ungariei, cîteva cetăţi în Transilvania. În vremea noastră domneşte în Moldova voievodul Petru [Rareş]. *Moldovenii* au aceeaşi limbă, obiceiuri şi religie ca şi muntenii; se deosebesc însă întrucîtva numai prin îmbrăcăminte. Ei se ţin mai de neam şi mai de ispravă decît muntenii. Au cavalerie excelentă. Adeseori au părăsit pe regele Ungariei, deseori au purtat război cu polonii. În timp de război se zice că pot ridica o oaste de 40 de mii şi mai bine de oameni înarmaţi. Limba lor şi a celorlalţi români a fost cîndva romană, ca unii ce sînt colonii de romani. În vremea noastră limba lor se deosebeşte foarte mult de aceea; cu toate acestea, multe din cuvintele lor pot fi înţelese de latini[18].

Cap. XIV. *DESPRE TRANSILVANIA*

§ I. Transilvania e încinsă peste tot de munţi înalţi, mai ales din acea lature unde se desparte de munteni: printr-o singură parte, care se află spre nord şi spre moldoveni, are acces mai uşor. Din Ungaria trei căi duc spre ea, şi acestea anevoioase şi pline de vîrtoape. Una se cheamă

https://biblioteca-digitala.ro

Meseş, către partea unde e *Someşul*; alta se cheamă *Criş*, pe unde e *Crişul*; a treia se cheamă *Poarta de Fier*, pe unde se scurge rîul *Mureş*. Dinspre Muntenia drumul e îngust şi abrupt. Din această cauză, turcii, care au invadat Transilvania din această parte, au fost înfrînţi adesea chiar de o ceată mică. Din Transilvania, care e lungă de vreo treizeci de mile ungureşti şi lată aproape tot atît sau ceva mai puţin, este mai uşor să supui întreaga Ungarie, decît Transilvania din Ungaria, căci drumurile acesteia pot fi uşor înfundate cu copaci tăiaţi.

§ II. Neamul acesta de oameni robuşti, războinici, înarmaţi, sînt înzestraţi cu cai buni, zdraveni. Întreaga regiune e alcătuită alternativ din şesuri şi păduri, întretăiată de ape cotite şi bifurcate, cum vom spune puţin mai departe, plină de pămînt roditor. Bogată în vin, precum şi în aur, argint, fier şi alte metale şi, în plus, plină de sare; cît se poate de îmbelşugată în boi, fiare, urşi şi peşti, aşa că nu poţi învinui firea că n-ar fi grămădit în acest ţinut toate bunătăţile traiului. În ea sînt patru naţiuni diferite ca nem: *unguri*, *secui*, *saşi* şi *români*. Între aceştia, *saşii* sînt consideraţi cei mai slabi în război. *Ungurii* şi *secuii* se slujesc de aceeaşi limbă, numai că secuii au cîteva cuvinte specifice graiului lor: despre aceştia vom vorbi mai pe larg la sfîrşitul lucrării. *Saşii* se socotesc a fi colonişti ai saxonilor din Germania, aduşi aci de *Carol cel Mare*, lucru care se adevereşte prin potrivirea limbii acestor două popoare[19]. *Românii* se spune că sînt colonii romane. Dovadă de acest lucru e faptul că au multe cuvinte comune cu limba romană. Monede romane se găsesc multe în acest loc şi ele constituie un neîndoielnic semn al vechimii stăpînirii romane prin părţile acestea.

§ III. În Transilvania curg rîurile *Şicul*, *Bistriţa*, două *Someşe*, Mare şi Mic, căruia i se mai spune în popor şi *Viszsza Folyó*, adică „cel care curge îndărăt", şi două *Crişuri*, odinioară numite *Crisus*, cel Repede şi cel Alb[20]; *Mureşul*, care se numea altă dată *Amorrois*, *Marisus* sau *Morossus*; *Arieşul*, *Tîrnava* şi *Ampoiul*. Acestea, sporite apoi cu alte rîuri, atît în Transilvania, cît şi în afara ei, sînt în cea mai mare parte navigabile. *Şicul* izvorăşte de la nord de hotarele

https://biblioteca-digitala.ro

Țării Secuiești; acesta, unindu-se mai întîi cu rîul *Bistrița*, udă cetatea, puternică prin avuții ca și prin mulțimea locuitorilor[21], și apoi deasupra orașului *Dej*, din munții căruia se scoate sare, se varsă în *Someșul Mare*, care izvorește la poalele munților Moldovei; lîngă acest oraș [*Someșul Mare*], primește și *Someșul Mic*, izvorît de sub muntele *Călata*, așezat către sud, deasupra tîrgului *Dumbrava*. Acesta, curgînd printre doi munți abrupți, se varsă în *Tisa* deasupra satului *Nábrád*[22], lîngă tîrgul *Vásárosnemény*[22]. Între izvoarele *Someșului Mic* și *Crișului Repede* și *Munții Românilor*, pînă la *Someșul Mare*, sînt cetățile *Gilău*, *Almaș*, *Huedin*, *Dumbrava*, *Sic*, *Iclod*, *Mintiul Gherlii*, *Bobîlna*, *Cristur*, *Ciecu-Mihăești*, *Ciobor*. Nu departe de *Dealu* izvorăște însuși *Crișul Repede*, loc care se numește *Izvorul Crișului*; acesta, curgînd spre sud și prin numeroase răsuciri și cotituri întortochindu-se mereu în strîmtorile munților, parcă s-ar întoarce de vreo douăzeci de ori într-o singură zi; făcînd mare zgomot printre stînci, curge mai întîi pe lîngă satul *Negreni*, apoi, în afara Transilvaniei, pe lîngă cetățile *Vadul Crișului* și *Tileagd*, apoi trecînd pe lîngă orașul Oradea, curge direct spre sud, primind ambele *Crișuri*, *Negru* și *Alb*, și se varsă în *Tisa*, deasupra *Csongrádului*[22]. Izvorul *Crișului Negru* se află în munții *Beiușului*, aproape de cetățuia *Batar*. Al *Crișului Alb* este însă în munții sudici ai *Transilvaniei*, lîngă tîrgul *Zlatna*, și curge spre sud, pe lîngă *Baia de Criș* și *Tauț*, spre cetatea *Gyula*[22] și *Békés*[22], și se unește în locul pomenit cu celelalte două *Crișuri*. Iar izvorul rîului *Mureș* sau *Marisus* își află început în *Țara Secuilor* și, primind rîul *Gurghiu* și altele asemenea, ivite aproape din aceeași regiune, pătrunde în inima *Transilvaniei*; acesta apoi, nu departe de tîrgul *Grind*, mai primește în spre sud, în cursul său, rîul *Arieș*, în munții nordici, aflați lîngă tîrgul *Zlatna*, spre nord-est, în dreptul satelor *Lupșa* și *Rimetea* și tîrgului *Turda*, în munții căruia se află sare. De aceea e numit *Aranyas (Arieș)*, căci, așa cum se spune și despre fluviu *Tago* din Spania și *Pactolus* din Lydia, duce nisipuri aurifere. Căci *Aranyas* se spune de către unguri pentru *aurit*. De aici *Mureșul* însuși, primind

https://biblioteca-digitala.ro

deasupra *Albei Iulia*, unde e sediul episcopului *Transilvaniei* (vestită prin catedrală, multe parohii bogate şi prin mormîntul lui *Ioan Huniade*), *Tîrnava*, *Ampoiul* şi alte rîuleţe, tot lîngă *Alba Iulia*, *şi* despărţind *Vinţul* de *Vurpăr*, curge spre sud printre tîrgurile *Orăştie* şi *Rapoltul Mare* (la două mile de care e aşezată foarte puternica cetate *Hunedoara*, la poalele Munţilor Meridonali), nu departe de Deva, cetăţuie aflată pe un munte foarte înalt, lîngă *Căpruţa* şi *Subcetate*, între munţi înalţi din amîndouă părţile, care varsă în el rîuleţe; apoi, trecînd de cetatea *Lipova*, de *Arad*, prepozitură[23] şi biserică colegială, şi de cetatea *Nădlac*, se varsă în *Tisa* lîngă oraşul *Seghedin*.

§ IV. Între izvorul *Aricşului* şi vărsarea lui, începînd de la miazănoapte spre miazăzi, sînt tîrgurile şi moşiile *Sîncrai*, *Decea*, unde se încarcă luntrile cu sare, *Mirăslău*, *Rimetea*, *Aiud*, *Geoagiu*, cetatea *Szent-Mihaly-Kew*[24], *Lupşa*, *Poşagani*, *Zlatna*, *Băcîia*, precum şi *Chibulcut* [*Fîntîniţa*], *Şintereag*, *Bonţida*, *Luduş*, *Cojocna*, unde se scoate sare din munte şi alte cîteva. *Clujul*, pe nemţeşte *Clausenburg*, cum se spune că a fost cîndva *Zeugma*, e un oraş vestit prin aşezarea lui, prin bogăţii şi abundenţa tuturor lucrurilor şi prin negustorii săi; abaţia *Cluj-Mănăştur*, oraşul *Turda*, lîngă care de asemenea se taie sare, şi multe altele. Dincolo, în Ţara Secuilor, între munţii care se întind la răsărit spre *Muntenia* şi prin care spre miazăzi se desparte *Transilvania* de Ungaria, se află oraşele *Reghin*, *Tîrgu-Mureş*, *Jacodul*, *Tirimia*, *Noşlac*, *Delenii*, *Odorhei*, *Cohalm (Rupea)*, *Cetatea de Baltă*, nu mai puţin întărită decît frumoasă. Oraşele: *Mediaş*, întărit şi de la natură, şi prin meşteşug, şi foarte potrivit pentru folosul oamenilor; alt oraş, *Braşov* sau *Coroana*, mai demult numit *Zemigeihusa*, aşezat la marginea de răsărit a Transilvaniei, atît de întărit şi de vestit prin mulţimea locuitorilor şi a negustorilor, cu adevărat loc plăcut de trăit; pe lîngă acestea, tîrg pentru munteni şi alţi oameni străini. Vecină cu el e cetatea *Bran*, foarte puternică, încuietoarea şi poarta Transilvaniei, loc de intrare pentru munteni, aşezată în loc foarte prăpăstios.

https://biblioteca-digitala.ro

Cap. XV. *CONTINUAREA DESCRIERII TRANSILVANIEI*

§ I. De aci sînt cele şapte oraşe, numite *aşezările săseşti: Sibiu*, *Sebeş* sau *Millembach*, odinioară *Sabesus*, *Sighişoara*, *Orăştie* sau *Brosz*, *Vinţul de Jos*, *Biertan* şi *Hosman*. Regele e cel care conferă conducerea fiecăreia dintre acestea, care se numesc în popor Judeţul Regesc. Pe lîngă fiecare din acestea mai sînt multe oraşe şi sate.

§ II. *Sibiul*, capitala celor şapte aşezări săseşti, situată spre sud-est, se află pe o colină, unde s-au ridicat pe laturile aceleiaşi coline şi alte cartiere. Este o fîntînă într-un loc mai înalt al oraşului, de unde apa, dusă pe canale, cade într-un bazin; de el se folosesc o mare parte a locuitorilor. Pe partea de intrare dinspre apus, într-un loc mai coborît al oraşului, pătrunde un braţ al rîului *Cibinul*, care curgînd prin albia plină în afara zidurilor, după ce primeşte mai multe rîuleţe, izvorîte din regiunile de la nord de Sibiu[25], se varsă în *Olt*, nu departe de *Turnu Roşu*. De acest braţ sînt puse în mişcare mori pentru cereale şi alte maşinării în oraş, fabricate pentru folosul cetăţenilor. Oraşul e mare şi puternic, şi nu numai frumos prin clădiri mari, dar şi înfloritor în tot soiul de neguţătorii şi în alte lucruri. Apoi, pe lîngă zidurile foarte întărite, care sînt late şi rezistente din cauza turnurilor dese, se întinde un şanţ cu apă, lat şi adînc, din toate părţile, în afară de răsărit. Pe dinafară oraşul e înconjurat de pivniţe de vin adînci şi late, din toate părţile, în cîte trei şi patru şiruri, peste tot aproape de o milă italică; din cauza lor, duşmanilor nu le e permis accesul la ziduri de oriunde, ci doar pe drumuri care duc din diverse regiuni spre porţile oraşului. Şi acestea sînt destul de întărite cu şanţ, cu drugi, şi alte întărituri, încît mai că nu poate fi cucerit oraşul decît prin foame, din neglijenţa cetăţenilor sau din neînţelegerea lor, prin care adesea au fost puse în pericol cetăţi puternice. Nu departe de aici, la poalele munţilor care se află spre Muntenia, este un turn puternic aflat sub stăpînirea sibienilor, care se numeşte [Turnul] *Roşu*. Dintr-acolo au invadat adesea turcii Transilvania, pe drumuri de munte povîrnite, spre marea lor înfrîngere.

https://biblioteca-digitala.ro

§ III. Nu departe de Sibiu, e așezat tîrgul *Ocna Sibiului*, de lîngă care se scoate sare. Orașul *Orăștie*, a cărui conducere, ereditară pentru noi, o are *Matei Olahus*, fratele meu, e așezat într-un loc frumos și roditor, foarte bun de locuit, datorită rîului învecinat; alături, la o milă spre nord, e un sat care se chiamă *Kenyér* [*Pîine*], pe latinește *Panis*. Lîngă el se întinde cîmpul cu același nume [*Cîmpul Pîinii*], neted și întinzîndu-se pînă departe: acesta e demn de amintit din cauza marelui măcel dintre turci și unguri, pe timpul regelui *Matei* [Corvin], pe cînd domnea în Transilvania *Ștefan Báthory*[26]; turcii, sub conducerea lui *Balibeg*, trecînd munții, în număr, cum se spune, de șaizeci de mii de călăreți, au invadat Transilvania. Acest *Ștefan*, adunînd în grabă toate forțele Transilvaniei, cîte s-a putut, adăugîndu-se în ajutor, împotriva speranței turcilor, și *Pavel Chinezul*[27], comite de Timiș, a alergat să-i întîmpine în acel cîmp; și acolo s-a făptuit atîta măcel de amîndouă părțile, încît, după cum am auzit de la cei ce au luat parte la luptă, rîulețul ce curge prin mijlocul cîmpiei era amestecat cu sînge. *Balibeg* cu greu a scăpat printre munți cu puțini oameni, iar dintre ai noștri cea mai mare parte au pierit. Voievodul *Ștefan Báthory* căzuse de pe calul rănit, dar, ajutat de ai săi, a scăpat teafăr și mai tîrziu a ridicat pe locul unde căzuse un mic altar, spre veșnică pomenire a faptei. Au pierit în acea luptă și călăreții în armură, conduși de episcopul Transilvaniei din acea vreme. Mergînd el însuși să le găsească trupurile, le-a adus cu alai funebru pînă la *Alba Iulia*, care se află la vreo trei mile de acel cîmp. Atît de mare a fost pioșenia acelui vrednic bărbat față de oamenii săi căzuți pentru apărarea patriei de dușmani.

§ IV. *Sașii* au impozite bine stabilite, pe care le dau regelui. Adesea totuși se cere de la ei mai mult decît e stabilit prin lege. Sînt deosebit de sîrguincioși la munca cîmpului și la alte lucrări, iar femeile fac aceeași treabă ca și bărbații, fiind foarte rezistente la osteneală. Din aceste cauze, *sașii* sînt bogați, își primesc cu cinste oaspeții și îi tratează foarte bine.

https://biblioteca-digitala.ro

§V. *Făgăraşul* e o cetate foarte puternică, zidită la poalele munţilor care despart Transilvania de munteni; în rîurile care curg din munţi se găsesc păstrăvi şi alţi peşti mai delicaţi; şi prin alte lucruri e plăcut. Cetatea aceasta e ca un *ducat* mic, căci boierii sînt supuşi români (munteni) şi ascultă de guvernatorul cetăţii ca de un principe.

Cap. XVI. *DESPRE RESTUL UNGARIEI, DE DINCOLO ŞI DE DINCOACE DE TISA*

§I. Peste rîul *Someş*, care, cum am amintit mai înainte, curge mai întîi spre asfinţit printre doi munţi, se află în Munţii Septentrionali un tîrg numit *Baia Mare* şi altul *Baia Spric*, iar lîngă acestea sînt mine de aur, argint şi alte metale. De aici întîlneşte spre miază-zi *Cîmpia Someşului*, chemată aşa din cauza că se află între rîurile *Someş* şi *Tisa;* în ea se află tîrgurile *Velcatin*[28], *Seini*, *Medieşul Aurit*, *Dobolţ*, *Săsar*, *Wilak*[28], *Agriş*, *Palad*[28], *Forgola*[28] şi multe altele, în afară de ele.

Spre nord-vest se află comitatul *Maramureş;* aici, dincoace de Tisa, aproape de tîrgul *Rona*, sînt mine de sare, în care sarea se taie cu unelte de fier, la fel ca stîncile în carierele de piatră. Acestea, împreună cu cetatea *Hust*[28], aşezată pe un munte înalt deasupra malului Tisei, şi cu *Vysk (Vîşkovo)*[28] şi alte tîrguri supuse acestora, ţin de regiunile Ungariei, sub formă de dar de nuntă. Cetatea şi tîrgul *Zewlews*[29], vrednic de amintit, avînd o biserică parohială bogată în venituri; apoi mai sînt *Dolha*[28], *Salak*[28], *Vári*[28] şi mai multe alte tîrguri.

§II. Iar acea regiune, care se întinde dincolo de susnumitul rîu *Someş* şi dincoace de dealurile Silvaniei şi în care sînt foarte multe oraşe de-ale românilor se cheamă *Sălaj;* acolo, între alte tîrguri, se văd *Zalău*[30] , pe malul răsăritean al *Someşului*, *Satu Mare*, iar pe cel apusean *Nemethy*[31]. Apoi spre miază-zi între rîurile *Tisa* şi *Someş* şi munţii Oradiei, care se află spre răsărit, pînă la oraşul *Debreţin*, se întinde regiunea *Nyírköz*[32], în care se află tîrgurile *Craidorolţ*,

https://biblioteca-digitala.ro

Domănești, *Carei*, *Santăul Mare*, *Nyírbátor*[22], *Nagykálló*[22], *Marghita*, *Beltiug*, *Săcueni*, *Marcos*, *Böszörmény*[22], *Güto*[22], *Salard*, *Esztár*[22]. Mai jos de acestea, spre răsărit, se află orașul *Oradea*, reședință episcopală, unde e o catedrală vestită prin mormîntul sfîntului rege *Ladislau* făcătorul de minuni, și al împăratului *Sigismund;* în catedrală se cîntă zi și noapte, din hotărîrea acestui împărat, psalmii lui David, la mormîntul lui, schimbînd persoanele cu rîndul. Cetatea e remarcabilă atît prin statuia ecvestră din bronz a *Sfîntului Ladislau*, de o mărime neobișnuită, cît și prin măreția construcțiilor pe care le-a ridicat episcopul *Sigismund Turzo*, cîndva tutorele meu. Orașul cu același nume este tăiat la nord de rîul *Criș*, care, ivindu-se dintr-un izvor mărunt deasupra tîrgului *Huedin* și a cetății *Bologa*, se cheamă *Repede* sau *Iute*, din cauza iuțelii cursului său, avînd albia plină de multe alte rîuri care îl sporesc. Dinspre miază-zi, mai sus de cetate, se varsă în rîulețul *Pecea* un braț subțire al Crișului însuși.

§III. De aici se află în vecinătate *Episcopia Bihorului*, *Biharia*, *Biharkeresztes*[22] și multe orașe. Spre apus sînt cîmpuri întinse, foarte potrivite pentru hrana turmelor. Aici e orașul *Debrețin*, vestit prin bogăția cetățenilor, prin cele șase iarmaroace pe an, prin negoțul de vite și alte lucruri. Mai jos sînt *Angyalháza*[22], *Nádudvar*[22], *Hosszúpályi*[22], lipsite de apе și de lemne. Locuitorii folosesc pentru a face focul trestii, paie și lemne aduse de departe. Printre ei mi-a fost cunoscut un cetățean pe nume *Gaspar Biró*, care de multe ori creștea ca la zece mii de boi de vînzare. De aici spre miazăzi, pe țărmul răsăritean al rîului Tisa se află *Balla*[22], *Szentmiklos*[22], *Vărsand*, iar pe celălalt țărm al Crișului Repede e *Sîntandrei*, *Alba Ecclesia*[33], *Bekeny*[33] iar între acestea două tîrgul *Mezortur*[22].

§IV. Între cele trei Crișuri, Repede, Negru și Alb, ținut numit *Țara Crișurilor*, se află cetatea *Batar*, *Chișirid*; mai jos, spre miază-zi se înșiră tîrgurile *Cefa*, *Zsadany*[22], *Mezogyan*[22], Kölesér[33], *Gyarmad Füzes*[22] și *Sarkad*[22]. De aici, mai spre răsărit se află cetatea întărită *Gyula*[22] și orașele *Bezely*[34], *Telechiu*, *Mișca*, *Talpoș*, *Păulești*.

https://biblioteca-digitala.ro

Iar regiunea care se întinde spre sud, între rîurile Crişul Alb şi Mureş se numeşte *Ţara Mureşului*. În ea, spre dealul *Mocrea*, unde se fac vinuri foarte bune, sînt cetăţile *Şoimuş*, *Lipova*, *Şiria*, apoi, pe malul Crişului, *Pîncota*, *Zărand* şi *Cherechiu*[35]. De aici mai spre miază-zi se află tîrgurile Simand, Păuşiş, prepozitura Aradului, nume vestit, cetatea *Nădlac*, tîrgurile *Bozieş*, *Rawszhaza*[33], *Kutas*[22], *Peregul Mare*, *Heked*[22], *Sanctus Ladislaus*[33], *Czongrad*[22] şi multe altele.

Cap. XVII. *DESPRE PROVINCIA TIMIŞULUI ŞI VECINĂTĂŢILE EI*

§I. Din stînca sau muntele care se înalţă peste tîrgul *Caransebeş*, izvorăşte rîul *Timiş*, care, udînd acel tîrg ca şi cetatea şi tîrgul *Lugoj*, ai cărui locuitori sînt aproape toţi călăreţi, deprinşi cu armata, precum şi *Possa*[36], curge spre sud şi atinge puternica cetate *Timişoara*, care se cheamă aşa după numele rîului. Această cetate stă în calea turcilor, ca nu cumva, venind din *Smederevo*[37] peste Dunăre şi trecînd Timişul, să poată invada ţinuturile Ungariei. Locul acesta e foarte populat şi bogat în hrană de tot felul, dar mai ales în peşti. Rîul Timiş, curgînd mai întîi prin cîmpuri foarte întinse, parte se varsă în Dunăre, la mijloc între Smederevo şi Taurunus sau Belgrad, dinspre malul nordic al rîului, parte, întorcîndu-se spre apus, după ce face cîteva insule (dintre care cîteva, bogate în trestii şi arbori, par, din cauza violenţei vînturilor, că se mişcă şi plutesc încolo şi încoace), se varsă lîngă malul răsăritean al Tisei, lîngă *Tytel*, şi astfel îşi trimite o parte a sa pînă la Dunăre. Regiunea aflată între rîurile Timiş şi Mureş se numeşte *Ţara Timişului*.

§II. Pe malul apusean al Timişului sînt *Sarad*[38] (pe ţărmul de dincolo al acestuia se află *Ictarul* şi *Recaş*), *Tzona*[39], *Berecsăul*, *Ciacova*, *Araci*[37]; cetăţile *Becse*[33] şi *N. Bečej*[37] şi multe alte tîrguri. În regiunea de pe malul răsăritean al *Mureşului*, începînd de la nord spre sud, se află

https://biblioteca-digitala.ro

în şir: *Bizere*[33], *Frumuşeni*[33], *Sămbăteni*[40], *Ezeriş*, *Sînmihai*, Episcopatul *Cenad*, cu biserică veche, vrednică de văzut pentru frumuseţea locului; *Zombar*[33], *Deszk*[33], *Szöreg*[22], iar înlăuntrul ţării, *Zetzen*[40], *Zakan*[40], *Kenéz*[22], *Horogszeg*[22], *Senta*[37], *Drozlan*[40], *Galad*[37], *Mănăştur*, *Čoka*[37]. În această regiune o mare bogăţie de peşte, din cauza apropierii a trei rîuri cu peşte. *Cornelius Duplicius Scepperus*, cavaler aurit, consilier secret al împăratului *Carol*, cu care am o foarte strînsă prietenie, din cauza virtuţilor lui, fiind însărcinat anul trecut cu o solie la împăratul turcilor, a trecut încoace şi apoi la belgi şi, între alte discuţii prieteneşti ale noastre, întrebîndu-l eu ce crede despre *Ungaria*, a spus că s-a întors prin acest ţinut al Timişului şi că, deşi pustiu şi devastat de curînd de turci, era îmbelşugat în peşte. Rîul Timiş i s-a părut negru şi tulbure de mulţimea peştilor. Iar un morar, cufundîndu-şi plasa în rîu, a scos, ca dintr-o piscină, atîta mulţime de peşte, încît plasa abia putea să-i cuprindă. Acesta n-a ales din toată mulţimea decît un singur peşte, mai mare decît alţii, iar pe ceilalţi i-a aruncat pe uscat; de această faptă nu puţin s-a mîniat el împotriva morarului, că a aruncat atîţia peşti buni.

§ III. Între acest rîu *Timiş* şi *Dunăre* este o cîmpie care se cheamă *Maxons* [*Deliblat*], în mijlocul păduros al căreia se află cetatea *Vărădia*, iar spre Timişoara se zăreşte o altă cetate, de cîmpie, *Şemlacul Mare*. În acest cîmp larg, de la cetatea Timişoara pînă la ţărmul Dunării, în regiunea în care se află *Smederevo*, cetatea turcilor, aşezată spre miazăzi, se spune că se vede adesea o turmă de cerbi, cerboaice şi căprioare de trei-patru sau mai multe mii, pe o întindere de douăsprezece mile ungureşti şi mai bine. Vînătoarea lor nu e lipsită de pericol nici pentru ai noştri, din cauza turcilor, nici pentru ei din cauza noastră, decît dacă ies la vînat trei sute şi mai bine de călăreţi. În regiunea Smederevo, pe ţărmul nordic al Dunării, sînt la şir către miazănoapte *Keve*[33], *Dombo*[33], *Haram*[33], *Bussitze*[33], *Sanctus Ladislaus*[33], *Péth*[33], ocupate de mulţi ani de către turci.

§ IV. De aici urmează *Severinul*, cetate mai jos de podul lui Traian, cu alte trei, *Orşova*, *Péth*, *Mehadia*, supuse

https://biblioteca-digitala.ro

turcilor. Guvernatorul acestora se numea *ban*, magistrat cu mare faimă la ai noştri. Sînt vreo 60 de ani de cînd, din nepăsarea a lor noştri, am pierdut acest *Banat*. Nu departe de Severin se spune că apare un izvor, pe care localnicii îl numesc „al Sfintei Cruci“: apa acestuia, cum am aflat de la mulți, foloseşte la slăbiciunile corpului; nu are nimic necurat în ea; leşurile unor animale moarte, aruncate în el ca încercare, după puțin timp au fost date afară; noaptea se văd aici arzînd nişte făclii. Din această cauză, izvorul este foarte venerat chiar de către turci. Acestea le-am auzit odinioară de la slujitorii lui *Barnaba Belay*, banul acelui loc, care au păstrat amintirea lucrurilor.

§V. Podul lui Traian, despre care am pomenit, a fost construit cu meşteşuguri minunate. Lucru care se poate vedea din aceste cuvinte ale lui *Dio Cassius*, pe care le reproducem: „În acele timpuri — zice el — Traian construi peste Istru un pod de piatră[41], pentru care nu ştiu cum să-l admir îndeajuns. Minunate sînt şi celelalte construcţii ale lui Traian, dar acesta este mai presus de toate acelea. Stîlpii, din piatră în patru muchii, sînt în număr de douăzeci; înălțimea este de o sută cincizeci de picioare[42], în afară de temelie, iar lățimea de şaizeci. Ei se află, unul față de altul, la o distanță de o sută şaptezeci de picioare şi sînt uniţi printr-o boltă. Cum să nu ne mirăm de cheltuiala făcută pentru aceşti stîlpi? Nu trebuie oare să ne uimească şi felul meşteşugit în care a fost aşezat, într-o apă plină de vîrtejuri, într-un pămînt nămolos, de vreme ce cursul apei nu putea fi abătut? Am arătat [43] lăţimea fluviului nu pentru că ar curge numai cu această lăţime — căci pe parcurs se lăţeşte de două ori şi de trei ori pe atît — ci pentru că acolo este locul cel mai îngust şi cel mai potrivit pentru construirea unui pod. Cu cît spaţiul se îngustează mai mult aci — deoarece apa coboară dintr-o întindere largă, pentru a intra din nou în alta şi mai mare — cu atît se face mai năvalnică şi mai adîncă. Încît şi împrejurarea aceasta se adaugă la greutatea construirii podului“[44].

Acest pod l-a dărîmat după aceea *Adrian*, împins de alte motive decît cele pentru care l-a ridicat *Traian*. Acesta,

https://biblioteca-digitala.ro

pentru ca în orice timp al anului armata romană să aibă trecere sigură peste Dunăre contra barbarilor; acela, ca nu cumva barbarii, trecînd Dunărea cu ajutorul podului, să atace puterea romană[45]. Mai durează și acum cîțiva stîlpi, resturi ale vechiului pod. Pe acest pod erau scrise următoarele:

PROVIDENTIA	(PRIN PREVEDEREA
AVG.	ÎMPĂRATULUI,
VERE. PONTIFICIS	ADEVĂRATULUI PONTIF,
VIRTVS ROMANA	VIRTUTEA ROMANĂ
QVID. NON. DOMET	CE NU SUPUNE
SVB. IVGVM. ECCE	SUB JUG? IATĂ
RAPITVR. ET	E BIRUITĂ ȘI
DANVVIVS[46].	DUNĂREA).

NOTE

[1] În original, *Tibiscus*, care denumea în antichitate Timișul, dar acest nume e folosit aici de N. Olahus pentru Tisa. La începutul acestui alineat, el vorbește de provinciile ocupate pe atunci de Ungaria, fără a preciza, în continuare, că se ocupă de Țara Românească și de Moldova, care erau independente.

[2] Cursul inferior al Dunării.

[3] Iazigii metanaști — populație nomadă de neam sarmatic, stabilită la începutul sec. I e.n. în cîmpia dintre Dunăre și Tisa, aici cu sensul de „regiunea dintre Dunăre și Tisa".

[4] Cea mai mare parte în R.P. Ungară; aici se înțelege și o parte din Bihor și Sălaj.

[5] Această explicație, care se baza pe o simplă asonanță, formulată pentru prima dată de umanistul italian Enea Silvio Piccolomini (papa Pius al II-lea), în lucrarea *Europa* (1458), a fost repetată apoi adesea de istoricii străini și de cronicarii români. În realitate, numele de valahi era folosit de popoarele germanice (iar după acestea, și de cele slave, de maghiari etc.) pentru a desemna popoarele romanice; în limbile germanice, cuvîntul este de origine celtică.

[6] Radu Paisie (1534, 1535—1545).

https://biblioteca-digitala.ro

[7] Faptul nu mai reprezenta o realitate din a doua jumătate a sec. al XV-lea.

[8] Este vorba despre cartea lui Enea Silvio Piccolomini, *Europa* (1458).

[9] Vlad Țepeș numit și Drăculea (tatălui său, Vlad Dracul, regele Sigismund al Ungariei îi dăduse ordinul *Draconului*, de unde se pare că-i provenea porecla) a ocupat tronul cu ajutorul lui Iancu de Hunedoara, alungînd pe Vladislav II, din neamul Dăneștilor, în primăvara anului 1456.

[10] Scriind după relatările rudelor și cunoscuților mai în vîrstă, Nicolaus Olahus se înșeală aici: Mihnea, zis cel Rău, era fiul lui Vlad Țepeș (se pare că nelegitim), deci aparținea familiei Drăculeștilor (deși putea fi înrudit și cu Dăneștii). S-a urcat pe tron la 1508.

[11] Ruxandra, devenită în 1513 soția lui Bogdan III, fiul lui Ștefan cel Mare.

[12] Se citește: Iacșici (în text, Demetrius Iaxith).

[13] Petru de la Argeș, fiu nelegitim al lui Radu cel mare (fiu „legal" al lui Stanciul, cum afirmă Nicolaus Olahus, deci văr, și nu unchi al său?), fost egumen la mănăstirea Argeș, cu numele de Paisie, a devenit domn în 1534, schimbîndu-și a doua oară numele în Radu.

[14] Această încercare de etimologie, bazată pe asemănarea celor două cuvinte, nu este exactă: *boier* este un cuvînt de origine slavă, în timp ce *baron* e un cuvînt german.

[15] Petru de la Argeș (Radu Paisie) ajunge domn la 1 septembrie 1534, înlocuind pentru scurt timp, pînă în noiembrie, pe Vlad Vintilă (fiu legitim al lui Radu cel Mare). Redevine domn după moartea acestuia, în iunie 1535 și domnește pînă în 1545.

[16] N. Olahus are în vedere situația din vremea cînd Țara Românească se întindea pînă la Chilia și dincolo de acest port, ceea ce însemna că se afla la sud-estul Moldovei.

[17] Suzeranitatea Ungariei asupra Moldovei încetase, de fapt, o dată cu Bogdan I (1359), continuînd apoi cu intermitențe mai mult nominal și mai degrabă sub forma unor alianțe, mergînd pînă la intervenții directe ale domnilor Moldovei în politica Transilvaniei, cum s-a întîmplat chiar în anii descriși, în timpul lui Petru Rareș.

[18] Aici cu sensul de „cei care folosesc limba latină (catolicii)".

[19] De fapt, sașii au fost colonizați în Transilvania la mijlocul sec. al XII-lea, nu în timpul lui Carol cel Mare (800—814).

https://biblioteca-digitala.ro

[20] N. Olahus omite aici Crişul Negru; mai jos însă îl menţionează, alături de cel Repede şi cel Alb.

[21] Cetatea Bistriţa.

[22] Localităţi în R.P. Ungară.

[23] Sediu al prepozitului, conducătorul administraţiei unei biserici catolice.

[24] Dispărută (Se afla la vest de Alba Iulia).

[25] În original: „ex. Septentrionalis Siculiae plagis ortos", ceea ce, desigur, este o inadvertenţă (Siculia = Ţara Secuilor).

[26] Este vorba despre lupta dată la 13 octombrie 1479, pe Cîmpul Pîinii.

[27] Adică cnezul sau comitele.

[28] Localităţi în Ucraina Transcarpatică (U.R.S.S.).

[29] Magh. Nagyszőlős, azi Vinogradov (Ucraina Transcarpatică—U.R.S.S.).

[30] Zehota, probabil greşit transcris.

[31] Intrat în cuprinsul Satului Mare.

[32] Vezi nota 4, mai sus.

[33] Dispărut.

[34] Neidentificată (probabil, dispărută).

[35] Azi Caporal Alexa.

[36] Localitate dispărută, lîngă Recaş.

[37] Localitate în R.S.F. Iugoslavia.

[38] Cetate dispărută, lîngă Timişoara.

[39] Probabil Cenei, lîngă Timişoara.

[40] Neidentificate.

[41] Lucrarea a fost începută în primăvara anului 103, sub conducerea arhitectului Apolodor din Damasc, şi a fost terminată în anul 105.

[42] Un picior avea 29 cm.

[43] Pasajul la care se referă din Dio Cassius nu s-a păstrat.

[44] Am reprodus traducerea din *Izvoare privind istoria României*, I. *De la Hesiod la Itinerarul lui Antonius*. Comitetul de redacţie: Vl. Iliescu, V.C. Popescu, Gh. Ştefan, Bucureşti, Ed. Acad., 1964, p. 693 şi 695 (textul original grecesc, p. 692 şi 694).

[45] N. Olahus rezumă aici pasajul următor din Dio Cassius (ibidem, p. 695).

https://biblioteca-digitala.ro

[46] Cercetătorii moderni au pus la îndoială autenticitatea acestei inscripţii. Vezi: M.J. Ackner und Fr. Müller, *Die römischen Inschriften in Dacien*, Viena, 1865, nr. 16, p. 4 (cu bibliografia anterioară; deosebiri faţă de textul de mai sus: DOMAT, DANVBIVS). Inscripţia nu mai este reprodusă în *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Cf. şi D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. 2, Bucureşti, 1958, p. 53, 58 (numai despre Tabula Traiani din a. 100 e.n., de pe ţărmul iugoslav, şi despre medalia de bronz din a. 105).

https://biblioteca-digitala.ro

Elegie la mormîntul lui Erasmus din Rotterdam

Îngrijorat călător, dacă vrei să ştii a cui oase
Lespedea rece de-aici le-adăposteşte, te rog:
Mersul grăbit îți opreşte şi-ascultă a mea tînguire.
Dacă opreşti al tău pas, tu vei afla ce doreşti.
Cum socotesc, auzit-ai de dumnezeescul Erasmus,
Căci în acest univers nimeni nu fu mai vestit.
Dărăpănatul său trup odihneşte-n mormîntul acesta
Trist, însă spiritul său cu ambrozie-i hrănit.
Încă din fragezii ani el dăduse dovadă de mintea
Sa minunată la toți oamenii cei renumiți.
Cînd înflorita etate tînără trupu-i ajunse,
S-a arătat pe deplin geniul duhului său.
Harnica lui tinerețe neînsetatului studiu
Fu închinată, cînd el Biblia tot cerceta.
Cînd a crescut înțeleptul lui cuget şi-ajunse om matur,
În univers ca o stea fără pereche luci.
Iar cînd cu pas tremurînd îi sosi bătrînețea, în lume
N-a mai putut încăpea geniul său strălucit.
Anii tîrzii, ce-ndeobşte slăbesc ale minții podoabe,
Lui i-au sporit şi mai mult rodnicul minții belşug.
Să mai înşirui pe rînd însuşirile sale alese?
Nimeni în stare nu e să le înnumere, cred.
Căci, după cum birueşte soarele stelele toate,
Astfel şi el pe ceilalți toți învățați i-a-ntrecut.
Viața întreagă îi fuse atîta de neprihănită,
Că îl poți lua însuşi tu ca fericit îndreptar.
Despre aceasta ne dau mărturii credincioase ale sale
Opere, ce-au izvorît dintr-un cucernic talent.
Ele redau neclintita-i credință şi firea-i curată,
Chipu-i, ce parcă e viu, şi trăsăturile lui.

https://biblioteca-digitala.ro

Ele ne-arată şi drumul cel drept în spre culmile'nalte
Ale stelatului cer, ce-i pregătit celor buni.
Iar dacă vrei a afla de ce'nlăcrămaţi mi-s obrajii
Înrouraţi, să m-asculţi — rogu-te — încă puţin:
Cînd Împăratu'nvingea pe iberi în spre Soare-apune,
Carol, ce este stăpîn pe universul întreg,
Iar generoasa lui soră domnea în Brabant şi în Flandra,
Ocîrmuind în chip drept prin înţeleptul ei sfat:
Sta credinciosul Erasm în oraşul ce-i zice Basileia,
Care un nume-şi luă după al său împărat.
Sufletul nostru era înfrăţit prin virtuţi şi credinţă,
Ce ne'ndemnau a trăi şi a muri la un loc.
Des de-acolo despre multe lucruri primit-am aicea
Multe scrisori, despre cari nu pot acuma vorbi.
Însăşi Regina a fost cuprinsă de-o vie'nclinare
După acest învăţat însuşi de cer înzestrat.
Ea de dorinţă ardea să-l vadă aici pe Erasmus
Şi să discute cu el, sacre cuvinte schimbînd.
Deci fu plăcută la toţi scrisoarea prin care pe dînsul
Îl îndemnam a veni, tot stăruind ne'ncetat.
Tocmai îmi făgăduise prin multe scrisori c-o să vină
Şi mă vestea tot mereu că va porni în curînd.
Ba-mi şi scrisese cu propria-i mînă mai multe dorinţe
Ale curatului său suflet, în cîte-un răvaş.
Tocmai se şi pregătea să vie să-şi vadă iubita
Ţară, prietenii scumpi şi părintescul cămin.
Însă pismaşa Lachesis a rupt urzitura sortită,
Iar în mînă-i luă Atropos firul tăiat.
Iată de ce nu putu Erasm să-şi plinească dorinţa:
Astfel Ursita a vrut, astfel a vrut Dumnezeu.
Iată de ce, sfîşiat de chinuri cumplite, tristeţii
Pradă sînt azi tocmai eu, ce pe'ntristaţi mîngîiam.
Fi-va însemnată c-o piatră cernită deci ziua de astăzi,
Fiindcă a lumii întregi scumpă podoabă răpi.
Scrieţi dar, ceată sfinţită a barzilor, triste distihuri,
Plîngeţi, o, Muze, iar voi, Graţii, bociţi pe cel dus,
Căci răposat-a bătrînul Erasm, de-a părinţilor noştri
Gură slăvit, a pierit gloria lumii întregi.

https://biblioteca-digitala.ro

Ce fericit aş fi fost dacă soarta-mi dădea îngăduinţa
Încă de vie să văd faţa amicului scump!
Ce folos însă să-mi cresc durerea prin lacrimi amare,
Cu ne'nduratele-mi mîini pieptul mîhnit să-mi lovesc,
Cînd Ursitoarele triste urzeala o ţes şi o taie
Deopotrivă la toţi, şi renumiţi, şi umili?
Căci neclintitele praguri a soartei nu poate să treacă
Nimeni, decît cînd îi e ceasul de sorţi hotărît.
Deci, cititor, ce te îndrepţi spre mormîntul acesta, o vorbă,
Cea de pe urmă, să-i spui astfel, cu gîndul blajin:
Bunul rămas eu pe veci îţi doresc, o, ilustre Erasmus,
Care de-acum ai trecut printre bărbaţii cereşti.

Elegie la moartea fratelui Matei

Plîngeţi, oh, rogu-vă, Muze! De-al vostru poet aveţi milă,
Iar voi o, Graţii, acum ziua cea tristă slăviţi!
Însuţi chiar tu, Apolon, citaróde, pe care-l răsfaţă
Veselul cîntec, a mea liră de-acum s-amuţeşti.
Voi, Zeităţi, ce cîndva prielnice mie îmi furăţi,
De-amăritul vost' bard vă'ndepărtaţi de acum!
Numai doar tu, Elegia, cosiţele triste resfiră-ţi
Şi mă sileşte să'ncep versul cu ritm dureros.
Căci chinuit fără preget eu sînt de-o cumplită restrişte,
Iar al meu cuget bolnav de toropeală-i cuprins.
O jumătate din sufletul meu de destin fu răpită,
Cealaltă, care-a rămas, zace-n cumplite dureri.
Spuneţi de ce, Ursitoare, voi a muritorilor inimi
Tinere le sfîşiaţi, vai!, înainte de timp?
Zeii de sus pentru ce vă dădură atîta putere,
Ca să puteţi cu-al vost'braţ să ucideţi orice?
Dar cînd cu mintea-mi frămînt, lăcrămînd, întrebarea aceasta,
În uşurinţa-mi pe zei mă mîniez c-au fost duri.
Căci deopotrivă la toţi muritorii sărmani le stă-n cale
Moartea cumplită şi toţi au sorocita lor zi.

https://biblioteca-digitala.ro

Nici a lui Cresus comori nu pot peste dînsa să treacă,
Nici ale regilor tari brațe n-o pot birui.
Ea spre mormintele triste răpește-ale pruncilor trupuri,
De prin ai mamelor ochi lacrimi amare storcînd,
Iar pe băieții ce anii-și plinesc în zadar tot ea-i fură
Şi îi silește-a porni — cruda! — spre negrul Tartar
Şi, de îndată ce vîrsta'nflorit'a sosit, ne-amenință
Numaidecît cu-a sa spaimă ori Lethe, ori Styx.
Nădăjduind a trăi cît Nestor, junia cea mîndră
Disprețuește-n zadar ceasul de sorți hărăzit.
Cînd se apropie vremea ce-a noastră putere'mplinește,
Vai, Ursitoarele-ți rup grabnic al traiului fir.
Cînd gîrbovită pășește încet bătrînețea, urîta
Moarte a tot ceea ce poate mai sigur a fi.
Nu e nimic statornic în vîrstele noastre, și trainic
N-are nimica în el traiul fragil ce ni-i dat.
Soartă haină, ce nu poți să fii niciodată'mblînzită,
Spune: De ce-mi împletești viața cu-atîtea restriști?
Au nu ți-a foat deajuns să-mi ucizi părinteștii tovarăşi,
Nenorocirea s-aduci ori în ce loc alor mei,
Să bîntuești a mea țară cu-atît de cumplite primejdii
Şi cu dușmanul tău braț să năruești crișice?
Pînă și propriu-mi neam tu l-ai întinat prin o moarte
Şi din familia mea tu mi-ai luat ce-i mai scump.
Însă de ce de hainii zei să mă rog eu zadarnic,
Dacă destinul meu trist nu poate fi ușurat?
Dac'ar avea vreo putere rugile, n-ar fi dărmată
Troia, și'naltul palat al lui Priam ar fi stat;
Nu și-ar fi plîns zeița Thetis, alături de nimfele sale,
Scumpul fecior omorît de-ale lui Paris săgeți.
Deci, fiindcă soarta prin rugă nu poți să o schimbi, ale jalei
Mele rămînă ca semn stihurile astea de-acum.

Plîngeți-l, dară, tovarăşi, și sus ridicați pe'ntristatul
Prieten, pioase vărsînd lacrimi pe rugu-i înalt;
Cu chiparosul cel jalnic ornați-i mormîntul de frate-n
Piatra cea tare săpînd ce vă dictez:
„Eu, care zac în această hrubă, Matei, zis Valahul,
Jude pe vremuri am fost şi-n Orăştie primar.

https://biblioteca-digitala.ro

Țara de peste Carpați a străbunilor dintr-o vestită viță
Viață-mi dădu; fost-am doar oaspe aici.
Cînd așteptam cu nespusă dragoste să mi se'ntoarcă
Fratele, moartea-mi curmă traiul în mijlocul lui.
O trecător, nu îți cadă greu de a-mi spune: «Cu bine-n
Veci să rămîi și al tău somn fie pururea lin!»"

Împotriva unui bîrfitor

Ce flecărești, o, haine, ce-ai ajuns o poveste-a cetății?
Toate isprăvile-ți sînt date acum în vileag.
Poate să fie ceva mai spurcat ca a ta stricăciune
Sau ca murdarul tău trai ori caracteru-ți infam?
Tu nici o fată de treabă nu lași să pătrundă în stricata-ți
Casă, 'n al tău adăpost, fără ca tu s-o silești
Să se supună în chip rușinos silniciei lui Venus
Și să își piardă astfel al fecioriei odor.
Tu îți petreci cu stricate femei o mulțime de vreme
Și te desfată grozav al curtezanelor joc.
Iată de unde provine și boala ce trupul îți paște,
Iată, perfide, de ce pute puhavul tău hoit.
Nu este deci de mirare că tainele ce'ncredințate-ți
Fură, le dai în vileag și credința ți-o calci,
Căci mădularele-ți s-au încins de licoarea lui Bacchus,
Iară de minte al tău cuget cu totu-i lipsit.
Mai schimbător ca zefirul tu ești sau ca boarea lui Eurus,
Ca Băltărețul din Sud, prevestitorul de ploi.
Des, cînd ești beat, ți se pare că ceru-i deschis și de-aceea
Zvon răspîndești că război crunt va veni peste noi.
Deci, cînd viața-ți pătată-i de vitii atîta de multe,
Iar al tău trai e'ntinat de un păcat rușinos,
Spune-mi de ce tot bîrfești al statornicului prieten renume,
De-orișice om cu-a ta gură turbată te legi?
Mare virtute-i să știi a-ți cunoaște a ta proprie viață!
Limba flecară ades a vătămat pe cei răi.

https://biblioteca-digitala.ro

Asta-i credinţa cu care ţi plăcea să te lauzi atîta,
De ai putut divulga tot ce ţi s-a'ncredinţat?
Din fericire, nebune, nu-ţi destăinuii orice taină,
Căci tu pe faţă, cum ştii, grabnic arama ţi-ai dat.
Oameni cuminţi mai păstrează atîtea secrete de-a tale,
Care-ţi vor face cîndva, crede-mă, mult sînge rău.
Nu vezi că toţi te arată cu degetul şi c-ale tale
Nelegiuiri au ajuns fabula 'ntregului tîrg?
Însă te şi semeţeşti, cînd eşti mai sărac decît Irus,
Tu, ce te tragi dintr-un neam josnic, din tată sărman,
Şi, după ce eşti deprins să duci o viaţă stricată,
Ai şi curajul pe toţi încă să-i batjocoreşti?
Nelegiuitule, pedeapsă-ţi vei lua după a ta făr'delege,
Dacă în ceruri mai sunt dreptele divinităţi.
Are să vină o vreme cînd tu, cu dobîndă destulă,
Seamă-ţi vei da şi pedeapsa ce-ai meritat o să iei.

Casierului reginei

Şchioapătă şi-i amărît cînd e să plătească parale;
Cînd însă-i vorba să ia, nu şchiopătează de loc.
Domnul să dea ca să meargă mereu cu picioarele strîmbe
Şi să se'ndrepte atunci cînd va fi crucificat.

https://biblioteca-digitala.ro

PROCLAMAŢIA LUI DESPOT VODĂ

(1561—1562)

De la Despot Vodă (Ioan Iacob Eraclid, noembrie 1561— noembrie 1563), interesantă figură din istoria Moldovei, grec de origine, om al Renaşterii, cunoscător al limbilor latină, italiană, spaniolă şi franceză, ne-a rămas, printre alte documente, o proclamaţie adresată boierilor moldoveni la sfîrşitul anului 1561 sau la începutul lui 1562. În acest preţios document, Despot vorbeşte în cuvinte avîntate despre originea romană a locuitorilor ţării şi despre necesitatea scuturării jugului turcesc prin unirea Moldovei cu Muntenia şi Grecia. Planurile sale măreţe nu s-au realizat însă, în parte datorită şi faptului că, prin unele măsuri nepopulare, şi-a atras adversitatea boierilor şi a ţăranilor, iar apoi chiar pierderea vieţii. Cu toate acestea, numele lui a rămas în istoria ţării noastre, printre altele, prin înfiinţarea Colegiului latin de la Cotnari, condus de umanistul şi prietenul său Ioan Sommer[1].

Textul proclamaţiei s-a păstrat în limba italiană în Arhivele Statului din Viena şi a fost publicat în: Hurmuzaki, *Documente*, vol. II, partea I, Bucureşti, 1891, p. 415—416, iar în traducere, de N. Iorga, în *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ed. III, p. 209—210[2].

Reproducem mai jos această traducere, pe care am revizuit-o cu sprijinul lect. dr. G. Lăzărescu.

G.M.

---

[1] Vezi: Şt. Bîrsănescu, *Schola latina de la Cotnari*, Bucureşti, 1957; *Antologia gîndirii româneşti. Secolele XV-XIX*, Partea I, Bucureşti, Ed. Politică, 1967, p. 28—32 (capitolul consacrat lui Ioan Sommer, notă şi traduceri de I.S. Firu).

[2] În *Documente Hurmuzaki*, proclamaţia e datată „februarie 1562", în timp ce Iorga dă 1561.

https://biblioteca-digitala.ro

[Textul proclamației]

Ioan Despot, din mila lui Dumnezeu domn al Moldovei, lui Ioan Stroici[1] și altor boieri de cinste, sănătate. Apoi să știți cu toții împreună că dorința mea nu e alta decît să eliberăm această țară a mea de tiranie și s-o aducem în stare bună, cum a fost odată pe vremea prealuminaților mei înaintași. V-am scăpat de tiranul cel mare și voievodul de neam prost, care nu se sătura să verse sîngele vostru și să-și însușească averile voastre și vă făcuse pe toți robi ai lui, cu soțiile și fiii voștri. Eu sînt departe de gîndul de a stăpîni în acest chip. Întîi, eu sînt domnul vostru ereditar și nu sînt de neam prost, și vă iubesc ca pe fiii și frații mei, iar fiii voștri și averile voastre vreu să nu fie supărați de nimeni. Sînt creștin și nu voi găsi plăcere niciodată să vărs sîngele creștinilor; nu vreau să dați bir nimănui, nici nu voi consimți să fiți supărați de cineva. De la voi nu vreau alta decît să fiți credincioși cu totul și ascultători, iar aceasta va fi salvarea voastră. Pentru că gîndul meu nu e altul decît să fac ca Dunărea să fie hotarul țării mele a Moldovei și să mă războesc zi și noapte cu necredincioșii și blestemații de turci. Drept care nădăjduiesc în Dumnezeu cel prea înalt prin rugăciunile tuturor sfinților și îngerilor și arhanghelilor, împreună cu voi, vitejilor și neam războinic, ce vă coborîți din vitejii romani, care au făcut să tremure lumea; iar vouă nu v-a lipsit și nu vă va lipsi însuflețirea să faceți orice faptă slăvită, ci numai n-ați avut domnul vostru născut, care să vă călăuzească la fapte de cinste.

Acum, fiilor și fraților preaiubiți, Domnul Dumnezeul nostru și-a adus aminte de noi și m-a pus în scaunul părinților mei, de unde cu voi, cum zic, și cu ajutorul și ocrotirea ce voi avea de la neînvinsul împărat Ferdinand, domnul meu prea-milostiv, nădăjduesc, în puțină vreme, a dobîndi iarăși locurile Moldovei mele pe care le ține păgînul, adică malul Dunării, și nu numai acelea, dar și Țara Românească

---

[1] Vistiernicul și favoritul lui Despot.

https://biblioteca-digitala.ro

şi apoi toată Ţara Grecească. Şi nu e nici o îndoială că vom avea ajutor şi ocrotire de la toţi domnii creştini, pe mare şi pe uscat, împotriva duşmanului comun, şi totdeauna, cu ajutorul lui Dumnezeu, vom avea biruinţă împotriva lor, cu continua vărsare a sîngelui lor. Şi cu aceasta ne vom face cunoscuţi lumii întregi ca adevăraţi romani şi coborîtori din aceia, iar numele nostru va fi nemuritor şi vom fi iarăşi imaginea părinţilor noştri, care s-au lăsat apoi pradă lupului, cu atîta ruşine înaintea lumii întregi.

Aceasta e ce-am voit a vă spune şi ce doresc de la voi. Rudelor şi slugilor lui Alexandru voievod, la toţi le dau iertare îndată ce vor veni să mă slujească cu credinţă. Aşa să ştiţi!

Despot m[anu] p[ropria][1].

---

[1] „Cu propria mînă" [semnat].

https://biblioteca-digitala.ro

JOHANN SOMMER

Pentru că opera lui Johann Sommer, scrisă toată în latinește, n-a intrat sub nici o formă în circuitul culturii noastre vechi, autorul ei n-a dobîndit încă un loc al său în șirul celor ce, deși străini prin origine, au lăsat scrieri originale izvorîte direct din realitatea românească și avînd ca subiect această realitate. Sommer este, în realitate, Gavriil Protul al lui Despot Vodă, fără norocul aceluia de a fi fost tradus mai tîrziu într-o admirabilă limbă românească și a intra astfel în letopisețul țării. Alături de Protul și de Stavrinos ori Matei al Mirelor mai tîrziu, Sommer se numără printre exponenții literari ai unor momente istorice și culturale românești bine conturate. Prezența sa într-un paragraf de istorie a culturii românești nu e mai puțin justificată, de altfel, decît a unui Buonaccorsi Callimachus în cultura polonă, sau un Bonfinius în cultura ungară, ambii italieni de origine și scriind exclusiv în latinește. Johann Sommer face parte din acea categorie de cărturari umaniști a căror patrie era Europa întreagă și care se simțeau acasă oriunde se ridica un nou altar slăvitei limbi latine și noii culturi ce se năștea în vremea lor[1]. Pentru a ajuta la clădirea unei asemenea vetre umaniste de limbă latină, l-a secondat el pe fermecătorul de oameni Iacob Eraclide „Despotul" și a devenit astfel *primul cîntăreț în stihuri latine* dincoace de Carpați, și *primul istoric al fenomenului umanist pe pămînt românesc*.

Faptul că n-a fost cunoscut de cei vechi, că nu s-a încrustat — ca Nicolaus Olahus, citat de Stolnicul Constantin Cantacuzino — de timpuriu în conștiința culturală a epocii feudale, că nici în „epoca modernă" Sommer și semnificația prezenței sale n-au atras mai insistent atenția (Alecsandri îl trece însă printre personajele dramei *Despot Vodă*) nu trebuie să ne împiedice a-i înlesni o prezență la care are dreptul în conștiința noastră *actuală*. Azi, cînd luăm cunoștință într-o

[1] Vezi G. Ivașcu, *Umanism și umaniști în Țările Române*, în *Istoria literaturii române*, vol. 1, p. 55—68.

https://biblioteca-digitala.ro

lumină nouă de întregul nostru trecut cultural, descoperind uneori cu emoţie şi nu o dată cu surprindere dimensiuni şi valenţe nebănuite cîndva, cînd identificăm legături complexe cu mai toate marile curente de cultură ce au frămîntat continentul nostru, figura şi scrierile lui Johann Sommer, umanistul de origine germană ce l-a slujit cu credinţă şi pasiune pe Despot Vodă în opera sa culturală din Moldova, prevestitoare de eră nouă, merită să-şi ia locul ce i se cuvine, alături de domnul său, printre *precursori*. Sămînța pe care, împreună, au încercat să o arunce în ogorul culturii româneşti va răsări şi va atinge maturitatea abia peste un veac, o dată cu Grigore Ureche, Miron Costin, Cantemir. Aşa cum Despot a făcut cel dintîi să răsune în cuvinte răspicate, pe aceste meleaguri, *mîndria* descendenţei romane, Johann Sommer a deschis drumul lui Cantemir, fiind cel dintîi scriitor de limbă latină al Moldovei şi autor — cu peste un secol înainte de *Vita Constantini Cantemiri* — al primei biografii umaniste dedicate unui domn moldovean.

În studiul său fundamental asupra „Momentului Despot Vodă" din cultura românească[1], profesorul Ştefan Bîrsănescu rezervă un paragraf întins (p. 91—112) lui *J. Sommer, profesorul de latină al Şcolii latine din Cotnari*. Reţinem, în cadrul notei de faţă, cîteva date esenţiale.

Născut în 1542, Sommer era originar din Pirna, mică localitate saxonă de lîngă Dresda. A frecventat cursurile Universităţii din Frankfurt pe Oder, care urma îndeaproape programul universităţii din Wittenberg, centru al Reformei unde profesa Melanchton, colaboratorul lui Luther. Scrierile lui Sommer dovedesc „o erudiţie bogată, alături de o solidă cunoaştere a limbii latine". Avînd gustul aventurii, îmbrăţişează cariera armelor şi cutreeră Europa. În asemenea împrejurări îl întîlneşte pe celălalt aventurier de solidă cultură umanistă — viitorul său domn în Moldova. În 1562 Sommer se afla în Polonia şi se pare că a venit în septembrie la Suceava ca secretar al lui Despot, proaspăt înscăunat. Timp de 6 luni rămîne la curte în calitate de secretar şi poet al curţii — apariţie totalmente inedită prin partea locului — participînd însă şi la expediţia de la Hotin. Pe la sfîrşitul

[1] *„Schola latina" de la Cotnari, biblioteca de curte şi proiectul de Academie al lui Despot Vodă. Zori de cultură umanistă în Moldova secolului XVI*, Bucureşti, 1957.

https://biblioteca-digitala.ro

lui martie sau începutul lui aprilie 1563 este trimis la Cotnari să conducă „Schola latina" de acolo, instituție de nivel mediu înființată de Despot după modelul școlilor similare din Europa umanistă. Domnul proiectase și înființarea unei Academii, de nivel superior, dar scurta lui domnie efectivă (un an și nouă luni) nu i-a permis realizarea unei ambiții așa de mari. O va înfăptui, în secolul următor, Vasile Lupu.

Ca profesor de latină și conducător al școlii îl găsesc pe Sommer evenimentele tragice în care-și pierdu viața Despot. Reacția boierimii și a bisericii ortodoxe înspăimîntate de acțiunile „ereticului" — fiindcă Despot promova lutheranismul — cuprinde deopotrivă în sfera ei mica scînteie de cultură umanistă de la Cotnari, pe care o stinge. Cel puțin deocamdată. Sommer, scăpat cu viață ca prin minune de cruntele represiuni, trece munții la Brașov, unde, în mediul umanist creat de omonimul său, Johannes Honterus, și ca fost slujitor al unui domn cu care Brașovul stătuse în relații foarte bune, se bucură imediat de prețuire. Este numit profesor la gimnaziul din Brașov, organizat pe baze umaniste de Honterus, predînd latina și greaca veche. În 1565—1567 este chiar director al gimnaziului, după care trece ca rector al gimnaziului din Bistrița, unde profesează pînă în 1572. Convertindu-se la antitrinitarism — o doctrină teologică ce contestă „Sfînta treime" — devine un propagator fervent alături de David Ferencz, șeful antitrinitarilor transilvani, devenind chiar ginerele acestuia. Trece la Cluj, ca profesor al gimnaziului de acolo, spre a fi chiar în centrul de propagare al doctrinei (pînă azi Clujul este sediul șefului comunității antitrinitare din întreaga lume), și activează pînă la moartea sa în 1574.

Opera capitală a lui Johann Sommer este biografia umanistă *Vita Jacobi Despotae Moldavorum Reguli*, scrisă în 1574 și tipărită prima oară la Wittenberg în 1587. În aceeași carte s-au tipărit, în continuarea biografiei, 15 elegii „despre prăpădul de la Moldova" sub titlul general *Elegiae XV de clade Moldavica quibus etiam historia Despotica continetur*. Parte din ele fuseseră scrise — cum stabilește prof. Șt. Bîrsănescu — chiar în Moldova, restul în Transilvania, dar referindu-se tot la evenimentele pe care le trăise în Moldova. Fără a fi un mare poet, Sommer se dovedește un excelent versificator și un desăvîrșit cunoscător al latinei clasice. Elegiile cuprind prețioase date autobiografice și sînt un izvor istoric fundamental pentru reconstituirea atmosferei, proiectelor, năzuințelor scurtei, dar atît de interesantei dom-

https://biblioteca-digitala.ro

nii a lui Despot Vodă. Printre aceste proiecte figurează și întemeierea unei biblioteci a palatului, de felul celebrei „Corvine“ din Budapesta. Și acest vis avea să devină realitate un secol mai tîrziu, cînd marele cărturar Udriște Năsturel, apoi Stolnicul Constantin Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu și Nicolae Mavrocordat vor organiza prețioase biblioteci, adevărate oglinzi ale preocupărilor și informației cărturarilor români ai vremii.

În ceea ce privește biografia lui Despot, ea s-a bucurat de o bună apreciere în ochii cercetătorilor moderni. Emile Legrand, care a reeditat-o împreună cu elegiile[1], o caracterizează astfel: „L'ouvrage de Jean Sommer est, sans contredit, ce qui a été écrit de plus sérieux et de plus complet concernant les faits qu'il raconte. Il se montre trés impartial envers Basilicos“. La rîndul său, N. Iorga o socotea „oeuvre précieuse, écrite avec mesure, sobriété et intelligence“[2]. Este interesant de remarcat, pentru confluența culturilor și tendințelor în acest complex, contradictoriu și atît de fecund secol al XVI-lea românesc, faptul că exact în anul în care Sommer scria *Vita Jacobi*, în Moldova monahul Azarie consemna, în ultima cronică scrisă în slavonește, aceleași evenimente prin optica celor ce uciseseră pe Despot și alungaseră pe colaboratorul său. Și de data aceasta, ca și în cazul *Vieții lui Nifon* și relatărilor lui Olahus, avem două unghiuri de vedere asupra acelorași evenimente.

Ideal ar fi fost să includem în antologia de față o traducere integrală a *Vieții lui Despot*. Ea a fost însă integrată în volumul al II-lea al lucrării *Călători străini despre Țările Române* (sub tipar). Poate că întreaga tipăritură din 1587 se va învrednici cîndva de o ediție științifică, cu traducerea română, paralelă cu textul latin[3]. Ne-am mulțumit deocamdată să atragem atenția asupra remarcabilei figuri a

---

[1] *Deux vies de Jacques Basilicos*, Paris, 1889.

[2] *Nouveaux matériaux pour servir a l'histoire de Jacques Basilikos l'Héraclide dit Le Despote, prince de Moldavie*, Bucarest, 1900.

[3] Dintr-o notă de la pagina 3 a lucrării *Schola latina de la Cotnari* aflăm că prof. Șt. Bîrsănescu a tradus, în colaborare cu prof. C. Tucaliuc, cele 15 elegii și intenționa să le publice. Nu știm să fi apărut între timp.

https://biblioteca-digitala.ro

lui Sommer și să reproducem, aici, din cartea citată, în traducerea prof. Șt. Bîrsănescu elegia a 10-a, poate cea mai importantă din punctul de vedere ce ne interesează.

D. Z.

Elegia a zecea

LUI DESPOT VODĂ, DESPRE BIBLIOTECA ȘI ȘCOALA CE EL A ÎNTEMEIAT

„Aceasta era ceea ce ai putea s-adaugi
 începuturilor alese,
prin care ai fi mai mult cunoscut, datorită unei considerații
 mai strălucite,
o, prea învățatule Principe, dacă noua bibliotecă, ce
cuprinde cărți de tot felul ar fi fost construită,
acoperișurile ei strălucitoare ar adăposti muzele fugare
și luminosul Apollo și-ar arăta noua sa podoabă.
Deja cucernica religie și-a înălțat capul încetul cu încetul
și credința alungată s-a întors pe acest pămînt[1].
Acest lucru ți l-a arătat Lusinius, acel mare conducător
 al serviciilor religioase,
prin măiestria talentului său[2].
Tu numai grăbește neînfricat ceea ce în sfîrșit a mai rămas
 de făcut,
Ca nu cumva din cauza cheltuielilor, începuturile să cadă
 fără efect.
Cea mai mare parte a muncii lăudate a fost învinsă
Și deja Apollo îți supraveghează cărțile felurite.
Și tu vei săvîrși și restul cu bani din belșug,
tu, căruia curtea bogată îți pune la îndemînă mari resurse.
De aci ți se va înălța o glorie strălucitoare de cinste
 pieriană[3],
care ca prietenă împodobește pe cei mai vestiți bărbați.
O, Despotule, trimețînd numele care va trăi în veacuri
 îndelungate,
faima nepieritoare te va cînta neîncetat.

https://biblioteca-digitala.ro

Bogat ca Ptolomeu, care, domnind în cetatea egipteană[4],
dădea legiuiri mîndre multor popoare.
Totuşi, cine l-ar cunoaşte pe acesta, dacă instrumentele apoliniene[5]
nu ar susţine numele adevărate ale stăpînului lor.
Veşnică va rămîne între comorile Pergamului
biblioteca ce-şi arată titlurile sale[6];
De aici şi-a tras gloria nemuritoare romanul Pollio[7];
el a întemeiat cel dintîi în Roma sfînta casă,
care, bogată în prăzi de război, nu a lăsat să piară monumentele
înţelepţilor, ori cît a fost de apăsată în situaţia ei neplăcută.
Vestita victorie, celebrîndu-l pe Lucullus[8], hotărît
să-i mîngîie pletele împodobite cu frunze.
Totuşi, el nu a ieşit atît de cunoscut din nici un război
şi nici faptele de război nu l-au împodobit aşa de mult ca erou
pe cît i-au lăudat victoria artele la toate popoarele,
şi vila ospitalieră plină de cărţile adunate.
Octavia[9], voind să păstreze eternă faima
cînd ursitele i-au adus moartea lui Marcellus,
ea a zidit o casă regească cu numele lui
şi ţi-a dat-o ca adăpost ţie, o învăţată Talie[10];
ea a închinat copilului ei onoruri lipsite de doliul înmormîntării,
onoruri, care să întreacă construcţiile tale uriaşe, o mîndrule Nil,
şi Italia n-a cunoscut în Roma o podoabă mai mare
decît aceea ca muza să fie binevoitoare faţă de Marcellus
Priveşte pe regele coborîtor din sîngele lui Corvinus[11],
care, o, Despotule, a condus o ţară ca a ta.
Cîtă cucernicie a avut eroul şi cîtă grijă stăruitoare,
pentru ca curtea evlavioasă să adune pe bunii scriitori
Lauda pe care a voit-o, a căpătat-o chiar din anii tinereţii
pe cînd era încă copil era vrednic de admiraţia învăţaţilor
El cumpărase tot ce are Laţiul vrednic de aducere amint
din străvechile scrieri şi tot ce are fericita Grecie[12].

https://biblioteca-digitala.ro

Să-ți dea zeii o bătrînețe rușinoasă, tîlharule Soliman!
O, nelegiuitule Turc, pentru ce tulburi nobila podoabă?
Oare nu ți-a fost de-ajuns că cetățile văduvite de cetățeni
ale Ungariei, jelesc moartea stăpînului lor,
ca să nu mai zacă și biblioteca sfîșiată într-un chip nenorocit
de mîini barbare înaintea picioarelor tale?
Dar oricît va fi împrăștiat soldatul volumele tăiate în bucăți,
totuși el nu poate pune mîna pe drepturi în contra gloriei.
Mathiaș va trăi și se va bucura de-o laudă eternă,
în timp ce ceata barbară va cădea în mormintele întunecoase.
O, Principe, pășește pe aceste căi; pe acestea se merge spre stele.
Celelalte vor fi ale morții care va veni.
Între timp se cuvine ca eu să mă ocup cu creșterea copiilor
Și totodată să merg pe căi umile,
pînă cînd ei vor pune temeliile limbii latine
și vor ști să se exprime cît mai corect în limba latină.
Făurește speranțe demne de sufletul tău. Necredinciosul Apollo
nu va trece cu vederea darurile atît de mari ale cheltuielilor tale,
Iar tineretul instruit, pe care tu îl întreții cu oarecare cheltuieli
îți va face numele strălucit".

NOTE

[1] Aluzie la favorizarea propagandei luterane de către Despot Vodă. Se știe acum, în urma cercetărilor lui Șerban Papacostea (*Moldova în epoca Reformei. Contribuție la istoria societății moldovenești în veacul al XVI-lea*, în „Studii", XI, 1958, Nr. 4, p. 64—72; *Diaconul sîrb Dimitrie și penetrația Reformei în Moldova*, în „Romanoslavica", XV,

https://biblioteca-digitala.ro

1967, p. 211—217) că penetrația Reformei în Moldova nu începe cu Despot Vodă, ci îi premerge. Înainte de venirea lui Despot, Lăpușneanu pornise în 1560 o prigoană aprigă împotriva luteranilor din Moldova, alungînd din țară pe misionari. Așa încît domnia lui Despot a însemnat cu adevărat o *revenire* a „credinței alungate".

[2] Este episcopul reformat polon adus de Despot Vodă în Moldova pentru a conduce opera de răspîndire a Reformei.

[3] De la muntele Pierus în Tesalia, consacrat muzelor. Cu sensul deci de gloria artelor.

[4] Alexandria, capitala Egiptului, unde exista în antichitate o celebră bibliotecă, arsă de arabi. Aluziile la realități și personalități din lumea antică, sau la figuri mitologice păgîne făcea parte din procedeele literare ale umaniștilor.

[5] Adică artele, al căror patron era pentru antici zeul Apollo.

[6] Oraș antic din Asia Mică, capitala unui regat din sec. III și II înaintea erei noastre. Celebru prin biblioteca înființată aici și prin prepararea materialului pe care se scria, numit după numele acestui oraș, „pergament".

[7] Asinius Pollion — orator roman (76 î.e.n. — 4 e.n.), protector al artelor, prieten cu Virgil și Horațiu.

[8] General roman (109—55 î.e.n.) învingător împreună cu Pompei al lui Mitridate, regele Pontului. Celebru prin luxul său și protecția acordată artiștilor.

[9] Octavia, sora lui Octavian August. Marcellus era nepotul lui Octavian August în care romanii își puneau mari speranțe. A murit la vîrsta de 18 ani. Virgiliu îl plînge în *Eneida*.

[10] Thalia era una din cele 3 grații, muză a Comediei și a Idilei.

[11] Matei Corvin, regele Ungariei (1458—1490) a fost un pasionat bibliofil. A întemeiat la Buda celebra bibliotecă „Corvina" distrusă și împrăștiată de oștile lui Soliman Magnificul.

[12] Matei Corvin achiziționase sistematic operele scriitorilor latini și greci copiate de cele mai reputate ateliere de copiști ale Italiei.

https://biblioteca-digitala.ro

PETRU CERCEL

„Țările Române n-au fost niciodată în afara Europei — scria G. Călinescu în 1941 — și începuturile lor dezvăluie o puternică ținută feudală. Prin Polonia boierii avură statornice legături cu inima Europei și pretendenții la domnie mișunau prin Apus, avînd ca loc principal de debarcare Veneția. Rătăcirile lui Petru Cercel, autor de versuri italiene, simbolizează această iradiație“[1].

Petru Cercel (n. cca. 1545) era fiul cel mai mare al lui Pătrașcu cel Bun, domnul Țării Românești (1554—1557), ajuns în 1577, în Italia, iar apoi în 1579 în Franța lui Henric al III-lea, căruia i-a cerut sprijin pentru a urca pe tronul ocupat cîndva de tatăl său. Om deosebit de cult — ajunsese să cunoască 12 limbi, printre care italiana, franceza, germana, greaca, turca — tînărul fiu de voievod român impresionase pe italieni și francezi prin cunoștințele și manierele sale alese, ceea ce a făcut să fie luat drept model de principe al Renașterii, într-o carte a timpului, *Dialoghi piacevoli* (Dialoguri plăcute), a lui Stefano Guazzo, apărută la Veneția, în 1586 și reeditată de mai multe ori[2].

În această carte, un întreg dialog, al doilea, pe care Guazzo îl întreținuse în 1581 cu Francesco Pugiella, prieten al lui Petru Cercel, tratează *Del Prencipe della Valacchia maggiore* („Despre principele Valahiei mari“, adică al Țării Românești). În cuprinsul lui, Pugiella comunică un *Imn* închinat ființei supreme, pe care tînărul voievod i-l trimisese din Franța și pe care-l scrisese în răstimpul din ianuarie 1579 — februarie 1580, în parte sub influența evidentă a lui Ariosto *(Orlando furioso*, cîntul XVII) și în speranța realizării planurilor sale.

Această interesantă și singulară creație a unui domn român din a doua jumătate a sec. al XVI-lea, scrisă în terține, într-o limbă italiană limpede, dovedind nu numai cultură, ci și talent poetic, a fost reprodusă la noi, mai întîi de Gr. G. Tocilescu, în articolul *Petru Cercel*, publicat în revista lui B.P. Hasdeu „Columna lui Traian“, V, 1874, p. 58, apoi fragmentar de R. Ortiz, în cartea sa *Per la storia della*

---

[1] *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941, p. 67.

[2] La B.A.R. se găsesc, în afară de ediția întîi, încă alte două, din 1587 și 1604; G. Călinescu reproduce în cartea sa (p. 68) o pagină cu versurile lui Petru Cercel dintr-o ediție din 1610, aflată în colecția sa.

https://biblioteca-digitala.ro

cultura italiana in Romania, Bucureşti, 1916, p. 161—162 (cu un comentariu, p. 153—166). Mai tîrziu ea a fost tradusă şi amplu comentată de Al. Ciorănescu: *Rugăciunea lui Petru Cercel*, „Revista Fundaţiilor Regale", II, 1935, partea 3, nr. 9, 660—666, de unde o şi reproducem cu foarte mici modificări, pe care le menţionăm în note. Pentru ca cititorii să poată aprecia valoarea poetică şi muzicalitatea originalului, reproducem aici şi textul în italiană din ediţia princeps, filele 25b—26b.

Curînd după alcătuirea acestei unice poezii păstrate, Petru Cercel este chemat în 1581 la Constantinopol, pentru a primi în 1583 tronul Ţării Româneşti. Deşi nutrea planuri mari — din care nu lipseau preocupările culturale şi artistice — acestea nu s-au putut realiza, datorită pretenţiilor tot mai mari de tribut ale turcilor şi uneltirilor lui Mihnea Turcitul, ceea ce i-a adus mazilirea în 1585. Fugind în Transilvania, este închis de guvernator în cetatea de la Hust (Maramureş), unde e reţinut pînă în 1587, cînd reuşi să evadeze. Aici însă, după mărturia lui Franco Sivori, secretarul său, „componeva in versi una certa istoria, e si dilletava molto de la poesia" (compunea în versuri o oarecare istorie şi se delecta mult cu poezia)[1], dar, desigur, acestea s-au pierdut în peregrinările lui ulterioare. Ajuns mai tîrziu, în 1589, din nou la Constantinopol, după un ocol prin Italia şi Franţa, şi încercînd să-şi reia tronul, este trimis în surghiun spre insula Rhodos, dar e ucis şi aruncat în mare, în 1590. „Mîndrul exemplar al Renaşterii româneşti şi-a încheiat frămîntata-i existenţă terestră aşa după cum era de aşteptat — scrie prof. Şt. Pascu, în documentata monografie citată. Anevoie s-ar fi putut crede că acest neastîmpărat principe ar fi fost sortit să aibă un sfîrşit normal" în acele vremuri grele pentru Ţările Române (p. 83).

Deşi de la el ne-a rămas, aşa cum am văzut, o singură poezie în limba italiană, precum şi o serie de memorii politice şi scrisori legate de eforturile pentru ocuparea tronului (Hurmuzaki, *Documente*, vol.

---

[1] *Memoriale delle cose occorse a me Franco Sivori del Signor Benedetto doppo della mia partenza di Genova l'anno 1581 per andar in Vallachia*, publicat de Ştefan Pascu, în cartea *Petru Cercel şi Ţara Românească la sfîrşitul sec. XVI*, Sibiu, 1944, p. 258 (p. CLXXXII a mss.).

https://biblioteca-digitala.ro

XI, publ. de N. Iorga, Bucureşti, 1900, p. 98 şi urm.), numele lui trebuie să figureze în istoria literaturii române, ca un reprezentant timpuriu al Renaşterii în Ţara Românească.

G.M.

[Imn]

Stăpîne Domn pe-adînc şi pe văzduhuri,
Tu, ce-ai făcut pămînt şi cer şi mare,
Pe om din lut şi nevăzute duhuri;
Tu, care din fecioară întrupare
Ai vrut să iei, Părinte prea puternic,
Ca să-nviezi şi să ne dai iertare;
Tu, ce vărsîndu-ţi sîngele cucernic
Ai sfărîmat a iadului tărie
Şi l-ai legat pe diavolul nemernic;
Tu, ce-ai deschis a ta împărăţie
Şi blînd te arăţi şi milostiv cu mine,
Spre-a-mi face raiul veşnică moşie;
Ascultă, Tată, ruga mea ce vine
La tine arzătoare şi plecată,
Tu, ce-ai fost om ca să mă'nalţi la tine.
Cum voi plăti, stăpînul meu, vreodată
Atîtea bunuri mie hărăzite,
Şi ce-aş putea să-ţi juruesc răsplată?
Mă-mbelşugaşi cu daruri nesfîrşite,
Fiind nevrednic eu, şi cu'ndurare
M-ajuţi mereu, mă'ndrepţi din căi greşite.
Tu nu pui preţ pe-averi sau pe odoare,
Pe perle, nici pe pietre nestemate,
Căci tot ce e, e-al tău, stăpîne mare.
De tine-au fost făcute-n lume toate,
Şi omul mîrşav nici c-un[1] pai subţire
Să se fălească-a fi al său nu poate.
Cu o bătaie d-aripi, cu-o privire
Chiverniseşti şi-ndrepţi orice făptură,

[1] Cioränescu: cu-un.

https://biblioteca-digitala.ro

Şi cerul, şi tărîmul de sub fire.
Plăcute-altfel de jertfe nu-ţi mai fură,
Alt dar decît o inimă curată
Şi închinată ţie cu căldură,
Şi toţi să te mărturisească, Tată,
Drept Domn al Israelului, cel care
L-a înnecat pe Faraon odată.
Tu vrei doar faptă bună şi'nchinare.
Şi toţi să te slujim, căci ştii în minte
Şi-n inimă ce-ascunde fiecare.
E mică plata ce ne ceri, Părinte,
Şi n-o'mplinim pe toată cu dreptate,
Dar tot ne vrei moşteni[1] ai slavei sfinte.
Prea multă dragoste şi bunătate
Arăţi spre noi, căci cu nesocotire
O preţuim, şi numai cu păcate
Răspundem la a ta milostivire
Şi-al tău judeţ, cu care plin de fală
Călăuzeşti cu bine'ntreaga fire.
Cu multă neştiinţă şi greşală
Noi ne trudim să-ţi dăm în închinare
O inimă plecată cu sfială,
Dar, bieţi de noi, greşim fără'ncetare
În faţa ta, puternice'mpărate,
Şi-ţi risipim averea-n desfătare.
Pîn'ce Ursitele ne'nduplecate
Vor rupe-al anilor mei fir subţire,
Îmi iartă, Doamne, grelele păcate
Şi-atît de mare ai milostivire
Spre mine, sluga ta cea vinovată,
Ca să trăesc cu tine-n nemurire.
Şi fă-mă, Doamne, vrednic de răsplată,
Nu-mi da pedeapsă după-a mele vine,
Ce trec măsura ce-ar fi fost iertată.
Greşit-am, Tată, milă ai de mine,
Aprinde-mi sufletul şi mă învaţă,
Şi fă să vin alăturea de tine.

---

[1] Cioränescu: moşneni.

https://biblioteca-digitala.ro

Tu, ce ești cale, adevăr și viață,
Știu că tot binele ce va să-mi vie
Mi-l va trimite sfînta ta povață.
Ferice de voi fi[1] și-n bogăție
De stare și avere, dă-mi putere
Cu spaimă mare să ți-o'nchin tot ție.
Iar caznă cînd avea-voi și durere,
Să fiu ca Iov cu strașnică răbdare
Și să-ți slujesc statornic îți voi cere.
Orice ți-e voia, Împărate mare,
Nespus de mult mă bucură și-mi place,
De-ar fi spre bine sau spre grea'ncercare.
Mi-e gîndul doar la slujba ce voi face
Măririi[2] Tale tot mereu, căci ție
Cel ce-ți slujește va trăi în pace
Și va zbura la cer cu bucurie.

Capitolo del principe di Valacchia
[textul original]

Potentissimo Dio del sommo, et imo,
Tu che creasti il ciel, la terra, e'l mare,
Gli angeli de la luce, et l'huom di limo.
Tu che nel ventre vergine incarnare
Per noi volesti Padre omnipotente,
Et nascere, et morire, et suscitare.
Tu che col proprio sangue veramente
N'apristi il ciel, spogliasti il limbo, et poi
Sathan legasti misero, et dolente.
Tu che con sante braccia aperte à noi
Ancor ti mostri mansueto, et pio
Per darne eterno ben ne i regni tuoi.
Ascolta Padre l'humil priego mio,

---

[1] Lipsește la Ciorănescu.
[2] Ciorănescu: Măriei.

https://biblioteca-digitala.ro

Che supplice, et diuoto à te nevegno,
A te che ti sesti huom per far me Dio.
Con che ti pagherò mai Signor degno
Di tanti beneficij à me largiti?
Che guidardon potrò mai darti in pegno?
Stati sono i fauor certo infiniti
C'hai dimostrati à me vil peccatore,
Che mi gouerni ogn'hor, ogn'hor, m'aiti.
Gemme non cerchi già d'alto valore,
Nè perle oriental, nè gran tesoro,
Che tu gli hai fatti, tutto è tuo Signore.
Tutte le cose da te fatte foro,
Ne pono in terra i miseri mortali
Pur una paglia attribuirsi à loro.
Tu con un uolger d'occhio, un mouer d'ali
Reggi, et gouerni tutti gli elementi
I Cieli, e i regni ciechi et infernali
Altro non cerchi da l'humane menti,
Altra offerta non uuoi, ch'un cor sincero,
A te inchinato, sol questo consenti
Et che tu sia riconosciuto il uero
Dio d'Israel, colui che Faraone
Sommerger fece furibondo, et fiero.
Opere cerchi sol perfette, et buone
Et ch'ogni un lodi te che dentro uedi
Con prouidenza l'altrui intentione.
Picciolo è il premio, (oime) che tu ne chiedi
Et se poco s'osserua, tu Signore
Pur ne uuoi far d'eterna gloria heredi.
Grande è la tua bontà, troppo l'amore
Che ne dimostri, ma di rado noi
Lo conosciamo, qual più espresso errore
Di par ne và con la giustitia poi
La tua misericordia, con cui Dio
Ottimamente il tutto volger puoi,
Ma troppa e l'ignoranza el'fallo rio
Nostro che consecrar ti contendiamo
Un cor sincero humiliato, et pio;

https://biblioteca-digitala.ro

Anzi, (miseri noi) sempre pecchiamo
Contra te grandemente alto monarca,
E'n vanità quel che ne dai spendiamo.
Pria Signor mio che la tremenda Parca
Rompa de gli anni mei lo stame frale
Perdonami l'offesa che mi carca.
Et la misericordia tua sia tale
Verso di me vil peccatore indegno
Ch'io uiua teco in ciel sempre immortale.
Fammi Signor de la tua gratia degno
Non mi punir secondo i falli miei
C'hanno di remission passato il segno.
Pater peccaui, miserere mei,
Infiamma il cor, lo spirto, et l'alma mia
Et piacciati ch'io uenga, oue tu sei
Tu che sei vita, ueritate, et via
Fammi conoscer che quanto nel mondo
Di bene haurò, per tua bontà sol fia.
Se felice farò, ricco, et giocondo
Di stato, et di tesor, fà ch'in feruitio
Tuo possa usarlo con timor profondo.
Et se stratio n'haurò, doglia, et supplitio
Fammi con Giobbe patiente, et forte,
Fammi sempre costante al tuo seruitio
Quel ch'a te piace ò Rè de l'alta Corte,
A me gradisce, a me diletta ancora
O sia benigna ò sia contraria forte,
Solo è l'intento mio seruir ogn'hora
L'immensa maestà tua Padre santo,
Chi serue à te tutta la vita honora,
Et a la fin uola al Ciel con festa et canto.

https://biblioteca-digitala.ro

PRIMELE TIPĂRITURI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

CORESI

Prima carte românească tipărită este un *Catehism* luteran, apărut în 1544, la Sibiu, prin grija lui Philippus Pictor (Filip Mahler sau Moldoveanul). Din păcate, pînă acum nu se cunoaşte nici un exemplar din această primă tipăritură, menţionată în documentele timpului; în schimb, s-a păstrat în Biblioteca Publică „Saltîkov-Şcedrin" din Leningrad un fragment bilingv, slavo-român, dintr-un *Evanghelier*, nedatat, dar atribuit de cercetători aceluiaşi Filip Moldoveanul, care l-ar fi tipărit tot la Sibiu, între 1546—1554[1].

La cîţiva ani după aceste prime tipărituri româneşti, îşi începe activitatea de tipograf diaconul Coresi, originar din Tîrgovişte, ucenic al lui Oprea logofătul — el însuşi ucenic al lui Dimitrie Liubavici — considerat, pe drept cuvînt, *ctitorul* cărţii româneşti tipărite.

Originea lui Coresi, diacon şi tipograf, n-a fost lămurită încă suficient pînă astăzi: dacă printre strămoşii săi se aflau greci, după cum pare a arăta numele, el era însă român, pămîntean, cum se poate deduce indirect din menţionarea în documentele din sec. al XVI-lea a unui logofăt Coresi şi a fiului său, tot logofăt, probabil rude cu el[2]. Acest lucru rezultă încă mai ales din limba sa, autentică, pe care o găsim în predoslovii şi epiloguri, şi în rîvna cu care a înzestrat poporul român cu cărţi tipărite în limba naţională.

Timp de peste 20 de ani, Coresi şi ucenicii săi tipăresc la Braşov, cu sprijinul primarului oraşului, Hans Benkner (proprietar al primei

---

[1] Vezi, I. Bogdan, *O evanghelie slavonă cu traducere română din secolul XVI*, „Convorbiri literare", XXV, 1891, nr. 1, p. 33—40 (*Scrieri alese* p.512—516), şi acum în urmă, L. Demény, *O tipăritură slavo-romînă precoresiană*, „Studii", XVIII, 1965, nr. 5, p. 1001—1038.

[2] Vezi discuţia, acum în urmă, la P.P. Panaitescu, *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1965, p. 137—157.

https://biblioteca-digitala.ro

fabrici de hîrtie din Transilvania) şi al altora, pe lîngă unele cărţi de cult slavone, şi un număr de 10 cărţi româneşti, dintre care prima datată este *Tetraevanghelul*, apărut în 1561, iar ultima este *Evanghelia cu învăţătură* (sau *Cazania a II-a)* din 1581[1]. În unele cazuri, el a folosit traducerile manuscrise existente, pe care desigur le-a îndreptat, în altele însă — împreună cu colaboratorii săi, preoţii din Şcheii Braşovului — a dat noi traduceri, în graiul din sudul ţării, ce cuprinde şi regiunea Braşovului şi care a devenit astfel baza limbii literare române.

Concomitent cu Coresi, au mai tipărit în Transilvania cărţi slavone şi româneşti şi alţi cărturari; cea mai însemnată dintre acestea este *Palia* (primele două cărţi ale *Bibliei)*, scoasă în 1582 la Orăştie, de Şerban diacul, fiul lui Coresi, şi Marian diacul, tradusă de episcopul Mihai Tordaş şi colaboratorii săi[2].

În antologia de faţă nu reţinem însă fragmente din traducerile tipărite de Coresi — *Tetraevanghelul* (1561), *Catehismul* (1559 sau 1561), *Apostolul* (1563), *Evanghelia cu tîlc* (sau *Cazania I*, 1564), *Molitvenicul* (1564), *Psaltirea*, (1570), *Liturghierul* (1570), *Psaltirea slavo-română* (1577), *Pravila* (între 1570—1580) şi *Evanghelia cu învăţătură (Cazania a II-a*, 1581) — care nu sînt opere originale, ci numai două epiloguri şi o predoslovie, în care sînt expuse cu claritate motivele acestei atît de însemnate activităţi culturale, puse în slujba poporului român de pretutindeni: „...deac-am văzut că mai toate limbile au cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi rumânii n-avem...“, „...şi am scris cu tiparul voao, fraţilor rumânilor, să fie pre învăţătură“.

Epilogul *Tetraevanghelului* din 1561 l-am transcris după ediţia recentă, îngrijită de Florica Dimitrescu: *Tetraevanghelul tipărit de Coresi. Braşov, 1560—1561*, Bucureşti, 1963, f. 249b (în ediţie, p. 295;

---

[1] Se pare că vechea tipografie şi literele de plumb ale lui Coresi, trecute din generaţie în generaţie la alţi proprietari, se mai păstrau încă în 1914, la Braşov, cînd, printr-o întîmplare, au fost rechiziţionate de armata austro-ungară şi date la topit: „Şi aşa am pierdut pentru totdeauna, chiar sub ochii noştri, uneltele din care au ieşit cărţile, de unde pentru întîia oară Dumnezeu i-a vorbit neamului românesc în limba lui“ (Em. Bucuţa, *Biblioteca satului*, Bucureşti, Colecţia „Cartea satului“, 1936, p. 14).

[2] Vezi *Palia de la Orăştie 1581—1582*. Text-Facsimile-Indice. Ediţie îngrijită de Viorica Pamfil, Bucureşti, Edit. Academiei, 1968,

https://biblioteca-digitala.ro

transcris la p. 167); epilogul *Cazaniei I* (1564), după fotocopia aflată la B.A.R., Carte veche românească, nr. 13, p. 453—454; partea originală a predosloviei *Cazaniei a II-a* (1580—1581), după exemplarul păstrat la B.A.R., Carte veche rom., nr. II 29. În toate cazurile am controlat cu reproducerile din BRV, I, p. 44—45,516—525, 91—92, şi cu transcrierile din *Crestomaţia romanică*, vol. I, p. 161—165, şi din cartea prof. B. Cazacu, *Pagini de limbă şi literatură română veche*, p. 42—43, 48—49 (ambele cu note explicative). Pentru ultima am consultat şi ediţia lui Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici: Diaconul Coresi, *Carte cu învăţătură (1581)*, vol. I. *Textul*, Bucureşti, 1914 (Comisia istorică a României), p. 5—7.

G.M.

[Epilogul Tetraevanghelului (1561)]

Cu vrérea Tatălui şi cu ajutoriul Fiiului şi cu sfîrşitul D[u]hului Sf[î]nt, în zilele măriei lui Ianăş crai, eu, jupînul Hanăş Bégner den Braşov, am avut jelanie pentru sf[i]ntele cărţi creştineşti Tetroev[an]g[he]l şi am scris acéste sfente cărţi de învăţătură, să fie popilor rumâneşti să înţeleagă, să învéţe rumânii cine-s creştini, cum grăiaşte şi sf[î]ntul Pavel ap[o]s[to]l cătră Corinténi, 14 capete: în sfînta besérecă mai bine e a grăi cinci cuvinte cu înţeles decît 10 mie de cuvinte neînţelése în limbă striină. După acéia vă rugăm, toţi sfenţi părinţi, oare vlădici, oare ep[i]sc[o]pi[1], oare popi[1], în cărora mînă va veni acéste cărţi creştineşti, cum nainte să cetească, necetind să nu judece, neci să săduiască. Şi cu zisa jupînului Haneş Bégner, scris-am eu diiacon Coresi ot Tîrgovişte şi Tudor diiac. Şi s-au început în luna lu mai, 3 zile, şi s-au sfîrşit în luna lu ghenuarie, 30 zile, въ lěto[2] 7 mie 69 [1561], în cetate în Braşov.

---

[1] Scris *episcopî*, *popî*, după model slavon (însă în slavonă litera ы se citea *i*).

[2] „În anul".

https://biblioteca-digitala.ro

[Epilogul Tîlcului evangheliilor (1564)]

DOJANA CETITORILOR

Den mila lu Dumnezeu, eu, diiacon Corese, deac-am văzut că mai toate limbile au cuvîntul lui Domnezeu în limba lor, numai noi rumânii n-avem — şi H[risto]s zice, M[a]th[ei] 109, cine ceteşte să înțeleagă, Pavel ap[o]s[to]l încă scrie, la Corintom[1] 155, că întru besérecă mai vîrtos cinci cuvinte cu înțe[le]sul mieu să gră[e]sc, ca şi alții să învăț[2], decît un tunérec de cuvinte neînțelése într-alte limbi —, derept acéia am scris cum am putut Treteevanghelul şi Praxiul rumânéşte. După acéia, deaca am văzut jelaniea a mulți preuți de Tîlcul ev[an]g[he]liilor, cum să poată şi ei propovedui şi a spune oamenilor învățătură după cetitul ev[an]g[he]lici, aşa am aflat acéste tîlcure ale ev[an]ghel]iilor pre dumineci prespre an, scoase den scriptura prorocilor şi ap[o]s[to]lilor şi celor sf[i]nți părinți, şi deac-am cetit, bine am ispitit şi socotit şi am aflat că toate tîlcuesc, adeverează şi întăresc cu scriptura sf[î]ntă şi mie tare plăcură [şi am scris cu tipariul voao, fraților][3] rumânilor, să fie pre învățătură. Şi vă rog ca, frații mei, să cetiți şi bine să socotiți, că veți vedea voi înşivă cum că e mărgăritariul şi comoară ascunsă, M[a]th[ei] 55, veți afla într-înse desvătată. În 20 de cărți atîta învățătură chear nu vreți afla ca în ceastă carte. Şi cine va ceti pînă la sfîrşit că va afla cu adevăr că e aşa. Că această carte arată-ne noao păcatele noastre şi ne învață cumu ne turnăm şi ne pocăim şi unde putem afla ertăciunea păcatelor noastre şi pren ce putem mérge la împărățiia ceriului şi alalte mai toate ce trebuiaşte a şti creştinilor. Ce, frații miei, unde ceartă această carte

---

[1] Cuvîntul e cu desinența slavonă de dativ plural: „către Corinteni".

[2] Scris greşit: *învăăț*.

[3] Adăugat de mînă pe margine, în completarea ultimului rînd de pe pagina 453.

https://biblioteca-digitala.ro

pre vlădici, episcopi, popi, călugări şi pre domni, nu ceartă pre cei buni, ce pre răi. Bunii să nu ia pre sine, şi carii vor fi cu vină certaţi, ei se pocăiască şi să lase răutatea şi să îmble cu dereptate. Amin.

Chelciug şi banii pre acest lucru înduratu-se-au a da jupînul Fero Miclăuş.

Slava tebě, gospodi[1].

[Predoslovia Evangheliei cu învăţătură (1580—1581)]

[...]Derept acéia, eu, jupînul Hîrjil Lucaci, judeţul den cetatea Braşovului şi a tot ţinutul Bîrsei, foarte cu inimă fierbinte şi cu jale aprinsă de mult jeluia la această luminată carte. Derept acéia, în multe părţi am întrebat ş-am căutat pînă o am aflat în Ţara Rumânească, la arhimitropolitul Serafim, în cetate în Tîrgovişte. Iară după ce o am oblicit, iară eu foarte m-am bucurat şi cu multă rugăciune cerşutu-am de la sf[i]nţiia lui şi mi-o au tremis. Iară eu, deaca o văzuiu ce învăţătură dumnezeiască şi cu folos sufletului şi trupului iaste întru ia, iară inima mea se îndulci şi foarte mă sfătuii cu luminatul mitropolitul marele Ghenadie den tot ţinutul Ardealului şi al Orăzici şi cu mult cliros de preuţi, ce le trebuia această carte, încă şi cu toţi sfetnicii miei şi cu voia tuturor acestora şi cu voia mitropolitului marelui Serafim, noi o dédem lu Coresi diaconul, ce era meşter învăţat într-acest lucru, de o scoase den cartea sîrbească pre limba rumânească, împreună şi cu preuţii de la beséreca Şchéilor de lîngă cetatea Braşovului, anume pop[2] Iane şi popa Mihai. Derep-ce că vrum să se înmulţească în multe părţi şi chipuri cuvîntul lu Dumnezeu şi să se adaugă spre învăţătura legiei creştinească. Deci deaca văzui

---

[1] „Slavă ţie, Doamne".
[2] Popă (în text, forma slavonă).

https://biblioteca-digitala.ro

că e lucru dumnezeesc, iară eu nu mai cruțai den avére ce-mi era dăruit de Dumnezeu a da la acest lucru, ce ded[1] lui și ucenicilor lui, de să tipărească această carte Ev[an]g[he]lie cu învățătură întîi spre cinstea și lauda sf[i]ntei troiță un Dumnezeu și spre învățătura legiei oamenilor creștini. C-am fost cugetat și aceasta, ca să fie mai lesne și mai iușor a ceti și a înțelége pentru oamenii ceia proștii. Ș-am avut foarte grije mare de aceasta, ca să se tipărească cum am sfătuit, ca nemunui să fie acoperită, ce să fie mai lesne spre înțeles și către cetit cu folos și cu îndemnătură mai vîrtos celora ce vor ceti cu grijă și cu socotință: ce vor vrea să caute, ci vor afla. Derept acéia, voi, iubiților creștinii lu Dumnezeu, cu dragoste și cu inimă bună să priimiți această carte.

Derept acéia, și noi, greșiții și nedestoinicii și ticăloșii, carii ne-am trudit acicea, noi ne rugăm și ne milcuim fiecărora carei veți ceti acicea sau veți propovedui altora sau veți scrie dentru ia ceva și unde să veți afla ceva neisprăvit bine sau greșit, iară voi să dereptați, să nu blăstemați. Că ne-am nevoit ș-am trudit, iară mintea noastră și firea doară nu se-au de toate domirit, c-am avut și noi minte nedestulă și întunecată, cum doară și pre voi puteți socoti, derep-ce că și voi înșivă sînteți oameni cu inimă de țărînă ca și noi și cu fire neprecepătoare de toate. Derept acéia mulțemiți și blagosloviți, nu proclețireți, ca și voi bl[ago]s[lo]venie să aveți de la Domnul Dumnezeu și să vă spodobiți de-a dereapta judecătoriului derept a sta, cînd va zice: „Veniți, blagosloviții de părintele mieu, de moșteniți ce iaste gătită voao împărăție". Și iară: „Dulce rob și credincios, pasă în bucuriia Domnului tău". Și aceiia dulceți și noi pentru rugăciunea voastră să ne spodobim cu voi, slăvind Tatăl și Fiiul și D[u]hul Sf[î]nt în veciia veacului, amin.

---

[1] Formă veche pentru *dădui*.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CUPRINS

https://biblioteca-digitala.ro

Secolul al XVI-lea

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Redactor : MARIETA CROICU
Tehnoredactor : ŞTEFANIA MIHAI

Apărut 1969. Comanda nr. 8551. Hîrtie tipar înalt B. de 63 g/m². 540×760/16. Coli de tipar 19,5. A. 24 981. C.Z. pentru bibliotecile mici 8R—31.

Tiparul executat sub comanda nr. 90.462 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — Republica Socialistă România

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Vol. I şi II Lei 11

Cultura veche este un (...) bloc (de marmură) în care stau încă nenăscuţi Eminescu şi Creangă, Caragiale şi Sadoveanu. A descifra prezenţa lor virtuală în acea materie simplă, privind din prezent spre origini, aceasta e marea misiune a unui adevărat istoric.

G. Călinescu

Editura tineretului

https://biblioteca-digitala.ro